

3 (2018)

# Philologia Estonica

T A L L I N N E N S I S

## **KEELEST JA KULTUURIST**

*On Language and Culture*

Tallinna Ülikooli Kirjastus  
Tallinn 2018

Philologia Estonica Tallinnensis 3 (2018)

Keelest ja kultuurist

On Language and Culture

Philologia Estonica Tallinnensis eelkäija on Tallinna Ülikooli Eesti Keele ja Kultuuri Instituudi toimetised (ilmus 2004–2015, ISSN 1736-8804)

Toimetuskolleegium / Advisory Board: Epp Annus (Estonian Literary Museum / Ohio State University), Cornelius Hasselblatt (Zuidhorn / Eesti Teaduste Akadeemia), Margit Langemets (Tallinn, Eesti Keele Instituut), Helle Metslang (Tartu, Tartu ülikool), Meelis Mihkla (Tallinn, Eesti Keele Instituut), Renate Pajusalu (Tartu, Tartu ülikool), Maria Voeikova (Viin / Sankt-Peterburg)

Peatoimetaja: Reili Argus

Toimetajad: Reili Argus ja Suliko Liiv

Eestikeelsete artiklite keeleteimetaja: Victoria Parmas

Ingliskeelsete artiklite ja resümeeke keeleteimetaja: Colm James Doyle

Saksakeelse artikli toimetaja: Mari Tarvas

Kaanefoto: Shutterstock

Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus ja autorid, 2018

ISSN 2504-6616 (trükis)

ISSN 2504-6624 (võrguväljaanne)

Tallinna Ülikooli Kirjastus

Narva mnt 25

10120 Tallinn

[www.tlupress.com](http://www.tlupress.com)

Trükk: Grano Digital

# SISUKORD

## **Reili Argus, Suliko Liiv**

Keelest ja kultuurist . . . . .	5
<i>Of language and culture</i> . . . . .	11

## **Colm Doyle**

‘She’s the big dog who knows’ – power and the father’s role in minority language transmission in four transnational families in Tallinn . . . . .	17
“Tema on suur koer, kes teab” – võim ja isa roll vähemuskeeles ülekanandes neljas Tallinna rahvusvahelises peres . . . . .	43

## **Annika Hussar, Tiina Rüütmaa**

Omanimed eesti ja ungari kasutuses . . . . .	44
<i>Usage of Estonian and Hungarian original given names</i> . . . . .	63

## **Laura Kamandulytė-Merfeldienė, Sandra Vainilavičiūtė**

Positive and negative politeness in spoken Lithuanian . . . . .	66
<i>Positiivse ja negatiivse viisakuse väljendamine suulises leedu keeles</i> . . . . .	93

## **Victoria V. Kazakovskaya, Reili Argus, Sigal Uziel-Karl**

The Early Expression of (Un)certainity in Typologically Different Languages: Evidence from Russian, Estonian and Hebrew . . . . .	95
<i>Episteesmilise modaalsuse varane omandamine tüpoloogiliselt erinevates keeltes: eesti, vene ja heebrea keeles</i> . . .	129

## **Marleen Kedars**

Keelemaastik Tallinna vanalinnas aastatel 2013–2017 . . . . .	131
<i>The Linguistic Landscape of Tallinn Old Town 2013–2017</i> . . . . .	153

**Mare Kitsnik**

- Tingiv kõneviis viisakuse väljendajana eesti  
B1- ja B2-taseme õppijakeeles . . . . . 155
- Expressing politeness via use of the conditional mood  
in the B1- and B2-level texts of learners of Estonian as  
a second language . . . . . 185*

**Liljana Skopinskaja, Suliko Liiv,****Regina Beilmann, Raimond Virsa**

- Evaluating Intercultural Awareness Raising  
in Two Estonian EFL Secondary School Textbooks . . . . . 186
- Kultuuridevahelise suhtluspädevuse arendamise analüüs  
kahes eesti keskkoolis kasutatavas inglise keele kui  
võõrkeele õpikus . . . . . 206*

**Anne Tamm**

- Aspectual triplets in Estonian . . . . . 208
- Aspektikolmikud eesti keeles . . . . . 233*

**Szilárd Tóth**

- Sprachgeschichtliche und -typologische Fragen der  
Movierung unter besonderer Berücksichtigung  
des alten Südestnischen . . . . . 235
- Motsiooni keeleajaloolisi ja -tüpoloogilisi küsimusi,  
tähelepanuga vanal lõunaeesti keelel . . . . . 279*

EESSÕNA

## KEELEST JA KULTUURIST

Reili Argus, Suliko Liiv

Tallinna ülikool

Seekordne keeleteemaline number, mis koosneb üheksast artiklist kolmes keeles, keskendub keele ja kultuuri suhetele. Huvi keele ja kultuuri seoste vastu tekkis juba 18. sajandil, kuid ometi ei ole selles valdkonnas kujunenud välja päris ühtset teoreetilist raamistikku või lähenemist. Keele ja kultuuri seoste vastu tunnevad huvi nii kognitiivsed lingvistid, antropoloogilise keeleteadusega tegelejad, aga ka näiteks komplekskuse uurijad jt. Keel on kultuuri kandja ja hea keeleoskus võimaldab paremini tundma õppida võõrast kultuuri.

Philologia Estonica Tallinnensise kolmas number ei piira end aga ühegi mainitud lähenemisega. Kultuurigi mõistetakse siinse numbri puhul küllalt laialt – mingi rühma kõnelejate kollektiivse käitumisena – ning seda ajaliselt väga laiaades piirides, nii keele omandamise kui ka ajaloolise arengu seisukohalt. Seega on kogumiku artiklite teema küllaltki lai, samuti on kogumiku autorite ring rahvusvaheline.

Paljudes viimase aja keeleomandamise ja -õppimise uurimustes, kus lähenemine ei olegi olemuselt kultuuripõhine, on ometi jõutud tulemuste tõlgendamisel selleni, et mitte kõiki keelelisi valikuid ei saa põhjendada pragmaatilise vajalikkuse, kasulikkuse, mõne keeleelemendi sageduse või keelesüsteemi mingi osa loomulikkusega, osa juoni tuleneb asjaolust, et keel on just mingile rühmale kõnelejaile omaste tunnusjoontega, seega kultuuriliselt organiseeritud ja organiseeruv süsteem.

Kultuurist tingitud erinevused ilmnevad juba keeleomandamisel, seda nii laste kui ka lapsevanemate kõnes. Victoria **Kzakovskaya**, Reili **Arguse** ja Sigal **Uziel-Karli** artikkel „The Early Expression of

(Un)certainty in Typologically Different Languages: Evidence from Russian, Estonian and Hebrew” vaatleb episteemilise modaalsuse väljendusvahendite omandamist eesti, vene ja heebrea keeles. Selgub, et tõenäosuse ja tõsikindluse markerite kasutus on kolmes keeles mõnevõrra erinev. Otsese suhtlusstiiliga heebrea keeles leidub tõenäosusmarkereid lastele suunatud kõnes üsna vähe, eesti ja vene keeles kasutatakse aga lapse varase keelearengu perioodil just tõenäosusmarkereid sageli ning pigem harva tõsikindlust märkivaid adverbe. Eesti keelt kõnelevad vanemad eelistavad kusjuures tõenäosusskaala keskele jäävaid, vene keelt kõnelevad vanemad pigem tugevat tõenäosust väljendavaid markereid. Episteemilise modaalsuse markerite omandamist mõjutab kõige enam just vastavate markerite sagedus lastele suunatud keeles ehk vanemate keeleline käitumine. Seega mõjutab omandamist kultuuriline raamistik ehk see, kuidas lapsega kõneledes tõsikindlust ja tõenäosust on kombeks väljendada.

Keeleomandamisest mitmekeelsetes ja -kultuurilistes peredes räägib Colm **Doyle**’i artikkel „She’s the big dog who knows’ – power and the father’s role in minority language transmission in four transnational families in Tallinn”. Artiklis on uuritud nelja Tallinnas elava kakskeelse pere keelepoliitikat. Kõigis peredes räägivad emad eesti keelt emakeelena, samas kui isad on eranditult välismaalased ning räägivad emakeelena muid keeli. Poolstruktureeritud intervjuusid kasutades saadi tulemused, mis osutavad sellele, et vähemuskeelt kõnelevad isad ei ole passiivsed, vaid võtavad nn keeletööst osa. Samas selgus, et uuringus osalenud isade võimalused pere keelepoliitikat reguleerida on piiratud ja sõltuvad emade oskusest rääkida abikaasa emakeelt, lapse subjektsusest ning ka pere ligipääsust vastavale võõrkeelsele kogukonnale kui tugiüksusele.

Mare **Kitsniku** artikkel „Tingiv kõneviis viisakuse väljendajana eesti B1- ja B2-taseme õppijakeeles” vaatleb üht eri kultuurides kasutatavat keelelise viisakuse väljendusvahendit, tingivat kõneviisi kirjallikus õppijakeeles. Tulemustest selgub, et tingiva kõneviisi konstruktsioonide abil distantseeriva viisakuse väljendamine esineb nii kõigis

B1-taseme ja B2-taseme kirjarühmades kui ka B1-taseme jutustavates ja B2-taseme arutlevates tekstides. Võrreldes kõiki kirju tasemetega, tüüpide ja teemade kaupa, on näha, et tingiva kõneviisi kui viisakuse väljendamise esinemissagedus kasvab tasemele vastavalt. Kõigis B1-taseme kirjarühmades kasutatakse tingivat kõneviisi distantseeriva viisakuse väljendajana vähem kui B2-taseme kirjarühmades. B2-tasemel kasutatakse tingivat kõneviisi palju sagedamini, mitmekesisema sõnavaraga ja vastavalt teksti formaalsusastmele ning situatsiooni institutsionaalsusele. Tingiva kõneviisi kasutamine kirjades sõltub kultuuripõhistest keelelise viisakuse normidest ning on seotud teksti autori ja vastuvõtja tuttavusastme, sotsiaalsete positsioonide erinevuse, teksti autori soovitud teene suuruse, soovi täitmise kohustuslikkuse, soovi täitumise olulisuse ja soovi täitmise raskusega. B2-taseme tekstid võimaldasid kasutada tingivat kõneviisi viisakuse väljendamiseks rohkem kui B1-taseme tekstitüübid ning B2-tasemel olivad kasutatavad need võimalused ka ära.

Liljana **Skopinskaja**, Suliko **Liivi**, Regina **Beilmanni** ja Raimond **Virsa** artikkel „Evaluating intercultural awareness raising in two Estonian EFL secondary school textbooks“ vaatleb keele ja kultuuri seoseid. Kultuuriline pädevus hõlmab autorite hinnangul nii teadlikkust õppija lähte- ja sihtkultuurist kui ka võimet mõlemat kriitiliselt analüüsida ning adekvaatselt üksteisele vahendada. Artiklist selgub, et kohalike autorite koostatud õpikus kajastuvad sotsiaalsed ja kultuurilised väärtushinnangud on üldjoontes kooskõlas ühiskonnas käibivate normide ja väärtushinnangutega. Rahvusvaheline õpik keskendub aga anglo-ameerika kultuuri propageerimisele ja rahvusvahelisteks inglise keele eksamiteks ettevalmistamisele.

Laura **Kamandulytė-Merfeldienė** ja Sandra **Vainilavičiūtė** artikkel „Positive and negative politeness in spoken Lithuanian“ keskendub positiivse ja negatiivse viisakuse väljendamise vahendite kasutamisele ettevalmistatud ja spontaanses kõnes. Vaadeldud on nii formaalses, poolformaalses kui ka mitteformaalses situatsioonis lindistatud dialooge. Tulemused näitavad, et eri registritesse kuuluvates dialoogides rakendatakse erinevaid viisakusstrateegiaid.

Akadeemilistes dialoogides kasutatakse enamasti keelendeid, mis väljendavad negatiivset viisakust. Pingelist situatsiooni pehmendatakse aga sageli palvete, komplimentide ja tänamistega, mis kõik väljendavad positiivset viisakust. Uudistesaadetes domineerib samuti negatiivse viisakuse väljendamine, tänamine ja komplimendid on aga harvad. Meelelahutussaadetes kasutatakse nii positiivset kui ka negatiivset viisakust, positiivset viisakust väljendavad direktiivid on aga sagedasemad. Formaalsetele vestlustele on positiivset viisakust väljendavate direktiivide kasutamine tüüpilisem; vähe leidub tänamisi ning üldse ei kasutata kaaskõneleja poole pöördumisi ja temale viitamisi. Ametliku suhtluse positiivset viisakust väljendavad direktiivid on seotud leedu kultuuriga: kui kõnelejate õigused ja kohustused on selgelt kindlaks määratud, on suhtlus piiratud otseste ja otsekoheste lausungitega.

Ühiskondlik ja kultuuriline kontekst on äärmiselt oluline mõjur ka sellises keele valdkonnas nagu eesnimed. Annika **Hussari** ja Tiina **Rüütmaa** artikkel „Omanimed eesti ja ungari kasutuses” käsitleb eesti ja ungari eesnimede rahvuspäraseks kujunemist, vaadeldakse muutuste ning nimerühmade üldisi jooni. Ungaris hakkas ungaripäraseid eesnimesid tarvitusse tulema juba 18. sajandi lõpus, Eestis soovitati eestipäraseid nimesid alates 19. sajandi lõpust, nende leviku kõrge oli aga 1930. aastate keskel. Paralleele leidub kahe keele puhul soovitatud ning kasutusele tulnud nimevalikus ja nimerühmade kasutuse rõhuasetustes. Omakeelsete nimede mõju järgnevale nimetarvitusele on aga olnud üksjagu erinev. Ungaris on olulisel kohal vanad, ristiusustamiseelsed ungari nimed: enamasti ungarlaste ajalooga seotud isikute nimed, aga ka kirjanike loodud pseudoajaloolised nimed. Need nimed on ka tänapäeval püsikasutuses erinevalt Eestist. Samas on kunstlikult loodud omanimed olnud Eestis tähtsamal positsioonil kui Ungaris.

Marleen **Kedarsi** artikkel „Keelemaastik Tallinna vanalinnas aastatel 2013–2017” vaatlleb meid ümbritsevat igapäevast keelekultuuri. Uurimuse aluseks on empiirilise keeleainese kogu Tallinna vanalinna mitmekeelsetest avalikest siltidest ning uurimus kirjeldab



siltide funktsioone ja keelsust. Tulemustest selgub, et aastatel 2013–2017 olid Tallinna vanalinna sildid valdavalt sidumata tekstid, enamasti sümboolse funktsiooniga ning pea pooled neist olid ingliskeelsed. Vaadeldud siltidest oli keeleseadusega kooskõlas pisut üle poole ja seadusega vastuolus üle kolmandiku. Samas on näha, et aastate jooksul on Tallinna vanalinna sildid läinud keeleseadusega aina vähem vastuollu.

Keele ja kultuuri kokkupuutepunktidega tegeleb ka Anne **Tamme** artikkel „Aspectual triplets in Estonian”. Artiklis pööratakse tähelepanu eesti keele aspektinähtusele, mille nimetuseks sobib „aspektikolmik”. Aspektikolmikud võimaldavad eesti keele aspektisüsteemis väljendada tegevuse eesmärgilisust, potentsiaalset tulemuslikkust, kusjuures tulemus on verbi vormiga teatud määral samuti väljendatud. Eesti keeles on levinud leksikaalsed imperfektiivse-perfektiivse aspekti paarikud, näiteks *mõõtma* ja *välja mõõtma*. Aspektipaarikuid esineb rohkelt ka germaani keeltes, kuid soome keele leksikonis sarnased partiklist ja verbist koosnevad aspektipaarikud levinud ei ole. Kuna eesti keeles saab kombineerida sihitisekäände morfoloogilist vaheldumist (sarnasus soome keelega) ja leksikaalseid aspektipaarikuid (sarnasus germaani keeltega), siis esineb ka võimalus moodustada aspektikolmikuid sarnaselt slaavi keeltega. Eesti keele kolmikute kolmas liige moodustatakse partitiivobjekti abil aspektipartikliga verbist. Keele ja kultuuri kokkupuutepunktide kontekstis on huvitav, kas aspektikolmikud, mis iseloomustavad slaavi keeli, levivad eesti keeles pigem vene keele kontaktnähtusena või tänu suurenenud vajadusele ning vabadusele seada ja mõista kestvaid tegevusi tulemuste kaudu.

Mõnevõrra kaudsemalt, kuid siiski on kultuuriga seotud ka kogumiku viimane, Szilárd Tóthi artikkel „Sprachgeschichtliche und -typologische Fragen der Movierung unter besonderer Berücksichtigung des alten Südestnischen”. Artiklis kirjeldatakse läänemeresoome ja Euroopa kontekstis diakroonilisest vaatenurgast ja dünaamikast lähtuvalt neid eesti keele nähtusi, mida saab klassifitseerida motsiooniks ehk teise soo väljendamiseks sõnamoodustuse

abil. Otsitakse vastust küsimusele, kas grammatilise soo puudumine soome-ugri keeltes, eriti eesti keeles, välistab motsiooni sõnatuletuse võimalusena, ja kui motsioon siiski esineb, siis kuivõrd on see omane eesti keelele või on see kujunenud välja hoopis võõraste mallide alusel. 17. sajandi keelemälestiste põhjal tõestab autor, et *ik*-liitega tuletatud naissugu tähistavad lekseemid pole Johannes Gutslaffi omalooming. Eesti keeles esinev motsioon on pärit läänemeresoome algkeelest ja sellel on rohkesti vasteid teistes läänemeresoome keeltes. Kuigi soo markeerimine on seotud stereotüüpse mõtteviisiga, mille kohaselt naise kontsept kuulub kokku väikse mõõdu omaga, algab 18. sajandist sufiksi tähenduse nihkumine feminiinsusest pejoratiivsuse suunas, toimub sooneutraliseerumine ning sufiks *-ik* feminiinses tähenduses kaotab oma produktiivsuse. 19. sajandil proovitakse sufiksit taaselustada, selle asemele tulevad aga sama tähendusega teised liited (*-nna* ja *-tar*) ja liide *-ik* tähistab tänapäeva eesti keeles naissugu ainult sõnas *noorik*.

Kokkuvõtteks võib öelda, kultuurimõjutusi ning keele ja kultuuri seoseid ilmneb nii keelelise viisakuse väljendamises, eesnimede panekus ja levikus, meid ümbritsevate siltide keelekasutuses, sookategooria ja episteemilise modaalsuse väljendamises kui ka kultuuri õpetamises integreeritult keeleõppe programmiga ja perekonna keelepoliitikas. Loodame, et *Philologia Estonica* Tallinnensis siinne number pakub lugemishuvi ja -elamusi ning ka uurimisperspektiive.

PREFACE

## OF LANGUAGE AND CULTURE

Reili Argus, Suliko Liiv

Tallinn University

The current language-related issue which contains nine articles in three languages, focuses on the relationships of language and culture. Interest in links between language and culture arose in the 18<sup>th</sup> century but an integrated theoretical approach or framework in the field is still lacking. These relationships interest cognitive linguists and researchers of anthropological linguistics as well as researchers in complexity and others. Language is a bearer of culture and good language skills enable a better understanding of other cultures.

The third issue of *Philologia Estonica Tallinnensis* is not limited by any of these approaches. Even culture is viewed in a fairly wide context – as the collective behaviour of a group of speakers – and on an extensive time scale from the point of view of language acquisition as well as historic development. The scope of topics is thus as wide-ranging as our authors are international.

In many recent studies on language acquisition and learning, in which the approach is not essentially culture-based, interpretation of results has however reached the conclusion that not all linguistic choices can be justified by a pragmatic need, usefulness, frequency of some linguistic element or nature of a part of a language system, some features arise from the fact that the language possesses characteristic features of a particular group of language speakers, thus being a culturally organised and self-organising system.

Differences conditioned by culture appear in the process of acquiring a language, and occur in both children's and parents' speech. The article by Victoria Kazakovskaya, Reili Argus and Sigal Uziel-Karl "The early expression of (un)certainly in typologically

different languages: evidence from Russian, Estonian and Hebrew” looks at the acquisition of vehicles of expression of epistemic modality in the Estonian, Russian and Hebrew languages. It appears that the use of markers of certainty and uncertainty is somewhat different in these languages. Hebrew, characterised by a direct way of communication shows only a few uncertainty markers in speech directed at children, while in Estonian and Russian uncertainty markers are frequently used during the early phase of child’s speech development and adverbs denoting certainty appear rather rarely. Estonian-speaking parents prefer markers which are located in the middle area of the uncertainty scale, while Russian-speaking parents rather prefer strong uncertainty markers. The acquisition of epistemic modality markers is most impacted by frequency of such markers in speech directed at children, in other words, parents’ linguistic behaviour. Therefore, cultural frameworks or customs of expressing uncertainty and certainty when speaking to a child, impact the acquisition.

Colm Doyle’s article “‘She’s the big dog who knows’ – power and the father’s role in minority language transmission in four transnational families in Tallinn” addresses language acquisition in multilingual and multinational families. The article considers language policies in four bilingual families living in Tallinn. The mothers in all these families speak Estonian as their mother tongue whereas all of the fathers are foreigners with different mother tongues. Semi-structured interviews were used and the results indicate that minority-language fathers are not passive but take part in the so-called language work. It also appears that fathers’ opportunities to regulate the family’s language policy are limited and rely on a mother’s ability to speak her husband’s mother tongue, child agency, and also the family’s access to the particular foreign language community as a support unit.

Mare Kitsnik’s article “Tingiv kõneviis viisakuse väljendajana eesti B1- ja B2-taseme õppijakeeles” (Expressing politeness via use of the conditional mood in the B1 and B2-level texts of learners of Estonian as a second language) handles one of the means of expressing politeness in different cultures, namely the conditional mood in

writing by language learners. Results show that the use of constructions of conditional mood to express politeness while showing social distance occur in all B1 and B2-level groups of written letters and B1-level narrative and B2-level discursive texts. When comparing all letters for their level, type and topic, it appears that frequency of the use of the conditional mood as a means of expressing politeness increases according to the language level. In all B1-level letter-writing groups the conditional mood is used less frequently than in B2-level groups. At B2 level the use of the conditional mood is more frequent, with a more varied vocabulary, and accords with the level of formality of the text and institutionality of the situation. The use of the conditional mood in letters depends on culture-based norms of politeness in a language and is related to the level of acquaintance between the text's author and the receiver, difference in their social positions, the scope of the favour or service required by the author, the level of obligation to grant the favour, the importance of receiving the favour and complications of performing the favour. B2-level texts afforded more opportunities for the use of the conditional mood than B1 text types, and learners with B2 level skills employ these opportunities.

“Evaluating intercultural awareness raising in two Estonian EFL secondary school textbooks” by Liljana Skopinskaja, Suliko Liiv, Regina Beilmann, and Raimond Virsa explores links between language and culture. According to the authors, cultural competence encompasses awareness of both the learners' original and target cultures and an ability to critically analyse both and adequately communicate to each other. The article concludes that the coursebook written by Estonian authors displays social and cultural value judgements which in general terms conform to current norms and values in society. The international coursebook analysed, however, focuses on promoting Anglo-American culture and preparation for international English exams.

The article “Positive and negative politeness in spoken Lithuanian”, by Laura Kamandulytė-Merfeldienė and Sandra Vainilavičiūtė, discusses the use of means of expression of positive and

negative politeness in prepared and spontaneous spoken language. The scope of the research covers dialogues recorded in formal, semi-formal and informal situations, the results highlight that different politeness strategies are employed in dialogues held in different registers. Academic dialogues mostly use expressions of negative politeness whereas tense situations are softened by requests, compliments and giving thanks which all show positive politeness. News programmes are dominated by negative politeness, rendering thanks or making compliments are rare features. Entertainment programmes are characterised by the use of both positive and negative politeness, directives expressing positive politeness are yet more frequent. Formal conversations typically feature the use of directives showing positive politeness; there are fewer cases of giving thanks and addressing a co-speaker and making references to them are not used at all. Directives expressing positive politeness within formal communication are related to the Lithuanian culture: when the rights and obligations of speakers are clearly defined, communication is determined by direct and straightforward utterances.

Social and cultural context is an extremely powerful agent in the language realm of given names. “Omanimed eesti ja ungari kasutuses” (Usage of Estonian and Hungarian original given names), by Annika Hussar and Tiina Rüütmaa, explores how Estonian and Hungarian original (national language) given names have evolved, and looks at general features of changes and name groups. Own-language given names began to be used in Hungary at the end of the 18<sup>th</sup> century. In Estonia, own-language given names were recommended at the end of the 19<sup>th</sup> century, reaching a peak in the mid-1930s. Parallel features can be identified in the recommended and actually used names and in the emphasis in the use of name groups. The impact of own-language names on subsequent name usage differs between the countries, though. In Hungary, old pre-Christian names have an important status and mostly include names of persons related to Hungarian history but also pseudohistorical names coined by writers; these names are still in use unlike in Estonia.

However, artificially coined names have had a greater importance in Estonia than in Hungary.

Marleen Kedars has written “Keelemaastik Tallinna vanalinnas aastatel 2013–2017” (The linguistic landscape of Tallinn old town 2013–2017) which discusses our everyday language culture. The research is based upon a collection of empirical findings of multilingual public signage in the old town of Tallinn, and the article describes the functions and languages used in those signs. It appears that in 2013–2017 signs in Tallinn mostly contained incoherent texts, these were largely of symbolic function and nearly half of them in English. Slightly over 50% of the signs conformed to the Language Act of Estonia, and over a third violated it. The study also demonstrated that the situation in terms of conformity had improved over the years.

The article by Anne Tamm “Aspectual triplets in Estonian” also investigates contact points between language and culture. The article draws attention to aspect features in Estonian which could be called aspect triplets. These triplets enable the expression of an orientation towards a goal of an action, and its potential outcome whereas the result is, to an extent, also expressed by the verb form. Lexical imperfective-perfective pairs are common in Estonian, such as *‘mõõtma’* (measure) and *‘välja mõõtma’* (measure out). Germanic languages have a lot of such aspect pairs, but in Finnish such pairs consisting of a particle and verb are not very common. While in Estonian it is possible to combine partitive case’s morphological alternation (similar to Finnish) and lexical aspect pairs (similar to Germanic languages), there is an opportunity to create aspect triplets similarly to Slavic languages. The third component of aspect triplets is construed by combining a verb with aspect particle and partitive object case. In the context of points of contact between language and culture it is interesting to consider whether aspect triplets which characterise Slavic languages, occur in Estonian rather as a feature of coming into contact with Russian or due to an increased necessity and freedom to establish and understand continuous activities through outcomes.

The final article of the issue is “Sprachgeschichtliche und -typologische Fragen der Movierung unter besonderer Berücksichtigung des alten Südestnischen” by Szilárd Tóth, which has a fairly implicit connection to culture. The article discusses, in the Fenno-Baltic and European context and both from a diachronic point of view and deriving from dynamics, such phenomena in Estonian which can be classified as motion, or expression of another gender through word derivation. It seeks to identify if absence of grammatical gender in Fenno-Ugric languages, particularly Estonian, excludes motion as a way of word derivation, and if motion still occurs, how characteristic it is to the Estonian language, or whether it has evolved on the basis of patterns of other languages. Based on 17<sup>th</sup> century language examples the author substantiates that lexemes denoting feminine gender derived by *-ik* suffix were not coined by Johannes Gutsclaff. This motion in Estonian originates from the Proto-Finnic language and it has numerous counterparts in other Fenno-Baltic languages. Even though marking the gender is linked to a stereotyping approach in which the concept of woman is associated with small size, from the 18<sup>th</sup> century onwards the suffix’s meaning starts shifting from femininity towards pejorative connotation, gender neutralisation takes place and the suffix *-ik* bearing the meaning of femininity loses its productivity. There are attempts to revive the suffix in the 19<sup>th</sup> century but it is replaced by other suffixes with a similar meaning (*-nna* and *-tar*), and today the suffix *-ik* denotes feminine gender in the word ‘*noorik*’ (newly-married woman) only.

We may conclude that cultural impacts and links between language and culture emerge in the verbal expression of politeness, given names and their distribution, language use on signs in public spaces, expressions of gender categories and epistemic modality as well as teaching culture integrating it with a language learning programme and a family’s language policy. We hope that this issue of *Philologia Estonica Tallinnensis* offers our readers interest, enjoyment, and opportunities for further research.



# 'SHE'S THE BIG DOG WHO KNOWS' – POWER AND THE FATHER'S ROLE IN MINORITY LANGUAGE TRANSMISSION IN FOUR TRANSNATIONAL FAMILIES IN TALLINN<sup>1</sup>

Colm Doyle  
Tallinn University

**Abstract.** This paper presents the family language policies of four Estonian-non-Estonian bilingual, transnational families, with focus paid to the language management efforts of the fathers and the challenges they faced, including child agency and imbalances of power. The findings indicate that minority-language fathers also engage in 'language work' (Okita 2002), and demonstrated that the fathers' language management efforts were constrained and determined by factors such as the level of competence the men's spouse has in his L1, child agency, and access to a same language-culture community as a supportive resource.

**Keywords:** family language policy, language management, bilingual

## 1. Introduction

Over the last decade, attention has increasingly been paid to language policies operating at the level of the family. The field of Family Language Policy (FLP) investigates and seeks to understand and explain how parents and children negotiate how language is acquired, learned and employed in the domain of the family (King et al 2008, King, Fogle 2013, Palviainen, Boyd 2013). FLP studies include analysis of one or more of the components of Spolsky's

---

<sup>1</sup> The present author wishes to thank the anonymous reviewers for their generous and invaluable feedback on this paper.

(2004) language policy model with respect to the family, namely: language *ideology*, language *practice*, and language *management* (Schwartz 2010, Schwartz, Verschik 2013).

This paper investigates the language policy of four bilingual, transnational families in Tallinn, wherein the mother in each family is a native-Estonian-speaking Estonian, and the father originates from a country other than Estonia and speaks a language other than Estonian as his native language (L1). In particular, the paper focuses on the language management efforts of the fathers, whose 'role' it is as 'guardians of the minority language' (Piller, Pavlenko 2004) to transmit the family's non-societal language, and the challenges they faced, including the agency of the child(ren).

Labelled a 'post-Soviet urban multilingual space', Zabrodskaia (2014) describes Tallinn's language environment as 'developing in the interplay of the Estonian and Russian speech communities, in the context of the European Union and in the global trend of English as the international *lingua franca*' (p. 111). The author states that Tallinn is a 'relatively unique place where traditional notions of majority/minority are approached from a different angle', given that the 'majority' speaks a 'small' language (Estonian) and the 'minority' speaks a 'big' language (Russian)<sup>2</sup> (Zabrodskaia 2014: 127).

According to the Statistical Yearbook of Tallinn (Tallinn City Government 2018: 15), in 2018 over 450,000 people lived in Tallinn (comprising 34% of the total population of Estonia; Statistics Estonia 2018: 12). Ethnic-Estonians make up 53% of the population of the city (ethnic-Russians 38%, ethnic-Ukrainians 3%, and other ethnicities 6%; 157 ethnicities in total), and Estonian is spoken as an L1 by 51% of the population (Russian as L1 45%, Ukrainian as L1 1%, and other languages as L1 3%) (Tallinn City Government 2018: 20, 23).

The author believes that the present paper is a worthwhile and worthy contribution to the literature on language management in

---

<sup>2</sup> Worldwide, according to Ethnologue, there are some 1.14 million speakers of Estonian, and 265 million speakers of Russian (Simons, Fennig 2018).

the family for two reasons: firstly, the paper focuses on the actions and efforts of minority-language *fathers* – much research centres either mothers or children; and secondly, the context of Tallinn is a non-English-language, post-Soviet space and allows the researcher to investigate how language policy at the micro-level ‘is conceptualized in situations of perceived fragility’ of a ‘small’ national language, such as Estonian (Verschik, Doyle 2017; see Kalmus 2003, Ehala, Niglas 2006, Doyle 2013, and Pawłusz 2017).

## 2. Power and ‘language work’ in transnational families

According to Jackson (2009), much of the literature on raising children with more than one language has underplayed and ‘underestimated the way in which power and identity render bilingual childrearing an intricate, complex, and highly political activity’ (p. 60). The ‘busy intersection’ (Piller 2002) of roles, discourses and belief systems that is the linguistic intermarried relationship ‘provides an excellent opportunity within which to examine the interdependent nature of identity and power’ (Jackson 2008: 339).

Changing the linguistic environment in which one centres one’s life can be a welcome opportunity to reinvent oneself, but it can also be a cause of emotional stress, or even trauma; this is especially the case when one’s ‘linguistic repertoire’ does not ‘suit’ the new environment (Busch 2017). Myers-Scotton (2006) tells us that an individual’s linguistic repertoire is ‘an index of that person’s position in society’ on ‘both a societal and an interpersonal level’ (p. 114). Referencing work by Pierre Bourdieu, she explains that in a given linguistic marketplace or space, different symbolic values are assigned to different language varieties, leading to speakers in the marketplace possessing different quantities of linguistic or symbolic capital. The more capital one possesses, the more power one wields. These values are reflected in the choices that speakers make, and, moreover, these choices have a future effect by determining what value is assigned to a given language variety going forward (ibid.: 114–5). Myers-Scotton

reports on a study by Keith Walters of anglophone women married to Tunisian men living in Tunisia, wherein the linguistic capital that the women were granted on the back of their competence in the international and prestigious languages of English and French was countered by the women's poor command of Tunisian Arabic, a pre-requisite for full acceptance into and by Tunisian society and the women's family-in-law. Worryingly it seemed that the women's husbands were ambivalent about assisting the women to improve their Arabic skills as this would necessitate a renegotiation of the women's relationships with their husband, family-in-law, and Tunisian society, as well as the power the women held (Myers-Scotton 2006: 115–6).

In a study of postings concerning the raising of children with two languages by Australian mothers in a 'online mummies' forum', Piller and Gerber (2018: 12) remark that in the discourses, mothers, regardless of L1, were viewed (and viewed themselves) as 'guardians of their children's bilingual language development'; this meant that mothers ended up being 'managers of their family's bilingualism and arbiters of bilingual parenting practices', even in cases where it is the father who is the native speaker of the non-societal language. The authors argue that their findings are evidence that bilingual parenting is still seen as women's 'work' (Okita 2002). Such a discourse problematizes and disempowers minority-language fathers, and overburdens majority language mothers with additional 'work', which causes anxiety and tension, and potentially conflict and feelings of guilt and inadequacy (Kouritzin 2000, Piller 2001a, Okita 2002). This is neither healthy for the parents or children, nor is it conducive to the creation and maintenance of a harmonious environment for bilingual language acquisition.

Language choice is at times the result of conflicting desires. Jackson (2008) reports on the case of an American man residing in Japan and married to a Japanese woman who often used Japanese with his children as he did not want to be seen by his parents-in-law as a 'foolish foreigner' who could not function in Japanese. The man

was proud of his command of Japanese and wanted to demonstrate his competence, but this clashed and was incompatible with his role as the source of native English-language input and with his desire for his children to acquire fluency in English. Thus, neither language choice could be seen as being neutral or apolitical (Myers-Scotton 2006: 116).

As should now be apparent from the above discussion, language policies are not implemented in a vacuum, and language choice is a highly personal, political and contextual act (Piller 2001b, Myers-Scotton 2006, Jackson 2008). These political acts are, of course, also taken by the children in transnational, bilingual families, and due to child agency and the power of children as socialising agents (Tuominen 1999, Luykx 2005), family language policies (FLPs) and their associated language management are negotiated *together* with the children in the family (Palviainen, Boyd 2013), rather than being dictated *to* them. In this way, children wield their own power in socialisation, and language acquisition and transmission processes. Fogle and King (2013) argue that an FLP 'is best understood as emerging in interactions between' family members, and that the negotiation of linguistic, cultural and national differences in the transnational family 'plays a large part in establishing new family roles and relationships' (p. 20). Moreover, Kopeliovich (2010, 2013) argues that it is in parents' best interest to be mindful of the sociolinguistic factors of bilingualism and to work together with their children, with the aim of avoiding instilling negative feelings in the child towards the family's non-societal language.

### 3. Data collection and participants

This section and the next discuss data collection and the participant families. First, a general overview of the participants is given in this section, before a language profile for each family is presented in Section 4.

### 3.1. SEMI-STRUCTURED INTERVIEWS

Similarly to the present author's previous studies (Doyle 2013, Verschik, Doyle 2017), this study employs a micro-sociolinguistic, qualitative approach with the semi-structured interview as its data-gathering tool. This type of research assists a researcher in arriving at a more nuanced picture of a sociolinguistic phenomenon by shining a light on smaller communities of practices that are overlooked by macro-research and also seeks to uncover the 'why' to a speaker's speech acts (Verschik, Doyle 2017; see Verschik 2005 for a discussion).

Four interviews were recorded, one with each of the four participating couples. Both parents were interviewed together. The language of the interview was English (and Estonian also with Family 4). Each of the interviews was over an hour in length (mean length of 1hr 8min). All interviews were recorded in the domestic residence of the participants in Tallinn, Estonia. The interview questions were for the most part identical for all the interviews. The present author as researcher collected the participants' demographic information via a questionnaire sent to and received from the participants in advance of the interviews, which also acted as a springboard for discussion. Three interviews were recorded between May and July 2013 (Families 1–3), with a fourth recorded in August 2014 (Family 4).

### 3.2. LANGUAGES AND AGES OF PARTICIPANTS

Table 1 below provides the ages<sup>3</sup> of and languages spoken by the family members, and nationalities, and L1s of the parents. As aforementioned, the families in the study can be considered transnational – the mothers were all from Estonia and of Estonian nationality, while the fathers all originated from outside Estonia. Unlike the mothers, whose L1 (native language) was Estonian, the fathers all

---

<sup>3</sup> All ages and other data at the time of recording. See Section 3.1 above.

**Table 1.** Family members – Age and languages of family members, and nationality of parents

Family NEL <sup>1</sup>	Child(ren)		Mother		Father	
	Age <sup>2</sup> and Languages <sup>3</sup>	Age, nationality and L1 <sup>4</sup>	Languages <sup>5</sup>	Age, nationality and L1	Languages	
Family 1 Hebrew	Girl 1;2 Est=AA 'Very good' Heb=AA 'Good'	42 y Estonia Estonian	English 'Very good' Hebrew 'Very good' Russian 'Average'	53 y Israel Hebrew	English 'Very good' Estonian 'Beginner' German 'Low'	
Family 2 Slovenian	Girl + Boy 6;1 + 4;6 Est=AA 'AA' Slo=AA 'AA'	35 y Estonia Estonian	English <sup>6</sup> Finnish Slovenian 'conversational' Russian	34 y Slovenia Slovenian	English Estonian Croatian Bosnian German	
Family 3 Swedish	Girl 4;8 Est=AA 'Good' Swe=LTA 'Passive'	33 y Estonia Estonian	English C1 Russian B1 Swedish A2	40 y Finland Swedish	English C1 Finnish C1 Estonian B2	
Family 4 Turkish	Girl 5;4 Est=AA 'Very good' Tur=LTA 'Very weak'	43 y Estonia Estonian	English C1/B2 Finnish A2 Russian A2 Swedish A2	40 y Turkey Turkish	English B1 Estonian B1	

<sup>1</sup> The family's Non-Estonian Language ('NEL')

<sup>2</sup> Age at time of recording (years ; months)

<sup>3</sup> Age-appropriateness (AA = Age-appropriate; LTA = Less-than-age-appropriate) and description of level in family languages as reported by the parents

<sup>4</sup> Age at time of recording; Nationality; Native language

<sup>5</sup> Other languages spoken by the parent with level as self-reported

<sup>6</sup> Levels not reported

spoke a language other than Estonian as their L1 (Israeli Hebrew, Slovenian, Finland Swedish, and Turkish, to be exact). All parents, bar one (Father 3), grew up in monolingual home/family environments.

The mothers ranged in age from 33 years to 43 years old (mean age of 38 years), while the fathers ranged in age from 34 years to 53 years old (mean age of 42 years). At the time of the recordings the 4 families had 5 children between them – each family had a girl, and Family 2 also had a boy. The youngest child was 4;6<sup>4</sup>, while the oldest was 11;2 (mean age of 6;4). The daughter in Family 1 was already a number of years into attending school, while the children in the other 3 families were of kindergarten/pre-school age. The four families all resided in Tallinn at the time of the study.

#### 4. Family language profiles

Table 2 below outlines the patterns of language use as reported by the participant parents, showing language use between the parents, and between each parent and the child(ren), while the final column shows strategy and gives a very brief summary of language use in the family. This table is expanded on by the profiles that now follow. This section is immediately followed by a presentation of the study's main findings in Section 5.

##### 4.1. FAMILY 1 (HEBREW AS NEL<sup>5</sup>)

Mother 1 (M1) is a 42-year-old native-Estonian-speaker from Estonia, and works as an office manager. She self-reports very good English, very good Hebrew and average Russian. Father 1 (F1) is a 53-year-old archaeologist and self-reports very good English, beginner Estonian and a low level in German. He originates from Israel and is a native speaker of Israeli Hebrew.

---

<sup>4</sup> Years; months

<sup>5</sup> Non-Estonian-Language ('NEL')



**Table 2.** Self-reported patterns of language use

Family	Mother < > Father	Mother < > Child(ren)	Father < > Child(ren)	Summary
NEL				
Family 1 Hebrew	Monolingual Hebrew Father's LI = Non-societal language	Monolingual Estonian Mother's LI = Societal Language	Monolingual Hebrew Father's LI = Non-societal language	A case of OPOL <sup>1</sup> with strong usage of the non-societal language (Hebrew)
Family 2 Slovenian	Mixed English + both family languages (Estonian and Slovenian)		Monolingual Slovenian Father's LI = Non-societal language	A case of OPOL with mixed usage between parents
Family 3 Swedish	Estonian < > Both languages Mother: Estonian Father: Both languages		Swedish < > Both languages Father: LI = Non-societal language Child: Both languages	A case of OPOL with societal language (Estonian) slightly dominant over non-societal language (Swedish)
Family 4 Turkish	Monolingual Estonian Mother's LI = Societal language		Mixed Both languages	Mixed input from father – societal language (Estonian) dominant over non-societal language (Turkish)

<sup>1</sup> One-Parent, One-Language ('OPOL')

The couple resided together in Israel between the years 1998 and 2002, during which time their daughter and only child (11;2) was born. At the time of the interview in 2013 the family had been residing exclusively in Estonia since 2002. The couple converse in Hebrew and have done so ever since M1 began taking Hebrew lessons in Israel, though M1 did explain that it is 'very tiring' to always speak to F1 in Hebrew. The parents reported that they employ the One-Parent-One-Language (OPOL) strategy, whereby F1 speaks to his daughter exclusively in Hebrew, and M1 speaks to her daughter exclusively in Estonian. M1 reported that while they were living in Israel their daughter went through a phase of wanting to speak only Hebrew to M1. Today the interaction between parent and child is monolingual in the given parent's L1. The girl is reported to have age-appropriate Estonian, and age-appropriate spoken (but not written) Hebrew.

#### 4.2. FAMILY 2 (SLOVENIAN AS NEL)

Father 2 (F2) is a 34-year-old teacher and reports competence in English, Estonian, Croatian, Bosnian and German<sup>6</sup>. He originates from Slovenia and is a native speaker of Slovenian. Mother 2 (M2) is a 35-year-old native-Estonian-speaker from Estonia, and works as an educational specialist. She self-reports competence in English, Finnish, and Russian<sup>6</sup>, and describes her Slovenian as 'conversational'.

The couple has lived together in Estonia since 2007, where both of their children were born (a girl, 6;1, and a boy, 4;6). Between themselves the parents speak mostly English, with some Estonian and Slovenian. The parents reported employing OPOL (M2 uses Estonian, F2 Slovenian), with F2 stating that he purposely ignores his children when they address him in Estonian in order to enforce the strict use of Slovenian between father and child. The children are reported as using both Estonian and Slovenian dependant on

---

<sup>6</sup> Levels not reported.

context and activity. Both children are described as having age-appropriate Estonian and Slovenian.

#### 4.3. FAMILY 3 (SWEDISH AS NEL)

Mother 3 (M3) is a 33-year-old native-Estonian-speaker from Estonia, and works in customer service. She self-reports competence in English (C1<sup>7</sup>), Russian (B1), and Swedish (A2). Father 3 (F3) is a 40-year-old news correspondent from Finland. He is a native-speaker of Swedish and reports competence in English (C1), Finnish (C1), and Estonian (B2).

The couple spoke English for the first 9 months of their relationship, but switched to Estonian as F3 wanted to practice. Their daughter (4;8) was born in Estonia and the family have resided exclusively in Estonia since before her birth. M3 speaks Estonian to F3, while F3 speaks to his wife in both Swedish and Estonian. The parents employ OPOL – M3 Estonian, F3 Swedish, but their daughter replies to her father in both family languages (more so in Estonian than Swedish, however). The daughter is reported as having age-appropriate Estonian and less-than-age-appropriate Swedish.

#### 4.4. FAMILY 4 (TURKISH AS NEL)

Father 4 (F4) is a 40-year-old retail worker from Turkey. His first language is Turkish, and he reports competence in English (B1) and Estonian (B1). Mother 4 (M4) is a 43-year-old<sup>8</sup> native-Estonian-speaker from Estonia, and works as a university administrator. She self-reports competence in English (C1/B2), Finnish (A2), and Swedish (A2). She can also speak ‘basic’ Turkish.

Other than a month or two residing in Turkey when their daughter (5;4) was just a baby, the parents have been living exclusively in

<sup>7</sup> Common European Framework of Reference (CEFR)

<sup>8</sup> All ages and other data at the time of recording. See Section 3.1 above.

Estonia since 2009, where their child was born. The parents began their relationship by speaking English to each other, but switched to speaking mostly in Estonian after F4 took a language course soon after arriving to live in Estonia.

The couple have tried to employ OPOL, but F4 cannot maintain monolingual Turkish-language exchanges with his daughter – the child often uses Estonian with her father, especially when she lacks the vocabulary in Turkish, and F4 admits that he ‘accidentally’ automatically replies in Estonian. F4 said he should make more of an effort to reply solely in Turkish. Their daughter went through a period of not speaking to her father in Turkish as her reasoning was that F4 understood Estonian. The parents report that their daughter speaks age-appropriate Estonian, but describe her Turkish as ‘very weak’, ‘simple’, and ‘beginner’. Every summer the family spends one month visiting F4’s family in Turkey; during this time the daughter tends to stay close to M4 to avoid speaking Turkish. However, the parents report that with each passing year her ability in the language improves.

## 5. Findings

This findings section is broken up into a number of topics as relate to the focus of this paper, namely the language management efforts of the fathers, and the challenges the fathers faced<sup>9</sup>. This section is immediately followed by a discussion section, and then the paper closes with its conclusion.

### 5.1. PARENTAL LANGUAGE COMPETENCE

Two of the four fathers (Israeli F1 and Turkish F4) talked about ‘insufficient’ language competence leading to challenges. F1 initially

---

<sup>9</sup> The findings section mostly limits itself to the statements made by the four fathers. This is in no way to imply that what the mothers had to say was not insightful. It is simply that this approach made sense given space constraints and the focus of the present paper.

thought that when the family were all together (e.g. at the dinner table) that Hebrew would be the language used, but often it is the case that his daughter speaks to her mother in Estonian, at times to the exclusion of F1. He tries to also partake in the conversations, but his daughter rejects his input, telling her father that his Estonian is not good enough to participate. F1 says that at times he feels left out, and he finds it hard to understand his daughter's 'young person's Estonian' (on account of colloquialisms, slang, etc.). Outside the house F1's daughter tries to take advantage of her father's limited Estonian skills, so as to get the upper hand in front of her peers and others – to 'control the situation'. The father reported that his daughter even tries to downplay her father's Estonian-language skills so that she can 'speak for him' in an attempt to shape the narrative. F1 gave us the paper's title quote when he said: 'she wants it to seem like she is the big dog who knows, and I am the small dog who doesn't know'.

F4 would like an all (or mostly) Turkish-speaking household<sup>10</sup>, but M4's Turkish is too rudimentary for that. M4 states that she would not be against this scenario were her level in the language to improve in the future. F4 has a small number of Turkish-speaking acquaintances, whose children speak Turkish well, and so he sometimes brings his daughter to visit them to give her more exposure to the language. F4 made reference to the good level in Turkish of the wives of his acquaintances as rationale for why their children speak better Turkish than his daughter (i.e. the language is used more in those households).

In contrast to F1 above, Slovenian F2 stated that his high-level in Estonian allows him to partake in his children's school life. He reported that one of his male acquaintances is excluded from his children's school life due to insufficient competence in Estonian. F2 said, hyperbolically, that he 'would die' before he let this scenario happen to him.

---

<sup>10</sup> Reference to the strategy known as 'Minority Language at Home' (ML@H)

## 5.2. COMMUNITY AS A RESOURCE

Community (or lack thereof) was a topic raised by all the fathers. In Excerpt 1 below we see that Slovenian F2 compensated for the lack of a culture-language community in Tallinn by amassing a collection at home of children's music and books in Slovenian. Notice also in the excerpt how M2 and F2 (differently) report F2's state of mind.

### Interview Excerpt 1 (Family 2, July 2013)

M2: Since you are so afraid that they might lose Slovenian or Slovenian would be..<sup>11</sup> ah like a WEAKER<sup>12</sup> language. we have much more Slovenian music. kids' music at home. we have Slovenian books, we can show you later that they have bookshelf where there are 90% Slovenian books [and 10 of Estonian]<sup>13</sup>

F2: [there is a lot yeah]

M2: because {F2}<sup>14</sup> all the time feels worried that- that.. kindergarten they hear my mother- with [my mother-]

F2: [NOT WORRIED]. not worried. I would like to. kind of offer this world to th- them. as well. yah? ah. I am probably not very good example for your. research. mhm. I was thinking about that before when it comes to the. <inaudible> characteristics of your *numerus*. yah? mmh... I don't have a community here. I am alone. so ah. they don't get.. ah this. <laugh>horrific</laugh> language from anybody else. except me and Skype with the grandparents

Israeli F1 reported that he struggles to find other Hebrew-speaking people in Tallinn. There is a Jewish community, but F1 reported that it is religious in nature, largely Russian-speaking, and does not reflect (*secular*) Israeli culture; the couple tried to send their daughter to Saturday school at the synagogue to get exposure to Hebrew

<sup>11</sup> Indicates pause - . very short pause; .. short pause; ... long pause

<sup>12</sup> Capitalisation indicates emphasis.

<sup>13</sup> Utterance in square brackets [] overlaps with utterance in subsequent square brackets [].

<sup>14</sup> Name redacted.

language and writing, but she refused to go, and the couple dropped the matter. F1 does know one Israeli in Tallinn, but this acquaintance keeps kosher and so F1 cannot invite him to his home, as F1’s family does not practise, let alone is orthodox.

Swedish-Finn F3 stated that he has to compromise and ‘make do’ with the Swedes (of Sweden) in Tallinn. According to F3, Swedish-Finns are distinct culturally and linguistically from Swedish people, but it is in this *Swedish* Swedish-language community in Tallinn that F3’s daughter will develop her Swedish-language skills<sup>15</sup>. Noticing that his daughter’s competence in Swedish is quite ‘passive’, F3 recognises that he should do more to exposure her to the language, such set up play-dates with other Swedish-speaking children, but he says that it is not always possible to find the time.

As reported above, Turkish F4 sometimes takes his daughter with him to visit with his acquaintances for the language exposure. M4 reported that the community of Turkish families in Tallinn is somewhat split between those families in which the mother is Russian-speaking, and those where the mother is Estonian-speaking. According to M4, there is little intermingling between the two sets of families.

### 5.3. HOME EDUCATION AND STRIKING A BALANCE

F1 has started to try to teach his daughter to read Hebrew, but he gets easily discouraged and starts to doubt its utility – ‘what use is it to her here [in Estonia]?’ F1 also states that he is frustrated that his daughter is not developing her skills in Hebrew, and reports that she will only consume Hebrew-language media ‘if she is bored and has nothing else to do’. Despite this, he is not going to push her – as can be seen in Excerpt 2 below he is ultimately not worried, and he wishes to avoid (needlessly) upsetting his daughter.

---

<sup>15</sup> That said, F3 did explain that Swedes and Swedish-Finns share a sense of humour and a body of children’s literature (stories and songs) that is separate and distinct from that of Finnish-speaking Finns, with which F3 stated he is not familiar.

### Interview Excerpt 2 (Family 1, June 2013)

F1: I think also now there is no reason to worry. there was a time that I worried.. uh it was not nice feeling. but I think it's natural. there's not much to do... it's either do the fight. and start to. to be. I don't know. FORCE her to learn.. I don't think it would work. good.. because we live here and that's the nature of things HERE. so she will have Estonian as first language anyway. it's her mother tongue.. it's okay. but she can manage in Hebrew. and if she goes there {to Israel}<sup>15</sup> she can manage also. so. she has another culture. another language. it's okay

In contrast to Slovenian F2 and his aforementioned tactics of 'fake deafness' (Section 4.2), Swedish-Finn F3, similarly to F1, is afraid to push this daughter to speak (more) Swedish as he does not want to risk his daughter developing negative feelings towards the language, as he himself did towards Finnish when he was a child. M3 reported that their daughter does speak Swedish only with her paternal grandparents and relatives in Finland, and for the moment F3 finds it sufficient that his daughter hears Swedish from him and practices her Swedish when in Finland. When asked how this situation arose, F3 stated that 'it was her choice'. In this case it is fortunate that Finland is only some 80 km from Tallinn, and so quickly accessible. When asked about him teaching his daughter to read and write Swedish in the future, F3 said that he would assist his daughter should she request it, but if she is not interested he will not be the one to force her to undergo extra lessons at home in what he feels is her free time for her own interests.

Turkish F4 sometimes reads to his daughter in Turkish at bedtime, but F4 reports that she will only tolerate this 'if she is in the right mood', and sometimes she cries and says she cannot understand the Turkish-language stories. Similarly to the case in Family 1, Couple 4 report that their child will watch Turkish-language cartoons only when there is no readily-available 'alternative'. In contrast to the

---

<sup>16</sup> Author's clarification in curly brackets {}.



situation in Family 4, the daughter in Family 3 is content watching Swedish-language DVDs – most from Sweden – and being read to in Swedish. Indeed, her parents report that she will often pick up a book and ‘read’ it from memory, in Swedish for a Swedish-language book, and in Estonian for an Estonian-language book. Couple 3 reports that as a rule they alternate the nights when they read bedtime stories in Estonian versus Swedish – every second night the story is in Swedish.

#### 5.4. LANGUAGE TRANSMISSION AND FAMILIAL IDENTITY

When asked about their commitment to transmitting both Swedish and Estonian to their daughter, Couple 3 explained their reasoning with reference to culture and with a comment about the ‘smallness’ of Estonian and Finland Swedish (Excerpt 3 below).

#### **Interview Excerpt 3 (Family 3, May 2013)**

F3: both.. the the Swedish we speak in Finland and Estonian considering Estonian history. both.. we both have this feeling that we are not under threat in a like– but still that.. we are very small languages or or and and that’s why I think. it’s so obvious that we should..

M3: <laugh>continue</laugh>

F3: <laugh>continue</laugh>. I mean I don’t believe in in politics. of course that’s also but– but you don’t protect your own culture and and language by having some.. like laws. of course of course it’s important– but I think most important– if I speak Swedish with her. then she will speak until she is. dead more or less.. then it’s her. like option. like. choice what she speaks with her children.. but that’s basically my– like my way to just– to be myself

Note too, however, F3’s comments about how speaking Swedish to his daughter allows him to ‘be’ himself. The above is a multilayer response that connects the transmission of culture with the transmission of language, but also recognises the intimate connection one

has to one's first language (L1). The couple developed upon this topic later in the interview. When questioned as to why they think that some Estonian-language mothers do not pass on their L1 when resident outside Estonia, they had the following to say (Excerpt 4 below).

#### **Interview Excerpt 4 (Family 3, May 2013)**

Interv.<sup>17</sup>: do you understand.. maybe the attitude of some Estonian mothers who just kind of go <sigh> '*ma ei viitsi*'<sup>18</sup> like, you know just

M3: mhmh

Interv.: because you're you're a mother, you- you know you've all the MOTHER duties to DO and then you're expected to kind of carry the Estonian flag on your back and it's just too much of a burden, is it-

M3: I don't think it's a burden

F3: I don't understand it. first of all. [it's not a burden]

M3: [it's SO ODD] to say [it's a burden]

F3: [second of all]. even if language.. is culture and culture is whatever, it's not like. I represent a group of- because I am Swedish-speaking that I represent this group, there is no kind of this kind of. nationalism or the [Estonian flag]

M3: ['I always] have to have a flag with me<laugh>

F3: yeah. it's more like a family tradition. in that way I guess.. and and I don't understand people who give up because what you are actually saying is that. I am leaving everything behind. I am leaving who. I. am.. in a way.. I am not saying that's what people think but that's how I like interpret it.

It may seem, on first glance, that in Excerpt 4 F3 contradicts the statement he made in Excerpt 3 about being a speaker of a 'small' language community. A fair assessment, however, would likely be that F3 feels that him transmitting *Finland* Swedish language and

---

<sup>17</sup> Present author as interviewer

<sup>18</sup> Estonian: 'I can't be bothered'

culture is a ‘good thing’ as this population is ‘small’<sup>19</sup> – while as a speaker he is not a representative or representation of the language/culture, not transmitting it would be a damn shame – but that his (primary) motive derives from a desire to maintain his connection to his childhood past. Not to do so would be walking away from everything one is/was, according to F3. It should be noted, however, that it remains unclear how *Finnish* F3’s daughter’s Swedish will remain in the future, given her interaction with the Sweden Swedish community in Tallinn and consumption of audio-visual media from Sweden.

### 5.5 TRANSNATIONAL CHILDREN

Following a discussion by Couple 2 of the pragmatic application of language mixing for disciplining children in public – which M2 remarked the literature on bilingual parenting advises parents *not* to do – F2 had the following to say to parents about being prepared to have oneself and one’s family seen as ‘weird’ for being bilingual/bicultural (Excerpt 5 below).

#### **Interview Excerpt 5 (Family 2, July 2013)**

F2: once you get over the fact that everybody else... might perceive you as a weirdo.. ahhh somebody different. ah somebody who... and your children as well. yeah? you’ll never FIT into this. you know. *noh*<sup>20</sup> ahh then I guess it’s okay. they’re very different from typical Estonian kids. ahh. we get it from kindergarten. we get it from from. your your {M2’s} parents basically. they are somehow– your father always describes them as <laugh> creatures from some other planet </laugh>

---

<sup>19</sup> Some 286,000 Finnish citizens resident in Finland reported Swedish as their native language in 2013 (5.25% of the population) (Statistics Finland 2014).

<sup>20</sup> Estonian-language interjection

Couple 2 went on to explain that their children are more ‘open’, talkative and ‘lively’ than typical Estonian children. When the present author as researcher asked F1, given the challenges he has faced (and still faces) in transmitting the Hebrew language and Israeli culture, whether he felt as if he was ‘losing’ his daughter from a cultural point of view, F1 had the following to say (Excerpt 6 below).

### **Interview Excerpt 6 (Family 1, June 2013)**

F1: sometimes it’s annoying because I’m growing an Estonian child [*<laugh>*] but sometimes it’s nice to think of it, *<laugh>*so I’m PATRIOT*</laugh>*

Interv.: [*<laugh>*]  
okay

F1: I’m following the Estonian nationalism. But I think it’s all nonsense, because the kid is a kid, it’s my kid, it’s– I cannot lose it unless I do bad things. I don’t think it’s BAD to be either. I also live here, it’s not a foreign country anymore although sometimes I feel like it is, but that’s ah. ups and downs but it’s not– it’s like a home here

Unsurprisingly, F1’s reply was a complex one. Ultimately he does not feel as if he is ‘losing’ his daughter culturally; F1 both rejects the concept of ‘loss’ of his daughter – ‘it’s all nonsense’ – and states that he, to some degree, feels part of the Estonian nation, semi-joking stating that he is a ‘patriot’. He concludes by stating he feels at home in Estonia, most of the time.

## **6. Discussion**

We shall now summarise the findings of the study and discuss them with reference to the literature on bilingual, transnational families.

The study did find the four mothers to be supportive of their husband in transmitting the non-Estonian language (NEL); the NEL was valorised and the mothers did not intentionally obstruct

the father in his efforts. That is not to say, however, that the father’s language management is being seamlessly executed.

The fathers are attempting to transmit their L1 in a sociolinguistic context that does not present many opportunities for use of or exposure to the language. Apart from Swedish-Finn F3<sup>21</sup>, the home country is far away and costly to travel to, the community of same language speakers in Tallinn is small, and the language does not wield prestige in Estonia and is not supported by the state education system<sup>22</sup> (cf. cases in Doyle 2013). In such cases minority-language parents rely on a supportive home environment that provides sufficient input in and exposure to the non-societal language (De Houwer 2007, Pearson 2007).

Piller and Gerber (2018) have pointed out that when a strict version of the One-Parent-One-Language (OPOL) strategy (no mixing!) is presented in the popular literature as the ‘gold-standard’ for bilingual parenting, which then flows into the public psyche, the non-societal language can suffer, especially if the children’s primary caregiver is an L1 speaker of the societal language, and it the non-societal language speaking-parent who spends much of working day outside the home (see Caldas 2006: 42). For the families in the study, where language mixing occurred in parent-child dyads it was in the father-child dyad and to the detriment of usage of the NEL. It is unfair to blame a parent for their level of competence in their spouse’s language, but no mother reported using the NEL with their child(ren) even in a restricted manner, e.g. in a certain place or for a certain activity. It is remarkable that given M1’s ‘very good’ Hebrew, that F1 reported frequently being ‘left out in the cold’ at the dinner

---

<sup>21</sup> Family 3 is an interesting case where F3 has access to a relatively lively community of Swedes in Tallinn, in which his daughter can practice her Swedish, and while F3 shares cultural similarities with this community, what is not shared is nationality, homeland, and language variety.

<sup>22</sup> That is in no way to say that the fathers experienced any negative or discriminatory attitudes by society, neighbours or family-in-law. This question was put to all the parents, but nothing of this nature was reported.

table. One would imagine it would be an excellent opportunity for the family to all speak Hebrew.

There was a split between the fathers on whether to compromise on language usage and home education – Slovenian F2 took a strict approach and demanded use of the Slovenian language by his children when they spoke to him, while Swedish-Finn F3 and Turkish F4 were more accommodating of their child's mood and wishes. It does seem, however, despite both girls' reluctance to speak their father's L1, Swedish is in a stronger position in Family 3 than Turkish is in Family 4. This could be related to the amount of exposure the child has to the NEL – in Family 3 Swedish is used in the parent dyad and F3 only speaks in Swedish to his daughter, while in Family 4 Turkish does not feature at all in the parent dyad and F4 reports often using Estonian in conversation with his daughter, forgetting to speak in Turkish. A factor in this could also be the family carving out a time for the Swedish language – every second evening the bedtime stories are in Swedish. Pearson (2007) states 'when parents [...] do what is well within their power to ensure activities for their children in the minority language, the children respond by learning it. [Otherwise], the invisible hand of the majority language takes charge' (p. 409). The present author wonders whether more could not be done in Family 4 to increase the use of and exposure to the Turkish language within the home, and also in conjunction with other Turkish-speaking families.

Meanwhile, reading the words of F1, one gets a sense that he has mixed emotions about his daughter's level in Hebrew (especially written) and her cultural identity. He recognises that it is somewhat futile to complain about the situation, but a little part of him laments what could have been had the family not relocated to Estonia from Israel. Piller (2001b) reminds us that in a transnational family at least one of the parents will be positioned as a 'migrant'. We can see M2 joke about this in Excerpt 5 when he refers to his children as 'weird' and 'creatures from another planet', and he means to include himself in this. It seems that F1's daughter is going through a phase

in her life where she is siding linguistically and culturally more with her mother (and her peers), and F1 is left alone without company in his 'migranhood'/ 'Israeliness', which seems to amplify the negative sides of being different, rather than the positive ones. The present author wonders whether the parents could not collaborate to consider engaging and fun ways for the whole family to (casually) study Hebrew reading and writing and explore Israeli culture as a shared activity.

## Conclusion

This paper concerned itself with migrant fathers in transnational families and their efforts to transmit their L1 in the context of the multilingual, post-Soviet space (Zabrodskaia 2014) that is Tallinn, Estonia, where discourses of language, nation and culture often position Estonians as an 'endangered majority' (Kalmus 2003).

The findings indicate that minority-language fathers also engage in 'language work' (Okita 2002, Piller, Pavlenko 2004), and, for the fathers in the study, demonstrated that their language management efforts were constrained and determined by factors such as the level of competence the men's spouse has in his L1, access to a same language-culture community as a supportive resource, and the balancing act that is ensuring sufficient use of and exposure to the non-Estonian language while also allowing the child to exercise their own agency in deciding the language they use and the activities they engage in. It is the recommendation of the author that more be jointly done by the parents in Families 1 and 4 to foster skills in written Hebrew (Family 1) and spoken Turkish (Family 4).

It is the hope of the present author that the fathers are able to 'stay the course' in their language management efforts, and that the family members will together be able to negotiate a shared transnational space that maintains and valorises both of its languages.

## REFERENCES

- Busch, Brigitta 2017. Expanding the notion of the linguistic repertoire: On the concept of *Spracherleben*—The lived experience of language. – *Applied Linguistics* 38(3), 340–358.
- Caldas, Stephen 2006. *Raising Bilingual-Biliterate Children in Monolingual Cultures*. Clevedon: Multilingual Matters.
- De Houwer, Annick 2007. Parental language input patterns and children's bilingual use. – *Applied Psycholinguistics* 28(3), 411–424.
- Doyle, Colm J. 2013. To make the root stronger: Language policies and experiences of successful multilingual intermarried families with adolescent children in Tallinn. – *Successful Family Language Policy: Parents, Children and Educators in Interaction*. (Eds.) Mila Schwartz, Anna Verschik. Dordrecht: Springer, 145–175.
- Ehala, Martin; Niglas, Katrin 2006. Language attitudes of Estonian secondary school students. – *Journal of Language, Identity & Education* 5(3), 209–227.
- Fogle, Lyn W.; King, Kendall A. 2013. Child agency and language policy in transnational families. – *Issues in Applied Linguistics* 19, 1–25.
- Jackson, Lachlan R. 2008. The political economy of language in intermarriage: Bilingual childrearing in Japan. – *Ritsumeikan Studies in Language and Culture* 20(1): 339–357.
- Jackson, Lachlan R. 2009. Language, power and identity in bilingual childrearing. – *Crossroads* 3(2), 58–71.
- Kalmus, Veronika 2003. 'Is interethnic integration possible in Estonia?': ethno-political discourse of two ethnic groups. – *Discourse & Society* 14(6), 667–697.
- Kopeliovich, Shulamit 2010. Family language policy: A case study of a Russian-Hebrew bilingual family: Toward a theoretical framework. – *Diaspora, Indigenous and Minority Education* 4(3), 162–178.
- Kopeliovich, Shulamit 2013. Happylingual: A family project for enhancing and balancing multilingual development. – *Successful Family Language Policy: Parents, Children and Educators in Interaction*. (Eds.) Mila Schwartz, Anna Verschik. Dordrecht: Springer, 249–275.
- Kouritzin, Sandra G. 2000. A mother's tongue. – *TESOL Quarterly* 34(2), 311–324.



- King, Kendall A.; Fogle, Lyn W. 2013. Family language policy and bilingual parenting. – *Language Teaching* 46, 172–194.
- King, Kendall A.; Fogle, Lyn W.; Logan-Terry, Aubrey 2008. Family language policy. – *Language and Linguistics Compass* 2(5), 907–922.
- Luykx, Aurolyn 2005. Children as socializing agents: Family language policy in situations of language shift. – *ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. (Eds.) James Cohen, Kara T. McAlister, Kellie Rolstad, Jeff MacSwan. Somerville: Cascadilla Press, 1407–1414.
- Myers-Scotton, Carol 2006. *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Oxford: Blackwell.
- Okita, Toshie 2002. *Invisible work: Bilingualism, Language Choice and Childrearing in Intermarried Families*. Amsterdam: John Benjamins.
- Pawłusz, Emilia 2017. Language as an object of national passion: Reflections from Estonia. – *Language Policy Beyond the State*. (Eds.) Maarja Siiner, Kadri Koreinik, Kara Brown. Cham: Springer, 223–239.
- Palviainen, Åsa; Boyd, Sally 2013. Unity in discourse, diversity in practice: The one person one language policy in bilingual families. – *Successful Family Language Policy: Parents, Children and Educators in Interaction*. (Eds.) Mila Schwartz, Anna Verschik. Dordrecht: Springer, 145–175.
- Pearson, Barbara Z. 2007. Social factors in childhood bilingualism in the United States. – *Applied Psycholinguistics* 28(3), 399–410.
- Piller, Ingrid 2001a. Private language planning: The best of both worlds? – *Estudios de Sociolingüística* 2(1), 61–80.
- Piller, Ingrid 2001b. Linguistic Intermarriage: Language choice and negotiation of identity. – *Multilingualism, Second Language Learning, and Gender*. (Eds.) Aneta Pavlenko, Adrien Blackledge, Ingrid Piller, Marya Teutsch-Dwyer. Berlin: Mouton de Gruyter, 199–230.
- Piller, Ingrid 2002. *Bilingual Couples Talk: The Discursive Construction of Hybridity*. Amsterdam: John Benjamins.
- Piller, Ingrid; Pavlenko, Aneta 2004. Bilingualism and gender. – *The Handbook of Bilingualism*. (Eds.) Tej K. Bhatia, William C. Ritchie. Oxford: Blackwell, 489–511.
- Piller, Ingrid; Gerber, Livia 2018. Family language policy between the bilingual advantage and the monolingual mindset. – *International*

- Journal of Bilingual Education and Bilingualism, DOI: 10.1080/13670050.2018.1503227.
- Schwartz, Mila 2010. Family language policy: Core issues of an emerging field. – *Applied Linguistics Review* 1(1), 171–192.
- Schwartz, Mila; Anna Verschik (Eds.) 2013. *Successful Family Language Policy: Parents, Children and Educators in Interaction*. Dordrecht: Springer.
- Simons, Gary F.; Charles D. Fennig (Eds.) 2018. *Ethnologue: Languages of the World*, 21st ed. Dallas: SIL International. <http://www.ethnologue.com> (02.09.2018).
- Spolsky, Bernard 2004. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Statistics Estonia 2018. 'Population at beginning of year', 9 May 2018. Tallinn: Statistics Estonia. <https://www.stat.ee/stat-population-at-beginning-of-year> (08.09.2018).
- Statistics Finland 2014. 'Appendix figure 4. Country of birth, citizenship and mother tongue of the population 31.12.2013', 21 March 2014. Helsinki: Statistics Finland. [http://www.stat.fi/til/vaerak/2013/vaerak\\_2013\\_2014-03-21\\_kuv\\_004\\_en.html](http://www.stat.fi/til/vaerak/2013/vaerak_2013_2014-03-21_kuv_004_en.html) (03.06.2018).
- Tallinn City Government 2018. *Statistical Yearbook of Tallinn 2018*. Tallinn: Tallinn City Office. <https://www.tallinn.ee/eng/Yearbooks-and-Statistics> (02.09.2018).
- Tuominen, Anne 1999. Who decides the home language? A look at multilingual families. – *International Journal of the Sociology of Language* 140(1), 59–76.
- Verschik, Anna 2005. Research into multilingualism in Estonia. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 26(5), 378–390.
- Verschik, Anna; Doyle, Colm J. 2017. Young Swedish-Estonian returnees to Estonia: Reflections on family language policy and a multilingual upbringing. – *Language Policy Beyond the State*. (Eds.) Maarja Siiner, Kadri Koreinik, Kara Brown. Cham: Springer, 123–140.
- Zabrodsckaja, Anastassia 2014. Tallinn: monolingual from above and multilingual from below. – *International Journal of the Sociology of Language* 228, 105–130.

## RESÜMEE

### „TEMA ON SUUR KOER, KES TEAB“ – VÕIM JA ISA ROLL VÄHEMUSKEELE ÜLEKANDES NELJAS TALLINNA RAHVUSVAHELISES PERES

Töös on uuritud nelja Tallinnas elava kakskeelse rahvusvahelise perekonna keelepoliitikat. Kõigis neis peredes räägivad emad emakeelena eesti keelt, samas kui isad on eranditult välismaalased ning räägivad emakeelena mõnd muud keelt.

Isa keelepoliitika põhiülesanne neis peredes on anda lastele edasi ühiskonnas mitte-aktiivselt kõneldava keele ehk oma emakeele oskus. Töö fookuses on isade jõupingutused korraldada pere keelepoliitikat ning sellest tulenevad katsumused, muuhulgas ka laste subjektsus ning pere jõutasakaalu ebavõrdsus.

Uuringuandmete saamiseks viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud iga pere mõlema lapsevanemaga nende kodus. Tulemused osutavad sellele, et vähemuskeelt kõnelevad isad võtavad osa nn keeletööst (Okita 2002) ning et uuringus osalenud isade keelepoliitika reguleerimiseks vajalikud meetmed on piiratud ja sõltuvad otseselt emade oskusest rääkida abikaasa emakeelt, lapse subjektsusest ning pere ligipääsust vastavale võõrkeelsele kogukonnale kui tugiüksusele.

Töö autori arvates peaksid kahes vaadeldud peres tegema lapsevanemad omavahel rohkem koostööd ja rohkem pingutama, et laps omandaks ka isa emakeele kõnes (perekond 4) ja kirjas (perekond 1).

**Võtmesõnad:** perekonna keelepoliitika, rahvusvahelised pered, isad, keelehaldamine

## OMANIMED EESTI JA UNGARI KASUTUSES

Annika Hussar, Tiina Rüütmaa

**Ülevaade.** Artikkel käsitleb eesti ja ungari eesnimede rahvuspäraseks kujunemist. Ungaris hakkas ungaripäraseid eesnimesid tarvitusse tulema 18. sajandi lõpus, Eestis soovitati eestipäraseid nimesid alates 19. sajandi lõpust, nende leviku kõrgaeg oli 1930. aastate keskel. Eesti olulisema eeskujuna eestipärase nimede suunas liikumisel on nimetatud Soomet, kaugemana muu hulgas Ungarit. Paralleele leidub soovitatud ning kasutusele tulnud nimevalikus ja nimerühmade kasutuse rõhuasetustes, omakeelsete nimede mõju järgnevale nimetarvitusele on aga olnud erinev. Siinses artiklis on käsitletud muutuste ning nimerühmade üldisi jooni. Keskendutud on eesnimedele, perekonnanimede muutused leiavad nimetamist niivõrd, kui see on oluline üldise tausta loomiseks.

**Võtmesõnad:** onomastika, eesnimed, eesti keel, ungari keel

### Lähtekoht

Eestipärase nimede soovimisest ja levitamisest rääkides nimetatakse, et siinsetele algatajatele ja eestvedajatele olid eeskujuks teistes maades toimunud analoogsed protsessid. Rahvusromantilised meeleolud paljudes Euroopa maades 18. sajandi lõpus ja 19. sajandil kombinatsioonis huviga rahvapärимuse vastu ning vanade impeeriumide lagunemine tõid kaasa huvi vanade omakeelsete nimede vastu (Leibring 2016: 208–209). Perioodi on iseloomustatud ka kui rahvuste ehitamise protsessi, mis kasutab varasemaid etnilisi ja folkloorseid traditsioone, et kujundada arusaam rahvuslikust järjepidevusest, ühistest väärtushinnangutest, sümbolitest ja jagatud minevikukäsitlusest (Tamm 2018: 18–21). Omakeelseid nimesid on seostatud kujunevale rahvusele oluliste tegelike või väljamõeldud kangelastega (vt nt Farkas 2017: 141–142), nende kasutust võib niisiis pidada rahvussümbolite loomise osaks: möödunud aegade

kangelased leidsid nimede kaudu tee kaasaega, rõhutades nii ühist minevikku. Viktor Karády ja István Kozma (2002: 10) on perekonnanimede ungaripärastamist käsitlenud rahvuse ehitamise protsessi sümboliloo osana, samalaadset funktsiooni võib omistada ka omakeelsete eesnimede levikule.

Villem Ernits (1921: 18) on Eesti olukorda kirjeldades toonud esile, et saksa mõju nimedes on iseloomulik kõigile neile rahvastele, kes on Euroopa kultuuriga kokku puutunud sakslaste kaudu, eriti sakslastest ida poole jäävatele väikerahvastele: sloveenidele, ungarlastele, slovakkidele, tšehhidele, leedulastele, lätlastele ja eestlastele. Nimesid kui kultuuri sümboleid võidakse muuta nii võõrast kultuuri omaks võttes kui ka oma rahva kultuurteadvuse kasvades omakeelsust esikohale seades (Ernits 1921: 20–21). Nimemuutmise näidetena toob Ernits esile Ungari ning põhjalikumalt Soome (1921: 21–23). Ka teised autorid on Eesti puhul nimetanud eeskätt Soome mõju (nt Henno 2001: 73), sealt oli otsekontaktide kaudu ilmselt eeskuju hõlpsam leida. Soome uurijad viitavad omakorda sarnastele protsessidele Euroopas, mainitakse nt Tšehhit ja Ungarit (Paikkala 2004: 90–95). Eesti-Soome võrdluses võib täheldada, et omakeelsete eesnimede kasutuseletulek on üsna sarnane ning erinevus on pigemini ajaline – Soomes jõudsid soomepärased nimed laiemasse levikusse paarkümmend aastat varem (Kiviniemi 2006: 271–275). Ungari samalaadsed muutused on märgatavalt varasemad ning rahvuslikkus nimedes mõnevõrra teise sisuga. Mainida tuleb, et keeleuendusliikumise puhul on Eesti eeskujuna samuti viidatud just Ungarile (Raag 2008: 148). Seepärast on huvitav vaadata, mis osas on meile kaudseks eeskujuks olnud Ungari nimekasutuses Eesti omaga ühiseid jooni, mis kujul nimede rahvuslikkus avaldus, milliseid võtteid rahva eneseteadvuse kasvule kaasaaitamiseks sobivaks peeti.

## I. Ajalugu. Rahvuslik ärkamine

Eestis on eestipäraseid eesnimed seotud otseselt rahvusliku eneseteadvuse tõusuga 19. sajandi II poolel. Eestimaal ja Liivimaa kubermang olid mõlemad alates 18. sajandi algusest Vene tsaaririigi osad. Et ülemklass koosnes valdavalt sakslastest, oli Eesti ala jätkuvalt saksa keele ja kultuuri mõju all. Tollane Eesti elanikkond oli põhisosas talupojarahvas. 19. sajandi alguses kaotati pärisorjus (1816 Eestimaal ja 1819 Liivimaal) ning talupojad said perekonnanimed (1823–35). Pärisorjusest vabanemine võimaldas vabamat liikumist, sh linnadesse, kus vajati töökäsi. Arenema hakkas tööstus ja raudtee. Eesti talurahva seas oli juba pikaajaline hariduse traditsioon (17. sajandi lõpust alates). Silmaringi ja vabaduse laienedes kasvas ka eneseteadvus, millele lisasid indu estofiilid ning esimesed eestlaste seast võrsunud haritlased. Nende eestvedamisel sündis rahvus-eepos „Kalevipoeg“, ilmus omakeelset kirjandust, anti välja ajalehti, kalendreid. 1869 toimus esimene eesti laulupidu. Rahvusliku liikumise osaks said ka kõrgema astme eestikeelset haridust taotlenud Aleksandrikooli liikumine, laulu- ja mänguseltside ning põllumeeste seltside asutamine jne.

19. sajandi Eesti oli siiski vaid väike piirkond suures Vene tsaaririigis ning selle põhielanikkond, eestlased, ühiskonnas madalal positsioonil. Eesti keel sai riigikeeleks alles 1918. aastal, kui Eesti iseseisvus, seni oli asjaajamisekeel vene keel, ajaloolistel põhjustel oli olulisel kohal ka saksa keel. Eesti keeles ilmus siiski nii aja- kui ilukirjandust, kooliõpikuid ja muidugi kirikukirjandust, korduvalt on rõhutatud eestlaste lugemishuvi.

Ungari rahva ajalugu on eestlaste omaga võrreldes olnud vägagi erinev. Ungarlased pole küll alates maa hõivamisest olnud alati oma maal peremehed, kuid on ometi olnud kogu aeg esindatud kõigis ühiskonnakihtides.

18. sajandil pärast türklaste võimu alt vabanemist sai Ungarist Habsburgide dominiiooni osa, millel oli siiski teatud enesemääramisõigus. Ungaris nagu Eestiski valitses pärisorjus, ent pärisorjade

olukord oli seal üldjuhul märksa parem. Tänu sellele, et ungarlastel oli ka oma rahvusest kõrgklass, ei pärssinud pärisorjus kultuuri ja keele arengut samavõrd kui Eestis. Ühiskonnas oli ametliku ladina (lühematel saksastamisperioodidel ka saksa) keele kõrval üldiselt kasutusel ka ungari keel. Kohustusliku ainenä viidi see gümnaasiumides ja ülikoolides sisse juba 1792, 1844 sai ungari keel ka parlamendikeeleks (Kiefer 2003: 104).

18. sajandi lõpp tõi Ungaris valgustusideede mõjul kaasa rahvuslike meeleolude tõusu, alguse sai keeleuuendusliikumine (vt Farkas 2017: 139), ilmuma hakkasid esimesed ungarikeelsed ajalehed ja ajakirjad (Kiefer 2003: 104–109).

19. sajandi alguseks oli absolutistlik monarhia jõudnud kriisi, riiki üritati reformida, muuhulgas anti pärisorjadele võimalus end vabaks osta. Varem põhiliselt haritlaskonnas levinud keeleuuendusideed jõudsid kõigisse ühiskonnakihtidesse. Petőfi ja tema mõttekaaslased värskendasid uuendatud keelt rahvakeelega (Kiefer 2003: 104–109). Euroopas leviv revolutsioonide laine jõudis 1848. aastal ka Ungarisse. Esialgu edukas revolutsioon suruti küll lõpuks Tsaarivõimade abiga maha, ent ungarlased suutsid oma positsioone märgatavalt tugevdada ja saavutasid Austria-Ungari kaksikkeisririigi moodustamise.

## 2. Omakeelsed nimed Eestis

Henn Saari sõnutsi on laiemalt võttes eesti nimed kõik need nimed, mida eestlased oma lastele panevad (Saari 1988: 183). Neid nimesid on ta kirjeldanud järgmiste rühmadena: I eestikeelsed nimed: 1) muinaseesti, ristiusustamiseelsed nimed, 2) laennimed, keskajal laenatud eesti keeles hästi mугanenud nimed, 3) kunstlikult loodud uued nimed; II võõrkeelsed eesnimed (sh vanem ja uuem kihistus) (EKK 2007: 686–687, Saari põhjal).

Uute nimede levitajana oli oluline roll kalendrikirjandusel. Endel Annus (2000: 139–140) on kirjeldanud esimeste eestipäraseid nimesid sisaldanud allikatena J. H. Rosenplänteri „Beiträget“

(J. W. L. Luce soovitatud laennimed ning tema oma eestindused), J. Hurda ÕES-i 1879. aasta kalendrit ning alates 1881. aastast uute rahvapäraste nimedega „Kasulist Talurahva Kalendrit“ jne. Kalendrid olid tookord populaarne lugemisvara ning neid ilmus rohkesti.

Eesti nime esimene süstemaatiline sisustaja võis olla Mats Tõnisson, kes oma nimesisult uuenduslikes kalendrites soovib täiesti uusi, senistest erinevaid nimesid. Tõnissoni on ka järgmiste nimepakkujate eeskujuks tunnistanud (Annus 2000: 141). Teistega võrreldes on Tõnissoni puhul täheldatud mõningaid jooni, mis osutavad, et ta on aru pidanud, milline õieti eestlase eesnimi peaks olema (Rajandi, Tarand 1970: 127).

Esimeses, 1882. aasta kalendris on uuendused veel tagasihoidlikud. Pakutud võõrapäraseid nimesid on kirjas eestipäraselt (nt *\*Agaata*<sup>1</sup>, *\*Vaustiine*, *Konstantiin*, *Otomaar*). Peale selle on ta kalendreis tavapärase rahvusvaheliste nimede asemel või kõrval esitanud nende mugandunud eesti vasteid (nt *\*Kadri*, *\*Kata*, *\*Katariina*; *Jaan*, *Juhan*, *Johanes*). Nende kõrval on ka mõned sellised nimesid, mis seni mingil viisil kalendrisse polnud pääsenud (nt *Kalev*, *Sulev*, *\*Juta*, *\*Salme*, *Kiirus*, *\*Naadi*, *\*Piiba*) (Moorits 2000: 22–24). Esimeste näidete puhul võib arvata, et need on kirjandusest nopitud, ent viimased teada olevalt varem avalikkuses esinenud polnud.

Eestipäraste nimede soovitude aegu 19. sajandi lõpus – 20. sajandi alul peetud arutlused võtab kokku Julius Mägiste, kes nimetab eestipärastena 1) eestitüvelisi muinas-, ristiusustamiseel-seid nimesid, 2) kunstlikult loodud nimesid, 3) võõra algupäraga, kuid sajandite jooksul eesti keeles mугanenud nimesid, 4) eestlaste seas koduseks saanud häälikuliselt kujult eestilisi soome ja vähe-mal määral teisi skandinaavia nimesid (Mägiste 1936: 13). Teise ja neljanda rühma puhul peab ta silmas raamatule eelnevatel küm-nenditel sündinud suhteliselt uut nimeloomingut või kasutusse lisandunud nimesid. Mägiste viitab diskussioonile selle üle, kas laennimesid tohib üldse eestipärastena soovitada, kuid kinnitab,

---

<sup>1</sup> Tärniga on artiklis tähistatud naisenimed.



et raamatu ettevalmistajad on olnud ühel meelel, et keegi Euroopa kultuurrahvastest pole oma omakultuuri püüdlustest hoolimata püüdnud vabaneda taolisest mугanenud rahvusvahelisest nimepärandist – need pole orjamärgid, vaid viitavad Euroopa kultuuri-tervikusse kuulumisele (Mägiste 1936: 13). Ta nimetab ka, et päris omakeelseks nimevaraks pole aeg veel küps seepärast, et omakeelne nimistu pole välja kujunenud ning valik on napp, seda eriti naise-nimede osas. Lisaks tuletab ta meelde tava anda perekonnas nimesid järgmisele põlvele edasi, mis samuti tähendab rahvusvaheliste nimede jätkuvust. (Mägiste 1936: 14)

### 3. Omakeelsed nimed Ungaris

Ungari eesnimeentsüklopeedia („Keresztnevek enciklopédiája“) käsitleb ungari nimena nii ungari algupärandnimesid, laennimesid kui ka hilisemal ajal loodud või taaskasutusse tulnud vanu nimesid. Ungari täielikemas nimeloendis on 2606 ristinime, neist 1163 mehe- ja 1443 naisenime. (Fercsik, Raátz 2009: 14–21)

18.–19. sajandil käsitleti ungari nimena eelkõige ungaripäraseid nimesid ja selleks ajaks oluliselt ahenenud ungari nimevaramut püüti nii laiendada kui ka ungaripärastada (vt nt Farkas 2017: 139–140; Vincze 2007: 802–803; Fercsik, Raátz 2009: 20–21; Slíz 2016: 250–251). Tamás Farkas nimetab 18.–19. sajandil loodud rahvuslike nimede moodustustüüpideks 1) vanade ungari nimede taaselustamist, 2) uute nimede loomist, 3) rahvusvahelistele nimedele ungari vaste loomist ja 3) mehenimedele naisvaste loomist (Farkas 2017: 140, vt ka Fercsik, Raátz 2009: 14–21).

Esimesse rühma kuuluvad peamiselt eelkristliku aja nimed, mida olid kandnud Ungari ajaloos olulised isikud (*Attila*, *Aladár*, *Csaba*), ent nende hulgas oli ka pseudoajaloolisi nimesid (*Zalán*). Osa taaselustatud nimedest on selgelt ungari algupära (*Bors* ‘pipar’, \**Ajándék* ‘kingitus’), ent nende seas on ka muud päritolu nimesid (nt türgi *Tas*, *Zoltán*). Kõnealuselised nimed leiti enamasti vanadest ürikutest ja dokumentidest, kusjuures nii mõnigi taaselustatud nimi

erineb oma ajaloolisest eeskujust, kuna vanu tekste ei osatud õigesti lugeda (nt *Zoltán, Géza*). (Farkas 2017: 141–142, vt ka Fercsik, Raátz 2009: 20–21)

Uusi nimesid löid enamasti kirjanikud (vt nt Fercsik, Raátz 2009: 21, Slíz 2016: 250–251), kasutades alusena üldsõnu (\**Tünde* < *tündér* ‘haldjas’ või olemasolevaid nimesid \**Jolán* < \**Jóleány* < *jó* + *leány* ‘hea tüdruk’) (Farkas 2017: 142).

Rahvusvahelistele nimedele ungari vaste leidmiseks 1) tõlgiti see ungari keelde (nt *Konstantin* > *Szilárd* ‘kindel, tugev’, *Viktor* > *Gyöző* ‘võitja’); 2) ühendati tõlkimine ja vanade nimede taas-elustamine (nt \**Flóra* ~ \**Virág* ‘lill’) või 3) nimi ungaripärastati vaid osaliselt (*Ernest* > *Ernö*) (Farkas 2017: 143).

Kuna naisenimesid õnnestus vanadest ürikutest leida väga vähe, tuleb eraldi esile tõsta mehenimedele naisvaste loomist, mida enamasti tehti deminutiivsufiksi abil, nt *János* > \**Janka*, *György* > \**Györgyi*, *Szilárd* > \**Szilárdka* (Farkas 2017: 143–144; Fercsik, Raátz 2009: 20–21).

#### 4. Eestipärased eesnimed Eestis. Soovitamine ja levik

Uute nimede vastuvõttu soodustas lisategurina üleüldine nimepõud, s.t veel 18. sajandi alguses valitsenud olukord, kus aktiivne nimerepertuaar koosnes mõnekümnest nimest (Rootsmäe 1969: 623–624), enam ei toiminud.

Eestipäraseid eesnimesid hakati soovitama 19. sajandi lõpu-kümneditel eeskätt kalendrites. Peale selle tulevad arvesse tege-laste nimed rahvusromantilises kirjanduses, samuti eeposes. „Nime peab keegi kandnud, nii-öelda nimeks pühitsenud olema, olgu see kas või kirjandusteose väljamõeldud tegelane“ (Roos 1962: 421).

Tõnissoni uuenduslikud nimed leidsid ka toetajaid, talle sekun-deeris Karl August Hermann, kes Tõnissoni kritiseerinutele vas-tas: „Kui ladina, kreeka, vene, saksa ja juudi keelest võib inimes-tele nimesid võtta, siis miks mitte eesti keelest? Aeg saab näitama, kas ja kui palju neist nimedest, mis minu ja Tõnissoni kalendris on,

pruukida võetakse ja kui palju neid tõesti sündsad on, aga mõte, mis neid on loonud, on päris õige.“ (Annus 2000: 141)

Kui kõrvale jätta esimene eesti nimeraadat, Juhan Kurriku „Nimede raamat“ (1901), mis asus opositsiooni omakeelsete nimede soovitajatega ning pakkus välja ainult rahvusvahelisi, traditsioonidega nimesid (nimedeks ei peaks saama „kõiksugu lihtlabased sõnad“ (Kurrik 1901: 7)), siis järgmise süstemaatilise nimevaliku esitas Ansomardi (1903), kes lähtus seisukohast, et kohanimedes leidub meie varasemat isikunimevara, ning lõi isikunimesid omakorda kohanimedes esinevate tüvede põhjal. Oma soovitused (1911, 1921) ja põhjenduse esitas ka Oskar Kallas: „Ja nüüd uued nimed. Ega nad nimed ei ole. Nad on lihtsalt sõnad: omadussõnad, pääsõnad, tegusõnade kujud jne. Mis õigusega neid nimedeks soovitatakse? Sellesama õigusega, mille järel kõik nimed on sündinud .. Ainsaks vaheks oleks, et uued nimed uued on ja et me siin omad nimed omast keelest katsume võtta.“ (Kallas 1911: 18) Kallas on vanade nimede puhul esitanud F. J. Wiedemanni sõnaraamatus esinenud nimesid, muude puhul viidanud ristiusustamiseelsele nimevarale, rahvaluulele, kunstlikult loodud nimedele, mille aluseks on eelistatud kirjakeeles võõramat tüvevara.

Kokku soovitati 19. sajandi lõpukümneditel ja 20. sajandi alguses erinevates allikates kokku umbes 2700 uut nime (u 1000 naise- ja 1700 mehenime). Neist ligi pooled on sellised, mida teada olevalt mitte kunagi lastele nimeks pole valitud (naisenimedest on tarvitamata jäänud kolmandik, mehenimedest üle poole). Laiatarbenimeks (üle 1000 kandja) sai neist 92 naisenime ja 77 mehenime. (Hussar 2007: 148) Et populaarseimate kalendrinimede hulgas on ka ridamisi laennimesid, mille kasutamisse ehk 19. sajandi lõpu aegu vahe oli sisse tulnud, ent mis eestlastele päris tundmatud ei olnud, osutub kasutusse läinud päris uute nimede osa veelgi tagasihoidlikumaks.

Esimesed eestipäraseid naisenimed hakkasid levima juba sajandivahetuse aegu, mõnes piirkonnas jõudsid need aastaks 1900 isegi populaarsemate nimede hulka (Hussar 2015: 59, 63).

Eesti riigi sündides muutusid eestipärased nimed aktuaalseks 1930. aastate keskel. Seaduse lihtsustamise ning asjaajamise hõlbustamisega suunati rahvast võõrapäraseid (eeskätt) perekonnanimesid eestistama. Eestistamise kõrgaeg algas 1934. aastal ning kestis teise maailmasõja alguseni. Eestistati põhiliselt perekonnanimesid, eesnimede eestistamine jäi suhteliselt tagasihoidlikuks (Rava 1935: 298). Küllap neid loeti edasiantavate perekonnanimedega võrreldes sedavõrd kaduvaks.

## 5. Ungaripärased nimed Ungaris. Levik

Kristluse leviku algusest olid Ungaris muutunud eesnimedena (ung *utónév*<sup>2</sup> 'järelnimi') üha tavapärasemaks kristliku taustaga nimed. Vanade ungari nimede hulk vähenes, kuni need 13.–14. sajandil peaaegu täiesti kadusid (Farkas 2017: 138; Fercsik, Raátz 2009: 12). Nimevaramu kitsenemine jätkus 18. sajandi lõpuni (Vincze 2007: 802). 14. sajandil hakkas ungarlastel välja kujunema ka perekonnanimede süsteem (Slíz 2016: 251; Hajdú 2010: 8), esialgu peamiselt aadlkonna hulgas; kohustuslikuks said perekonnanimed 1787. aastal (Slíz 2016: 251).

Ungaripäraste nimede levik on seotud romantismi ja valgustusideede ning neist tuleneva rahvusliku eneseteadvuse tõusuga (Farkas 2017: 139). Uute nimede vajadus tulenes ka nimede hulga äärmuslikust vähenemisest eelneval perioodil (Vincze 2007: 802). Rahvuslikud või rahvuslikuks peetud nimed hakkasid levima alates 18. sajandi lõpust seoses valgustusideede ja romantismi levikuga. Samal ajal sai alguse ka perekonnanimede ungaripärastamine, mis sai hoo sisse siiski alles 19. sajandi teisel poolel (Farkas 2017: 139–140; Farkas 2015; Maitz, Farkas 2008: 168–169). Nimekandjad said endale ise meelepärase nime luua (Slíz 2016: 251). Tuntuimad nimevahetajad olid luuletaja Sándor Petőfi ja keeleteadlane Pál Hunfalvy, enne nimemuutust vastavalt Petrowitsch ja Hunsdorf

<sup>2</sup> Ungari traditsioonis on perekonnanimi eespool, sellele järgneb isikule antud nimi, *järelnimi* (vrd eesti *eesnimi*).

(Almberg 1880 – viidatud Paikkala 2004: 91). Samal ajal propageeriti ka eesnimede ungaripärastamist, nt *Ladislav* > *László*, *Stefan* > *István*, *Alexander* > *Sándor* (Karády, Kozma 2002: 66–67), ning vanu ungari nimesid, et ungarlased naabritest eristuksid (Karády, Kozma 2002: 112).

Suurem pööre toimus nimekasutuses 19. sajandil ning see oli seotud valgustusideede mõjul alguse saanud keeleuendusega: ungari nimede levik hoogustus (Vincze 2007: 802–803; Fercsik, Raátz 2009: 14, 20–21, vt ka Farkas 2017: 139). Hakati huvi tundma oma päritolu ja ajaloo vastu, populaarseks said vanadest ürikutest ja kroonikatest leitud kuningate ja aadlike nimed (nt *Árpád*, *Zoltán*, *Gyula*, *Béla*, *Géza*), ent ungaripäraseid nimesid lisandus ka ungari romantilisest ilukirjandusest (nt *\*Tímea*, *\*Tünde*, *\*Dalma*, *\*Erikő*, *\*Kincső*, *\*Csilla*, *\*Etelka*) (Slíz 2016: 250–251; Vincze 2007: 804–805; Hajdú 2003: 529–534; Fercsik, Raátz 2009: 14, 20–21, vt ka Farkas 2017: 138–142). Esialgu levisid uued eesnimed vaid kitsas ühiskonnakihis, ent kuna neid löid ja kasutasid ühiskonnas mõjukad isikud, sh armastatud kirjanikud, samuti propageeriti neid nimeloendites kui ungari rahvuse ja kultuuri sümboleid, muutusid uued nimed peagi populaarseks (Farkas 2017: 139–140).

Rahvuslike nimede levik jätkus 20. sajandi algupoolel, kui rahvusküsimus taas enam tähelepanu pälvis. Iseloomulik on vanade ungari nimede ja vanadeks ungari nimedeks peetud nimede levik (nt *Attila*, *Csaba*, *Zsolt*; *\*Anikó*, *\*Csilla*, *\*Emese*, *\*Ibolya*) (Hajdú 2003: 529–530, 535–536). Pärast II maailmasõda, eriti 1940. aastatel muutis kirikuvastatus varasemaid kombeid veelgi: vähenes kristlike nimede osakaal ning kasvas ungaripäraste ja rahvusvaheliste nimede oma. Sama tendents jätkub siiani. (Vt nt Hajdú 2003: 414)

## 6. Omakeelsed nimed Eestis ja Ungaris

Kui vaadelda nimesid, mida on vastavalt ungari või eesti nimena esitletud ning soovitatud, leiame küllalt ühiseid jooni. Samas on selge, et mõned rühmad on vastavalt ungari või eesti nimekasutaja

jaoks olnud olulisemad või vähem olulised. Sarnasusi tuleb ette ka võtetes, mille abil uusi nimesid on moodustatud, samuti tegurites, mis mõnele nimele levikus edumaa võisid anda.

- **Ristiusustamiseelsed nimed.** Need on üldsõnadele toetuvad nimed, mille tüve(de) tähendus on üldiselt arusaadav.

Paljudel taolistel eesti nimedel on läänemeresoome taust. Eestis soovitati 19. sajandi lõpus mõnd üksikut sellist taastatud nime, küll aga loodi täiesti uusi nimesid, mis matkisid paganusaegseid nimesid või kasutasid vanades dokumentides esinenud nimede tüvesid. Näiteks olid vanades ürikutes ühed tavalisemad tüved *lemb* ja *meel* (Roos 1961: 344, 352) ning nendest tuletati ka uusi nimesid. Muistsete nimede hulgas oli rohkesti liidetud, kahest tüvest koosnevaid nimesid, nt *Meelevald*, *Aulemb*. Ka neid üritati matkida, nt Mats Tõnisson soovitas *leid*-lõpulisi mehenimesid (*Lõbuleid*, *Nõuuleid*, *Õieleid* – Moorits 2000: 59–60). Ristiusustamiseelseteks nimedeks loetud nimedest levisid mõned juba eestistamise kõrgaegu (kuna ka eesti materjalis polnud naisenimede kohta näiteid varasemast võtta, siis eeskätt mehenimed – *Ülo*, *Lembit*), mõned aga alles sõjajärgsetel aastatel (*\*Meeli*, *Meelis*).

Ungari nimeuurijad on nentunud, et taoliste taastatud nimede puhul pole alati päris selge, kas midagi on toodud taas kasutusse või on need tegelikult uued nimed, ning sama saab öelda ka eesti nimede kohta.

Ungari keeles võeti samalaadsed nimed taas kasutusse 18.–19. sajandil, nt *\*Bíbor* 'purpur', *\*Lilium* 'liilia', *\*Gyöngy* 'pärl', *\*Ajándék* 'kink', *\*Színes* 'värviline', *\*Piros* 'punane'; *Árpád* 'oder + demin', *Bajnok* 'võitja', *Bátor* 'julge', *Bors* 'must pipar', *Csikó* 'varss', *Erős* 'tugev', *Sólyom* 'pistrik', *Som* 'kontpuu'. Osa neist nimedest toetub türgi laensõnadele, nt *\*Enéh* 'lehm'; *Acsád* 'sugulane', *Árpád* 'oder + demin'.

Ungarlased on taastanud muu hulgas kuningate, aadlike ja väepealikute nimesid, nt *Árpád*, *Attila*, *Atilla*, *Béla*, *Géza*, *Zoltán*. Seejuures on mõned nimed vanade ürikute valessti lugemise tõttu

kasutusse tulnud esialgselt erineval kujul, nt tänapäeva *Géza* esialgselt variandile oleks lähedasem *Décse*, *Gejza*, *Gyécsa*, nimele *Zoltán* aga *Szultán* (türgi aukandjanimetusest *sultan*). (Farkas 2017: 140–142; vt ka Ladó, Bíró 2000: 61,130; Fercsik, Raátz 2009: 20–21)

Eestlastel sääraseid kõrgemast seisusest juhte polnud, ent vanema nimena on esitletud nt *Lembitut*. Arutelusid vanade nimede kaasaegse tõlgendamise kohta leidub ka eesti nimeloos. Henriku Liivimaa kroonika nimekuju *Wottele* on esitatud kui *Vötteli*, *Voottele*, aga ka *Vöiteli* (Mägiste 1929: 52–53), Ylo esitletud kui *Ülo* ~ *Ülu* (Mägiste 1929: 53) ning *Ilo*.

- **Laennimed.** Need on erinevatest keeltest laenatud ning muga-  
nenud nimed.

Eestis moodustavad laennimed kõige püsivama nimekihi, mida inimesed kõige tavalisemalt eesti nime all mõistavad. Ka neid nimesid soovitati eestipäraste nimede loeteludes, eriti selliseid nimesid, mis olid juba varem kasutusest kõrvale jäänud ja unustusse vajunud. Kuna laennimed olid mitusada aastat tavalised talupojanimed olnud, siis eestistamise kõrgajal need ei domineerinud. Populaarseks said laennimed eestistamise kõrgaja lõpupoole, 1940-ndatel (Hussar 1998: 46), olles nõnda sujuvaks üleminekuks sama tüüpi, ent teist päritolu suundumusele. Sellised nimed olid näiteks *\*Anne*, *\*Mare*, *\*Maret*, *\*Tiiu*; *Ants*, *Jüri*, *Tiit*, *Tõnis*. Teine tulemine oli laennimedel 1980-ndatel (Hussar 1998: 46), mida on tõlgendatud ka reaktsioonina venestamisele. Nt *\*Kadri*, *\*Liis*, *\*Triin*; *Kristjan*, *Madis*, *Priit*.

Ungari keelde on laenatud samuti ladina, germaani ja slaavi päritolu nimesid, nt *\*Ágnes*, *\*Eszter*, *\*Éva*, *\*Judit*, *\*Júlia*, *\*Katalin*, *\*Krisztina*, *\*Márta*, *\*Orsolya*, *\*Piroska*, *\*Zsófia*, *\*Edina*, *\*Edit*, *\*Ildikó*; *Adrián*, *Antal*, *Áron*, *Balázs*, *Dénes*, *Gábor*, *György*, *István*, *János*, *Mátyás*, *Miklós*, *Szilveszter*, *Imre*, *Róbert*, *Sándor*, *Vilmos*, *Zsigmond*, *László*, *Tihamér*. Ungari ja eesti erinevus on, et ungari keelde on laenatud ka türgi nimesid, nt *Ajtony*, *Ákos*, *Kálmán*, *Zongor* (vt nt Fercsik, Raátz 2009: 15, 41, 180; Ladó, Bíró 2000: 26, 76–77, 130).

Ungari nimetraditsiooni kuulub olulise osana laennimede ungaripärastamine või vähemalt kirjutamine ungari kirjaviisis, nt mehenimed *András* (*Andreas*), *István* (*Stefan*), *János* (*Johannes*), *Mátyás* (*Mathias*), *Pál* (*Paul*), *Sándor* (*Alexander*), *Tamás* (*Thomas*), *Vilmos* (*Wilhelm*); *Benedek* (*Benedikt*), *György* (*Georg*), *Ignác* (*Ignacius*), *Kristóf* (*Kristofer*), *László* (*Ladislaus*), *Miklós* (*Michael*); naisenimed \**Erzsébet* (*Elisabeth*), \**Mária* (*Maria*), \**Márta* (*Martha*); \**Dorottya* (*Dorothea*), \**Katalin* (*Katharina*), \**Klára* (*Klara*), \**Krisztina* (*Christina*), \**Terézia* (*Theresa*), \**Viktória* (*Victoria*), \**Zsófia* (*Sofia*) (vt nt Fercsik, Raátz 2009: 15–16). Erinevalt Eestist on selles traditsioonis ka püsitud.

- **Omakeelsed, kunstlikult loodud nimed.** Need on oma keele tüvedest jm elementidest koosnevad nimed.

Eestis soovitati 1930-ndatel lisaks vanade ürikunimede taastamisele ning unustatud laennimede kasutusele võtmisele veel aluseks võtta 1) tähenduselt ja struktuurilt sobivaid sõnu, 2) laenata lähisugulaskeltest, mis praktikas tähendas eeskätt soome nimesid. Nende hulgas leiduvad sellised nimed kui \**Eha*, \**Helbe*, \**Helgi*, \**Helve*, \**Helju*, \**Hiie*, \**Kaja*, \**Laine*, \**Lehte*, \**Liivi*, \**Luule*, \**Maimu*, \**Pilvi*, \**Taimi*, \**Tuuli*, \**Vaike*, \**Valve*, \**Varje*, \**Virge*, \**Virve*, \**Õie*, \**Õnne*, \**Ülle*; *Aare*, *Agu*, *Ilmar*, *Kalju*, *Kaur*, *Kuldar*, *Mehis*, *Neeme*, *Tarmo*, *Üllar*. Soome laenude näited oleksid \**Aino*, \**Hilja*, \**Küllli*; *Toivo*, *Väino*.

Ungaris olid taaskasutusse tulnud üldsõnadele toetunud nimed nt \**Fehéra* 'heledapäine', \**Pirit* 'punane'; *Apród* 'väike + demin', *Előd* 'esmasündinu', *Acsád* 'sugulane + demin', *Béla* 'sisemine osa / süda + demin', *Fodor* 'lokkis', *Tarcsa* 'kiilas + demin', *Zente* 'suure südamega'.

- **Moodustusvõtteid.** Ungari keeles tulevad esile mõned süsteemsed moodused uute nimede loomiseks, analoogseid näiteid leidub ka eesti materjalis.

Ungari keeles hakkab omanimede moodustamisel silma deminutiivsufiksitate kasutamine, nende üks funktsioone ongi varasemal



ajal olnud nime moodustamine üldsõnast, nt *\*Áldáska* 'õnnistus + demin', *\*Aranka* 'kuld + demin', *\*Bársonyka* 'samet + demin', *\*Fehérke* 'valge + demin', *\*Hajnalka* 'koit + demin', *\*Sugárka* 'kiir + demin', *\*Ózike* 'hirm + demin', *\*Szellőke* 'näkk + demin'. (Fercsik, Raátz 2009: 14)

Eesti keeles on deminutiivsufikseid kasutusel väga vähe, samuti ka nimedes, kus on esinenud nt *-ke* ja *-u*. *ke*-lõpulisel naisnimesid on esitatud Mägiste raamatutes (1929, 1936), ent suurem osa pole neist kasutusse jõudnud: *\*Aalike*, *\*Ainike*, *\*Airike*, *\*Annike*, *\*Aulike*, *\*Eilike*, *\*Hellike*, *\*Illike*, *\*Kullake*, *\*Küllike*, *\*Lillike*, *\*Meelike*, *\*Merike*, *\*Mesike*, *\*Tuulike*, *\*Orvike*, *\*Toomike*. Nimesid *\*Küllike* ja *\*Meelike* esitleti Soome eeskujul meie kalendrites ka varem (Rajandi, Tarand 1970: 131), ent võib tõele vastata Rajandi ja Tarandi arvamus (1970: 131–132), et eesti kainele ja deminutiivse vähe armastavale meelele sobisid (Tõnissoni soovitatud) *\*Külli* ja *\*Meeli* paremini. Seda kinnitab asjaolu, et laiemalt on levinud neist õieti ainult *\*Merike* ja *\*Küllike*.

Ungari tavasse kuulub mehenimede naisvastete kasutamine, nt *György* > *\*Györgyi*, *Erik* > *\*Erika*, *Marcell* > *\*Marcella*, *Krisztián* > *\*Krisztiána*, *Zoltán* > *\*Zoltána*, *Richárd* > *\*Rikarda* (vt nt Farkas 2017: 143–144; Fercsik, Raátz 2009: 18).

Eestis on sellist teisest soost nimevaste moodustamist uute nimede puhul keerulisem tabada, kuna samast tüvest uudisnimesid esitleti enamasti üheskoos. Rajandi ja Tarand on Tõnissoni kalendrimaterjalist taoliste näidetena pakkunud (1970: 132–133) *Eelias* > *\*Eele* ja vastupidise näitena *\*Maade* (< *\*Magdalena*) > *Maadlus*.

Ungari keeles soovitati ka rahvusvaheliste nimede tõlkimist *\*Hajnalka* (< *\*Aurora*); *Szilárd* (< *Konstantin*), *Győző* (< *Viktor*) (Fercsik, Raátz 2009: 143; Farkas 2017: 143).

Rajandi ja Tarand on pakkunud mõned variandid Tõnissoni võimalike tõlgitud nimede kohta, nt *\*Koidu* (< *\*Aurora*), *Võit* (< *Viktor*), *\*Võidu* (< *\*Viktoria*), *Üksmeel* (< *\*Concordia* ~ *Concordius*). Samas nendivad nad, et tõlgendusvõimalusi on teisigi. (Rajandi, Tarand 1970: 135)

- **Levikut edendavaid asjaolusid.** Nii Ungaris kui ka Eestis on nimede soovitamisel ja levitamisel oluline roll omistatud kirjandusele.

Nimesid on kirjanduskangelaste jaoks spetsiaalselt loodud, nt *\*Tímea*, *\*Tünde*, *\*Etelka*, *\*Ilma*. Ka on võinud kirjanikud muul moel eeskujuks olla. Näiteks *Zoltán* muutus populaarseks pärast seda, kui Petőfi selle nime oma pojale pani (Fercsik, Raátz 2009: 290).

Eestis on samuti kirjandusteoste roll oluline olnud. Kirjandusteoses esinemine ei garanteerinud nimele edu, ent andis edumaa. Jutukirjanduse mõjul hakati isegi eestipäraseks pidama nimesid, mis seda tegelikult polnud. Näiteks *\*Hildat* peeti A. Saali jutustuse mõjul eesti nimeks (Roos 1962: 419) ning *\*Hilda* oli üks 19.–20. sajandi vahetuse populaarsemaid nimesid. Roos loetleb kirjandusest tõe saanud nimesidena veel järgmisi (1962: 421): *Endel*, *\*Aita*, *\*Leili*, *Vambola*, *\*Leida*, *\*Vaike*, *\*Lehte*, *\*Maimu*. Mõned kirjanduslikud nimed muutusid populaarseks veel alles pärast II maailmasõda, nt *Meelis*, *\*Merike*, *Urmas*. Oluline koht oli kindlasti ka eeposel „Kalevipoeg“. Kalevi ema Linda nime on tõlgendatud ka eesti keele alusel ning sellest sai üks esimesi populaarseid eestipäraseid naisenimesid 120 aastat tagasi. Eepose mõjul levis veel *Kalev* ning tema vendade nimed *Olev* ja *Sulev*. Samast levis ka *\*Salme* (Roos 1962: 415, 416).

Ka kirjanike varjunimed võisid eeskujuks olla. Rahvusliku ärkamisaja aegne poetess kirjanikunimega Lydia Koidula (tegelikult Lydia Emilie Florentine Jannsen) on nime-eeskuju pakkunud ning kogu *Koidu*-sarjale ilmselt tuge pakkunud (*Koit*, *\*Koidu*, *\*Koidula*). Lisaks on Koidula eeskujul *la*-lõppu teistelegi tüvedele lisatud (Rajandi, Tarand 1970: 137).

## Kokkuvõte

Eesti ja ungari omakeelsete nimede levikus on küll oluline, peaaegu sajandi pikkune ajaline vahe, ent ometi on märgatavad tugevad paralleelid. Seda saab nentida omakeelsetena esitletud nimerühmade, aga

ka nimede moodustusvõtete ning levikukanalite puhul. Samas on domineerivad rühmad mõnevõrra erinevad.

Ungaris on olulisel kohal nn vanad, ristiustamiseelsed ungari nimed: enamasti ungarlaste ajalooa seotud isikute nimed, aga ka kirjanike loodud pseudoajaloolised nimed. Need nimed on ka tänapäeval püskasutuses erinevalt Eestist, kus mõned nimed tulid küll laia kasutusse eestistamise kõrgajal, ent on praeguseks kõrvalise tähtsusega. Ungaris olid ja on tähtsad ajalooliste juhtide nimed, millele leidub eesti tavast ajaloolistel põhjustel analoogseid näiteid väga vähe.

Teine tähtis rühm on rahvusvaheliste nimede ungari vasted, laennimed. Need on üldlevinud, rahvusvahelisi variante peaaegu ei kasutata (nt *Sándor*, *István*, *János* jne). Siia hulka loetakse ka tõlkenimed (nagu *Szilárd* või *\*Virág*), mis on samuti populaarsed. Ka Eestis kasutatakse endiselt laennimesid (nt *\*Liis*, *\*Mari*, *Kristjan*) ning eestlased peavad just neid tüüpilisteks eesti nimedeks, ent kuna eesti nimetraditsioon tugineb nimemoe vaheldumisele ja nimede paljususele, siis sellist püsiva kasutuse staatust neil nimedel pole.

Kuivõrd eelnevalt nimetatud rühmad on eesti vaheldusrikka nimemoe tava jaoks olnud võrdlemisi piiratud nimevalikuga, on kunstlikult loodud omanimed olnud Eestis tähtsamal positsioonil kui Ungaris.

Moodustusviisidest on Ungaris esile kerkinud nimede loomine deminutiivsufiksrite abil ning mehenimedest naisvastete moodustamine. Mõlema viisi kohta leiab ka eesti materjalist näiteid, ent need on pigemini teoreetilises plaanis märkimist väärt, nimede tarvitamise mõttes on tegemist harva kasutatust leidnud nimedega.

Uute nimede leviku mõttes tulevad ühiste joontena esile nende esinemine kirjanduses, mis võis uuele nimele eelisseisundi anda. Arvesse tulevad siinjuures nii kirjandusteostes esinevad kui ka kirjanikega seotud nimed. Eestis oli uute nimede tutvustamisel väga oluline osa rohkel kalendrikirjandusel, kus nimesid esitleti ning neid ka pidevalt uute valikutega värskendati.

Kuigi nimeuunduse idee leviku kohta Eestisse pole väga palju teada ning eeskätt on viidatud lähedasele eeskujule Soomele, on rea

kokkulangevuste tõttu Ungarile kui eeskujule põhjust rohkemgi tähelepanu pöörata – nagu sellele võimalusele osutab Ungari keeleuudenduse eeskuju.

#### VIIDATUD KIRJANDUS

- Annus, Endel 2000. Eesti kalendrikirjandus 1720–1900. Tallinn: Eesti Akadeemiline Raamatukogu.
- Ansomardi 1903. Nimede asjus. – Linda 48, 843–846.
- EKK 2007 = Erelt, Mati; Tiiu Erelt, Kristiina Ross. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ernits, Villem 1921. Nimede muutmine kultuuriloolisena nähtusena. – Eestlasele eesti nimi. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused II, 16–27.
- Farkas, Tamás 2015. Changing Names as Abolishing the Difference: Personal Names as Ethnic Symbols, Characteristics of Surname Changes and the Magyarization of Surnames in Hungary. – Létünk 3, 27–39.
- Farkas, Tamás 2017. Creating a National Given Name Stock. – Proceedings of the Fourth International Conference on Onomastics „Name and Naming“ Sacred and Profane in Onomastics, 137–146. DOI: 10.30816/ICONN4/2017/10.
- Fercsik, Erzsébet; Judit Raátz 2009. Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinévek. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Hajdú, Mihály 2003. Általános és magyar névtan. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hajdú, Mihály 2010. Családnévek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Henno, Kairit 2001. Emakeele Selts nimede eestistamise käivitajana. – Keel ja Kirjandus 2, 73–79.
- Hussar, Annika 1998. Eestlaste eesnimedest aastatel 1930–1990. Magistritöö eesti keele alal. Tartu Ülikool.
- Hussar, Annika 2007. New Estonian names a hundred years ago. – Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences, 3: The 21st International Congress of Onomastic Sciences, Uppsala, 19.–24.8.2002. Ed. Eva Brylla, Mats Wahlberg. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen, 143–150.
- Hussar, Annika 2015. Eestlaste eesnimed 1900. aastal. – Emakeele Seltsi aastaraamat 60, 51–73. doi:10.3176/esa60.03.

- Kallas, Oskar 1910. Uusi nimesid? – Sirvilauad 1911, Eesti Rahva Täht-  
raamat. Tartu, 17–23.
- Kallas, Oskar 1921. Sadakakskümmend uut ristinime. Tartu.
- Karády, Viktor; István Kozma 2002. Név és nemzet. Családnév-változtatás,  
névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudaliz-  
mustól a kommunizmusig. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kiefer, Ferenc (Ed.) 2003. A magyar nyelv kézikönyve. Budapest: Akadémiai  
Kiadó.
- Kiviniemi, Eero 2006. Suomalaisten etunimet. Suomalaisen Kirjallisuuden  
Seuran toimituksia 1103.
- Kurrik, Juhan 1901. Nimede raamat. Tartu.
- Ladó, János; Ágnes Bíró 2000. Magyar utónévkönyv. Budapest: Vince Kiadó.
- Leibring, Katharina 2016. Given names in European naming systems. – The  
Oxford Handbook of Names and Naming. Ed. Carole Hough. Oxford:  
Oxford University Press, 199–213.
- Maitz, Péter; Tamás Farkas 2008. Der Familienname als Nationalsymbol.  
Über den Untergang deutscher Familiennamen im Ungarn des 19. Jahr-  
hunderts. Zeitschrift für germanistische Linguistik 36: 2, 163–196. DOI:  
10.1515/ZGL.2008.015.
- Moorits, Jaane 2000. Eesnimed Mats Tõnissoni tähtraamatutes. Bakalau-  
reusetöö. (Käsikiri TÜ eesti keele õppetoolis).
- Mägiste, Julius 1929. Eestipäraseid isikunimesid. Akadeemilise Emakeele  
Seltsi toimetused 18. Tartu: Akadeemiline Emakeele Selts.
- Mägiste, Julius 1936. Eestipäraseid eesnimesid. Akadeemilise Emakeele  
Seltsi toimetised 28. Tartu: Nimede Eestistamise Liit.
- Paikkala, Sirkka 2004. Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimi-  
käytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1920. Suomalai-  
sen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 959.
- Raag, Raimo 2008. Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: AS Atlex.
- Rajandi, Eduard; Helmut Tarand 1970. Eesti eesnimedest Mats Tõnissoni  
tähtraamatutes. – Emakeele Seltsi aastaraamat 16, 125–141.
- Rava, August 1935. Muudetud nimede register. I. Tallinn: Aura.
- Roos, Eduard 1962. Eesti eesnimede ajaloost XIX ja XX sajandi vahetusel. –  
Keel ja Kirjandus 7, 412–421.
- Roos, Eduard 1961. Eesti muistseist isikunimedest. – Keel ja Kirjandus 6,  
341–352.

- Rootsmäe, Lemming 1969. Võnnu kihelkonna isikunimed XVIII sajandil. – Keel ja Kirjandus 10, 623–624.
- Saari = Саари, Хенн (ред.) 1988. Стратиграфия личных имен у эстонцев. – Суперанская, Александра Васильевна. Ономастика, типология, стратиграфия. Москва: Наука, 182–191.
- Slíz, Mariann 2016. Personal Names Originating from Literature or Motion Picture in the Hungarian Name Stock – A Historical Survey. – Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Glasgow, 25.–29.08.2014. Vol. 3: Anthroponomastics. Ed. Carole Hough, Daria Izdebska. Glasgow: University of Glasgow.
- Tamm, Marek 2018. Rahvuste tegemine. Humanitaarteaduslik vaade. – Keel ja Kirjandus 1–2, 15–29.
- Vincze, László 2007. Das ungarische Personennamensystem. – Europäische Personennamensysteme. Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch. Ed. Andrea Brendler, Silvio Brendler. Hamburg: Baar, 799–815.

## SUMMARY

### USAGE OF ESTONIAN AND HUNGARIAN ORIGINAL GIVEN NAMES

Annika Hussar, Tiina Rüütmaa

The paper discusses the development of the stock of Estonian and Hungarian original, national given names. Hungary has often been mentioned as a direct example for Estonian-language modernisation as well as an indirect example for renewal of the name stock. The background situation in both countries was similar as well: growing national consciousness, more freedom, as well as quite a limited name stock and therefore a great need for new names.

In Hungary, Hungarian given names started to come into use at the end of the 18th century and spread more widely in the 19th century. In Estonia, own-language given names became popular at the end of the 19th century, with a peak occurring in the 1930s.

Parallels can be found not only in the given name stock that was recommended and came into use, but also in the importance of certain groups of names; however, the influence of own-language names on subsequent usage of given names differs between Hungary and Estonia. This paper discusses the common features of the changes and groups of names between the two countries.

The following names were recommended and came into use:

- Names imitating ancient pagan names based on common word stems, usually with a transparent meaning: Estonian *Lembit* 'beloved', \**Meeli* – *meel* 'mind'; Hungarian \**Ajandék* 'gift', \**Fehéra* 'fairhaired', \**Pirit* 'red', *Előd* 'firstborn', *Fodor* 'curly'. Hungarians have also revived many ancient names of kings, nobility and leaders: *Attila*, *Aladár*, *Csaba*. In Estonia there are no such examples; the sole exception might be the name *Lembitu*.

In Hungary, pre-Christian names were also important, usually connected to Hungarian history, but also pseudohistoric names created by writers. In Hungary, those names are still in use, unlike in Estonia, where during the peak time of Estonianisation some similar names were widely used, but are of little importance today.

- Loan names – adapted names from different languages, also especially-well adapted names that are considered to be own-language names:

Estonian: \**Anne* (< *Anna*), \**Maret* (< *Margaretha*), \**Tiiu* (< *Dorothea*), \**Liis* (< *Elisabeth*); *Jüri* (< *Georg*), *Tõnis* (< *Anton(ius)*), *Madis* (< *Mattias*);

Hungarian: *András* (*Andreas*), *István* (*Stefan*), *János* (*Johannes*), *Mátyás* (*Mathias*), *Pál* (*Paul*), *Sándor* (*Alexander*), *Tamás* (*Thomas*), *György* (*Georg*), *László* (*Ladislaus*), \**Erzsébet* (*Elisabeth*), \**Márta* (*Martha*); \**Dorottya* (*Dorothea*), \**Katalin* (*Katharina*), \**Klára* (*Klara*), \**Zsófia* (*Sofia*).

- Own-language names, artificially created of common stems or elements. In Estonia it was recommended to use words that had a suitable meaning and structure (\**Eha* ('sunset glow'), \**Kaja* ('echo'), \**Laine* ('wave'), \**Luule* ('poetry'), \**Pilvi* ('cloud'), \**Õie* ('blossom'), \**Õnne* ('felicity'); *Kalju* ('cliff'), *Agu* ('dawn'), *Aare* ('treasure')), and borrow names from closely-related languages (e.g. mostly Finnish \**Hilja*, *Väino*). Analogous examples from Hungarian are \**Tünde* ('fairy'), \**Kincső* ('treasure'), \**Csilla* ('star').

Insofar as the aforementioned groups of names have been too restrictive for the flexible Estonian name fashion, artificially-created names have had a stronger position in Estonia than in Hungary.

- Similarities in name creation.

In Hungarian diminutive suffixes have been used to create names \**Áldáska* 'blessing + dim.', \**Aranka* 'gold + dim.', \**Hajnalka* 'dawn + dim.', \**Apród* 'small + dim.', \**Árpád* 'barley



+ dim.<sup>2</sup>. In Estonian diminutive suffixes have not been used as frequently and there are only a couple of more widespread names created using that method (e.g. *\*Merike*, *\*Küllike*).

In Hungarian, it is common to create female names based on male names (*György* > *\*Györgyi*, *Erik* > *\*Erika*, *Marcell* > *\*Marcella*, *Krisztián* > *\*Krisztiána*). Among Estonian new names, such a method is hard to detect as new names were often suggested in groups without any accompanying additional explanations from the authors (coiners) of the names.

In Hungary, it was also recommended to localise international names (*\*Hajnalka* (< *\*Aurora*); *Szilárd* (< *Konstantin*), *Győző* (< *Viktor*)). The same method was also used in Estonia (*\*Koidu* (< *\*Aurora*), *Võit* (< *Viktor*)).

- Both Hungarian and in Estonian literature has had a significant role in creating and spreading new names. Names have been specially created for literary characters and literature has been good channel for popularising new names. For example, the Hungarian names *\*Tímea*, *\*Tünde*, *\*Etelka*, *\*Ilma* were specially created for literary characters; the name *Zoltán* became popular after the beloved poet Petőfi gave it to his son. In Estonia, names from the national epic poem 'Kalevipoeg' were used, as well as names from national romantic novels (e.g. *\*Leili*, *\*Maimu*, *\*Merike*, *Vambola*, *Urmás*). In Estonia, calendars also had an important role in spreading new names.

Although there is not much information about how the name stock renewal idea reached Estonia, Finland has frequently been mentioned as a close example. Due to several similarities, it would seem sensible to pay more attention to Hungary; the example of Hungarian-language modernisation also points in that direction.

# POSITIVE AND NEGATIVE POLITENESS IN SPOKEN LITHUANIAN

Laura Kamandulytė-Merfeldienė, Sandra Vainilavičiūtė  
Kaunas Vytautas Magnus University

**Abstract.** The aim of the research is to discuss the means of expression of positive and negative politeness in prepared and spontaneous spoken language. The research is based on the speech-act theory by Searle (1976) and the theory of positive and negative politeness by Brown and Levinson (1978, 2009). The research data are conversations from the Corpus of Spoken Lithuanian, which comprise semi-formal and formal communication in the media, academic discourse, and spontaneous communication in service domains. In total, the research data consist of 144,893 words. The research demonstrates that different politeness strategies are employed in different spoken language registers.

**Keywords:** corpus, expressives, directives, address, Lithuanian

## 1. Introduction

Politeness is a phenomenon inseparable from the communication process, and which is manifested in various forms in every culture. According to Watts (2003: 119), politeness is not restricted to language usage, and several forms of non-linguistic behaviour are also subject to metapragmatic, classificatory, and expressive evaluation as (im)polite. For this reason there are two ways of approaching the study of politeness: 1. as general conditions on the conventions of social activity types and their interaction orders, or 2. as the forms of linguistic behaviour that are produced in requirement of those conditions. The first approach involves studying what is generally called facework, by looking at the politic behaviour of the social activity type. Some, but by no means all, of the social behaviour we call facework includes linguistic politeness. The second approach

leads us to classifying a set of linguistic expressions in English as ‘polite’, i.e. as ‘inherently polite’. Most of the linguistic structures used in the negotiation of facework, however, are not usually felt by participants in verbal interaction to be ‘polite’ (Watts 2003: 119).

Being very multifaceted, politeness can thus be expressed by linguistic and non-linguistic means. Linguistic politeness is considered to be one of the most important parts of the communicative act, which forms the relationship between the addresser and the addressee and often predetermines the success of a conversation to a certain extent. It should be noted that linguistic politeness in interaction may be expressed not only by the usual phrases described in books on linguistic etiquette and guidelines of polite conversations. It may also be a situation-dependent phenomenon where certain phrases which are usually not perceived as markers of linguistic etiquette or politeness obtain such features and demonstrate the friendliness of the speaker (i.e. positive politeness) or an official stance (negative politeness) (Hilbig 2009).

The expression of politeness in Lithuanian is multifaceted and rich. In morphologically-rich Lithuanian, politeness is expressed not only by lexical forms but also by grammatical ones; for instance, when addressing a person politely, the second person plural verb form is used (e.g. *ateik-ite*:PL:2 cf. *ateik-0*:SG:2 ‘Come here’), the subjunctive mood is employed (e.g. *Gal gal-étumét-e?* ‘Could you?’ cf. *Gal gal-it-e?* ‘Can you’), or diminutives often soften requests (e.g. *Ar turi minut-él-ę?* ‘Do you have a minute?’; see Dabašinskienė 2009, Dabašinskienė, Voeikova 2015). It should be noted, however, that there is not much research on politeness in the Lithuanian language. While some significant research has already been undertaken in the field of politeness in Lithuanian, compared to other languages (for instance, English), there is a relative lack of research in this field. Still, the amount of research on politeness in Lithuanian has increased in recent years. One of the main pieces of research regarding politeness, which is also the largest in scope, is the monograph by Čepaitienė (2007), in which the author applies the theory of positive

and negative politeness put forth by Brown and Levinson (2009, first published in 1978). More attention in Lithuania has been devoted to the expression of requests; for example, Hilbig (2009) compared requests in Lithuanian and English, using the Discourse Completion Test. It should be noted that the author proposed a slightly different attitude towards politeness in Lithuania and broadened it by maintaining that politeness is a culturally-specific phenomenon. The expression of politeness in the requests used in internet forums has been analysed by Astrauskienė et al (2014); a comparative study of request formulation in Estonian, Finnish, French, Lithuanian, and Russian was conducted by Pajusalu et al (2017). This research field has also been complemented by Kavaliauskaitė (2016) and Ančlauskaitė and Balčiūnienė (2011) who discussed the use of various request types in children's language. Researchers in this area also discuss address forms. For instance, Dobržinskienė (2010) and Girčienė and Kupčinskaitė-Ryklienė (2005) researched the relations between the addresser and the addressee in commercials, Girčienė (2009, 2013) examined address forms in TV talk shows, and Gudzinevičiūtė (2013) investigated the expression of '*substantiva cummunia*' (nouns which can be used to name a person of masculine and feminine gender. Usually they express negative personal characteristics).

Generalizing, the overview of research on politeness in Lithuania has demonstrated that Lithuanian researchers, more frequently than not, have focused their analysis on a *specific* language feature. A conclusion may be drawn that there is no considerable research on *various* details of politeness, taking the holistic approach rather than focusing on a specific linguistic situation, speech act (e.g. directives), or a grammatical component (e.g. address forms); in addition, politeness has been mainly researched in one linguistic domain, such as commercials, TV broadcasts, or internet discourse, without considering all spoken language registers. Therefore, this article attempts to examine the expression of politeness from a broader perspective. The aim of the present research is to discuss the means

of expression of positive and negative politeness in prepared and spontaneous spoken language. In the present article, politeness is perceived in a broader sense compared to some other Lithuanian-language studies, where politeness is defined as etiquette – ‘the rules of human behaviour which have turned into customs’ or ‘language formulas which express polite/impolite relations between interlocutors’ (Čepaitienė 2007: 11, 68). From the point of view of linguistic pragmatics, politeness is not limited by forms of language etiquette, formulas, rules, and norms. Therefore, in the present article, any linguistic form which expresses respect (negative politeness) or friendliness (positive politeness) in a specific situational context is viewed as an expression of politeness.

The research data are conversations from the Corpus of Spoken Lithuanian<sup>1</sup>, which comprise **semi-formal** and **formal** communication in the media (entertainment and informative TV broadcasts), academic discourse (conversations at a university), and **spontaneous** communication in service domains. In total, the research data consist of 121 conversations and 144,893 words.

The research attempts to analyse positive and negative politeness expressed by pronouns *tu:SG* ‘you’ and *jūs:PL* ‘you’, singular and plural verbs, address forms, expressives, directives, references to interlocutors, and compliments. The research methods are qualitative and quantitative content analysis and the method of corpus linguistics.

## 2. Theoretical considerations

Various researchers have explained and researched politeness and polite language from various perspectives and have provided different and often contradictory or critical attitudes; however, the most popular theories, which are also considered to be seminal in the field, are those which by Brown and Levinson (2009) and Searle (1976). The present research is based on their works.

---

<sup>1</sup> <http://sakytinistekstynas.vdu.lt/> (12.06.2018).

## 2.1. THE THEORY OF POSITIVE AND NEGATIVE FACE AND POLITENESS

One of the most significant theories on politeness has been proposed by Brown and Levinson (2009). The authors explained politeness by distinguishing positive and negative face and employing the face-saving theory, where face is also categorized into positive and negative (p. 13).

According to Brown and Levinson, face is a self-image and is presented to other individuals; to be more precise, it may be defined as reputation (*ibid.*: 59–63). A positive face may be defined as a desire to be respected, appreciated, approved, liked, etc. On the other hand, a negative face refers to the need to be independent and free: a person wants to be independent, free, and undisturbed by others (*ibid.*: 13, 61–63). Sometimes such linguistic situations are faced in the communication process when positive or negative face is threatened, and these situations are referred to as face-threatening acts (*ibid.*: 59–60, 65–68). For instance, when a person is criticized, their positive face, i.e. the need to be appreciated and liked, is threatened. When a person is commanded to perform some action, their negative face, i.e. the need to be free to choose the action, is also threatened.

In order to reduce the threats towards positive and negative face, positive and negative politeness strategies may be employed. **Positive politeness** is manifested by a close relationship with the interlocutor, friendliness, familiarity, warm relationship, acceptance, solidarity, and praise (*ibid.*). In a communicative act, positive politeness works as a means of developing or fostering a warm, friendly, and close relationship (*ibid.*: 103, 129–130). **Negative politeness** is adopted in order to save the addressee's freedom of action, inviolability, and independence, which are the needs of the negative face (*ibid.*: 13, 61–63). Negative politeness is expressed by maintaining a distance from the addressee, formality, official stance, and respect.

## 2.2. SPEECH-ACT THEORY

One of the most significant and widely applicable works in the studies on politeness is the speech-act theory by Searle (1976) used in analysing spoken discourse. The classification of speech acts into assertives/representatives, declarations, commissives, expressives, and directives is often used in analysing linguistic politeness in combination with Brown and Levinson's (2009) positive and negative politeness theory. The expression of politeness is probably the most noticeable in requests ascribed to the speech-act group of *directives*; in addition, *expressives* are also often identified with the expression and strategies of politeness. Directives and expressives are focused on in the present article; therefore, they are discussed in greater detail below.

**Expressives** are the speech acts by which the addresser expresses emotions or feelings arising from a certain psychological state preconditioned by certain events in the addresser's reality (Searle 1976). Greetings, farewells, congratulations, excuses, thanksgivings, wishes, curses, etc. are considered to be expressives. Depending on the addresser's linguistic choices, expressives express positive or negative politeness; for instance, in Lithuanian, the expressives *sveiki*, *labas*, *sveikas* 'hi', *viso*, or *iki* 'bye' usually are informal and colloquial and express positive politeness, while the expressives *laba diena* 'good afternoon', *labas rytas* 'good morning', *labas vakaras* 'good evening', or *viso gero* 'good bye' express negative politeness; some expressives, such as *ačiū* 'thank you' or *dėkui* 'thank you', may be ascribed to both categories.

**Directives** are speech acts by whose use the addresser wants to affect the addressee in such a way that the latter would take some action and would do or, on the contrary, would not do something (Searle 1976). Speech acts such as requesting, ordering, encouraging, advising, recommending, suggesting, allowing, prohibiting, or questions are considered to be directives. It should be noted that directives may be categorized as either modest (e.g. requests or

suggestions) or aggressive (e.g. orders or demands), depending on the degree of urgency.

On the basis of directness of these speech acts, request strategies may be categorized into *direct*, *conventionally indirect*, and *unconventionally indirect* (Blum-Kulka, Olshtain 1984). Such requests which are expressed by explicit and performative verbs or the imperative mood are ascribed to the *direct strategy* (e.g. 'Please close the door'). The *conventionally indirect strategy* refers to those requests that are indirect and expressed by a question form; in addition, particles are used (e.g. 'Maybe you could close the door?'). The requests which require situational context are ascribed to the *unconventionally indirect strategy*; in this type of requests, there may be no words indicating a direct request, and hints may be included: 'It's terribly noisy outside' (by which the addresser is requesting for the door to be closed). The direct strategy is ascribed to positive politeness, while the conventionally indirect and unconventionally indirect strategies are seen as negative politeness.

### 2.3. SITUATIONAL POLITENESS

Even though the speech acts discussed above demonstrate politeness *per se* and express positive or negative politeness, they are not the only way to convey politeness. Linguistic politeness may be transmitted without the utterances ascribed to language etiquette. The phrases which are not categorized as language etiquette and do not indicate any politeness themselves may disclose positive or negative politeness in a certain situation or a certain context (Hilbig 2009). Thus, politeness may not only be constant (e.g. *prašom, atidaryk duris* 'please, open the door'), but also situation-dependent. For instance, the question 'Have you settled comfortably?' expresses the addresser's concern about the addressee and may be attributed to an expression of positive politeness. Thus, linguistic politeness may be conveyed by various means depending on the situation. As it is



impossible to describe them all here, the present research focuses on the frequent means of expressing positive and negative politeness with regard to situational politeness: compliments and praise, address forms, and references to the interlocutors. In addition to these means of expression, the present article discusses politeness expressed by the pronouns *tu:SG*, *jūs:PL* ‘you’ and singular/plural verbs. It has to be mentioned that the plural pronoun *jūs* ‘you’ may refer to one or several (or even more) people. When the pronoun *jūs* ‘you’ is used to refer to one person, it demonstrates an official and respectful distance (negative politeness); in addition, in Lithuanian, pronouns may be omitted, and in such a case, politeness is reflected by the second person verb form. We now proceed with a description of the research data and the results of the categories analysed are then provided.

### 3. Research data

The present research employed data from the Corpus of Spoken Lithuanian, which consists of transcribed and grammatically annotated spontaneous informal conversations and more formal public or semi-public speeches from academic and media discourse. The Corpus of Spoken Lithuanian was developed in the framework of national projects coordinated by Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania) and supported by the Lithuanian State Science and Studies Foundation (grant No. L-12/2008) and by the Research Council of Lithuania (grants No. LIT-9-11). In 2016–2018, the Corpus of Spoken Lithuanian was supplemented by new data due to the implementation of the project ‘Contemporary Spoken Lithuanian: A Corpus-based Analysis of Grammar and Lexis’ (LIP-085/2016) financed by the Research Council of Lithuania under the programme of the State Lithuanian Studies and Dissemination Programme for 2016–2024. The updated corpus consists of 256 conversations (383,587 words) produced by 1,086 speakers (659 females and 427 males), whose age ranges from 3 to 81 years. The corpus

has been compiled using the CHAT transcription format and CLAN programs of the database CHILDES<sup>2</sup>.

The Corpus of Spoken Lithuanian consists of conversations held at various places; they comprise different speaking situations and various roles of social interlocutors. A large part of the conversations in the corpus represent the home domain (spontaneous private communication), and a part of the conversations is recorded on a street, in a village, or in the church. In addition, a substantial part of the conversations is comprised of spontaneous institutional communication, i.e. conversations in the service domain held at an eatery (a restaurant, a cafe, etc.), at a service provider (a grocer's, a newsagent's, a market, a kiosk, a bookshop, a pharmacy, a theatre/cinema, a bus station ticket office, a beauty salon, a tailor's, a bank, a car service, an insurance company, etc.), a work place, or an office. Public communication conversations comprise academic conversations at universities, universities of applied sciences; there are also conversations recorded at schools or kindergartens. A significant part of the corpus is comprised of TV and radio broadcasts and conversations by telephone (for more information about the corpus, see Kamandulytė-Merfeldienė 2017).

The conversations from the Corpus of Spoken Lithuanian chosen for the present research (121 conversations) represent different language registers; the research thus aims at determining the expression of positive and negative politeness in various situations, ranging from prepared public speeches to spontaneous conversations. The conversations included in the present research comprise *academic* communication, which is formal, more spontaneous communication in the *mass media*, and *spontaneous institutional* communication, i.e. conversations at shops or service providers. In total, the data of the present research consist of 144,893 words; it is described in greater detail in Table 1.

---

<sup>2</sup> <https://childes.talkbank.org/> (12.06.2018).

**Table I.** The source of the research

	Number of conversations	Number of words
Academic speech	32	50 192
Speech in mass media	31	56 771
Spontaneous institutional speech	58	37 930

## 4. Results

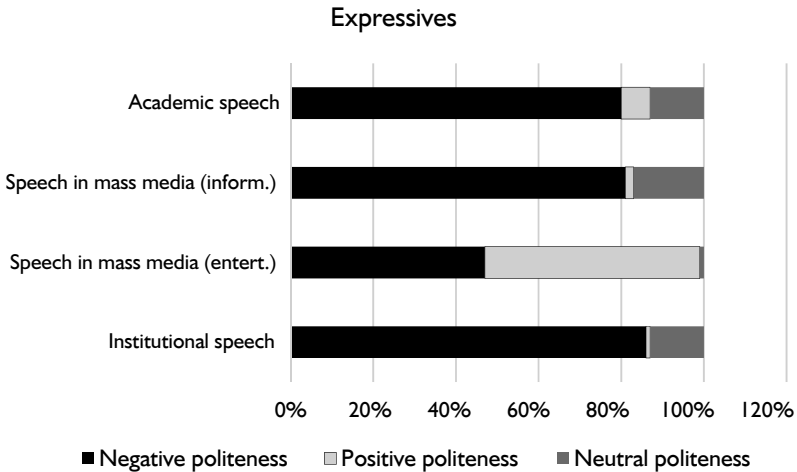
### 4.1. POSITIVE AND NEGATIVE POLITENESS EXPRESSED BY EXPRESSIVES

In Lithuanian, expressives may express negative (e.g. *laba diena* ‘good afternoon’, *viso gero* ‘good-bye’, *iki pasimatymo* ‘see you later’, *sudie* ‘God be with you’) or positive politeness (e.g. *sveiki, labas* ‘hello’, ‘hi’, *ate, viso* ‘bye’); however, the expressive may be modified in a certain context; for instance, the addition of a name or the informal address form *draugeliai* ‘guys’ to the interjection *laba diena* ‘good afternoon’ creates positive politeness. The expressives used for thanking (*ačiū, dėkui* ‘thank you’) are suitable for the expression of both positive and negative politeness. Whether positive or negative politeness is employed in the case of greetings, wishes, etc. may be determined only from the context, and the use of these expressives is related to situational politeness. Thus, in order to determine the expression of positive or negative politeness, context has been analysed in the present research.

The research reveals that the use of expressives is inextricably linked to the language situation and register. For instance, 68 expressives were identified in academic conversations, and their larger part (80%) mark negative politeness, while only a few expressives are used to express positive politeness (7%); neutral expressives, which do not convey positive or negative politeness and are mainly employed for thanksgiving, comprise 13% of all expressives (Figure 1). These results are not surprising as formality is a typical feature of academic communication. In the reports and public speeches analysed, negative politeness is maintained, the listeners are greeted respectfully, at the end of the speech the formal phrase *dėkoju už*

*dėmesį* ‘thank you for attention’ is often added. In the conversations between teachers and students, greetings and farewells are also always formal; there were 5 exceptional instances in teacher’s speech when the students were addressed informally by the greeting *sveiki* ‘hi’, which indicates willingness to reduce distance and maintain a friendly relationship. It should be noted that there is little variety of expressives in the academic register, and usually traditional expressives for greeting *laba diena* ‘good afternoon’ (1) and thanksgiving *ačiū, dėkoju* ‘thank you’ are chosen, sometimes intensified by intensifiers *labai* ‘very’ or *tikrai* ‘really’ in the latter case (2):

- (1) *Na ką gi, pirmiausia laba diena visiems.* ‘Well, first **good afternoon** everyone.’<sup>3</sup>
- (2) *Tikrai ačiū už patarimus, pasiūlymus, taiklias pastabas.* ‘**Really, thank you** very much for your pieces of advice, suggestions, and accurate remarks.’



**Figure 1.** Positive, negative, and neutral politeness expressed by expressives

<sup>3</sup> Here and henceforth the translation is literal in order to retain the actual meaning of the directives/expressives and oth.

In the conversations in the mass media, different tendencies of using expressives were observed. It should be mentioned that all broadcasts in the present investigation are talk shows. News and other broadcasts where the information is read and does not reflect the features of spoken discourse have not been included in the present investigation. Nevertheless, different tendencies of using expressives were observed in informative talk shows and entertainment talk shows. In informative talk shows, where specialists in a certain area are the main participants, the expressives which mark negative politeness are almost always employed (out of 86 expressives, 81% are negative, 2% positive, and 17% neutral; see Figure 1). In entertainment talk shows, the expressives which mark positive and negative politeness have been used similarly (out of 98 expressives, 47% are negative, 52% positive, and 1% neutral). In informative broadcasts, where the viewers or the interlocutors are addressed, such greetings as *laba diena* 'good afternoon' or *labas vakaras* 'good evening' are typical and a respectful address form is often added, while in entertainment talk shows, the variety of greetings is larger: expressives marking both negative politeness (*Laba diena, mieli žiūrovai* 'Good afternoon, dear viewers') and positive politeness (*Sveiki, vėl susirinkę prie televizijos ekranų* 'Hello to everyone at the TV screens') are employed. It is also important to note that in entertainment talk shows, expressives with the address form which changes politeness are frequently used; for instance, by saying *Laba diena, Monika* 'Good afternoon, Monika', the host expresses positive politeness, while the phrase *Sveiki, gerbiami žiūrovai* 'Hi, dear viewers' may be ascribed to negative politeness, but the distance is softened by the informal interjection *sveiki* 'hi'.

An even wider variety of expressives in informative and entertainment broadcasts was observed in thanksgiving and farewell expressives. Even though the interjections *dėkoju*, *dėkui*, or *ačiū* 'thanks', 'thank you' do not usually mark distance or a close relationship, they express distance when used with respectful address forms, elaborate formulations, or wishes. It may be observed that in

contrast to greeting expressives, the words which mark thanksgiving or farewell are used in elaborate formulations in almost all instances (3) and are paired with the polite pronoun form *jūs* 'you' or plural verb form (4), thus marking negative politeness (in both, informative and entertainment talk shows). An assumption may therefore be made that when greeting, the hosts sometimes attempt to soften the relationship with the interlocutor and demonstrate a friendly and close connection; however, at the end of the conversation, they express respect and thankfulness, using negative politeness:

- (3) *Dėkoju ir jums, gerbiamieji šeimos gydytojai, už tai, kad esat(e) greta mūsų.* 'Thank you, dear family doctors for being with us'.  
 (4) *Tuo tarpu aš dar kartelį dėkoju jums:PL už dėmesį...* 'Meanwhile, thank you for your attention'.

The analysis of the institutional register, where spontaneous unprepared communication is typical, has revealed that in the service domain (e.g. shops, cafes, banks, clinics, hairdresser's, etc.) the expressives of negative politeness dominate (86%). The variety of greeting, farewell, and thanksgiving expressives is not considerable, and the usual greetings and farewells *laba diena* 'good afternoon', *viso gero* 'good-bye' or words to express thanks, *ačiū, dėkui* 'thank you', dominate; in addition, they are typically used without address forms and other additional words. After the formal greeting, a phrase which expresses the purpose frequently follows (5, 6):

- (5) *Labą dieną, du kuponus po penkiolika eurų.* 'Good afternoon, two coupons for fifteen euros'.  
 (6) *Labą dieną, norėjau pasiteirauti į Taliną rytojaus dienai jūs turite autobusą?* 'Good afternoon, I'd like to ask if there is a bus to Tallinn tomorrow'.

Generalizing the use of expressives in prepared and spontaneous communication, one can claim that the expression of politeness is different in different registers of spoken language. In academic and institutional conversations, expressives most frequently mark

negative politeness and the variety of expressives is not significant, while the expressives in the mass media convey the intentions of the hosts: expressives of negative politeness not only mark a respectful distance but also attempt to please the interlocutor when used with elaborated phrases and additional words. The expressives which mark positive politeness are employed to convey a closer contact with the interlocutor, to establish a friendly relationship, and to encourage the interlocutor when minimizing the distance between them.

#### 4.2. POSITIVE AND NEGATIVE POLITENESS EXPRESSED BY DIRECTIVES

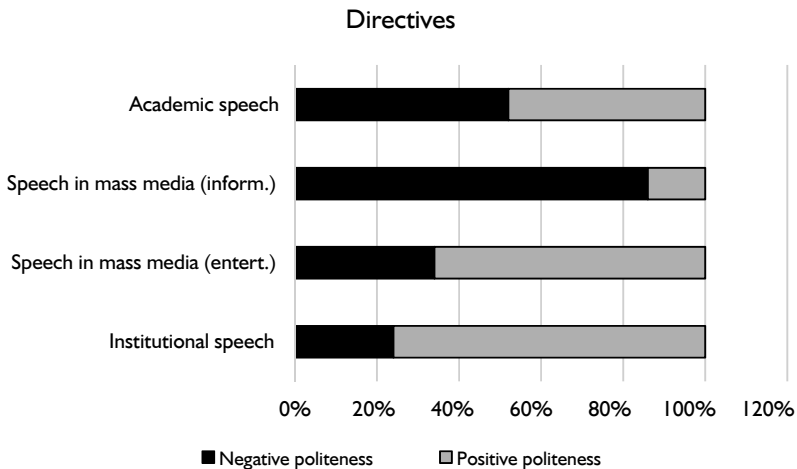
The expression of directives is related to social distance, the degree of closeness, and power distance; therefore, a common belief is that the directives which express negative politeness are typical of public speaking. Still, attention should be paid to the fact that in Lithuanian, even direct instructions or commands, which are usually ascribed to positive politeness, may express a respectful relationship with the speaker; for instance, the phrase *atidarykite:PL:2 langą* '[please] **open** the window' is used to express positive politeness, but it can be used to address a stranger or a respected person because the second person plural form (*atidaryk-ite*) of the verb, which is different from the second person singular form (*atidaryk-0*), implies politeness *per se*. This has also been revealed by the analysis of spoken language registers. In the academic register, the percentage of direct directives expressing positive and negative politeness is very similar (48% of positive politeness and 52% of negative politeness; see Figure 2). There is also a considerable number of directives not only in less formal conversations (e.g. dialogues in lectures between the teacher and the students or discussions) (7) but also in presentations or public speeches (8):

- (7) *Čia iš eilės rašome:PL:1* 'Here **we're writing** in succession.' (The teacher is dictating to the students).

(8) *Pažvelkite:PL:2 į šią lentelę.* 'Have a look at this table.'

Interestingly, the directives expressing both positive and negative politeness occur in the same speaker's speech. For example, when talking to students, the teacher gives orders not only directly, but also conventionally indirectly, using particles or questions (9), and unconventionally indirectly, expressing hints or compliments (10):

- (9) *O nenorėjot(e), kad dar tas šriftas būtų dar didesnis?* 'And didn't you want that font to be larger?'
- (10) *Viskas pas jus yra gerai, visi tie darbai yra geri, tik jum(s) reikia su šriftu (padirbėti).* 'Everything's OK, all those works are good, you only need to work more with the font.'



**Figure 2.** Positive and negative politeness expressed by directives

Similar tendencies can be observed in the media language where the directives expressing both positive and negative politeness are employed. Nevertheless, the categorization of talk shows into more formal informative broadcasts and less formal entertainment broadcasts has revealed significant differences. The research has indicated that the directives expressing negative politeness dominate



in informative broadcasts and, on the contrary, in entertainment shows, the hosts demonstrate informality and imitate a friendly and close environment, using the directives which express positive politeness. In informative broadcasts, the percentage of indirect directives is 86% (out of 65 instances), while in entertainment talk shows the figure is 34% (out of 189 instances; see Figure 2 above). In addition, the degree of insistence is different in entertainment and informative TV talk shows. For instance, in entertainment talk shows, aggressive directives (orders) dominate, and they comprise 61% of all speech acts used in these broadcasts (11). The remaining 39% of the directives are direct modest (12) or indirect modest (13). On the contrary, in informative talk shows, the hosts use only modest directives (100%) (14):

- (11) *Tai sakyk:IMPER:SG:2 ką nors...* ‘So, **tell** something.’
- (12) *Kviečiu tave, Redita...* ‘I’m **inviting** you, Redita.’
- (13) *O galima paprašyti, pasimatuokit:IMPER:PL:2 tą juostą, kad mes galėtume pasigerėti.* ‘**Can I ask you, please try** on that sash so that we could also admire it.’
- (14) *Dar aš norėčiau:COND, kad pasakytumėte jūs, daktare profesoriau...* ‘I’d **also like to ask you**, doctor professor, to tell us...’

In spontaneous institutional conversations, the speakers use more directives which express positive politeness (76%). Even though conversations in the service area are businesslike, and the relationship among the interlocutors is not close, in contrast to the expressives described above, directives do not convey social distance, and the speaker just directly and without any etiquette formulas indicates what they wish (15, 16):

- (15) *Pirkėja: Labą dieną. Šešias vištienos krūtinėles kokias didesnes.* ‘Good afternoon. **Six chicken breasts**, some bigger ones.’
- (16) *Negazuoto vandens.* ‘**Still water.**’ (The buyer comes up to the seller and expresses her wish without any greeting).

Negative politeness in institutional conversations is usually conveyed by directives with the verb in the subjunctive mood (*norėčiau* 'I'd like') (17) or the verb in the past tense (*norėjau* 'I wanted'), which corresponds to the polite form *norėčiau* 'I'd like' in these situations (18). It has been observed that the directives expressing negative politeness are used when a greater favour is asked for or when the addressee faces difficulties or problems and they need advice with regard to a specific product or matter:

- (17) *Labą dieną, aš norėčiau pasižiūrėt(i), pasimatuoti, kad būtų mažesnė išmiera šitų mėlynų.* 'Good afternoon, **I'd like** to have a look, to try on, that the size would be the smaller of these blue ones.'
- (18) *Aš norėjau pasiteirauti dėl tarptautinio pinigų pervedimo, man reikėtų pervesti į Suomiją privačiam žmogui.* 'I **wanted** to ask about international money transfer, I need to make a transfer to Finland, to a private person.'

Thus, the analysis of institutional conversations has demonstrated that even in public Lithuanian, politeness is often transmitted without any usual etiquette formulas, while directive phrases of positive politeness are frequent even in the case of large social distance or power distance between the interlocutors. In the case of having very clear rights and duties between the interlocutors, the client may express their request directly without any introductions (these are frequently the only words that they pronounce) and the employee may hand over the desired object or provide the service in silence. As it is not considered to be a face-threatening act, neither side frequently uses negative politeness to save the face.

#### 4.3. POSITIVE AND NEGATIVE POLITENESS EXPRESSED BY PRONOUNS AND THE SECOND-PERSON VERBS

As has already been mentioned, the plural pronoun *jūs* 'you' may be used to address one or several persons. When it is used to address

one person, it demonstrates an official and respectful distance (negative politeness); in addition, verbs in the second-person plural form also mark politeness.

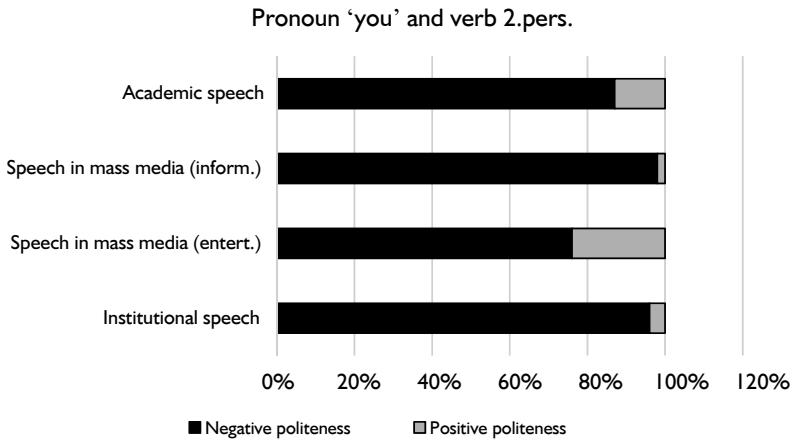
The results of the present research have demonstrated that in the spoken language registers, politeness is frequently conveyed by the pronoun *jūs* 'you' and the verb appears in its second-person plural form. When a person is addressed in academic conversations, the pronoun *jūs* 'you' or the verb appearing in its second-person plural form is used in 87% of the instances (19), and in only 13% of instances (Figure 3 below), the singular pronoun *tu* 'you' or the second-person singular form has been chosen when addressing an addressee who has less power (20):

(19) *Kaip jūs:PL:2 vertinate:PRES:PL:2, kolega?* 'How are **you evaluating** this, colleague?'

(20) *Parašyk:IMPER:SG:2 aukščiau dabar.* 'Write now above'. (The teacher is addressing the student).

A similar tendency has been observed in the mass media register: 76% of the pronouns (addressing one person) used by the hosts in entertainment broadcasts and 98% in informative broadcasts contain the polite form *jūs* or the verb in the second-person plural form, which mark negative politeness. Thus, an assumption may be made that the hosts of both entertainment or informative TV broadcasts tend to strengthen politeness by pronouns, while the verbs in the singular form or the singular pronoun *tu* 'you', which mark positive politeness, are used only when addressing colleagues or interlocutors with whom they maintain a close relationship or whom they know well.

In institutional conversations, the frequent use of the pronoun *jūs* and verbs appearing in their second-person plural form are also observed, and in this case they comprise 96%.

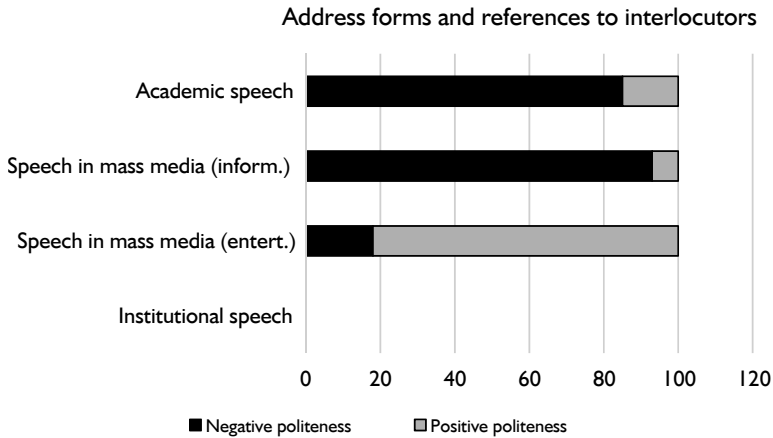


**Figure 3.** Positive and negative politeness expressed by the pronoun *jūs* 'you' and plural verb forms

#### 4.4. SITUATIONAL POLITENESS

Linguistic politeness may be expressed without utterances ascribed to linguistic etiquette. Such expressions do not mark politeness and may reveal positive or negative politeness only in a certain context. Situational politeness may be expressed by various means; therefore, it is impossible to discuss all of them, analysing such an abundant source for research. This section discusses more frequent means of expressing positive or negative politeness related to situational politeness: address forms, references to interlocutors, and compliments.

**Positive and negative politeness expressed by address forms and references to interlocutors.** The corpus analysis has revealed that in the academic register, address forms (usually expressed by the vocative) and references to interlocutors (usually expressed by the nominative) mainly mark negative politeness (85% of all 34 address forms and references to interlocutors in this register; see Figure 4 below), which include the position; name and surname; name and surname or another noun with the address form *gerbiamašis* 'dear'; and the address form typical of public speaking with the word *ponas* 'Mr.', *ponia* 'Ms./Mrs.' or the address form *kolega* 'colleague'.



**Figure 4.** Positive and negative politeness expressed by address forms and references to interlocutors

In the mass media register, the variety of address forms and references to interlocutors is also not considerable. In informative broadcasts, the largest part of the address forms and references is neutral, and positive politeness was almost unobserved, while the address forms which convey negative politeness are mainly the name and surname of the interlocutor, their position (21), or the construction with the adjective *gerbiamas* (*dear*) (22) (93% out of a total of 42 polite address forms and references):

(21) *Pirmas klausimas būtu, profesoriau, jums apie <...> sergančius cukriniu diabetu.* ‘The first question would be to you, **Professor**, about <....> the people with diabetes’.

(22) *Taigi, gerbiamas daktare, jums klausimas yra.* ‘So, **dear doctor**, we already have a question for you’.

In entertainment broadcasts, the interlocutors are also mainly addressed neutrally, by their name; however, there are some instances of positive politeness when a diminutive form of the name (23), the nouns *merginos* ‘girls’, *vaikinai* ‘boys’, the adjectives *mieli*, *mielieji*, *brangūs* ‘darling’ (24), or the construction *mieli mano* ‘my

dear' (82% out of a total of 69 address forms and references which express politeness) are used.

(23) *Miela Ievute:DIM, ar galėtum nesijaudinti ir mums viską papasakoti.* 'Dear **Ievutė**, could you please be calm and tell us everything.'

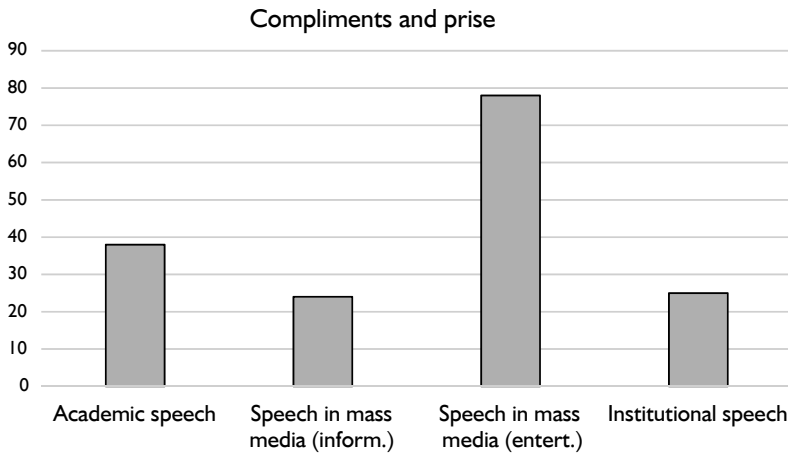
(24) *Šiandien, mano brangiosios žiūrovės, paruošėme jums reportažą apie papuošalus.* 'My **darling viewers**, today we've prepared you a reportage about jewellery.'

The phrases which mark negative politeness, e.g. *gerbiamas* 'dear' or *ponė* 'mister' + *name*, are rare in entertainment broadcasts, but they still can be noted (comprising 18%; see Figure 4 above).

In the institutional register, the references to the interlocutors or address forms were almost unobserved (for this reason, the data of the institutional register are not provided in Figure 4); only a few neutral address forms, such as *daktare* 'doctor' or the reference by name to an acquaintance working in the institution were noted.

In general, it can be claimed that politeness expressed by address forms or references to the interlocutor depends on the genre or register. In the academic register as well as in informative media language, the address forms and references expressing negative politeness dominate; in entertainment media language, the instances of positive politeness are more frequent, while the politeness expressed by address forms or references to interlocutors is not typical of the institutional register at all.

**Positive and negative politeness expressed by compliments and praise.** The present research has revealed that compliments and praise are used in all spoken language registers. Figure 5 below demonstrates the frequency of compliments and praise in the registers analysed (compliments and praise mark only positive politeness; therefore, this section does not discuss negative politeness).



**Figure 5.** The number of compliments and praise in the registers

The analysis of the academic register (38 instances) revealed that compliments and praise are used to relieve tension in complicated situations; for instance, in academic discourse, compliments are frequently told before remarks (25, 26). In addition, certain academic genres are related to the use of praise (as well as of criticism); for example, defences of academic papers, where remarks follow praise.

(25) *Puikiai, puikiai tu čia, tik šone dar paštrichuok.* ‘Great, great, just shade (draw) more on the side.’

(26) *Tema yra labai aktuali ir naudinga, tačiau reikėtų daugiau dėmesio skirti praktinio pritaikomumo aprašymui.* ‘The topic is very topical and useful; however, more attention should be paid to the description of practical application.’

In the mass media discourse, compliments are used to get closer to the interlocutor and to establish a friendly relationship with them. As Figure 5 shows, compliments and praise were much more frequent in the speech of hosts of entertainment broadcasts (i.e. 78 instances in entertainment broadcasts and 20 in informative ones). The results of the present research demonstrate that the hosts of entertainment TV talk shows attempt to create a positive atmosphere and friendliness

by praising their interlocutors' external qualities and appearance (27), and declaring admiration as concerns their achievements, activities, and skills. In contrast to entertainment broadcasts, in the informative TV talk shows, the hosts do not draw attention to the appearance of their interlocutors. In these broadcasts, the hosts create a friendly relationship by appreciating the profession of the interlocutors and admiring the ideas they express during the broadcast (28):

(27) *Dievas jus išvaizda apdovanojo.* 'God has given you a great appearance.'

(28) *Čia jūs labai gražiai pasakėt(e).* 'You've expressed it very nicely.'

The tendency of the hosts to express praise and compliments refer to the strategy of positive politeness formulated by Brown and Levinson (2009: 129), which suggests giving 'presents' to the addressee, i.e. to show that they are liked, valued, and appreciated. In the present research data, in the institutional register, praise and compliments were also observed (25 instances), and almost all of them are related to goods or services (29, 30):

(29) *Tokios sultingos <...> jos.* 'They're so juicy.' (The seller is praising chicken breasts in the meat shop).

(30) *Labai faini, juos labai greit(ai), žinokit(e), ir išperka.* 'They're really great, you know, they're also bought very quickly.' (The shop assistant is praising the shoes).

In general, one can maintain that positive politeness expressed by compliments and praise in spoken language is used in various situations; nevertheless, it is most frequently employed by professionals, i.e. the hosts of entertainment broadcasts, in order to express appreciation, to maintain positive face, and to fulfil the needs of honour, acceptance, evaluation, and likeability of the interlocutors.



## Conclusions

The present research has demonstrated that different politeness strategies are employed in different spoken language registers. In academic conversations, the interlocutors create a respectful relationship by using the expressives which express negative politeness, address forms and references to the interlocutor which maintain this distance, and the plural pronoun *jūs* 'you' or the second person plural verb form. It should be noted that a tense situation is often mitigated by orders, compliments, or praise which express positive politeness. In addition, there are more features of positive politeness in less formal academic conversations, such as lectures or discussions; however, they are practically unobserved in presentations or public speeches.

In the media register, two different politeness strategies related to the genre and topic of the conversation, the stance of the host, and the roles of the interlocutors were observed. In the information media, similarly to academic conversations, the means of expressing negative politeness dominate: expressives and directives which mark negative politeness are used, praise and compliments are scarce, and if some of the latter are used, they are directed towards the activities and work of the interlocutors rather than their personalities. In entertainment broadcasts, a respectful relationship with the interlocutor is also maintained, but in this case a less formal and friendlier atmosphere is created; therefore, negative politeness is combined with positive politeness. The expressives of positive and negative politeness are distributed evenly in entertainment broadcasts; besides the directives which express positive politeness being more frequent, the interlocutor is addressed by various address forms which mark positive rather than negative politeness, and the interlocutors are often praised; they are also addressed by the singular form *tu* 'you', even though the plural form *jūs* 'you' is more frequent.

In more spontaneous institutional conversations, when speech is unprepared and natural, the directives expressing positive politeness

are much more typical; little praise is conveyed and address forms or references to interlocutors are not employed at all. The directives of positive politeness in the institutional register may be related to features of Lithuanian culture: when the rights and duties of the interlocutors are clearly defined, interaction is limited to direct and straightforward utterances. Nevertheless, communication etiquette is still obeyed: the expressives which mark negative politeness and the second person plural verb forms are used in these situations.

Generalizing the politeness markers of the Lithuanian language, one can claim that in Lithuanian, the plural pronoun *jūs* 'you' and expressives are the most closely linked to negative politeness. Directives are comparatively rarely used to express negative politeness – direct orders or elliptical object sentences mostly are used; however, respectful distance is often marked by the plural verb form. Address forms are also rare in expressing politeness; nevertheless, there are some constructions with address forms which express negative (*gerbiamas pašnekove* 'dear interlocutor') or positive politeness (*miela kolege* 'darling colleague') in various contexts. Compliments and praise always express positive politeness, and they are most often used in the entertainment register in the mass media.

The present investigation has provided some data which could be used by researchers of pragmatics and spoken discourse, and even in the practical activities of various specialists; for instance, when teaching foreigners Lithuanian, more attention should be paid to the directives which express positive politeness (with elliptical object constructions) rather than the directives which express negative politeness with the polite words *prašau* 'please' and particles. In order to increase the research in this field, researchers could focus on the analysis of politeness in private casual speech, which would facilitate revealing the principles of politeness strategies in different variations of spoken Lithuanian.

## REFERENCES

- Ančlauskaitė, Jolita; Ingrida Balčiūnienė 2011. Nurodymų raiška priešmokyklinio amžiaus vaikų kalboje. – *Filologija* 16, 5–18.
- Astrauskienė, Jurgita; Eglė Brasaitė; Danguolė Satkauskaitė 2014. Sociolingvistinių kintamųjų reikšmė mandagumo raiškai interneto forumuose. – Tarp Eilučių: Lingvistikos, Literatūrologijos, Medijų Erdvė: Tell Me 2013. Mokslinių Straipsnių Rinkinys, 143–156.
- Blum-Kulka, Shoshana; Elite Olshtain 1984. Requests and Apologies: A Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns (CCSARP). – *Applied Linguistics* 5(3), 196–213.
- Brown, Penelope; Stephen C. Levinson 2009. Politeness: Some Universals in Language Usage. *Studies in Interactional Sociolinguistics* 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHILDES Child Language Data Exchange System <https://childes.talkbank.org/> (12.06.2018).
- Corpus of Spoken Lithuanian <http://sakytinistekstynas.vdu.lt/> (12.06.2018).
- Čepaitienė, Giedrė 2007. Lietuvių kalbos etiketas: semantika ir pragmatika. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Dabašinskienė, Ineta 2009. Intimacy, Familiarity and Formality. Diminutives in Modern Lithuanian. – *Lituanus* 55(1), 65–79.
- Dabašinskienė, Ineta; Maria Voeikova 2015. Diminutives in Spoken Lithuanian and Russian: Pragmatic Functions and Structural Properties. – *Contemporary approaches to Baltic linguistics*, 203–234.
- Dobržinskienė, Rasa 2010. Adresanto ir adresato santykių raiška televizijos reklamose. – *Filologija* 15, 14–27.
- Girčienė, Jurgita 2009. Daugiskaitinių ir vienaskaitinių kreipimosi formų konkurencija viešojoje sakininėje vartosenoje. – *Kalbos kultūra* 82, 214–234.
- Girčienė, Jurgita 2013. Adresato įvardijimo raida. – *Žmogus kalbos erdvėje* 7, 613–621.
- Girčienė, Jurgita; Asta Kupčinskaitė-Ryklienė 2005. Kreipimosi į adresatą būdai reklamoje. – *Kalbos kultūra* 78, 220–229.
- Gudzinevičiūtė, Laima 2013. Kalbinė komunikacija: kreipimosi substantiva communia raiška. – *Žmogus ir žodis* 15(1), 64–70.
- Hibling, Inga 2009. Lietuvių ir anglų lingvistinis mandagumas: prašymai (daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Kamandulytė-Merfeldienė, Laura 2017. Sakytinės lietuvių kalbos tekstas – natūralios vartosenos tyrimų šaltinis. – *Taikomoji kalbotyra* 9, 176–198.
- Kavaliauskaitė, Viktorija 2016. Prašymų raiškos įsisavinimas lietuvių vaikų kalboje. – *Taikomoji kalbotyra* 8, 160–187.
- Pajusalu, Renate; Maret Kaska; Birute Klaas-Lang; Karl Pajusalu; Anu Treikelder; Virve-Anneli Vihman 2017. Characteristics of request formulation in Estonian, Finnish, French, Lithuanian and Russian. – *Language Typology and Universals* 70(3), 455–488.
- Searle, John R. 1976. A classification of illocutionary acts. – *Language in Society* 5, 1–23.
- Watts, Richard J. 2003. *Politeness. Key Topics in Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

## RESÜMEE

# POSITIIVSE JA NEGATIIVSE VIISAKUSE VÄLJENDAMINE SUULISES LEEDU KEELES

Artikli eesmärk on arutleda positiivse ja negatiivse viisakuse väljendamise vahendite kasutamise üle ettevalmistatud ja spontaanses kõnes. Uurimismaterjali moodustavad leedu suulise kõne korpuse lindistatud vestlused, mida on võrreldud formaalsete ja poolformaalsete meediadialogide (TV meelelahutus- ja uudistesaadet), akadeemiliste vestluste (ülikoolis) ning teeninduses toimuvate spontaansete vestlustega.

Tulemused näitavad, et eri registritesse kuuluvates dialoogides rakendatakse erinevaid viisakusstrateegiaid. Akadeemilistes dialoogides loovad kõnelejad üksteisega arvestava suhte, kasutades keelendeid, mis väljendavad negatiivset viisakust. Sellistes vestlustes kasutatakse erinevaid kõnetlussõnu, kaaskõnelejale viitavaid sõnu ning pronoomenit *jūs* 'sina'. Pingelist situatsiooni on sageli pehmen-datud palvete, komplimentide ja tänamistega, mis kõik väljendavad positiivset viisakust.

Uudistesaadetes domineerib sarnaselt akadeemiliste dialoogidega negatiivse viisakuse väljendamine: kasutatakse ekspressiivseid kõneakte ja direktiive, mis väljendavad negatiivset viisakust, tänamine ja komplimentid on harvad. Meelelahutussaadetes hoitakse samuti kaasvestlejaga arvestavat õhkkonda, kuid luuakse sõbralik ja vähem formaalne õhkkond, kasutades nii positiivset kui ka negatiivset viisakust. Positiivse ja negatiivse viisakuse väljendamiseks kasutatavad ekspressiivsed kõneaktid on meelelahutussaadetes jaotunud võrdselt. Positiivset viisakust väljendavad direktiivid on aga sagedasemad ja kaaskõneleja poole pöörduakse pigem positiivset viisakust väljendavate kõnetlussõnadega.

Institutsionaalsetele vestlustele on positiivset viisakust väljendavate direktiivide kasutamine tüüpilisem; vähe leidub tänamist ning

üldse ei kasutata kaaskõneleja poole pöördumist ja temale viitamist. Ametliku suhtluse positiivset viisakust väljendavad direktiivid on seotud leedu kultuuriga: kui kõnelejate õigused ja kohustused on selgelt kindlaks määratud, on suhtlus piiratud otseste ja otsekoheste lausungitega. Nii või teisiti peetakse aga kinni vestlusetiketist: kasutatakse ekspressiivseid kõneakte, mis väljendavad negatiivset viisakust, ning mitmuse teise pöörde verbivormi.

# THE EARLY EXPRESSION OF (UN)CERTAINTY IN TYPOLOGICALLY DIFFERENT LANGUAGES: EVIDENCE FROM RUSSIAN, ESTONIAN AND HEBREW

Victoria V. Kazakovskaya<sup>1</sup>,  
Reili Argus, Sigal Uziel-Karl

**Abstract.** The article discusses the early means of expressing the epistemic notions of certainty and uncertainty (epistemic markers) in three typologically-different languages – Russian, Estonian and Hebrew. The results are based on an analysis of naturalistic speech samples of 9 typically-developing monolingual children, recorded from ages 1;3 to 6;2. The emergence of epistemic markers in child speech is compared to child-directed speech. Acquisition of means of expressing epistemic modality starts to develop at the end of the second year of life with the marking of uncertainty. The findings indicate an expansion of epistemic evaluation from objective situations in the physical world to the mental world. A comparison of child speech with the input reveals that both the frequency of a marker in the target system and the degree of epistemic semantics influence its emergence and development. Differences between languages mostly concern the frequency of usage of epistemic markers and the degree of epistemic evaluation children start with.

**Keywords:** Epistemic modality, first language acquisition, child-directed speech, Russian, Estonian, Hebrew

---

<sup>1</sup> The Russian research was supported by a grant from the Russian Scientific Foundation (14-18-03668).

## I. Introduction

It is commonly acknowledged that language is not just phonetics, lexicon and grammar, but is also a culturally-organized system. To become a native-like speaker of a language, a person has to acquire the cultural aspects of the language, e.g. when it is appropriate to use certain words or expressions, how to address others or make requests, etc., in addition to learning pronunciation, vocabulary and grammar. In different cultures, speakers use language differently to reflect social and cultural norms. For example, different languages have different means of expressing politeness.

In analyzing the relationship between language and cultural conceptualizations, the notions ‘cultural schema’ and ‘cultural category’ have been used as key terms (Sharifian 2017: 7). Cultural schemas and subschemas capture beliefs, norms, rules, and expectations of behavior as well as values relating to various aspects and components of experience. Cultural schemas are instantiated in many aspects of language. They capture encyclopaedic meaning that is culturally constructed. Cultural schemas may also provide a basis for pragmatic meanings: the knowledge underpinning the enactment and uptake of speech acts. This kind of knowledge has been assumed to be culturally constructed and therefore shared, that is, largely captured in such schemas (ibid: 33). In turn, cultural categories and subcategories are those culturally-constructed conceptual categories (colors, emotions, attributes, foodstuffs, kinship terms, events, etc.) that are primarily reflected in the lexicon (ibid: 26). Specifically, Nishida (1999) distinguishes eight primary types of schemas for social interaction (e.g. fact-and-concept, strategy, role schemas). Two of them may be relevant for the expression of epistemic modality, which is the focus of this chapter: i.e. context schemas, including knowledge about situations and associated appropriate behavior, and emotion schemas, including information about affect and evaluation. The latter are activated via their association with other schemas.



Epistemic modality is one of the domains of modality along with its deontic and dynamic domains. This category demonstrates the speaker's attitude and indicates his 'degree of confidence in a proposition' (Boye 2016: 117), i.e. his/her degree of certainty or uncertainty. Epistemic modality refers to the world knowledge of an individual based on opinion (Nuyts 2016: 38)<sup>2</sup>. However, our world knowledge and the way in which we refer to the factual status of a proposition are shaped by society. That is why the expression of epistemic semantics goes beyond the communicative function of language to have cultural significance. The appropriate behavior (context schema) may refer to how people in different cultures can speak about their knowledge of a situation and their attitudes towards it, including epistemic evaluation. Traditions of speaking about the degree of confidence of a proposition may vary cross-culturally. Moreover, the way we express our subjective opinion varies depending on whether we are speaking to adults (adult-directed speech, ADS) or children (child-directed speech (CDS, *input*)) and changes as children grow up. Investigations devoted to input in different languages and cultures provide some evidence for its variability (e.g. Ochs, Schieffelin (eds.) 1986, Lieven 1994) including the social economic status of families (Hoff 2006). However, the acquisition of epistemic modality has so far only been studied fragmentarily (Choi 2006, Matsui 2014, Kazakovskaya, Argus 2016) and most research has concentrated on deontic and dynamic domains (e.g. Hickmann, Bassano 2016, Stephany, Akcu-Koç (eds.) *forthcoming*).

---

<sup>2</sup> A category very close to epistemic modality is evidentiality, expressing the source of information. Previous approaches that did not have access to the wealth of evidentials in the world's languages regarded these categories as overlapping or subsumed under a wider category of epistemic modality (Palmer 1986, Kiefer 2000). A logical connection between them exists, such that evidentiality asserts evidence, while epistemic modality evaluates evidence (de Haan 2005), but the categories can still be separated. In particular, in Estonian the use of an evidential *-vat* in marking the source of information is optional and dependent on various pragmatic conditions, whereas in Russian evidentiality is not grammaticalized.

The present paper focuses on the development of early (initial) expressions of epistemic semantics of certainty and uncertainty (hereinafter *(un)certainty*), i.e. epistemic markers (*EM*), in child speech (*CS*) as compared to CDS in 3 typologically-different languages – two contact ones, Russian (East Slavic, inflecting) and Estonian (Finno-Ugric, mostly agglutinating)<sup>3</sup>, and Hebrew (Semitic, inflecting). These particular languages were selected since they are sufficiently different but at the same time share certain linguistic features, enabling the present authors to study and evaluate the extent to which typological and cultural factors might affect the early emergence of *EM*, as compared with structural factors like morphology and syntax.

The paper aims to explain the acquisition trajectory of *EM* with reference to the Russian, Estonian, and Israeli cultures as well as to the structural characteristics of the languages. Although all three countries are multinational, one can metaphorically define Russia and Estonia as mainly ‘monocultural’ countries, whereas Israel is a cultural ‘melting pot’. However, although Russia might be described in such a way, it does geographically join Europe and Asia and their numerous nationalities, language dialects, and, consequently, various linguocultural traditions (which makes the description of a ‘collective’ linguocultural portrait of Russia difficult). In turn, Estonia has greater contact with other languages and cultures than other Nordic countries, e.g. Finland. Compared with Finnish-speaking people, Estonians are characterized by rapid speech with a frequent switching of turns, and relatively frequent double speaking (Pajupuu 1995). As for Hebrew, as far as conversational style and language are concerned, an outsider will find Israelis very direct and blunt, as Israelis are quite opinionated, at times argumentative, and tend to show a high level of confidence, which may have to do with the fact that almost all Israelis have military experience.

---

<sup>3</sup> The North-West region of Russia is their zone of principal contacts.

With the purpose of showing the main linguistic and socio-cultural factors affecting the acquisition of epistemic modality (viz. certainty and uncertainty) in the languages under observation, we describe the means for expression of this category (§2), mention in what follows we its previous investigations in CS (§3), present the corpora analysed and method (§4), describe the main tendencies in acquisition of EM (i.e. developmental findings) (§5) and account for them in relation to linguistic and socio-cultural factors (§6).

## 2. Epistemic modality in Russian, Estonian and Hebrew

The present section offers an overview of the means for expressing the semantics of (un)certainty in the languages under investigation, focusing on epistemic subdomains, their prototypical EM, functions, and stylistic peculiarities.

### 2.1. EXPRESSION OF CERTAINTY/UNCERTAINTY

In Russian (*RUS*), epistemic meanings of (un)certainty are mainly expressed via parenthetical modal words (*naverno* ‘probably’<sup>4</sup>, *konečno* ‘of course’, *možet byt’* ‘maybe’) and modal particles (*vrode by* ‘(it) seems, it looks as if’), syntactic constructions, viz. clauses with mental verbs like *dumat’* ‘think’, *sčitat’* ‘consider’, *znat’* ‘know’ (*Ja znajau, (čto) p*<sup>5</sup> ‘I know (that) p’) and special intonation (Vino-gradov 1947, Russkaja Grammatika 2005, Birjulin, Kordi 1990, Beljaeva 1990 among others). Modal words and their collocations are considered as the basic (prototypical) means of expressing this category. Parenthetical modal words can be freely placed in the sentence: *konečno* ‘of course’ *p* (initial position) or *p, možet byt’* ‘maybe’ (final position). Moreover, in colloquial dialogues, they are often used in responses within adjacent pairs, particularly, in question–reply

---

<sup>4</sup> Here and in the article as a whole, only some illustrative examples will be given.

<sup>5</sup> By *p* we mean a proposition.

units: *Vaš syn Sandro podderživaet vaši dizajnerskie sposobnosti?* ‘Does your son Sandro support your designing abilities?’ – *Konečno* ‘Of course’ (www.ruscorpora). For RUS colloquial speech, reduced forms of parenthetical modal words (*naverno* from *naverno* ‘probably’, *možet* from *možet byt’* ‘maybe’) as well as most modal particles are typical.

Prototypical means for expressing epistemic modality in Estonian (*EST*) are also lexico-grammatical. They include parenthetical modal words and sentences (*Selge (on), p* ‘(It is) clear, that p’), non-parenthetical modal adverbials and particles (*kindlasti* ‘certainly’), predicates and predicatives (*Ma usun, p* ‘I believe that p’, *See on kindel, p* ‘It’s certain that p’). Non-prototypical (syntactic) means include constructions with a modal verb in 3<sup>rd</sup> person singular (*Paistab, p* ‘It seems that p’) and a mental verb in *da*-infinitive (*Võib arvata, p* ‘It can be believed that p’), subordinate clauses (*Ta, nagu teame, ei tule* ‘She, as we know, will not come’) or infinite constructions (*Ta minu teada ei tule* ‘She, as I know, will not come’) (Erelt 2017). Modal particles form an increasing and changing set of words (Valdmets, Habicht 2013). All adverbs can be used in colloquial speech and only *äkki* ‘maybe’ is not used in more formal contexts. *Võib-olla* can be used in formal contexts, whereas *äkki* is more suitable for informal ones. There are also results showing that *äkki* has a lower degree of uncertainty than *võib-olla*. However, only younger people evaluated it such; older people think that it is in the middle of the scale of uncertainty (Tüüts, Argus 2016).

In Hebrew (*HEB*) expressions of (un)certainty include modal adverbs, mental and modal verbs, and modal adjectives. Epistemic adverbs form the largest category of expressions of (un)certainty (*betax* ‘sure’, *bevaday* ‘certainly’, *itaxen* ‘possibly’, *ulay* ‘maybe’). Most adverbs appear at the beginning of a sentence, followed by a complementizer and a subordinate clause (*Yitaxen she yered geshem hayom* ‘It is possible that it’ll rain today’). Verbs used to express epistemic notions include mental verbs, the most common of which are

*yode'a* ‘know’ and *xoshev* ‘think’ (*Ani xoshev she carix lalexet lishon* ‘I think that it is necessary to go to sleep’), and the modal verb *yaxol* ‘can’ followed by the copula ‘be’ in the infinitive *yaxol ihyot* ‘maybe, perhaps’ used to express uncertainty. Adjectival modals include the epistemic adjectives *asuy* ‘is likely to’ and *alul* ‘is liable to’ followed by the copula ‘be’ in the infinitive used to express positive or negative probability, respectively (*Ze asuy lehacliax* ‘This is likely to succeed’, *Ze alul lehishaver* ‘This is liable to break’) (Berman 2011, 2014, Coffin, Bolozky 2005, Dromi 1980)<sup>6</sup>.

## 2.2. EPISTEMIC SUBDOMAINS

The semantic structure of epistemic modality is represented by two domains (viz. certainty and uncertainty) which, in turn, might be divided into subdomains, according to the degree of the speaker’s confidence, running from high to low. A degree analysis was conducted based on the ADS data. The general list of prototypical EM (see Table 1 below) – which are mostly (parenthetical) modal words – along with the degree of their semantics, is based on grammar and other representative studies (e.g. Panfilov 1977, Beljaeva 1990 for RUS, Kehayov 2008, Erelt 2017 for EST).

## 2.3. PRAGMATIC (DISCOURSE) FUNCTIONS OF EM

In all three languages EM may fulfil primary and secondary functions. The primary functions are related to the implementation of the epistemic value, i.e. to the qualification of information in terms of reliability.

---

<sup>6</sup> In HEB epistemic and deontic modality do not always show a clear structural distinction; thus, ‘certainty’ and ‘necessity’ share many modal expressions: *carix* ‘ought to’, *xayav* ‘obliged to’, *muxrax* ‘must’.

**Table I.** Epistemic subdomains and their prototypical EM<sup>7</sup>

Semantic domain	Degree of expressing semantics	RUS	EST	HEB
Certainty	High ('categorical certainty')	<i>konečno</i> 'of course' <i>dejstvitel'no</i> 'really' <i>na samom dele</i> 'actually' <i>pravda</i> 'truly' lit. 'truth'	<i>kindlasti</i> 'certainly' <i>tõesti</i> 'really' <i>muidugi</i> 'of course' <i>loomulikult</i> 'naturally' <i>kahtlemata</i> 'undoubtedly'	<i>betax</i> 'sure' <i>be'emet</i> 'really' <i>kamuvan</i> 'of course'
	Non-high (middle and low; 'problematic certainty')	<i>kak budto</i> 'apparently, it would seem' <i>vrode by</i> '(it) seems, it looks as if' (coll.) <i>vrjad li</i> 'hardly, unlikely (coll.)' <i>kažetsja</i> '(it) seems'	<i>paistab, et</i> '(it) seems that' <i>tegelikult</i> 'actually'	<i>xayav lihyot</i> 'must be' <i>carix lihyot</i> 'should be'
Uncertainty	Low	<i>po-moemu</i> 'in my opinion' <i>kažetsja</i> '(it) seems' <sup>8</sup> <i>požaluj</i> 'very likely, perhaps'	<i>ilmselt</i> 'apparently' <i>arvatavasti</i> 'probably, supposedly'	<i>kanir'e</i> 'apparently' <i>amur</i> 'supposed to'
	Middle	<i>možet byt'</i> 'maybe' <i>možet</i> 'may' <i>požaluj</i> 'very likely, perhaps'	<i>võib-olla</i> 'maybe' <i>vist</i> 'probably' <i>äkki</i> 'maybe (coll.)' <i>võimalik</i> '(it is) possible'	<i>ulay</i> 'maybe' <i>yitaxen</i> 'perhaps' <i>yaxol lihyot</i> 'could be'
	High	<i>naverno</i> 'probably' <i>vidimo</i> 'apparently' <i>očevidno</i> 'obviously, clearly'	<i>vaevalt</i> 'hardly'	<i>loh yitaxen</i> 'perhaps not' <sup>9</sup> <i>loh yaxol lihyot</i> 'impossible'

<sup>7</sup> It is not possible to translate all EM in a very exact way, nor to present an exhaustive list.

<sup>8</sup> Utterances without any EM express so-called zero (implicit) certainty; they are not considered in this paper.

<sup>9</sup> Due to the semantic graduality of epistemic modality, the adjacent divisions of this scale partially overlap: e.g. *kažetsja* 'it seems' is interpreted as a low degree of uncertainty and, at the same time, as a problematic certainty (depending on the context) (Kazakovskaya, *forthcoming*).

In RUS the secondary functions relate to the actualization of the speaker's figure (e.g. Bulygina, Šmelev 1992, Jakovleva 1994, Kazakovskaya 2011). In this case epistemic value is neutralized completely or partially and additional semantic and/or pragmatic nuances appear in the discourse. These are, for instance, underlining, or even exaggeration of the primary epistemic semantics within the so-called modal agreement, a clarification of the relationship of motivation in the situation of inference, construction of a hypothesis, a polite way of expressing the speaker's opinion which is characteristic of intelligent, educated people (e.g. 'author's *we*'), and expression of irony.

In EST, the secondary functions of EM are to express evidentiality (indirect information is considered to be evaluated epistemically and to be less certain than direct (Müürsepp 2015)) and politeness by using uncertainty markers to express the speaker's opinion. The epistemic value of different EM depends heavily on the cultural context: particularly, the uncertainty marker *arvatavasti* 'probably, supposedly' can be used to express different levels of this semantics in a neutral and ironic context (Tüüts, Argus 2016).

In HEB, EM (specifically, certainty) in secondary functions have a mitigating effect, serving to reduce the level of certainty of a proposition in which they appear, or to express irony or disbelief.

Thus, in all three languages, the prototypical means of epistemic modality belong to the lexico-grammatical sphere. However, in RUS their repertoire is wider and more diverse than in EST and HEB. EM have free placement within sentences, some stylistic peculiarities and fulfil different pragmatic functions. In RUS, the number of EM expressing certainty and uncertainty is almost equal, while in EST, uncertainty markers prevail and EM of middle degree are much more numerous (Kazakovskaya, Argus 2016). One can conclude then, that the so-called cultural schema of expressing (un)certainty in the three languages under observation looks quite similar, where the primary functions of EM are concerned, and bigger differences occur in secondary functions, in terms of diversity and frequency.

### 3. Previous studies on the acquisition of epistemic modality

An investigation into the acquisition of epistemic modality can be informative with respect to the development of attitudes in children and their socialization. To date, the acquisition of this category in typologically-different languages (including the ones under observation) has only been studied fragmentarily (see Choi 2006, Matsui 2014, Kazakovskaya, Argus 2016). Interestingly, in the languages investigated so far, children start to express their epistemic evaluation with marked certainty (Bassano 1996, Hickmann, Bassano 2013, Noveck et al. 1996). However, comparative pilot studies, based on RUS and EST, did not confirm this priority (Kazakovskaya, Argus 2016).

A few references to this process in RUS can be found in studies (Gvozdev 1949, Stoljarova 1992, Kazakovskaya 2011, 2016, *forthcoming*) which are mostly based on diary data and do not contain any examination of CDS. These observations have shown that epistemic modality emerges later and is less frequently expressed than deontic modality. Markers of deontic modality emerge before 2;0 (Gvozdev 1949, Wiemer 1992, Oficerova 2005), whereas EM usually occur after this age. It was observed that both the emergence of EM and their repertoire show variability across children and the list of certainty markers is smaller than that of uncertainty (Kazakovskaya 2011). A few experimental studies have been conducted with older children (aged 6 to 15 years) (Ovčinnikova et al. 1999, Krauze 2004, Sedov 2004).

In EST, deontic modality is also acquired first; children first start to use requests at approximately 1;5–1;7 (Argus, *forthcoming*), while first EM emerge around the age of 2;0 (Kazakovskaya, Argus 2016). EST children acquire markers of uncertainty first and they are focused on the existence or non-existence of an object referred to by a noun or for referring mostly to the possibility of some kind of general situation.



Research on the acquisition of modality in HEB has focused mainly on dynamic and deontic modality (for a review see Uziel-Karl, *forthcoming*). Epistemic expressions are acquired one to five months later than deontic ones (*ibid.*). As for school age children, Berman (2014) notes that developmentally, 9 to 12-year-old children rely largely on deontic modality in their writing, referring to socially determined prohibitions or prescriptions. In contrast, from adolescence onwards, writers shift to more individual epistemic attitudes expressing possible or probable future contingencies. This shift is taken to be a function of increased age and literacy as evident in many languages, with HEB speaker-writers making use of the language-particular repertoire of formal devices available to them for this purpose.

To conclude, in the languages under observation, domains of deontic and dynamic modality are acquired earlier than epistemic ones. In RUS and EST, children start the marking of epistemic modality with uncertainty.

## 4. Data and method

### 4.1. PARTICIPANTS AND DATABASE

We analyzed longitudinal naturalistic speech samples of 9 typically-developing monolingual children (Table 2). They were video recorded in ‘caregiver–child’ spontaneous interactions in different settings (meal or play time, storytelling, etc.) to prevent bias. The recordings were transcribed and coded using CHILDES (MacWhinney 2000). Although the children’s ages at the beginning of the observation period differ, all the children use utterances with  $MLU \geq 1$ .

**Table 2.** Participants and database

Language	Child (gender)	Length of recordings (hours)	Age	Child's MLU
RUS <sup>10</sup>	Liza (F)	38	1;6-3;0 3;5-4;1	1.1-4.5
	Filipp (M)	32	1;5-2;8	1.8-4.7
	Kirill (M)	9	1;7-2;6 2;9-3;0 4;2-6;2 <sup>11</sup>	2.0-9.9
EST	Andreas (M)	69	1;7-3;1	1.1-5.0
	Martina (F)	16.5	1;3-3;1	2.3-5.7
	Linda (F)	36	1;3-4;6	1.6-3.1
HEB	Lior (F)	32	1;5-2;9	1.0-3.5
	Smadar (F)	15	1;6-2;4	1.5-4.5
	Leor (M)	33	1;9-3;0	2.0-3.7

EM were isolated and coded for epistemic domain and degree of confidence (see Table 1), part-of-speech, and type of utterances (non-interrogative/ interrogative).

#### 4.2. DATA ANALYSIS

The data were analyzed quantitatively and qualitatively for each language. We examined the following: the age of emergence and initial features of EM; the development of each epistemic domain, focusing on growth and diversity of the EM repertoire, their degree of confidence and pragmatic functions; relations between CS and CDS for the aspects mentioned above and the similarities and differences in epistemic development between the children.

We can connect our expectation concerning the cultural aspect of this phenomenon in L1 with the frequency and diversity of EM in 'caregiver-child' communication, their pragmatic functions and contexts of usage.

<sup>10</sup> For this investigation, the North-West region, which is close to Estonia.

<sup>11</sup> During this period of observations 8 months were recorded.

## 5. Results

### 5.1 GENERAL RESULTS

This section describes findings which relate to the number of EM in each language relative to the number of utterances per participant. As Table 3 below shows, in all three languages the number of EM (and accordingly epistemically marked utterances) is quite low.

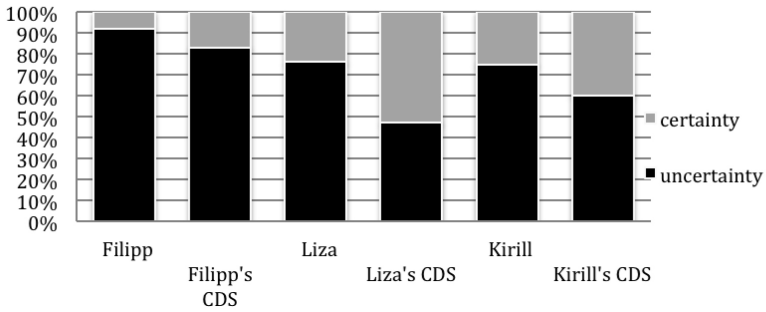
**Table 3.** Epistemically-marked utterances in CS and CDS

Language	Corpus	CS		CDS	
		Total utterances	Utterances with EM (% <sup>12</sup> )	Total utterances	Utterances with EM (%)
RUS	Liza	9277	34 (0.4)	17502	291 (1.7)
	Filipp	8546	13 (0.2)	13009	61 (0.5)
	Kirill	6261	112 (1.8)	8472	337 (3.9)
EST	Andreas	31929	51 (0.2)	21271	380 (1.8)
	Martina	3378	14 (0.4)	3822	157 (4.1)
	Linda	8545	102 (1.2)	10864	354 (3.2)
HEB	Lior	6691	33 (0.005)	7778	147 (0.02)
	Smadar	3753	18 (0.005)	3363	29 (0.009)
	Leor	7234	16 (0.002)	7935	52 (0.007)

Figures 1–3 show the distribution (in percentages) of EM denoting (un)certainty in each language. All corpora show a higher percentage of uncertainty markers, which are more dominant in CS than in CDS. This tendency seems to be most prominent in the speech of RUS Liza, EST Martina, and HEB Lior.

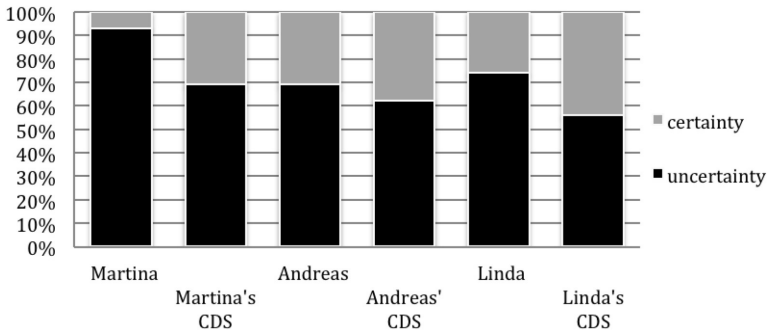
<sup>12</sup> Frequency of epistemically-marked utterances relative to the total number of utterances for each dyad.

### RUS: Certainty vs. Uncertainty



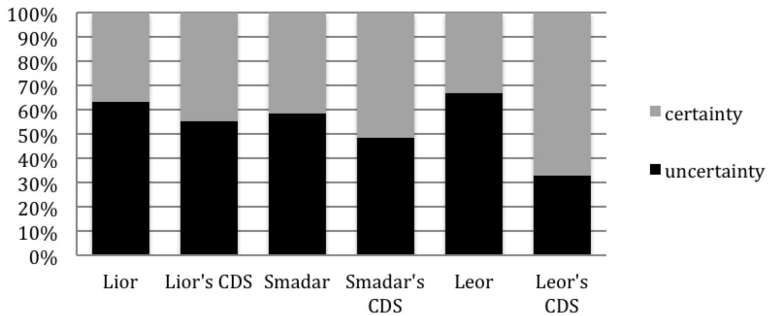
**Figure 1.** Distribution of EM (tokens) in RUS

### EST: Certainty vs. Uncertainty



**Figure 2.** Distribution of EM (tokens) in EST

### HEB: Certainty vs. Uncertainty



**Figure 3.** Distribution of EM (tokens) in HEB

## 5.2. EMERGENCE OF EM AND THEIR FEATURES

The children under observation start using EM at age 1;7–2;4 (Table 4 below). Their MLU showing so-called linguistic age at this moment is different. Thus, EM occur at the stage of three-word utterances in RUS and EST, whereas in HEB, standard deviation is too high: it shows the different MLU levels when children start to use epistemic marking.

**Table 4.** First occurrences of (un)certainty markers

Language	RUS	EST	HEB
Age	2;1–2;4	1;10–2;0	1;7–1;11
M (age in months)	25.3±0.6	23±1	21.7±2.3
MLU	2.6±0.5	3.13±1.4	1.5±2.6

### 5.2.1. FIRST EM IN RUS CS

The first cases of EM usage in RUS CS are infrequent for both epistemic domains (Table 5 below).

**Table 5.** Emergence of first markers of (un)certainty in RUS

	Uncertainty			Certainty		
	Age	EM <sup>13</sup>	MLU	Age	EM	MLU
Filipp	2;1	1/3	3.3	2;5	1/1	2.4
Liza	2;2	2/4	3.1	3;10	3/7	4.6
Kirill	2;4	2/3	1.5	2;4	1/1	2.7

Qualitative analysis of initial EM shows that children begin with markers mostly expressing a high degree of epistemic semantics of uncertainty: *naverno* and its colloquial version *naverno* ‘probably’.

- (1) 2;1 Filipp: *naverno, papa* (podaril igrušku) ‘Probably daddy (gave me a toy)’

<sup>13</sup> Here and further (Tables 6, 7) numbers given are in lemmas and tokens.

(2) 2;4 Mother: *a čto, on* (o magazine) *vnizu?* 'Is it (a shop) at the bottom?'

Kirill: *naverno* 'Probably'

They are used in statements mainly describing the situation 'here and now' (2) or the near past (1). The focus of epistemic evaluation is on some elements of proposition: particularly, physical activities of 'third persons' (non-participants in a dialogue) or location of objects. The first EMs are used by children in primary functions.

The other uncertainty markers are *po-moemu* 'in my opinion' (3) and *možet* 'may', which is a colloquial variant 'maybe' (4). They occur in the speech of Liza and Kirill within the same month:

(3) 2;2 Liza: *ne ta* (o sčitalke), *po-moemu* 'Not that (about a rhyme), in my opinion'

(4) 2;4 Kirill: *možet, drugoe?* 'May(be) another?'

The first marker of certainty emerges slightly later in the speech of both boys (5) and much later in the girl's speech (6), but already with some diversity (3 lemmas):

(5) 2;5 Filipp: *bol'saja, konečno* (o pugovice) 'Big of course' (about a button)

(6) 3;10 Liza: *Mm, potom, da, konečno* (ja pomoju ruki) 'Mm, then yes, of course (I will wash my hands)'

*Konečno* 'of course' expresses a high degree of confidence (i.e. fulfils the basic function) and is used by the children at the end of their utterances which are declaratives. The children epistemically evaluated the size of objects (5), their own wishes and future actions (6). Importantly, from the beginning, one of them (Kirill) uses EM of both domains as a reply (2) and as part of a question (4) in a dialogue.

### 5.2.2. FIRST EM IN EST CS

The first cases of EM usage in EST CS are infrequent (Table 6 below).

**Table 6.** Emergence of first markers of (un)certainty in EST

	Uncertainty			Certainty		
	Age	EM	MLU	Age	EM	MLU
Andreas	2;0	1/3	2.5	2;3	1/1	3.4
Martina	1;11	2/5	4.7	1;6	1/1	2.7
Linda	1;5	1/1	1.7	1;5	1/1	1.7

Two children, Linda (1;5) and Martina (1;6), first used the marker of certainty *tõesti* 'really' but it was used as an imitation by Linda and only once by Martina. Because of this randomness and imitative character of the usage, it cannot be considered to have been acquired first. The first marker of uncertainty *vist* 'probably' appears in the speech of Linda at 1;10, Martina at 1;11, and Andreas at 2;0:

- (7) 1;11 Mother: *on (valmis) või?* 'Is ready?'  
 Martina: *valmis küll, peab vist puhuma* 'Ready yes, must probably blow (to cool down)'
- (8) 2;0 Andreas: *mis sa noonistad [joonistad]?* 'What are you drawing?'  
 Father: *jõehobu* 'A hippo'  
 Andreas: *liblika vist* 'Butterfly probably'

This marker was used by the children to refer to some kind of activity of themselves or somebody else.

EM of certainty started to emerge a bit later: *tegelikult* 'really' emerged at 2;3 in Andreas' speech (1/1 as an imitation) and *tõesti* 'really, truly' at 2;5 (1/1):

- (9) 2;3 Mother: *aga tegelikult?* 'But really?'  
 Andreas: *tegelikult ka ei olnud* (midagi kõrvas) '(It) was really nothing (in my ear)'
- (10) 2;5 Andreas: *meil silmad liiguvad, aga meil muumil ei liigu* 'Our eyes are moving but the eyes of our Moomin do not move'  
 Andreas: *tõesti ei liigu* 'Really/truly do not move'

Estonian children started to express epistemic modality with EM of middle degree of uncertainty mostly in non-interrogatives (7, 8), the first interrogatives were used after the age 3;1. The first markers fulfilled the basic function: the children epistemically evaluate the action (7, 10), nature (8) or location of objects (9).

### 5.2.3. FIRST EM IN HEB CS

All the children appeared to start out by expressing uncertainty and only a few months later showed evidence of using certainty markers (Table 7 below).

**Table 7.** Emergence of first markers of (un)certainty in HEB

	Uncertainty			Certainty		
	Age	EM	MLU	Age	EM	MLU
Lior	1;11	1/9	2.07	2;7	1/1	3.01
Smadar	1;7	1/4	2.04	1;10	1/3	2.85
Leor	1;11	1/7	2.64	–	–	–

The first marker of uncertainty is the modal adverb *ulay* ‘maybe’ (Smadar at 1;7; Lior and Leor at 1;11). The children use it to make speculations and guesses about positioning (11), the identity of objects (12), and object location (13):

- (11) 1;7 Smadar: *ulay kaxa, kaxa ulay, hine ulay kaxa* ‘Maybe thus, maybe thus, here maybe thus (=like this)’
- (12) 1;11 Lior: *ulay magevet* ‘Maybe (a) towel’
- (13) 1;11 Leor: *roce od eyfo od, eyfo ulay kan, ulay kan hine ulay sham...* ‘Want more where (is) more, where maybe here, maybe here, look maybe there...’

Certainty is first expressed with the adverb *betax* ‘sure’. It emerges at a different age for each child (Smadar at 1;10; Lior at 2;7; Leor – none), and is initially used to weaken certainty rather than to reinforce it as in (14, 15).



- (14) 1;10 Smadar: *hu betax yaskim lesaxek iti ba-kadur* ‘He will surely agree to play ball with me’
- (15) 2;7 Lior: *mi axal? Atem betax atem* ‘Who ate? You surely you’

The early EM used by HEB-speaking children express middle uncertainty (*ulay* ‘maybe’) and high certainty (*betax* ‘sure’). Both adverbs are most often used in statements to express the girls’ speculations.

Thus we have found that the EST and HEB children start to use EM earlier than the RUS ones, specifically before 2;0. However, one could not say that MLU indexes (showing the language age) are very different; bigger differences emerge not between the languages in question, but between the children. In all languages the number of initial epistemic lemmas is not large (1–2); the individual differences in their frequency are more numerous (1–8/9). The main difference between initial EM is their degree (for both (un)certainty), which is high in RUS and middle in EST. In HEB it is middle for uncertainty, high for certainty.

### 5.3. DEVELOPMENT OF EPISTEMIC MODALITY

The children in the study used more uncertainty markers than certainty markers not only in the beginning but also during the whole observation period in all three languages (Figures 4–6). After the emergence of the first certainty markers the children started to use them more often, but they were still not as frequent as uncertainty markers in CS.

#### 5.3.1. DIVERSITY AND GROWTH OF THE REPERTOIRE OF EM

The lexical diversity of EM in RUS CS is somewhat smaller than in CDS (on average 7 vs. 10 lemmas, see Table 8 below). Furthermore, the usage made of each marker is between 2–8 times as high in CDS as in CS, a characteristic which may lead to further entrenchment of EM in CS.

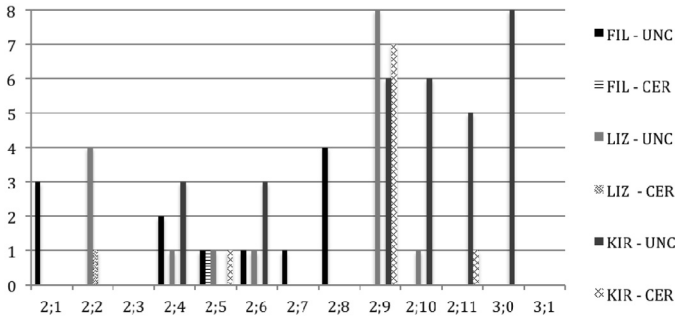


Figure 4. (Un)certainty markers (tokens) in the speech of RUS-speaking children

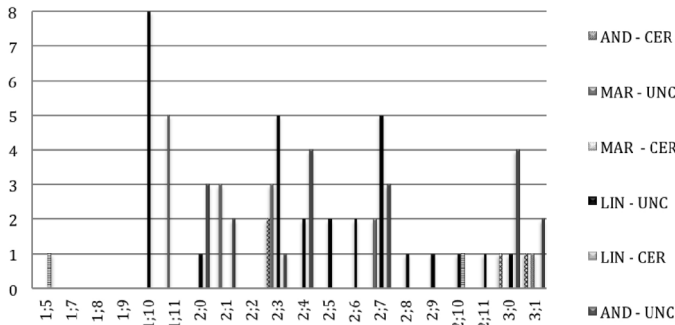


Figure 5. (Un)certainty markers (tokens) in the speech of EST-speaking children<sup>14</sup>

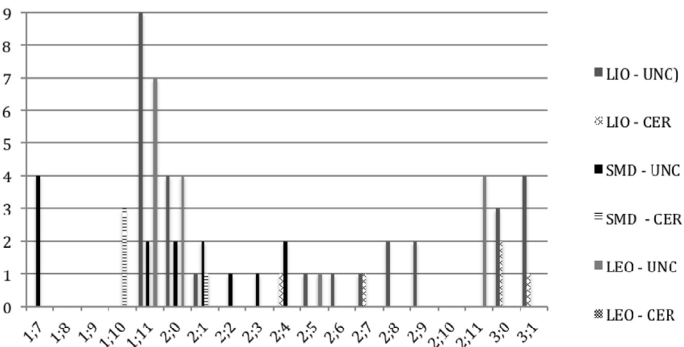


Figure 6. (Un)certainty markers (tokens) in the speech of HEB-speaking children

<sup>14</sup> For better comparability only one hour of speech is presented here from age 3;0 and 3;1.

**Table 8.** Diversity of the repertoire and frequency of EM in RUS

	CS		CDS	
	lemmas	tokens	lemmas	tokens
Filipp	4	13	7	61
Liza	7	34	9	291
Kirill	9	196	13	337

It is also observed that the children continue to use certain EM constantly after they have emerged so that EM which emerge earlier in CS tend to be used more frequently. Particularly in the domain of uncertainty (Fig. 1), all children start with *naverno* ‘probably’. *Po-moemu* ‘in my opinion’, *možet* lit. ‘may’, *možet byt* ‘maybe’, *kažetsja* ‘it seems’, *vidimo* ‘apparently’ and *vozmožno* ‘perhaps’ emerge subsequently (two out of three children start with 2 EM of uncertainty). Their distribution in CS shows that *možet byt* and *možet* ‘maybe’ rank second after *naverno* ‘probably’, with *po-moemu* ‘in my opinion’ being the least frequent up to 4;0. Acquisition of certainty EM begins with *konečno* ‘of course’ followed by *dejstvitel’no* ‘really’, *na samom dele* ‘actually’ and *pravda* ‘truly’ lit. ‘truth’.

The diversity of EM in EST CS is also not large: uncertainty is represented with 7 EM and certainty with 3. On average, there are 6 in CS and 10 in CDS (Table 9 below).

**Table 9.** Diversity of the repertoire and frequency of EM in EST

	CS		CDS	
	Lemmas	Tokens	Lemmas	Tokens
Andreas	7	51	10	380
Martina	4	14	9	157
Linda	7	102	11	354

The order of emergence of EM in EST CS is the following: *vist* ‘probably’ (1;10–2;0) > *äkki* ‘maybe (coll. speech)’ (1;10–2;3) > *võib-olla* ‘maybe’ (1;11–2;6) > *tegelikult* ‘actually’ (2;3–2;10) > *muidugi* ‘of course’ (3;0–4;4) > *ilmselt* ‘apparently’ (3;0) > *minu meelet* ‘in my opinion’ (3;0) > *kindlasti* ‘for sure’ (3;11).

The order of emergence of uncertainty EM was similar in the speech of Linda and Andreas; their next marker was *äkki* ‘maybe’:

(15) 1;10 Mother: *mina ei taha neid komme* ‘I don’t want these candies’

Linda: *taha* [tahad] *teda* [seda] **äkki?** ‘Want these maybe?’

The uncertainty marker *võib-olla* ‘maybe’ emerged next in the speech of all the children: Martina (1;11), Andreas (2;0), and Linda (2;6):

(16) 1;11 Mother: *jaa sajab lund* ‘Yes it’s snowing’

Martina: **vuibolla** [võibolla] *ei sajagi* ‘Maybe it does not snow (running to the window to check)’

This marker refers mostly to the possibility of the situation and the hope that something will happen. *Äkki* ‘maybe’ was the fourth one to emerge in Martina’s speech and was also used in this context:

(17) 2;1 Mother: *ma usun, et ju ta täna ikka tuleb see linnukene siia* ‘I believe that the birdie will come here today’

Martina: **äkki** *ta tuleb sööma ka* ‘Maybe it will come and eat also’

EM that emerge earlier in CS tend to be used more frequently: *vist* ‘probably’ is the most frequent marker in CS; the most infrequent EM *ilmselt* ‘apparently’ and *tõenäoliselt* ‘probably’ emerge later.

In HEB on average 3 EM in CS and 9 in CDS have been used (Table 10 below).

**Table 10.** Diversity of the repertoire and frequency of EM in HEB

	CS		CDS	
	Lemmas	Tokens	Lemmas	Tokens
Smadar	3	18	3	29
Lior	5	33	10	147
Leor	2	16	6	52

The children start epistemic marking with a single marker of uncertainty *ulay* ‘maybe’. From 2;0 onward they expand their repertoire of

EM and there is increasing frequency of EM usage. Adverbs marking certainty appear several months later, starting with *betax* 'sure', which, as noted, initially serves to mark attenuated certainty. In addition to the first uncertainty marker, Lior (2;9) starts using the modal verb *yaxol* 'can, be able to' with the copula *be* and the negation word *not* – *loh yaxol lihyot* 'can't be', and Leor uses (2;11) *kanir'e* 'probably' to mark uncertainty. At 2;1 Smadar uses *batuax* 'certain', and at 3;0 Lior also uses *yaxol lihyot* 'could be' and *carix lihyot* 'must be' to mark certainty. Thus the children share the early adverbial EM but differ with respect to use of other EM and, in particular, use of modal verbs to mark epistemic modality. Compared with RUS and EST, they use a small number of EM.

The present authors have thus managed to uncover some common sequences in the development of (un)certainty, which, in turn, partially coincide in the three languages. Moreover, one can state that the sequence of EM and their frequency in CS is connected. The first EM become the most frequent in CS. Within the domain of uncertainty this means *naverno* 'probably' (RUS), *vist* 'maybe' (EST), and *ulay* 'maybe' (HEB). Within certainty they are *konečno* 'of course' (RUS), *tegelikult* 'actually, indeed' (EST), and *betax* 'sure' (HEB). Interestingly, in the last case, the EST children begin with this marker, whereas it was the last in our RUS data. A prominent characteristic is that within uncertainty the colloquial versions of EM emerge earlier in all languages.

### 5.3.2. FUNCTIONS OF EM

All RUS and EST children in the early stages use EM in their basic functions, i.e. for expressing their subjective attitude to the proposition or its part. Some cases of EM in secondary functions are present in Kirill's speech after 4;0 (18, where a marker is used to construct a hypothesis) and in Linda's data at 2;0 (19, when she wants to change an unpleasant topic of conversation and introduces a new one with *äkki* 'maybe'):

- (18) 5;10 Mother: *vot eta štuka mne npravitsja, ja ne znaju, začem ona nužna* 'I like this thing, I do not know why it is needed'
- Kirill: *naverno, čtoby ne podorvat'sja srazu* 'Probably, not to explode (himself) right away'
- (19) 2;0 Mother: *vaata mulle nüüd otsa*. 'Look at me now' (Mother had said that the child has to go to eat every meal-time in kindergarten)  
*kas on kokku lepitud?* 'Do we have a deal?'
- Linda: *ja*. 'Yes'  
*äkki mängime kulli* 'Maybe we'll play tag'

There are not enough instances to detect a true developmental change in function in HEB. Still, *ulay* 'maybe' is initially used for speculating about objects and their position and only later for making polite requests. *Ulay* 'maybe' is used in CDS both to express caregivers' hypotheses and speculations regarding particular situations or activities, and to make polite requests of the children.

### 5.3.3. SEMANTIC AND PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF EPISTEMICALLY MARKED UTTERANCES

Epistemic marking shows a gradual expansion of the children's reflection in respect of surrounding realities: subjects/agents (20) or objects, their presence/absence (21) and action (22):

- (20) 2;2 Liza: *eto mama, naverno, nalila* (vodu) 'Mom has probably poured (some water)'
- (21) 2;0 Andreas: *mängutoas vist* (on klaver) '(The piano is) probably in the playing room'
- (22) 2;1 Smadar: *ze ulay mafria le-ze* 'It probably blocks this'

Thus, initially, epistemic marking emerges in third-person utterances (i.e. *he/she/it*-utterances) mostly describing the location and identity of objects (see also examples 4–16 above). The epistemic

evaluation of objective situations and/or its components takes place in 70% of cases of epistemically marked utterances in RUS and EST.

From approximately the end of the third year of life, epistemic marking is used in children's utterances about themselves: their own actions (23, 24), including mental ones and inner (psychological) states (25):

(23) 2;10 Linda: **tegelt** [tegelikult] *ma ei pane juustu* 'Actually I will not put cheese (on to the sandwich)'

(24) 2;3 Smadar: **ulay**, *ani eshal et Pigi eyfo ha-kos shel dubi...?* 'Maybe I'll ask Pigi where the bear's glass is?'

(25) 2;8 Filipp: **kazetsja**, *i ja plaču* 'It seems, and I am crying'

After EM were used in first person (*I*)-utterances, i.e. sentences about themselves (20% in RUS, EST), children are able to evaluate the mental or other activity of their partner, i.e. they start to use EM in second-person (*you*)-utterances:

(26) 3;0 Andreas: *sa oled vist väga haige laps* 'You are probably a very sick child'

In HEB *you* is not referred to after *I* – the dichotomy seems to be between subjectless sentences or sentences with 'it' and ones with personal pronouns like *I* and *you*.

(27) 2;3 Smadar: **ulay** *ata yaxol lexakot?* 'Maybe you can wait?'

Thus *you*-utterances are marked epistemically (10% in RUS, EST). In Kazakovskaya and Argus (2016) and Kazakovskaya (2017, *forthcoming*) it was shown that the focus of initial epistemic evaluation connected with the child's theory of mind, since it reflects the child's point of view and his/her representations about 'the other'. So children start to use EM, initially for describing some kind of general situation and after that they start to epistemically evaluate the situations connected with themselves and their interlocutors using mental (RUS) and/or modal verbs (RUS, EST).

Characterizing the main pragmatic features of epistemically marked utterances, one can state that in RUS and EST, epistemic marking starts mainly from non-interrogative utterances, which are declaratives and/or answers (20, 21). Later (usually after 3;0) it becomes possible within interrogatives (28, 29). HEB *ulay* 'maybe' is more often used in questions than *betax* 'sure', which is a certainty marker. HEB-speaking children ask questions early using *ulay* 'maybe', although up to age 1;11–2;0 they tend to use it in statements rather than questions.

- (28) 3;6 Liza: *a možet, pojdjom pokataemsja na gorke sejčas?* 'Or may(be) go to ride on the hill now?'  
 (29) 3;1 Andreas: *tegelikult sina, kas sa tahad mulle nii palju anda?* 'Actually you, do you want to give me so much?'  
 (30) 2;2 Smadar *ulay tash'ir oto ba-sal?* 'Maybe you (can) leave it in the basket?'

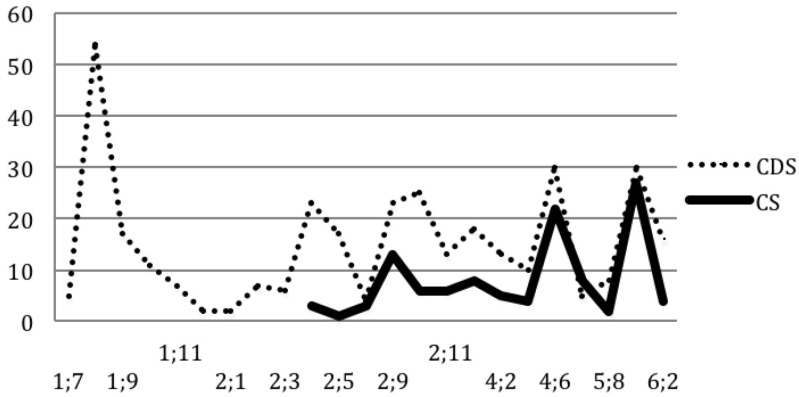
This sequence repeats the general order of the acquisition of non-interrogatives before interrogatives by children: this was demonstrated for RUS in Kazakovskaya (2011). Although interrogatives are quite frequent in everyday speech, they are considered as more cognitively-complicated utterances. At the same time, epistemically marked questions emerge late developmentally due to the cognitive complexity of a situation which involves the evaluation of interlocutor's attitudes. It also might be culturally important because it would not be common or even polite to evaluate something connected with your interlocutor's action or mental state.

#### 5.4. INPUT-OUTPUT RELATIONSHIPS

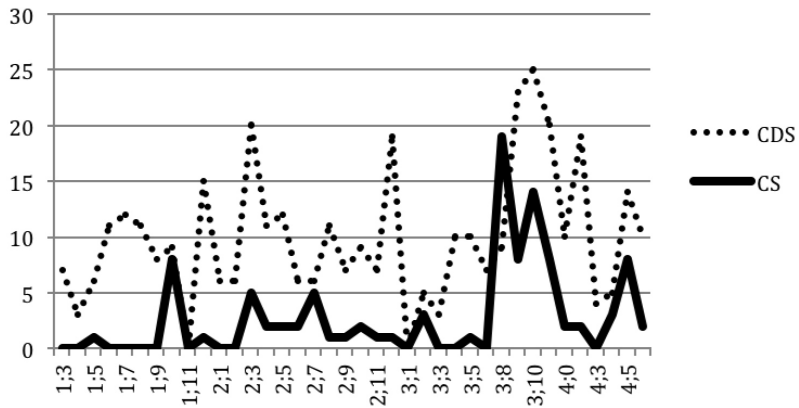
Analysis of the relationships between EM in CS and CDS has revealed two correlations. The first of them lies in the sphere of frequency. There are many more EM in CDS than in CS, and a child whose parent uses more EM also has more markers in their own



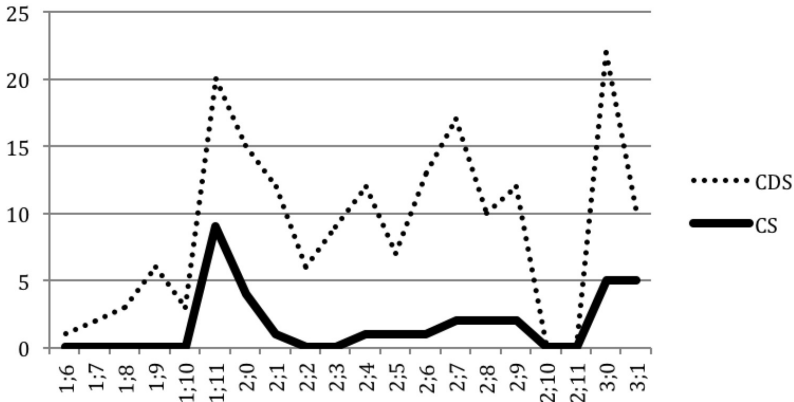
speech. The second correlation concerns the diversity of EM (Tables 8–10 above). These similarities suggest that parents’ and children’s use of EM go hand in hand. To illustrate this, we have carried out a developmental analysis of EM for each dyad (see, for instance, Figures 7–9 below).



**Figure 7.** Usage of EM by RUS child Kirill and his caregiver (tokens)



**Figure 8.** Usage of EM by EST child Linda and her caregiver (tokens)



**Figure 9.** Usage of EM by HEB child Lior and her caregiver (tokens)

Comparison of developmental trends in CDS and CS shows that most children have some kind of ‘epistemic peaks’. Particularly, in the data of RUS Kirill (at 2;9, 4;6, 5;10, see Fig. 4), EST Linda (at 3;8, see Fig. 5) and HEB Lior (at 1;11, 3;0, see Fig. 6), these are quite prominent. Although such peaks, which are found in the other dyads under observation, may be taken as evidence for fine-tuning of CDS to the children’s ‘epistemic development’, it must be pointed out that the children use EM either in response to their presence in the preceding utterance of the caregiver or in a wider conversational context. Another factor affecting the use of EM in CS is the nature of ‘adult–child’ interaction and the ongoing activity (Kazakovskaya, *forthcoming*, Kazakovskaya, Argus 2016).

## Conclusions

Developmental analysis of EM of (un)certainty in the languages under observation has supported the order of emergence founded in Kazakovskaya (2011, 2016) and Kazakovskaya and Argus (2016): uncertainty before certainty. The main reason why children start to mark uncertainty can be the higher frequency of uncertainty EM in CDS.

EM occur at different ages (in EST and HEB this process starts slightly earlier than in RUS) but does so at the multi-word utterances stage. The difference between RUS and EST as concerns MLU (in words) can be explained by the typological nature of these languages. In EST, grammatical information is usually attached to the stem (a separate suffix for each piece of information), whereas in RUS several grammar meanings are contained within a single suffix, and there is more use of separate words (e.g. prepositions) in RUS compared to EST.

The input-output relationship reveals the influence of frequency, diversity and fine-tuning of CDS. Thus the sequence of EM emergence in CS coincides with their frequency in CDS. The lack of striking differences in the acquisition of certainty and uncertainty allows us to conclude that typological differences are less significant for this process, in contrast to input frequency and diversity of EM along with their language-system prototypicality: e.g. in EST high-degree uncertainty EM are not frequent in CDS, which may be one of the reasons for their late emergence in CS.

In all three languages under investigation the children's epistemic marking begins within non-interrogatives (declaratives and/or declarative answers within question-reply units). This is due to the latter's greater simplicity when compared with the cognitive complexity of interrogatives. Children's epistemic marking develops from the evaluation of objective situations/its components as location or guesses about the identity of an object to mental reflection concerning their partner through to sentences about themselves, using mental (RUS) and/or modal (EST, HEB) verbs. In RUS, epistemic marking begins with high-degree of EM; in EST, it is at the middle-degree, whereas HEB has middle uncertainty and high certainty EM. The functions of EM develop from pure epistemic evaluation of the proposition towards more complex functions like conversational strategy (e.g. change of an unpleasant topic) and politeness.

The preliminary sketch of the cultural schema of epistemic marking may be described in the following way: in RUS and EST, EM

are used for expression of uncertainty rather than certainty in both CDS and CS. RUS and EST parents use EM in their dialogues with children with a different frequency compare to 'adult–adult' conversations (for a more detailed description see Kazakovskaya, Argus 2016). Besides this, RUS caregivers tend to use a rather high-degree EM of both domains, whereas EST ones use the middle-degree of uncertainty EM for evaluating some kind of general situation or location of objects rather than other situations, e.g. somebody's action. Moreover, they use epistemically marked sentences for describing the speaker's own actions or mental states rather than the interlocutor's. The directness of HEB can be observed in epistemic marking: the number of epistemically marked utterances was smaller than in RUS and EST and the overall use of certainty markers in HEB CDS as well as CS was relatively higher than in the two other languages studied here..

Thus wealth, frequency, the degree of semantics and pragmatic functions of EM, as reflected in CDS, are better predictors of early emergence and diverse repertoire of EM in CS than general morphological typology. Communicative styles of caregivers and cultural norms are also important for epistemic acquisition. On the basis of our data and preliminary analysis, the general traditions of speaking about the degree of confidence of different propositions (context schema of epistemic marking) and behavior connected to evaluation of, for example, interlocutor's ideas or feelings (emotion schema) vary cross-culturally. On the whole, the picture obtained is like the beginning of a cultural schema for epistemic evaluation in 'adult–child' communication, which needs to be compared to 'adult–adult' dialogues and requires further verification using various language data.

#### REFERENCES

- Argus, Reili, *forthcoming*. Acquisition of requests in Estonian. In Stephany, Ursula; Akcu-Koç, Ayhan (eds.) *Development of Modality in First Language Acquisition: A Cross-linguistic Perspective*. Berlin: de Gruyter.

- Beljaeva, Elena I. 1990. Reliability. In Aleksandr V. Bondarko (ed.), *Theory of functional grammar. Temporality. Modality*. Leningrad: Nauka, 157–170 (in RUS).
- Berman, Ruth A. 2011. Revisiting impersonal constructions in Modern Hebrew: Discourse-based perspectives. In Andrej Malchukov & Anna Siewierska (eds.), *Impersonal constructions: A cross-linguistic perspective*, 323–356. Amsterdam: John Benjamins.
- Berman, Ruth A. 2014. Acquiring and expressing temporality in Hebrew: A T/(M/A) language. – *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 11(2), 2–29.
- Birjulin, Leonid A.; Elena E. Kordi 1990. Main types of modal meanings allocated in linguistic literature. In Aleksandr V. Bondarko (ed.). *Lenin-grad: Nauka*, 67–71 (in RUS).
- Boye, Kasper 2016. The expression of epistemic modality. In Jan Nuyts and Johan Van Der Auwera (eds.) *The Oxford Handbook of Modality and Mood*. Oxford: Oxford University Press, 117–140.
- Bulygina, Tatjana V.; Aleksej D. Šmelev 1992. Communicative modality. In Arutjunova, Nina D.; Bulygina, Tatjana V. (eds.). *The Human Factor in Language: Communication. Modality*. Deixis. Moscow: Nauka, 110–137 (in RUS).
- Choi, Soonja 2006. Acquisition of Modality. In W. Frawley (ed.) *The Expression of Modality*. Berlin: Mouton de Gruyter, 141–171.
- Coffin Amir, Edna; Shmuel Bolozky 2005. *A Reference Grammar of Modern Hebrew*. Cambridge: Cambridge University Press.
- de Haan, F. 2005. Encoding speaker perspective: Evidentials. In Z. Frajz- yngier, A. Hodges & D. S. Rood (eds.), *Linguistic diversity and language theories*. Amsterdam: John Benjamins. doi: 10.1075/slcs.72.18haa
- Dromi, Esther 1980. Modality in Modern Hebrew. In Patricia Hamel; Ronald Schaefer (eds.), *Kansas Working Papers in Linguistics* 5, 99–115.
- Erelt, Mati 2017. *Öeldis. Eesti keele süntaks. Eesti keele varamu 3*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Gvozdev, Aleksandr N. 1949. *The formation of the Russian grammatical system in the child*. 2 vols. Moscow: Academy of Pedagogical Science of the Russian Federation Press (in RUS).
- Hickmann, Maya; Dominique Bassano 2016. Modality and Mood in First Language Acquisition. In Nuyts, Jan; Auwera Johan Van Der (eds.) *The*

- Oxford Handbook of Modality and Mood. Oxford: Oxford University Press, 430–447.
- Hoff, Erika 2006. How Social Contexts Support and Shape Language Development. – *Developmental Review* 26, 55–88.
- Jakovleva, Ekaterina S. 1994. Fragments of the Russian language picture of the world (models of space, time and perception). Moscow: Gnozis (in RUS).
- Kazakovskaya, Victoria V. 2011. Questions and answers in “adult-child” dialogue. Moscow: Editorial URSS (in RUS and ENG).
- Kazakovskaya, Victoria V. 2016. Input-Output Relations in Early Epistemic Modality in Russian: a corpus-based approach. In Li Chen (ed.), *Proceedings of the 3<sup>rd</sup> International Conference on Applied Social Science Research*. Paris, Amsterdam, Beijing: Atlantis Press, 423–426.
- Kazakovskaya, Victoria V. 2017. Language and cognitive aspects of the acquisition of epistemic modality. – *Acta Linguistica Petropolitana* 13(3), 542–575 (in RUS).
- Kazakovskaya, Victoria V., *forthcoming*. Epistemic modality in Russian child language. In Stephany, Ursula; Akcu-Koç, Ayhan (eds.) *Development of Modality in First Language Acquisition: A Cross-linguistic Perspective*. Berlin: de Gruyter.
- Kazakovskaya, Victoria V.; Reili Argus 2016. Acquisition of epistemic marking in Estonian and Russian. – *Estonian Papers in Applied Linguistics* 12. 57–80.
- Kehayov, Petar 2008. Interactions between grammatical evidentials and lexical markers of epistemicity and evidentiality: a case study of Estonian and Bulgarian. – *Wiener Slavistischer Almanach, Sonderband 72*, 165–201.
- Kiefer, Ferenc 2000. *Jelentéselmélet [Semantic theory]*. Budapest: Corvina.
- Krauze, Marion 2004. Modal markers in child speech: Development of functions and system. In Stella N. Ceitlin (ed.) *Children’s speech as an object of linguistic research*. St. Petersburg: Nauka, 136–139.
- Lieven, Elena V. M. 1994. Crosslinguistic and cross-cultural aspects of language addressed to children. In: Gallaway, Clare; Richards, Brian J. (eds.) *Input and interaction in language*. Cambridge: Cambridge University Press, 56–73.

- MacWhinney, Brian 2000. The CHILDES project. Tools for analyzing Talk. Electronic edition. Part 1: The CHAT transcription format.
- Matsui, Tomoko 2014. Children's understanding of linguistic expressions of certainty and evidentiality. In Danielle Matthews (ed.), *Pragmatic Development in First Language Acquisition*. Amsterdam: John Benjamins, 295–316.
- Mürsepp, Mari-Liis 2015. Katselised meetodid modaalsõnade eidentiaalsuse ja episteemilise modaalsuse uurimisel. MA-thesis in Tartu University.
- Nishida, Heiko 1999. A cognitive approach to intercultural communication based on schema theory. – *International Journal of Intercultural Relations* 23(5), 753–777.
- Noveck, Ira; Simon Ho; Maria Sera 1996. Children's Understanding of Epistemic Modals. – *Journal of Child Language* 23(3), 621–643.
- Nuyts, Jan 2016. *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization: A Cognitive-pragmatic Perspective*. John Benjamins Publishing Company.
- Ochs, Elinor; Bambi B. Schieffelin, (eds.). 1986. *Language Socialization Across Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oficerova, Ekaterina A. 2005. The expression of modal meanings of possibility and necessity in Russian child speech. St. Petersburg: Institute for Linguistic-Studies of the Russian Academy of Sciences dissertation.
- Ovčinnikova, Irina G.; Inna A. Uglanova; Marion Krauze 1999. On estimation of the certainty/uncertainty degree of utterances by children of two age groups. In Stella N. Ceitlin (ed.) *Problems of ontolinguistics 1999*. St. Petersburg: Hertsen University Press, 132–133 (in RUS).
- Pajupuu, Hille 1995. Cultural context, dialogue, time. Tallinn: Estonian Academy of Sciences. Institute of the Estonian Language. <https://www.eki.ee/teemad/kultuur/context/context.html> (28.09.2018)
- Palmer, Frank R. 1986. *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panfilov, Vladimir Z. 1977. The role of modality in the construction of sentence and judgment. – *Voprosy jazykoznanija* 4, 37–48 (in RUS).
- Sedov, Konstantin F. 2004. *Discourse and personality: the evolution of communicative competence*. Moscow: Labirint (in RUS).

- Russkaja grammatika/ Russian Grammar. 2005 (1980). Vol. 2. Moscow: Nauka (in RUS).
- Stephany, Ursula; Ayhan Akcu-Koç (eds.), *forthcoming*. Development of Modality in First Language Acquisition: A Cross-linguistic Perspective. Berlin: de Gruyter.
- Stoljarova, Irina V. 1992. Expressing subjective and modal relations in child speech. In Stella N. Ceitlin (ed.), *Child language: Linguistic aspect*. St. Petersburg: Obrazovanie, 86–95 (in RUS).
- Sharifian, Farzad 2017. *Cultural Linguistics*. John Benjamins Publishing Company.
- Tüüts, Laura; Reili Argus 2016. Episteemilise modaalsuse leksikaalsete väljendusvahendite tajumisest: *arvatavasti, äkki ja võib-olla*. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri 7(2), 187–208.
- Uziel-Karl, Sigal, *forthcoming*. Modality in child Hebrew. In Stephany, Ursula; Akcu-Koç, Ayhan (eds.), *forthcoming*. Development of Modality in First Language Acquisition: A Cross-linguistic Perspective. Berlin: de Gruyter.
- Valdmets, Annika; Külli Habicht 2013. Episteemilistest modaalpartiklitest eesti kirjakeeles. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri [Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics], 4 (1), 205–222 (in EST).
- Vinogradov, Viktor V. 1947. Modal words and particles. In Vinogradov, Viktor V. *Grammatical doctrine of the word*. Moscow, Leningrad: Učpedgiz, 725–744 (in RUS).
- Wiemer, Björn 1992. Acquisition of modal meanings during ontogenesis (based on Russian and English). In Stella N. Ceitlin (ed.), *Child language: Linguistic aspect*. St. Petersburg: Obrazovanie, 131–144 (in RUS).



## RESÜMEE

### EPISTEMILISE MODAALSUSE VARANE OMANDAMINE TÜPOLOOGILISELT ERINEVATES KEELTES: EESTI, VENE JA HEEBREA KEELES

Artiklis on käsitletud episteemilise modaalsuse, täpsemalt tõenäosuse ja tõsikindluse väljendamise vahendite arengut varasel keeleomandamise perioodil. Vaatluse all on kolm tüpoloogiliselt ja kultuuriliselt erinevat keelt – vene, eesti ja heebrea keel. Analüüsimaterjali moodustavad üheksa ükskeelse lapse (kolm last iga keele kohta) spontaanse kõne lindistused vanuses 1;3 kuni 6;2 eluaastat. Tõenäosuse ja tõsikindluse väljendusvahendite analüüs hõlmab nii laste kui ka lastele suunatud kõnet.

Kõik vaatlusalused lapsed alustavad tõenäosuse ja tõsikindluse väljendamist teise eluaasta lõpus. Esialgu kasutavad lapsed episteemilise modaalsuse markereid, et anda tõenäosushinnang mingile situatsioonile üldisemalt, seejärel laieneb kasutus mentaalsete seisundite tõenäosuse hindamiseks. Kõige hiljem hakkavad lapsed kasutama episteemilise modaalsuse markereid sekundaarses funktsioonis ehk mitte niivõrd tõenäosuse kui pigem viisakuse väljendamiseks või ebamugava vestlusteema muutmiseks. Tõenäosuse väljendamine omandatakse kõigis kolmes keeles varem kui tõsikindluse väljendamine, ka on tõenäosusmarkereid materjalis rohkem kui tõsikindluse markereid ning seda kogu vaatlusperioodi jooksul. Võrreldes laste enda ja lastele suunatud kõne andmeid, ilmneb, et omandamiskäiku mõjutab nii markerite üldine sagedus täiskasvanukeeles kui ka see, millise astme (nt kas vähe, keskmiselt või väga tugevat tõenäosust või tõsikindlust väljendavaid) markereid vanema kõne lapsele kõige enam ette annab. Näiteks kui vene vanema kõnes on lapse varases vanuses ainult väga tugevat tõenäosust ja tõsikindlust väljendavad markerid, siis eesti vanemad eelistavad

keskmist tõenäosust väljendavaid ning ei kasuta tõsikindlust väljendavaid markereid alguses peaaegu üldse.

Kolme keele erinevus ilmneb kõige ilmekamalt markerite kasutussageduses: heebrea kui kultuuriliselt väga otsese suhtlusstiiliga keelt kõnelevad vanemad kasutavad tõenäosust väljendavaid markereid väga vähe, kõige enam leidub neid markereid vene keelt kõnelevate vanemate ja laste kõnes.

**Võtmesõnad:** esimese keele omandamine, lapsele suunatud kõne, tõenäosus, tõsikindlus

# KEELEMAASTIK TALLINNA VANALINNAS AASTATEL 2013–2017

Marleen Kedars

Tallinna ülikool

**Ülevaade.** Artiklis on vaatluse all Tallinna vanalinna keelemaastik diakroonilises perspektiivis, seatud eesmärgid on (1) vaadata, kas ja kuidas on keelemaastik muutunud aastatel 2013–2017; (2) kirjeldada avalike siltide funktsioone ning (3) vaadata siltidel kasutatavate keelte kooskõlastatust 2011. aastal vastu võetud keeleseadusega. Uurimuses on põimunud kvantitatiivne ja kvalitatiivne analüüs.

Uurimusest selgus, et Tallinna vanalinna keelemaastik on mitmekeelne, multimodaalne ning sümboolne ja informatiivne: kasutusel on eri keeled, eri tüüpi sildid, siltidel on mõjutav funktsioon ning need edastavad infot. Eesti keele kõrval on kasutatud kõige rohkem inglise keelt, mille liiga sagedase kasutuse tõttu jääb eesti keel tihti teisele kohale. Seetõttu minnakse vastuollu keeleseadusega.

**Võtmesõnad:** sotsiolingvistika, sildid, diakrooniline uurimus, mitmekeelne, keeleline fetiš, keeleseadus

## Sissejuhatus

Kuigi viimastel aastatel on huvi keelemaastiku ehk siltide uurimise vastu suurenenud, ei ole keeleteadlased Eestis ega teistes Baltimaades sellega kuigi palju tegelenud, mistõttu pakub keelemaastik põhjalikumaks uurimiseks rohkelt võimalusi ja katsumusi. Selleks et Eesti ei jääks kõrvale keelemaastike uuringute üldisest diskussioonist, on oluline koguda empiirilist keeleainest ning selgitada ja kirjeldada Eesti keelemaastikku. Keelemaastiku uurimine viitab tavaliselt kindlal alal asuvate siltide uurimisele – siinse uurimuse eesmärk on tutvustada Eesti keelemaastikku Tallinna vanalinna keelemaastiku näitel, uurides keelemaastikul ajas toimunud muutusi detsembrist

2013 kuni detsembrini 2017. Uurimuses on vaadatud, milliseid tekstiliike, väljendusvahendeid ja keeli Tallinna vanalinna keelemaastikul leidub, ning kas need täidavad informatiivset või pigem sümboolset funktsiooni. Lisaks on jälgitud, kas siltidel olev tekst on kooskõlas 2011. aastal vastu võetud keeleseadusega.

Tavaliselt uuritakse keelemaastikku just linnakeskkonna komertsaladel ja ostutänavatel, kus on palju silte, mistõttu ongi see uurimus tehtud Tallinna vanalinnas, kus liigub palju turiste ja kus on palju väikeseid poekesi. Tallinna vanalinnast on valitud üheksa tänavat, mis viivad turistide jaoks olulistesse suundadesse: sadamasse, Balti jaama, Raekoja platsile, Vabaduse väljakule ja Viru keskuse poole. Need tänavad on Harju tänav, Kinga tänav, Kullasepa tänav, Mündi tänav, Nunne tänav, Pikk tänav, Raekoja plats, Vanaturu kael ja Viru tänav. Kokku on kogutud 3012 silti üheksa pildistamiskorraga (27.12.2013, 22.02.2014, 27.12.2014, 22.02.2015, 27.12.2015, 29.02.2016, 27.12.2016, 22.02.2017, 27.12.2017), silte on analüüsitud nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt.

Kuna uurimus on diakrooniline, võimaldab see vaadelda Tallinna vanalinna keelemaastiku ajas toimunud muutusi. Toetudes turismiinfo Puhka Eestis (vt Eesti ja Euroopa turism 2013–2017) andmetele, on püstitatud järgmised hüpoteesid: (1) kuna 2009. aasta jaanuarist kuni 2013. aastani suurenes järjest Tallinna saabuvate Venemaa turistide hulk, lähtuti uurimuses esimesest hüpoteesist, et detsembri lõpus suureneb vene keele kasutus Tallinna vanalinnas asuvatel siltidel seoses Venemaa turistide saabumisega katoliku ja protestantliku jõulunädala ning õigeusklike jõulude vahelisel perioodil; (2) 2014. aastast aga väheneb Venemaa turistide küllastatavus märgatavalt, sest rubla kurss välisvaluuta suhtes langes järsult ning ka Euroopa Liidu ja Venemaa suhted muutusid pingelisemaks. Sellest lähtudes on seatud teine hüpotees, et vene keele kasutus siltidel Tallinna vanalinnas väheneb; (3) kolmanda hüpoteesi püstitamisel lähtuti sellest, et Aasia turistide hulk (põhiliselt Hiinast ja Jaapanist) suureneb pidevalt, mistõttu suureneb Tallinna vanalinna keelemaastikul jaapani ja hiina keele kasutus.

Artikkel on jagatud kaheks suuremaks osaks. Taustaosas on seletatud, mida tähendab keelemaastik, ning peatutud keelemaastikul esineval mitmekeelsusel ja inglise keele fenomenil. Uurimuslikus osas on kirjeldatud Tallinna keelemaastikku aastatel 2013–2017 detailsemalt ning vaadatud seda siltide tekstiliigilisusest, keelsusest ja keeleseadusega kooskõlastatusest lähtuvalt.

## 1. Keelemaastiku defineerimisest

Keelemaastik on mitmekesine, keeruline ja kiiresti arenev ning erinevalt tõlgendatav (Gorter 2018: 5), selle uurimine pakub vaatenurki nii mitmekeelsuse, globalisatsiooni, vähemuskeelte kui ka keelepoliitika valdkonnas (Gorter 2013: 205). Rodrigue Landry ja Richard Y. Bourhis (1997: 24) on esimesed keelemaastiku uurijad, kes märkasid olulist seost territooriumi ja keelekasutuse vahel ning võtsid kasutusele termini „keelemaastik“. Nende järgi on keelemaastik kindlal alal asuvate liiklusmärkide, reklaamide, tänavasiltide, reklaamsiltide, kohanimesiltide jm avalike siltide keel. Tänu tehnika arengule, mis on toonud kaasa uusi võimalusi ja väljendusvahendeid, on keelemaastik palju mitmekesisemaks muutunud. Durk Gorter (2013: 191) täiendab Rodrigue Landry ja Richard Y. Bourhise definitsiooni, lisades sinna veel siltide tüüpe, näiteks elektroonilised lamekuvarid, LED-neonvalgustid, vahttahvlid, elektroonilised infopunktid, interaktiivsed puutekraanid, täispuhutavad graafilised kujundid ja kokkukeritavad loosungid. Keelemaastiku selline defineerimine on aga üsna üldistav ja lihtsustatud, sest kuigi keelemaastik uurimisvaldkonnana keskendub tavaliselt siltide keelise kirjaliku informatsiooni analüüsile, võib sellele lisada ka muid multimodaalseid, semiootilisi, visuaalseid ja isegi suulisi elemente (Gorter, Cenoz 2017: 234). Selles uurimuses on lätatud Backhausi (2006: 66) definitsioonist ja määratletud silt kui kirjalik tekst, mida saab füüsiliselt ja ruumiliselt piiritleda. See tähendab, et silt võib olla nii väike kleeps lambipostil kui ka suur reklaamtahvel.

Keelemaastik on kõikjal: näeme silte tänavatel, poodides, pankades, koolides jne (Gorter, Cenoz 2017: 234), mistõttu saab silte nimetada tekstuaalseteks kaunistusteks, mis meid ümbritsevad, kui liigume läbi linnakeskkonna (Gorter 2013: 190). Peter Backhausi (2007: 55) järgi oleks linn ilma siltideta rohkem kui ebamugav – see oleks ebaintelligentne. See on tõsi, sest sildid võivad olla harivad, andes infot selle kohta, mis arutlusteemad on riigis päevakohased või mis repertuaar on teatrites. R. Landry ja R. Y. Bourhis (1997: 25–29) leiavadki, et territoriaalne keelemaastik täidab kaht põhilist funktsiooni: informatiivset ja sümboolset. Informatiivse funktsiooni eesmärk on edastada informatsiooni ja teavitada, sümboolse funktsiooni eesmärk on mõjutamine.

Jasone Cenoz ja Durk Gorteri (2008: 278–281) järgi on keelemaastik multimodaalne, sest kasutatakse erinevatest materjalidest objekte, näiteks reklaamtahvlid, kleepsud, plakatid, poodide vaateaknad või müügiautomaadid, millel kombineeritakse tekste, pilte, värve jne. Ron Scollon ja Suzanne Wong Scollon (2003: 135) on öelnud, et sildi materjal näitab selle kestvust. Kui teksti jaoks on kasutatud kalleid materjale või on tekst raiutud kivisse, näitab see sildi püsivust; kui sildid on aga justkui kihiti seinale lisatud, viitab see lühiajalisusele. Jan Blommaert (2016: 53) jagab sildid kolme kategooriasse: (1) permanentsed sildid (teesildid, poodide sildid, permanentsed reklaamsildid, maamärgid ja tähised, grafiti), (2) üritustega seotud sildid (postrid; poodide ajutised sildid, mis reklaamivad allahindlust või kindlaid tooteid; müügisildid ja väiksemad teadaanded, mis informeerivad näiteks aadressi muutusest) ja (3) nn müra, mis on juhuslikult keelemaastikule sattunud.

Peale keelemaastiku multimodaalsuse on keelemaastik ka mitmekeelne. Anastassia Zabrodska (2007: 6) järgi on tänav keelekontaktide loomulik koht ja see näitab, kuidas keeled ja tähestikud koos eksisteerivad ning on omavahel segatud. Keelemaastiku uurijad on defineerinud terminit „keelemaastik“ küll erinevalt, kuid kollektiivselt mõistetakse silte ruumis kui sotsiolingvistilist maastikku, sest siltide disainimine, tootmine, esitamine, pörkumine ja

interpreteerimine on loomupäraselt inimese taotlus. Sildid ei ilmu ega muutu ilma inimesteta. (Laitinen, Zabrodskaia 2015: 12) Järelikult teevad inimesed valiku, mis keeli ja miks neid keelemaastikul kasutatakse.

## 2. Mitmekeelne keelemaastik

Mitmekeelseid riike ja linnu on rohkem kui ükskeelseid ning riigid võivad omavahel erineda kultuuriliste, sotsiaal-majanduslike ja poliitiliste situatsioonide poolest, kuid keelemaastik mitmekeelsuse sümbolina on üheselt nähtav igal pool maailmas (Zabrodskaia 2007: 14).

Tänapäeval domineerivad sildid visuaalselt üha rohkem ja aina raskem on leida ükskeelseid silte, sest levinud on rahvusvahelised kaubamärgid ja tunnuslaused ning inglise keelt kasutatakse üha rohkem ka riikides, kus see ei ole emakeel (Gorter, Cenoz 2017: 234). Kaubanduse, turismi ja migratsiooni suurenemine on panustanud mitmekeelsuse tekkesse linnakeskkonna keelemaastikul (Bruyel-Olmedo, Juan-Garau 2009: 388). Gorter (2006: 83) nimetabki keelemaastikku (ingl *linguistic landscape*) pigem mitmekeelseks linnavaateks (ingl *multilingual cityscape*), sest sageli on siltidel kasutatud kaht või enam keelt. Tänu mitmekeelsusele ja keelekontaktidele on keelemaastiku uurimine eriti põnev, sest see kujutab tänapäeva mitmekeelset tegelikkust.

### 2.1. INGLISE KEELE ROLL KEELEMAASTIKUL

Kuna enamik keelemaastikul olevaid silte on mitmekeelsed, on oluline mõista eri keelte kasutamise funktsioone. Kuigi keelemaastik on mitmekeelne, domineerib keelemaastikul inglise keel. Inglise keel on muutunud ülemaailmseks keeleks ning selle rolli tunnustatakse paljudes riikides ja see keel on mõjuvõimas (Crystal 2013: 3, 7). Põhjused, miks just inglise keelest on saanud ülemaailmne suhtluskeel ja miks ta on selleks ka jäänud, on nii geograafilis-ajaloolised kui ka sotsiokultuurilised.

Inglise keel on levinud igale kontinendile ning enamiku inimeste majanduslik ja sotsiaalne heaolu sõltub sellest, sest inglise keel on sügavalt tunginud paljudesse valdkondadesse (nt poliitikasse, haridusse ja meediasse) ning mõne ala puhul on inglise keel täiesti asendamatu (nt arvutiteaduses). Sellepärast saabki inglise keelt nimetada globaalseks keeleks. (Crystal 2013: 29–30) 2012. aasta Eurobaromeetri (Special Eurobarometer 386) uuringu järgi on inglise keel kõige laialdasemalt kõneldud võõrkeel Euroopas ning samuti keel, mida enamik inimesi suudab kõnelda. Eestis on peale eesti keele kõige rohkem kasutatavad keeled, milles suudetakse suhelda, vene keel (56%), seejärel inglise keel (50%) ja soome keel (21%), mistõttu võiks eeldada, et keelemaastikul võivad olla enamjaolt esindatud just need keeled.

Luanga Kasanga (2010: 186–187) järgi on inglise keel kutsuvam just reklaamipsühholoogilistel põhjustel: „Inglise keel kõlab seksikamalt, lähedamalt ja palju atraktiivsemalt“ – sellest tuleb inglise keele kommertslik sümbolism, n-ö *power of English*. Rosenbaum (1977) nimetab inglise keele ülekaalukat esinemist snoobilikuks kõitvuseks (ingl *snob appeal*) (viidatud Gorter 2013: 192 järgi). Gorter (2013: 204) on öelnud, et kui mitmekeelne keelemaastik saaks muutuda ükskeelseks, oleks see ilmselt ingliskeelne, sest inglise keel on keel, mida inimesed lugeda eelistavad.

## 2.2. KEELELINE FETIŠ

Väga olulisel kohal on siltide välimus, eeskätt turunduses, sest visuaalne külg on muutunud tänapäeva tarbijakultuuris aina tähtsamaks. Inimesed tarbivad silmadega, mistõttu on visuaalsus ka üks kaubastamise (ingl *commodification*) vorme. Selleks et seletada mitmekeelsust kommertsaladel, on kasutusele võetud mõiste „keeleline fetiš“, mis on kohendatud versioon mitmekeelsusest, kus sildid ja siltidel kujutatu on läbi mõeldud. Keeleline fetiš tähendab keele kasutamist kommertstekstides sümbolisel, mitte praktilisel eesmärgil. Keelevalik tehakse tavaliselt tarbijatele ja nende assotsiatsioonidele



mõeldes. See, et pööratakse rohkem tähelepanu keele sümboolsele tähendusele, viib aga tähelepanu keelelt kui info edasikandjalt eemale, mis ei olegi esmatähtis. (Kelly-Holmes 2014: 135–140)

Helen Kelly-Holmes (2014: 141–148) jagab keelelise fetiši kolme kategooriasse: võõrkeelte, inglise keele ja vähemuskeelte kasutamine. Vähemuskeelte kasutamisega soovitakse rõhuda autentsusele, sümboolsusele ja kultuurile, millega soovitakse inimestele lähemale jõuda. Inglise keele kasutamine on seotud sellega, et inglise keel on globaalne, neutraalne, n-ö kõige ja kõigi keel, eri võõrkeelte kasutust saab samuti seostada tähelepanu püüdmisega.

Keelelise fetiši mõistel on samas ka negatiivne konnotatsioon. „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ järgi on fetiš liialdatud austamise objekt või kultuslikult kummardatav ese, millele omistatakse üleloomulikku maagilist jõudu (EKSS 2009). Kelly-Holmesi sellise mõiste kasutamine viitab sellele, et turundamise eesmärgil liiga paljude keelte korraga kasutamine ei ole hea. Samas ei ole tema keelelise fetiši kategoriseerimine universaalne kõigi riikide jaoks, sest näiteks Eestis võib olla keeruline mõista, mida tähendab võõrkeel ja vähemuskeel (vt Verschik 2008: 25–47).

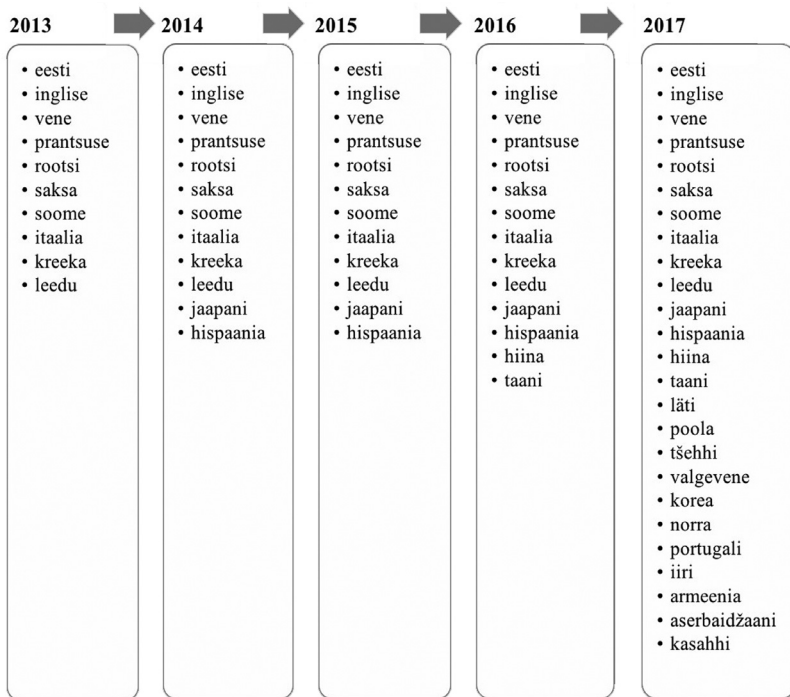
### 3. Tallinna vanalinna keelemaastik aastatel 2013–2017

Keelemaastiku uurimisel on keskendutud siltide keelelise kirjaliku informatsiooni analüüsile: on analüüsitud sõnu, fraase ja lauseid, löike, grammatikat, kirjavahemärke jne (Aava ja Salumäe 2013: 14), vaadeldud seda, kui multimodaalne ja mitmekeelne, informatiivne või sümboolne on Tallinna vanalinna keelemaastik.

Kirjalikke tekste liigitatakse seotud ja sidumata tekstideks. Seotud tekstid koosnevad tavaliselt lausetest, mis moodustavad löike. Lõigud moodustavad omakorda mahukamaid struktuure, nagu jaoitised, peatükid ja raamatud. Sidumata tekstid järgivad tihti maatriksi struktuuri, mille aluseks on erinevate loendite kombinatsioonid. (PISA 2009 raamdokument) Keelemaastik koosneb enamasti sidumata tekstidest, sest öelda tahetut väljendatakse konkreetset, lühidalt

ja arusaadavalt. Tallinna vanalinna keelemaastikul kogutud 3012 sildist on 98,2%-l kasutatud sidumata tarbetekste ehk fraase ja sõnu.

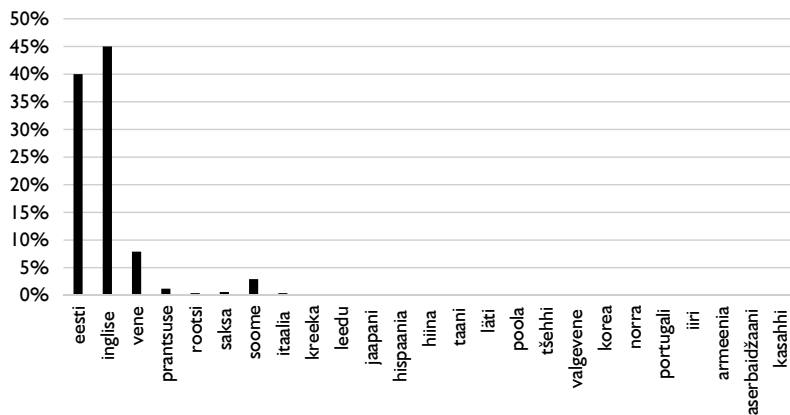
Tänu sellele, et Eesti on *de facto* mitmekeelne ja mitmekultuuriline riik, on Tallinna vanalinna suure läbikäidavusega keelemaastikul näha palju keeli. Kui võrrelda 2013. aastal siltidel kasutatud keelte arvu 2017. aasta tulemustega, siis on näha, et keelte arv on oluliselt suurenenud: vastavalt 10 ja 25 keelt. Eriti suur muudatus on aga toimunud 2016. ja 2017. aasta vahel, kui 2016. aastal kasutati 14 keelt, siis 2017. aastal juba 25. Joonis 1 annab ülevaate sellest, misuguseid keeli on aastate kaupa kasutatud.



**Joonis 1.** Tallinna vanalinna siltidel kasutatud keeled aastatel 2013–2017

Joonis 2 annab ülevaate sellest, et kuigi Tallinna vanalinna keelemaastik on mitmekeelne, on põhiliselt kasutusel kaks keelt: eesti ja inglise keel. 45% siltidel on kasutatud inglise keelt ja 40% eesti keelt,

ülejäanud 15% siltidest on jagunenud 23 keele vahel, sellest kogumist 7,9% moodustab vene keel. Arvestades vene elanikkonna hulka Tallinnas ja seda, et venekeelsete siltide arv pole muutunud Venemaa turistide hulga muutumisega kooskõlas, võib arvata, et vene keele kaubastamist pole vähemalt Tallinna vanalinna keelemaastikul toimunud.



**Joonis 2.** Keele esinemissageduse protsent Tallinna vanalinna siltidel aastatel 2013–2017

Kui vaadata keelelise fetiši kategooriaid, on näha, kuidas saab neid kasutada ka Tallinna vanalinna keelemaastiku puhul. Hea näide võõrkeelte kasutusest on mitmekeelne silt (näide 1), kus on 23 keeles soovitud esitada sõna *kingitus*.

Sõna *Eschenk* kohta pole võimalik leida tõlget, mistõttu jääb mulje, nagu oleks see saksakeelne sõna *Geschenk* ja tegu on näpuveaga, kuid saksakeelne variant on sildil samuti esindatud. Selline silt tõmbab kohe tähelepanu, mis näitab, et reklaami eesmärk on täidetud, sest nagu Kelly-Holmes (2014: 139) rõhutab, kasutatakse fetiši puhul silti sümboolsel eesmärgil. Sellise sildiga on tähelepanu kindlasti saavutatud ja sisu ei olegi enam oluline, sest arvatavasti ei saa enamik inimesi aru kõikidest keeltest ning isegi ei oska nendes keeltes lugeda (Kelly-Holmes 2014: 135–140). Võimalik, et tähelepanu on tahetud võita ka sellega, et välimuselt näevad kõigi keelte

kirjastiilid välja erinevad ja see paistab silma. Kuna silt on pilkupüüdev, ei hakka inimesed tavaliselt pikalt analüüsima näiteks selle üle, kui korrektne on keelekasutus. Näitelt 1 on näha, kuidas eesti keel on asetatud keskele ning teised keeled selle ümber.



**Näide 1.** Pikk tänav, 27.12.17

Dovana – leedu keel	선물 – korea keel
Eschenk – *	Δῶρο – kreeka keel
Dāvana – läti keel	Lahja – soome keel
Regalo – itaalia keel / hispaania keel	Gave – norra keel / taani keel
Gift – inglise keel	Presente – portugali keel
ギフト – jaapani keel	Подарки – vene keel (mitmus)
Cadeau – prantsuse keel	Bronntanas – iiri keel
Prezent – poola keel	Նվեր – armeenia keel
Dárek – tšehhi keel	礼品 – hiina keel
Geschenk – saksa keel	Наdiyyə – aserbaidžaaani keel
Kingitus – eesti keel	Сыйлык – kasahhi keel
Подарунак – valgevene keel	

Kasanga (2010: 181) järgi on maailmas brändide reklaamimisel kasutatud kõige rohkem inglise keelt, eriti kasutavad seda kohalike poodide omanikud, et paista haritumad ja modernsemad.



**Näide 2.** Pikk tänav, 27.12.17

Näitel 2 on antiigipoodi reklaamiv silt, millelt on näha, kuidas on kasutatud nii eesti kui ka inglise keelt: *ANTIIP SHOP* (antiigipood). Selle sildi puhul tekib küsimus, kuidas tehti keelevelik või polnud keelevelik hoopiski esmatähtis, vaid olulisem oli ruumikasutus. Kui oleks valitud inglise keel, oleks fraas olnud *antique shop*, mis ei oleks aga akendele tähtede arvu poolest ära mahtunud. Samuti, kui oleks valitud korrektne eestikeelne fraas *antiigipood*, ei oleks ka see akendele mahtunud. Tundub, et keelte poolest on tehtud kompromiss ja kasutatud kakskeelset reklaami.

Tallinna vanalinnas on reklaame, kus kasutatakse peale keelte ka pilte, mis on samuti atraktiivsed. Mõnikord võib selline reklaam olla palju kutsuvam kui mitmekeelne silt, sest on nähtud vaeva illustreerimisega ja see köidab möödakäijate tähelepanu (lume-hanges olevad loomad võivad näiteks meelitada külmal talvisel päeval kohvikut külastama).



**Näide 3.** Pikk tänav, 27.12.17

Sellel reklaamil (näide 3) on kasutatud nii pilti kui ka keelt. Pilt lõbusate loomadega lumehangede vahel kutsub eestikeelse sõnaga *Kohvi?* kohvile, mis jätab mulje, et kutsutakse kohvikusse külma käest sooja ja ilmselt pakutakse seal midagi ka maiasmokkadele. Selline silt sobib turundamiseks, sest inimesed näevad ka pilte. Veel on paremal all nurgas fraas *live happily*, kus viidatakse Illy kohvile. Firma on osavalt kasutanud ka ingliskeelset fraasi *live happily* (ela õnnelikult).

Järgmised kaks silti tõestavad seda, et inglise keelt peetakse tähtsaks. Allahindlust reklaamiv silt (näide 4) näitab, et allahindlusest teavitamisel eelistatakse kasutada inglise keelt. Sildile oleks võimalik lihtsalt kirjutada *50%* ilma ingliskeelse lisandita *UP TILL* (kuni).



**Näide 4.** Pikk tänav, 27.12.17



**Näide 5.** Vanaturu kael, 27.12.15

Tänavatoidu söögikoha reklaam (näide 5) annab ülevaate eesti ja inglise keele segunemisest: *TALLINNA PARIM STREETFOOD!* (Tallinna parim tänavatoid). Kasutatud on ingliskeelset sõna *streetfood*, kuigi inglise keeles kirjutatakse sõnad lahku *street food*. Ilmselt on seda kasutatud nagu eestikeelset sõna *tänavatoid*, mis kirjutatakse kokku. Ülejäänud info on edastatud ainult inglise keeles: *BEST STREETFOOD IN TOWN | EAT HERE OR TAKE AWAY* (Parim tänavatoid linnas | Sööge siin või võtke kaasa). Sellest võib järeldada, et see info on siiski mõeldud välituristidele, sest inglise keelt on kasutatud esimesena.

Saksa keele kasutamisel rõhutakse kultuurile, rahvusele ja autentsusele, sest šnitslit seostatakse tavaliselt Saksamaa ja Austriaga

(näide 6). Seega tekitatakse assotsiatsioon, et selles söögikohas pakutakse kindlasti šnitslit ja teisigi saksa- või austria-päraseid toite. Internetist otsides võib leida, et restoran pakubki just saksapäraseid roogi, ning sellest saab järeldada, et keele puhul on tehtud teadlik valik. Samuti on näha, kuidas reklaamtahvilil on põimunud inglise ja saksa keel.



**Näide 6.** Viru tänav, 27.12.16

Kõik eelnevad näited annavad aimu sellest, et Tallinna vanalinnas on tegemist visuaalse mitmekeelse keelemaastikuga, kus keelel on sümboolne tähendus. Kelly-Holmes (2014: 148) viitab ka sellele, et visuaalse mitmekeelsuse suurenemine sõltub internetist ja selle levikust, kuid keelemaastiku puhul saab öelda, et selle areng sõltub tavaliselt üldisest tehnika arengust (vt Gorter 2013: 191). Nagu Gorter ja Cenoz (2017: 234) on leidnud, on keelemaastikul kasutatud enamasti mitmekeelseid silte, ja on näha, et väga tihti on võõrkeeleks inglise keel. Inglise keele suur levik on tihedalt seotud globaliseerumise ja sellega, et inimesed mõistavad tavaliselt just inglise keelt. Vähemuskeelte kasutamine mõjub sümboolselt ja tekitab inimestes positiivseid assotsiatsioone. Sama on ka näha siinse uurimismaterjali analüüsist.

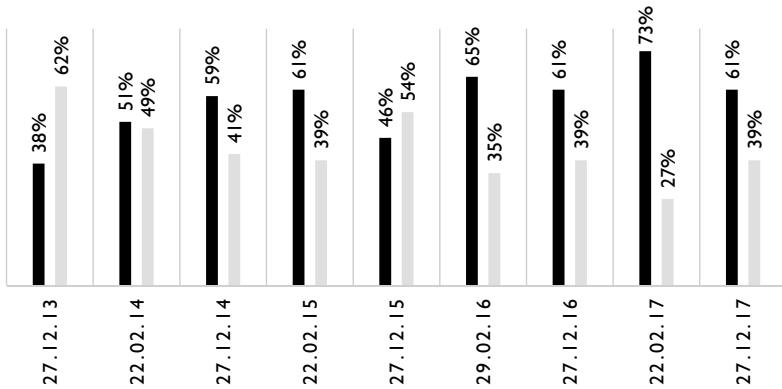
### 3.1. KEELESEADUSE JÄRGIMINE TALLINNA SILTIDEL

Kuna Tallinna vanalinna keelemaastik on mitmekeelne, võib tihti juhtuda, et sildid ei ole keeleseadusega kooskõlas. Keeleseaduse eesmärk on § 1 järgi „arendada, säilitada ja kaitsta eesti keelt ning tagada eesti keele kasutamine peamise suhtluskeelena kõikides avaliku elu valdkondades“. (RT I, 1) Samuti sätestab § 16, et „(1) avalikku kohta paigaldatud viidad, sildid, ettevõtte liiginimetus ja välireklaam, sealhulgas poliitilise agitatsiooni eesmärgil paigaldatud välireklaam, ning juriidilise isiku teadaanded peavad olema eestikeelsed. (2) Avalikku kohta paigaldatud viitadele, siltidele, ettevõtte liiginimetusel ja välireklaamile võib lisada teksti tõlke võõrkeelde, kusjuures eestikeelne tekst peab olema esikohal ega tohi olla halvemini vaadeldav kui võõrkeelne tekst. (3) Kaubamärgi kasutamisel isiku tegevuskoha tähisena või välireklaamis tuleb kaubamärgi võõrkeelne osa, mis sisaldab olulist teavet tegevuskoha, pakutava kauba või teenuse kohta, esitada ka eestikeelsena, kahjustamata seejuures kaubamärgi eristusvõimet ja kohaldamata käesoleva paragrahvi lõiget 2. Nimetatud teabe võib esitada ka tegevuskoha sissepääsu juures.“ (RT IV, 16)

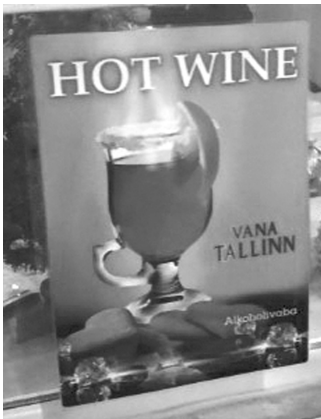
Kogu uurimisperioodi ehk aastate 2013–2017 jooksul Tallinna vanalinnas vaadeldud siltidest on keeleseadusega kooskõlas 61,5% ja vastuolus 39,5%. Joonis 3 annab ülevaate pildistamiskordade võrdlusest. Must tähistab kooskõla ja hall vastuolu keeleseadusega.

Kui võrrelda aastate jooksul toimunud muutusi, on näha, et üldjoontes on siltide vastavus keeleseadusele paranenud. Võrreldes 2013. aasta detsembri ja 2017. aasta detsembri siltidel olevat keelekasutust, on näha, et detsembris 2017 on 23,1% silte rohkem keeleseadusega kooskõlas. Üldistavalt saab öelda, et enamasti tekivad vastuolud keeleseadusega jõulude ajal (välja arvatud aastal 2015), sest siis pannakse akendele ajutisi silte, mis reklaamivad jõulutooteid (näited 7 ja 8). Reklaamsildid (näited 7, 8) reklaamivad hõögveini jõuluturu ajal. Näitel 7 on kasutatud ainult inglise keelt fraasiga *HOT WINE*. Näide 8 reklaamib hõögveini soome keeles *VÄKEVA GLÖGI* (tugev glögi/hõögvein).





**Joonis 3.** Tallinna vanalinnas siltide keelekasutuse vastavus keeleseadusele



**Näide 7.** Raekoja plats, 27.12.16



**Näide 8.** Raekoja plats, 27.12.16

Tihti tuleb ette silte, kus eesti keelt on küll kasutatud, aga see jääb teisele kohale (näide 9). On ka olukordi, kus eesti keelt ei ole üldse kasutatud, nagu sõna *Open* näites 10. Sildil on kasutatud inglise, soome, hiina ja vene keelt. Nendest näidetest on näha, kuidas inglise keel on võtnud keelte hulgas juhtpositsiooni.

**Näide 9.** Viru tänav, 22.02.17**Näide 10.** Pikk tänav, 22.02.17

### 3.2 KAKSKEELNE MÄNG

Ette võib tulla ka olukordi, kus ei saa olla täiesti kindel, mis keelt sildil kasutatakse. Etenduste „PURE MIND“ ja „ARM“ tähendused on kahemõttelised (näited 11, 12), sest mõlemat silti saab lugeda nii eesti kui ka inglise keeles. Selleks et täpselt mõista mõlema lavastuse sisu, on vaja nende kohta täpsemat teavet. Sellise kahemõttelisusega tahetaksegi inimest ise uurima panna.

**Näide 11.** Pikk tänav, 27.12.16**Näide 12.** Harju tänav, 29.02.16

Tartu Uue Teatri etendus „PURE MIND“ (näide 11) on kahemõtteline fraas. Välituristidele tähendab silt arvatavasti ‘puhast mõistust’, kuna nemad mõistaksid ingliskeelset varianti ega oskaks arvatagi, et fraasil PURE MIND on teine tähendus.

Etendus „ARM“ (näide 12) võib samuti olla nii eesti- kui ka ingliskeelne. „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKSS 2009) annab järgmised tähendused: ‘paranenud koekahjustuse (tavaliselt haava) jälg’; ‘(üleolev) heatahtlikkus, armulikkus; soosing’; ‘karistuse kergendus v. tühistus; andeksand, halastus’; ‘armastus, a. kiindumus, b. armastatu, kallim’. Kui seda reklaami vaatab üksnes inglise keelt kõnelev inimene, mõtleb ta ilmselt ainult ühele tähendusele ‘käsi’, mida soodustab reklaamil olev pilt (kuigi sõnal on inglise keeles veel tähendusi).

Keelemaastikult võib lisaks leida provokatiivseid reklaame (näide 13). Sildil on sulatatud juust Merevaik, kuid tegu võib samuti olla kahemõttelise keelemänguga: a) kas protesteeritakse merevaigust tehtud ehete vastu, mida müüakse rohkesti Tallinna vanalinnas, või b) reklaamitakse väljakutsuvalt sulatatud juustu Merevaik.



**Näide 13.** Pikk tänav, 27.12.13

Sildil on info üpris kavalalt peidetud. Põhiinfo on kirjutatud eesti keeles: *Ettevaatust! SÖÖME VANALINNAST MEREVAIGU VÄLJA*. Väiksemas kirjas on trükitähtedega lisatud ingliskeelne info: *KICK*

*THE AMBER OUT OF OLD TOWN* (lööme merevaigu vanalinnast välja), mis on üsna idioomaatiline.

Turistidele võib see reklaam selgusetuks jääda, sest nad ei pruugi Merevaigu sulatatud juustust midagi teada, kuigi seda illustreerib pilt, et tegu on toiduaine ehk juustuga, mida määratakse leiva või saia peale. Samuti nad ei tea, et merevaik on inglise keeles *amber*, seega jääb sõnamäng kättesaamatuks. Merevaigust ehted on aga turistidele paremini teada, sest terve Tallinna vanalinn on väike-seid poekesi täis. Seetõttu võib oletada, et turistid mõistavad seda reklaami nii, et vanalinnast tahetakse välja lüüa poed, mis müüvad merevaigust ehteid.

#### 4. Uurimistulemused ja järeldused

Uurimistulemused näitavad, et Tallinna vanalinna keelemaastikul on enamasti kasutatud sidumata tarbetekste – sõnu ja fraase, mis on enamasti sümboolsed, kuid leidub ka informatiivseid silte.

Tallinna vanalinna puhul ei pidanud kõik hüpoteesid paika, sest 1) vene keele kasutamine ei suurenenud, kuigi turismiinfo andmetel suurenes Venemaa turistide külastatavus iga aastaga kuni 2013. aastani; 2) vene keele kasutamine ei vähenenud, kuigi turismiinfo andmetel vähenes Venemaa turistide hulk Eestisse 2014. aasta detsembris. Vene keele kasutamine on olnud enam-vähem võrdne kogu uurimisperioodi (detsember 2013 – detsember 2017) jooksul. Paika pidas kolmas hüpotees, sest jaapani ja hiina keele kasutus sellel perioodil suurenes. Alates 2014. aasta detsembrist tuli siltidel kasutusele jaapani keel ja 2016. aasta veebruarist ka hiina keel.

Stabiilselt kasutati uurimisperioodil eesti keele kõrval kõige rohkem inglise keelt, mis on tänapäeval kujunenud *lingua franca*'ks – see asjaolu leiab tõestust Tallinna vanalinna keelemaastikul (vt joonis 2). Sellest saab järeldada, et kuigi Tallinna vanalinna keelemaastik on mitmekeelne, on see enamjaolt siiski kakskeelne, kuna kasutatakse inglise keelt, mis on muutunud ka globaalseks suhtluskeeleks (vt Kasanga 2010 ja Ruzaitė 2017). Inglise keelt kasutatakse

kosmopoliitsuse rõhutamiseks, mistõttu jääb eesti keel sageli teisele kohale (vt Bolton 2012).

Tallinna vanalinn on turismiobjekt, kus enamik pakutud teenuseid on mõeldud välismaalastele ja/või välisturistidele. On võimalik tõdeda, et eesti keele kasutamine ei ole sageli esmatähtis – see tähendab, et eesti keel on tavaliselt sildil tähtsusetult teisel kohal, sest esimesel kohal on inglise keel. Inglise keele liigne kasutus läheb aga vastuollu keeleseadusega, mille eesmärk on eesti keelt kaitsta ja säilitada.

Inglise keele liiga sagedane kasutamine võib viia eesti keele järkjärgulise hääbumiseni siltidel, nii nagu on juhtunud vähemuskeeltega paljudes kohtades (vt Gorter jt 2012). Vähemuskeeli ei ole keelemaastikul enam võimalik palju leida, sest keelemaastiku põhiliseks keeleks on kujunenud inglise keel.

## Kokkuvõte

Uurimus on esimene ja esmane sissevaade Eesti keelemaastiku temaatikasse ja seega võib väita, et Eesti ei ole keelemaastike üldisest uurimisest enam päris kõrvale jäänud. Uurimus on empiirilise keeleainese kogu, mis põhineb Tallinna vanalinna mitmekeelsete avalike siltide funktsioonide ja keelsuse kirjeldusel.

2013.–2017. aastani vaadeldud Tallinna vanalinna sildid olid valdavalt sidumata tekstid, enamasti sümboolse funktsiooniga ning pea pooled neist olid ingliskeelsed, mis ei ole hea, sest inglise keele liiga sage kasutamine võib viia eesti keele järkjärgulise hääbumiseni siltidel, mistõttu tuleks pöörata rohkem tähelepanu sellele, missugune on meie keelemaastik. Tehtud uurimusest selgus, et keeleseadusega on kooskõlas 61,5% ja vastuolus 39,5% kogu uurimuse vältel kogutud siltidest, ning on näha, et aastate jooksul on sildid läinud keeleseadusega aina vähem vastuollu.

Tehtud uuringu võimalike edasiarendutena näeb siinkirjutaja vanalinnas olevate siltide autorite või kaupluste omanike intervjuerimist, et saada teada, mis konkreetsetl ajendab kasutama võõrkeelt

ning miks ei kooskõlastata silte keeleseadusega. Peale selle võib uurida, kuidas mõjuvad sildid keelemaastiku tarbijatele, et saada teada, mida näevad nemad siltidel ja kuidas silte mõistavad ning kas kasutatud keelte valik on nende jaoks oluline.

#### VIIDATUD KIRJANDUS

- Aava, Katrin; Ülle Salumäe 2013. Meedia ja mõjutamine. Tallinn: Künnimees.
- Backhaus, Peter 2007. Linguistic Landscapes. A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Blommaert, Jan 2016. Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes. – *Critical Language and Literacy Studies*, IX–53.
- Bolton, Kingsley 2012. World Englishes and linguistic landscapes. – *World Englishes* 31: 1, 30–33.
- Bruyel-Olmedo, Antonio; Maria Juan-Garau 2009. English as a lingua franca in the linguistic landscape of the multilingual resort of S'Arenal in Mallorca. *International Journal of Multilingualism*. 6: 4, 386–411.
- Crystal, David 2003. English as a global language. New York: Cambridge University Press 2, 3–30.
- Eesti ja Euroopa turism 2013. Turismi arengu ülevaated. Puhka Eestis. <https://www.puhkaeestis.ee/et/uuringud-ja-ulevaated/turismi-arengu-ulevaated> (31.03.2017).
- Eesti ja Euroopa turism 2014. Turismi arengu ülevaated. Puhka Eestis. <https://www.puhkaeestis.ee/et/uuringud-ja-ulevaated/turismi-arengu-ulevaated> (31.03.2017).
- Eesti ja Euroopa turism 2015. Turismi arengu ülevaated. Puhka Eestis. <https://www.puhkaeestis.ee/et/uuringud-ja-ulevaated/turismi-arengu-ulevaated> (31.03.2017).
- Eesti ja Euroopa turism 2016. Turismi arengu ülevaated. Puhka Eestis. <https://www.puhkaeestis.ee/et/uuringud-ja-ulevaated/turismi-arengu-ulevaated> (31.03.2017).
- Eesti ja Euroopa turism 2017. Turismi arengu ülevaated. Puhka Eestis. <https://www.puhkaeestis.ee/et/uuringud-ja-ulevaated/turismi-arengu-ulevaated> (08.04.2018).

- Eesti ja Euroopa turism 2013. Turismi arengu ülevaated. Puhka Eestis. <https://www.puhkaeestis.ee/et/uuringud-ja-ulevaated/turismi-arengu-ulevaated> (08.04.2018).
- EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat. Toimetanud Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Gorter, Durk 2006. Linguistic Landscape: A new approach to multilingualism. – *Multilingual Matters*, 81–89.
- Gorter, Durk; Heiko F. Marten, Luk Van Mensel (Ed.) 2012. *Minority Languages in the Linguistic Landscape* (Palgrave Studies in Minority Languages and Communities). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gorter, Durk 2013. *Annual Review of Applied Linguistics*. Cambridge University Press 33, 190–212.
- Gorter, Durk; Jasone Cenoz 2017. Linguistic Landscape and Multilingualism. *Language Awareness and Multilingualism*. 3, 233–245.
- Kasanga, Luanga A 2010. Streetwise English and French advertising in multilingual DR Congo: symbolism, modernity, and cosmopolitan identity. – *International Journal of the Sociology of Language* 206, 181–205.
- Keeleseadus. RT I osa, nr 1, art 22. <https://www.riigiteataja.ee/akt/KeeleS> (01.08.2018).
- Kelly-Holmes, Helen 2014. Linguistic fetish: The sociolinguistics of visual multilingualism. – *Visual Communication*, 135–151.
- Landry, Rodrigue; Richard Y. Bourhis 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. – *Journal on Language and Social Psychology* 16: 1, 25–29.
- Laitinen, Mikko; Anastassia Zabrodskaja 2015. Dimensions and dynamics of sociolinguistic landscapes in Europe. – Mikko Laitinen, Anastassia Zabrodskaja (Ed.). *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe: Materials and Methodological Solutions*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 11–25.
- PISA 2009 raamdokument. Lugemisoskus. Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. [https://www.innove.ee/UserFiles/Uuringud/PISA/PISA%202009/Lugemisoskus\\_\\_PISA\\_2009\\_\\_Raamdokument.pdf](https://www.innove.ee/UserFiles/Uuringud/PISA/PISA%202009/Lugemisoskus__PISA_2009__Raamdokument.pdf) (24.05.2017).

- Ruzaitė, Jūratė 2017. The linguistic landscape of tourism: Multilingual signs in Lithuanian and Polish resorts. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 197–220.
- Scollon, Ron; Suzanne Wong Scollon 2003. *Discourses in Place: Language in the Material World*. London and New York: Routledge.
- Special Eurobarometer 386. [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/ebs/ebs\\_386\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf) (17.04.2015).
- Verschik, Anna 2008. *Emerging Bilingual Speech: From Monolingualism to Code-Copying*. London: Continuum Publishers, 25–47.
- Zabrodskaia, Anastassia 2007. Keel meie ümber ehk mida võib Eesti keelemaastik pakkuda sotsiolingvistile. – *Oma Keel* 2, 6–14.



## SUMMARY

### THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF TALLINN OLD TOWN 2013–2017

According to Landry and Bourhis (1997: 24), who authored the first studies in the field of linguistic landscape, the public signage of a given territory, region or urban agglomeration constitutes its linguistic landscape.

The linguistic landscape of Estonia has to date only received some minor attention; this paper is, therefore, a well-needed contribution to the relevant literature, for which the present author collected valuable empirical language materials of the public signage of Tallinn Old Town so that Estonia would not be excluded from international discussions about linguistic landscapes.

The study had three hypotheses: 1) that during the Christmas season the usage of Russian-language signage in Tallinn Old Town is greater than at other periods of the year; 2) that the increasing tensions between Russia and the European Union, and consequent fall in the number of tourists from Russia, led to a decrease in Russian-language signage during the period; and 3) Chinese and Japanese-language signage grew during the period due to the steadily increasing tourism from Asia.

The study utilised both quantitative and qualitative methods. The quantitative aspect provides a numeric overview of the result of the ethnographic field work, while the qualitative aspect analyses the different languages used on the signs. The field work occurred over nine occasions in nine streets of Tallinn Old Town.

In the case of Tallinn Old Town, the author's first two hypotheses were rejected, because the overall usage of the Russian language on street signs was found to remain constant during the period December 2013 to March 2017 (i.e. no difference between Christmas and non-Christmas periods). The third hypothesis was proven correct as

the first use of Japanese occurred in 2014 and the first use of Chinese occurred in 2016.

The research results reveal that the linguistic landscape in Tallinn Old Town is multilingual, multimodal and also symbolic. The most commonly-used language is English, and it is the belief of the present author that excessive use of English may lead to the disappearance of Estonian language on signage in the Old Town (Gorter et al. 2012).

**Keywords:** sociolinguistics, signage, diachronical research, multilingualism, language fetish, language law

# TINGIV KÕNEVIIS VIISAKUSE VÄLJENDAJANA EESTI B1- JA B2-TASEME ÕPPIJAKEELES

Mare Kitsnik

Tartu ülikool

**Ülevaade.** Artiklis vaadeldakse tingiva kõneviisi konstruktsioonide kasutamist viisakuse väljendajana B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles. Uurimismaterjaliks on eesti keele kui teise keele riiklike eksamite kirjutamisosa sooritused: eri tüüpi kirjad ning jutustavad ja arutlevad tekstid. B1-taseme tekstides on olnud vähem võimalusi tingivat kõneviisi kasutada, kuid ka võimaluse korral on B1-tasemel olijad eelistanud sageli kindlat kõneviisi. B2-taseme tekstid on võimaldanud rohkem tingiva kõneviisi kasutust ning B2-tasemel olijad on seda võimalust ka kasutanud, arvestades seejuures teksti formaalsusastet ja situatsiooni institutsionaalsust. Kõige sagedamini esineb tingiv kõneviis B2-tasemel ametiasutuste poole pöördudes ehk formaalset laadi ja kõrgema institutsionaalsusega kirjades. Seega on tingiva kõneviisi kasutamine viisakuse funktsioonis seotud kultuuripõhiste keelelise viisakuse normidega. Tingiva kõneviisi kasutamispädevus on B2-tasemel võrreldes B1-tasemega tõusnud, mille peamise põhjusena võib oletada kultuuri- ja keelekeskkonna mõju.

**Võtmesõnad:** teise keele omandamine, eesti keel teise keelena, kirjalik keel, keelekonstruktsioonid, distantseeriv viisakus

## Sissejuhatus

Keeled kui sümboliliste konstruktsioonide võrgustikud on tekkinud aja jooksul inimeste reaalelu tunnetamise ja kogemuste omavahelise jagamise põhjal. Konstruktsioonid on keelelised üksused, milles sõnavara ja grammatilised vormid on põimunud ning mida iseloomustab vormi ja tähenduse ühtsus. Konstruktsioonid on mõjutatud reaalsusest – need tähistavad inimesi ümbritsevaid nähtusi ning inimeste tundeid, mõtteid ja soove nende kohta. Samal ajal

mõjutavad konstruktsioonid ka reaalsust – nähtuste nimetamisega luuakse neid ja täidetakse need sisuga. Reaalse elu toimimise tavad ning nende kirjeldamiseks ja mõtestamiseks mingi keele abil loodud tekstid moodustavad inimkultuurid. Seega on keeled ja kultuurid omavahel lahutamatult seotud (Ellis, Larsen-Freeman 2009, Ellis 2008, Larsen-Freeman, Cameron 2008, Larsen-Freeman 1997, 2006, 2007, de Bot jt 2007, Firth, Wagner 1997).

Keelte üldiseks põhifunktsiooniks on inimeste koostevuse reguleerimine nii, et kõigi soovid ja eesmärgid saaksid võimalikult hästi täidetud. Koostevuse edukaks reguleerimiseks ei piisa sageli otsesest infovahetusest, vaid on vaja ka suhtlemist hõlbustavaid lisavahendeid. Oluliseks eri kultuurides kasutatavaks lisavahendiks on keeleline viisakus, mille üheks väljendusvahendiks on paljudes keeltes tingiv kõneviis. Keelt omandades omandavad inimesed lisaks konstruktsioonide vormile ka nende tähenduse (kuidas teised keelekogukonna liikmed neid vorme üldiselt mõistavad) ning suhtlusfunktsiooni (mis eesmärgil neid konstruktsioone üldiselt kasutatakse) – sama kehtib ka keelelise viisakuse kohta.

Keeleomandamine toimub suures osas kasutuspõhiselt (Larsen-Freeman 1997, Ellis 2002, Tomasello 2003, MacWhinney 2004, Eskildsen 2008, Verspoor, Behrens 2011) ning osaliselt ka teadliku õppimise teel. Teise keele omandamist mõjutavad lisaks ka juba omandatud esimese keele konstruktsioonid ning üldised teadmised maailma toimimise kohta (Kaivapalu 2005, Ringbom 2007). Et eesti keele kui teise keele omandamisprotsessi paremini toetada, on vaja täpsemalt mõista selle seaduspärasusi. On vaja senisest põhjalikumalt kirjeldada, kuidas arenevad eesti keele konstruktsioonid: milliste keeleliste vormidega mis tähendusi mingil keeleoskustasemel A1–C2 väljendatakse ja mis suhtlusfunktsioonides neid kasutatakse. Seejuures on huvitav ja vajalik mõista, kuidas on konstruktsioonide omandamine seotud kultuuriga ning kui suur roll on konstruktsioonide omandamisel kasutusel ja kui suur osa teadlikul õppimisel.

Olen varem uurinud, kuidas arenevad keelekonstruktsioonid kahel keeleoskuse arengus kesksel, B1- ja B2-tasemel (Kitsnik 2014,

2015, 2017, 2018). Seejuures on selgunud, et üheks B1- ja B2-taset eristavaks indikaatoriks on tingiva kõneviisi konstruktsioonide areng ning tingiva kõneviisi levinuim suhtlusfunktsioon õppijakeeles on viisakuse väljendamine (Kitsnik 2014, 2015). Artikli aluseks olevas uuringus olen üksikasjalikumalt vaadelnud ka oma varasemates uuringutes kasutatud B1- ja B2-taseme kirjutamisosa tekste. See-kord olen keskendunud tingiva kõneviisi konstruktsioonide kasutamisele distantseeriva viisakuse väljendajana: uurinud nende konstruktsioonide seost teksti autori ja saaja tuttavusastme, sotsiaalsete positsioonide sarnasuse, esitatava palve iseloomu, situatsiooni institutsionaalsuse jmt kultuuripõhiste keelise viisakuse normidega. Artikli esimeses osas annan teoreetilise lühiülevaate keelise viisakuse mõistest üldisemalt ja teises osas tingivast kõneviisist keelise viisakuse väljendajana. Kolmandas osas kirjeldan artikli aluseks oleva uurimuse materjali ja metoodikat. Artikli neljandas osas esitan uurimistulemused ning viiendas osas teen kokkuvõtte ja arutlen uurimistulemuste tähenduse üle.

## I. Keeleline viisakus

Viisakus on sotsiokultuuriliselt määratud käitumine, mille eesmärk on tegutseda sobivalt, et tekitada või säilitada häid suhteid grupi (suurema kultuurikogukonna või väiksema rühma, kuhu kuulutakse) liikmete vahel (Watts 2003). Viisakus põhineb suhtlejate vastastikusel teineteisega arvestamisel. Sellega näidatakse, et ei taheta kahjustada vestluskaaslase minapilti ega mõjuda talle häirivalt (Brown, Levinson 1987), mis aitab kaasa suhtluseesmärkide saavutamisele. Viisakuse väljendamise sagedase vajaduse tõttu on kultuurikogukondades omavahelise suhtlemise käigus selleks välja kujunenud spetsiaalsed keelised vahendid. Keelelise viisakuse vormid ja nende kasutusnormid on eri keeltes osaliselt sarnased, osaliselt mõnevõrra erinevad ning neid jagatakse üldiselt kahte tüüpi: lähendav ja distantseeriv viisakus (Brown, Levinson 1978). Lähendavat viisakust kasutatakse tavaliselt mitteformaalsemates olukordades ja

tuttavamate inimestega. Selle eesmärk on rahuldada inimeste gruppi kuulamise vajadust ehk vähendada psühholoogilist distantsi enda ja suhtluspartneri vahel. Selleks kasutatakse *meie*-vormi, grupsisest slängi, hüüdnimesid, ainult oma seltskonnale mõistetavaid nalju jmt.

Distantseerivat viisakust kasutatakse üldjuhul formaalsemates olukordades ja võõramate inimestega suhtlemisel, kui soovitakse panna vestluspartner midagi tegema, mingil viisil käituma. Et käsud ja palved on teise inimese minapilti ohustavad tegevused, millele adressaat võib ebasoovitavalt reageerida, on neid vaja kuidagi pehmendada või kaugemalt esitada. Selleks suurendatakse vestluskaaslaste vahelist keelelist distantsi (vabandatakse, juhatatakse info sisse, nt *Ma tahaksin küsida, kas ...?*, kasutatakse mitmuse vorme). Samuti tehakse vestluspartnerile palve täitmisest keeldumine kergemaks (esitatakse küsimus otsese soovi asemel, nt *Kas te aitate mind?*). Veel mõjub viisakamalt kaudsete vahendite kasutamine otseütlemise asemel (nt modaalkonstruksioonid *Kas te saate mind aidata?*), pessimismi väljendamine (nt *Ega te ei saa mind aidata?*), ebareaalsuse väljendamine (tingiv kõneviis, nt *Kas te saaksite mind aidata?*). Viisakuse väljendamisel kasutatakse sageli mitut vahendit koos, mis tõstab üldjuhul viisakuse astet – nii mõjub *Kas te saaksite seda teha?* (küsimus + modaalverb + tingiv kõneviis) veidi viisakamalt kui *Kas te teeksite seda?* (küsimus + tingiv kõneviis) (vt Klaas-Lang, Pajusalu 2016). Samas ei tohi viisakus olla konteksti sobimatult suur.

Distantseeriva viisakuse vahendeid kasutatakse üldjuhul rohkem siis, kui teate edastaja ja vastuvõtja ei ole tuttavad; kui teate vastuvõtja sotsiaalne positsioon ja vanus on teate edastaja omast kõrgemad; kui teate edastaja soovib teate vastuvõtjalt suurt teenet; kui teate vastuvõtja on kohustatud teatele reageerima või midagi tegema ehk situatsiooni institutsionaalsus on kõrge; kui teate edastaja soovib väga oma soovi täitumist; kui teate saajal on raske teate edastaja soovi täita; kui teate edastaja tunneb, et tal ei ole suurt õigust oodata oma soovi täitmist (vt Curl, Drew 2008, Klaas-Lang, Pajusalu 2016).

Viisakuse väljendamine on mõjutatud kultuurist – see määrab, mida peetakse antud kogukonnas viisakaks, milliseid vahendeid ja

millal on sobilik kasutada. (Mills 2003, Klaas-Lang, Pajusalu 2016). Et teada, kuidas mingis situatsioonis peaks käituma, on seega vaja vallata keelise viisakuse väljendamise vahendeid ning tunnetada kultuurinorme. Seejuures võivad mõned keelise viisakuse väljendamise vahendid eri kultuurides olla eri mõjuga ka siis, kui nad on pealtnäha sarnased. Sujuvalt saab keelise viisakuse vahendeid seega kasutama õppida vaid kultuurikeskkonnas suheldes. Kui teise keele omandajail on sellist võimalust liiga vähe, võivad nad mõnikord kasutada grammatiliste reeglite kohast keelt, mida esimese keele kõnelejad tajuvad ometi ebaviisakana (House 2008).

## 2. Tingiv kõneviis viisakuse väljendajana

Artiklis keskendun distantseeriva viisakuse väljendamise ühele levinud vahendile – tingiva kõneviisi kasutusele. Tingiva kõneviisi üldine funktsioon kõigis keeltes on vastanduda kindlale kõneviisile. Kindla kõneviisiga väljendatakse tegevuste või sündmuste reaalsel toimumist. Tingiva kõneviisi kasutamine märgib aga sündmuste või tegevuste ebareaalsust (üldiselt või antud hetkel ja kohas) ning paigutab need suhtlejatest näiliselt kaugemale. Eesti keeles võib tingiva kõneviisi tähendused jagada kaheks suureks rühmaks (Metslang 1999). Esimene rühm väljendab niinimetatud raamitähendust – sel juhul tähendab tingiv kõneviis seda, et kuigi sündmus või tegevus on hetkeseisuga mittereaalne, muutuks see teatud tingimuste täitumise korral reaalseks nt *Kui mul oleks praegu vaba aega, siis ma läheksin kinno* (Metslang 1999). Tingiva kõneviisi teise rühma tähendusi nimetatakse intentsioonitähenduseks – need väljendavad soove ja kavatsusi, nende abil tehakse ettepanekuid ja esitatakse palveid, mille puhul ei ole aga teada, kas ja mis tingimustel need reaalses elus täituvad. Näiteks *Ma nii tahaksin praegu kinno minna. Läheks õige kinno!* (Metslang 1999).

Tingiva kõneviisi intentsioonitähendus on üks distantseeriva viisakuse väljendamise olulisi viise (Pajusalu, Pajusalu 2004). Muutes väited, ettepanekud, soovid ja palved ebareaalsemaks, tekitatakse

teate edastaja ja saaja vahele suurem distant ning mõjutakse seega saaja minapildile vähem ähvardavalt. Ebareaaalsus muudab väljendatu ka ebakindlamaks ja pehmemaks ning teate saajal on kergem seda osaliselt või täielikult tagasi lükata. Tingivat kõneviisi kasutatakse viisakusfunktsioonis eelkõige käskude pehmendamiseks ja oma arvamuste enesekindluse vähendamiseks. Sageli esinevad tingivas kõneviisis verbid *pidama* (*peaks*), *tahtma* (*tahaks*), *võima* (*võiks*), *olema* (*oleks*). Seejuures väljendab *peaks* tavaliselt üldisikulist ettepanekut või episteemilist modaalsust, *tahaks* pehmendatud soovi ning *oleks* esineb sageli täisminevikku vormistava abisõnana (Pajusalu, Pajusalu 2004).

Renate Pajusalu (2014) on võrrelnud tingiva kõneviisi kasutust mitmes eri keeles ning näidanud, et viisakuse väljendajana esineb tingiv kõneviis kõige sagedamini soome keeles, kõige harvemini vene keeles ning keskmise sagedusega eesti, leedu ja prantsuse keeles. Vene keele omapäraks on, et tingiva kõneviisi eitusvormi kasutatakse rohkem ning see muudab väljenduse veel ühe nüansi võrra distantseerivamaks ehk viisakamaks. Birute Klaas-Lang ja Renate Pajusalu (2016) on uurinud modaalkonstruksioone eesti- ja soomekeelsetes palvetes ning näidanud, et tingiv kõneviis on soome keeles tugevam ja olulisem palvete vormistamise viisakusvahend kui eesti keeles. Soome keeles on tingiv kõneviis ka selgemalt seotud modaalverbidega, mis esinevad viisakuse väljendamisel peaaegu alati tingivas kõneviisis. Soomekeelsete palvete viisakusvormides esineb ka vähem varieerumist kui eesti keeles ning palve esitamine võõrale ja tuttavale on keeleliselt sarnasem kui eesti keeles.

Tingiva kõneviisi konstruksioone kui viisakuse väljendamise vahendit eesti keele kui teise keele õppijate kasutuses on uuritud seni napilt. Täpsem info selle teema kohta võimaldaks paremini mõista õppijakeele arengu üldisi seaduspärasusi ning töötada keeleõppijate jaoks välja täpsemaid seletusi ning tõhusamaid harjutusvõimalusi.



### 3. Uurimismaterjal ja -meetod

Artikli aluseks oleva uuringu materjaliks on eesti vahekeele korpuse (EVKK) materjalide põhjal minu varasemate uuringute jaoks koostatud töökorpused B1-taseme korpus (24 624 sõnet) ja B2-taseme korpus (21 783 sõnet). Korpustes asuvad täiskasvanute eesti keele kui teise keele B1- ja B2-taseme riigieksami kirjutamisülesannete sooritused. Töökorpustesse kuuluvad tekstid, mida riiklikud hindajad on eksamil hinnanud 60–92%-ga maksimumist. 60% on eksami sooritamiseks vajalik miinimumpiir. Kõige kõrgema hinde saanud tööd olen oma uuringust välja jätnud, et vältida eesti keelt vastavast tasemest tunduvalt kõrgema oskusega isikute tööde sattumist uurimismaterjali hulka: eksamil käib vahel inimesi, kes valdavad eesti keelt vabalt, kuid kellel on vaja tasemetunnistust töö vm jaoks. Töökorpustes esinevad eri tüüpi tekstid, mida kirjutatakse vastava taseme eksami kirjutamisosas. B1-taseme tekstitüübid on 1) lühikiri (umbes 50 sõna), milles teksti autor jagab töökaaslastele, sõpradele vm teavet mingi ürituse kohta, kutsub kaaslasi kuhugi, teatab neile midagi vmt ja 2) etteantud teemal kirjutatud jutustav tekst ehk miniessee (umbes 120 sõna). B2-taseme tekstitüüpide hulka kuuluvad 1) poolametlik kiri (umbes 120 sõna), milles autor pöördub ametiasutuse poole järelepärimisega, kaebusega, tänuga vmt; annab tagasisidet toimunud ürituse kohta, esitab töökaaslasele küsimuse või palve vmt; 2) etteantud küsitlusandmete põhjal vabas vormis arutlev kokkuvõte (umbes 180 sõna) ja 3) arutlev tekst etteantud teemal, mille kohta peab avaldama poolt- ja vastuargumente ning tegema kokkuvõtte (umbes 180 sõna). Tekstide teemad on igal konkreetsel eksamil erinevad. Varasemas tingiva kõneviisi uuringus (Kitsnik 2015, 2018) olen vaadelnud kõiki vastava taseme tekste koos. Siinse artikli aluseks olnud uuringus olen keskendunud tingiva kõneviisi kasutuse võrdlemisele eri tüüpi tekstides. Seejuures olen kirju ja jutustavaid-arutlevaid tekste vaadelnud mõnevõrra eri viisil, sõltuvalt viisakuse väljendamise erinevast funktsioonist nendes.

Kirjade uurimisel olen mõlemal tasemel arvestanud nii teksti-tüüpe kui ka konkreetseid teemasid. B1-tasemel on sel viisil vaatluse all olnud kolm kirjarühma: 1) teade kolleegidele töölt lahkumise ja uude töökohta tööle asumise kohta; 2) kutse kolleegidele osalemaks asutuse spordipäeval; 3) kutse kolleegile minna koos kontserdile. B2-tasemel on uuritavad kirjade rühmad olnud: 1) kutse kolleegile osalemaks koos täienduskoolitusel; 2) piduliku ürituse saali, toidu ja meelelahutuse tellimus restorani; 3) äraütlemine kolleegile, kes on palunud end ühe päeva tööl asendada; 4) järelepärimine kindlustus-firmale kindlustuse võimaluste ja tingimuste kohta. Tingiva kõneviisi kasutuse analüüsil olen arvestanud järgmisi ülesande situatsioonidest tingitud näitajaid: milline on kirja saatja ja kujuteldava saaja tutvavusaste ning sotsiaalse positsiooni erinevus; kui suurt teenet kirja saatja soovib ja kui oluline soovitud teene tema jaoks on; kas soovitud teene täitmine on kirja saaja jaoks kohustuslik ja kui raske on tal soovi täita. B1-taseme jutustavaid tekste olen uurinud ühe rühmana ilma neid teemade kaupa jagamata ning sama olen teinud ka B2-taseme arutlevate tekstidega. Jutustavatest ja arutlevatest tekstidest olen uurimiseks valinud vaid need tingiva kõneviisi konstruktsioonid, mida teksti autor kasutab oma kirjutamisprotsessi kirjeldamiseks ehk millega ta pöördub teksti lugeja poole ja mida võib seega pidada viisakust väljendavaks.

Uurimismeetodina olen kasutanud korpusest tulenevat (ingl *corpus-driven*) lähenemist: olen uurinud tingiva kõneviisi konstruktsioone, sest need on korpusest esile kerkinud B1- ja B2-taseme esinemissageduse suure erinevuse tõttu (Kitsnik 2018). Olen leidnud tekstirühmade kaupa kõik tingiva kõneviisi viisakust väljendavad konstruktsioonid – tingivas kõneviisis verbid koos nende lähimbrusega. Tingiva kõneviisi konstruktsiooni esinemise olen seejuures määranud vastavalt konstruktsiooni peasõna morfoloogilisele tunnusele ning viisakuse väljendamise üle otsustanud kontekstipõhiselt.

Tingiva kõneviisi konstruktsioone olen uurinud nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt. Kirjadest olen leidnud 1) iga tekstirühma kohta tingivas kõneviisis konstruktsioonide üldsageduse tuhande

sõne kohta ning 2) tingivas kõneviisis esinevate verbide koguarvud ning võrdluseks ka samade verbide koguarvud kindlas kõneviisis. Jutustavatest ja arutlevatest tekstidest olen leidnud tingivas kõneviisis esinevate eri verbide koguarvud ning võrdluseks samade verbide koguarvud kindlas kõneviisis. Kvalitatiivselt olen kirjades analüüsinud tingiva kõneviisi konstruktsioonide distantseeriva viisakuse väljendamise alafunktsioone ning nende seost kultuuripõhiste teguritega: teksti autori ja kujuteldava saaja tuttavusastmega, sotsiaalsete positsioonide erinevusega, teksti autori soovitud teene suurusega, soovi täitmise kohustuslikkusega kirja saaja jaoks, soovi täitumise olulisusega kirja autori jaoks ja soovi täitmise raskusega kirja saaja jaoks. Jutustavates ja arutlevates tekstides olen kvalitatiivselt vaadelnud tingiva kõneviisi alafunktsioone viisakuse väljendamisel. Kokkuvõttes olen analüüsinud tingiva kõneviisi kui suhtlemist hõlbustava keelelise vahendi kasutust B1- ja B2-tasemel seoses kultuuripõhiste viisakusnormidega.

Uurimismaterjal sobib analüüsiks, sest eksamiülesanded on elulised ja funktsionaalsed ning imiteerivad üsna täpselt tegelikus elus ette tulla võivaid suhtlusolukordi. Inimesed on tekstid kirjutanud eksamiolukorras, mis välistab kõrvalise abi kasutamise. Eksamitööde hindamisel arvestatakse ülesande täitmist, teksti sidusust ja keelelist täpsust, kuid ei nõuta ega arvestata konkreetsete keelekonstruktsioonide kasutamist – seega ei ole tingiva kõneviisi kasutust mingil viisil kunstlikult esile kutsutud. Asjaolu, et B1- ja B2-taseme eksamitel kirjutatakse eri tüüpi tekste, võib tekitada küsimuse tekstides kasutatavate konstruktsioonide objektiivse võrreldavuse kohta. Oma töös lähtun asjaolust, et eksamil kasutatavad tekstitüübid iseloomustavad vastava taseme kommunikatiivset keelepädevust, mille väljendamiseks on vajalik ka vastav leksikaalgrammatiline keelepädevus. Keelekonstruktsioonid on samas tekstitüüpidega seotud siiski vaid osaliselt – keerukamad tekstitüübid ei too iseenesest kaasa arenenumate keelekonstruktsioonide kasutust, kui inimene selleks valmis ei ole (Kuiken, Vedder 2012).

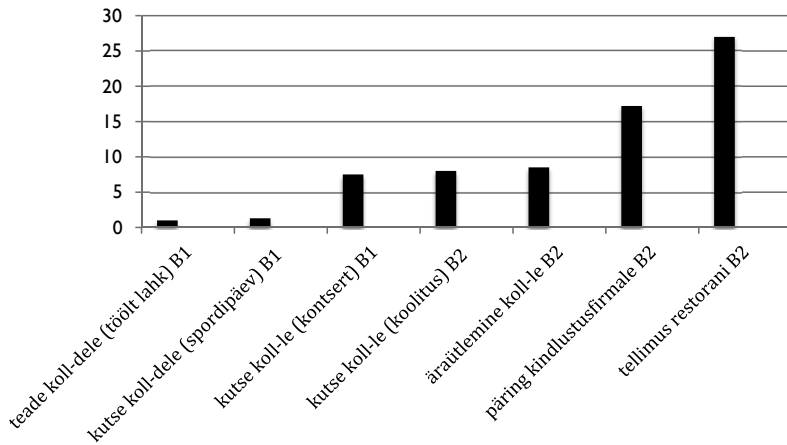
Keelelise viisakuse väljendamine võib nagu teistegi konstruktsioonide kasutamine olla lisaks sihtkeele kultuurikeskkonnale teatud määral mõjutatud ka keeleomandajate esimese keele ja kultuuri keskkonnast. Oma uuringus ei ole ma saanud seda aspekti arvestada, sest mul puudub sellekohane taustainfo. Samas olengi olnud huvitatud peamiselt tasemepõhistest üldtendentsidest keelelise viisakuse arengus. Peab siiski arvestama, et küllalt suure tõenäosusega moodustavad suure osa tekstide autoritest vene emakeelega inimesed, sest nemad on riiklike eesti keele eksami sooritajate hulgas domineeriv grupp. Seega võivad uurimistulemused olla mingil määral mõjutatud vene keele kui esimese keele kultuuritaustast.

#### 4. Uurimistulemused

##### 4.1. TINGIVA KÕNEVIISI VIISAKUST VÄLJENDAVATE KONSTRUKTSIOONIDE ESINEMISSAGEDUS B1- JA B2-TASEME KIRJADES TÜÜPIDE JA TEEMADE KAUPA

Kõigepealt olen leidnud tingiva kõneviisi viisakust väljendavate konstruktsioonide sageduse tuhande sõne kohta nii B1- kui ka B2-taseme igas kirjarühmas (tüübi ja teema põhjal). Sagedused on esitatud joonisel 1.

B1-tasemel on tingiva kõneviisi sagedus võrdsetl madal teates kolleegidele töölt lahkumise kohta (1 kord tuhande sõne kohta) ja kolleegidele saadetud kutses osaleda spordipäeval (1,3 korda tuhande sõne kohta). Mitu korda sagedamini esineb tingiv kõneviis kolleegile kirjutatud kutses, milles kirja saatja kutsub teda koos endaga kontserdile (7,5 korda tuhande sõne kohta). B2-taseme kõigis kirjarühmades on tingiva kõneviisi sagedus kõrgem kui B1-tasemel. Peaaegu võrdne on see kolleegi koolitusele kutsuvas kirjas (8 korda tuhande sõne kohta) ja äraütlevas vastuses kolleegi abipalvele (8,5 korda tuhande sõne kohta). Neist kaks korda kõrgem on tingiva kõneviisi sagedus kindlustusfirmale saadetud järelepärimiskirjas (17,2 korda tuhande sõne kohta) ja veel märgatavalt kõrgem restorani piduliku ürituse tellimuskirjas (27 korda tuhande sõne kohta).



**Joonis 1.** Tingiva kõneviisi viisakust väljendavate konstruktsioonide sagedused kirjade tüüpide ja teemade kaupa. Vertikaaltelg näitab sagedust tuhande sõne kohta

Järgnevalt vaatlen lähemalt tingiva kõneviisi kasutamist igas tekstirühmas, alustades tekstist, milles tingiv kõneviis on madalaima sagedusega, ja liikudes järjest kõrgema sagedusega tekstide suunas. Osas 4.2 on esitatud B1-taseme tekstide analüüs ja osas 4.3 B2-taseme tekstide analüüs. Iga tekstirühma kohta on esitatud ülesande täpsem kirjeldus, tingiva kõneviisi esinemise absoluutarv verbide kaupa, samade verbide kindlas kõneviisis esinemise absoluutarv ning tulemuste analüüs distantseeriva viisakuse seisukohalt koos esinemisnäidetega.

## 4.2. TINGIV KÕNEVIIS KUI VIISAKUSE VÄLJENDAJA B1-TASEMEL

### 4.2.1. TEADE KOLLEEGIDELE TÖÖLT LAHKUMISE KOHTA

Kirja autor peab ette kujutama, et ta on saanud uue tööpakkumise ja lahkub seetõttu peagi oma praegusest töökohast. Ülesanne on kirjutada kolleegidele teade, milles tuleb neid oma lahkumisest teavitada. Tingiva kõneviisi abil viisakuse väljendamise juhtude arv selles kirjarühmas on esitatud tabelis 1. Välja on toodud ka samade

verbide arv kindlas kõneviisis (v.a verbi *olema* juhud, mille puhul on raske otsustada, millised neist väljendavad viisakust), et võrrelda tingiva ja kindla kõneviisi kasutusdünaamikat.

**Tabel 1.** Tingiva kõneviisi konstruktsioonide ja samade verbide kindla kõneviisi konstruktsioonide esinemissagedus B1-taseme tekstis „Teade kolleegidele töölt lahkumise kohta”

Tingivas kõneviisis esinevad verbid	Tingiva kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv	Kindla kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv
<i>olema</i>	1	ei ole vaadeldud
<i>soovima</i>	1	3

Nagu tabelist näha, kasutavad B1-tasemel olijad tingivat kõneviisi selles kirjarühmas kokku vaid kaks korda (üks kord verbiga *olema* ja üks kord verbiga *soovima*) ehk üks kord tuhande sõne kohta. Ka verbi *soovima* kindla kõneviisi konstruktsioone esineb selles tekstirühmas vähe: kolm korda. Tekstide autorid kirjutavad inimestele, kellega nad on tuttavad ning eeldatavalt enam-vähem võrdsel sotsiaalsel positsioonil. Kiri ei ole suunatud konkreetsele inimesele, vaid suuremale lugejate hulgale. Situatsiooni institutsionaalsus ei ole kõrge: teate saajad peavad edastatud info teadmiseks võtma, nad ei pea sellele aga otseselt reageerima ega midagi tegema. Ainuke tegevus, mida neilt (osa kirjades) oodatakse, on osalemine väikesel lahkumispeol. See ei ole kellelegi kohustuslik, kuid ilmselt oleks kirja saatjal hea meel kolleege seal näha. Seega oleks lahkumispeole kutsudes olnud sobilik ka tingivat kõneviisi kasutada, seda on aga tehtud vaid üks kord (näide 1).

(1) *Sooviksin tuua kaasa midagi süüa ja juua.*

Samas ei mõju ka kindla kõneviisi kasutamine selles funktsioonis ebaloomulikult. Muudes kirja osades ei oleks tingiva kõneviisi kasutamine sobilik.

#### 4.2.2. KUTSE KOLLEEGIDELE SPORDIPÄEVAL OSALEMISEKS

Kirja autor peab ette kujutama, et ta on asutuse spordipäeva korraldaja. Ta peab kirjutama kolleegidele teate, milles jagab infot spordipäeva kohta ja kutsub töökaaslast spordipäeval osalema. Tingiva kõneviisi abil väljendatud viisakuse juhtude arv selles kirjarühmas on esitatud tabelis 2. Välja on toodud ka samade verbide arv kindlas kõneviisis, et võrrelda tingiva ja kindla kõneviisi kasutusdünaamikat.

**Tabel 2.** Tingiva kõneviisi konstruktsioonide ja samade verbide kindla kõneviisi konstruktsioonide esinemissagedus B1-taseme tekstis „Kutse kolleegidele spordipäeval osalemiseks”

Tingivas kõneviisis esinevad verbid	Tingiva kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv	Kindla kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv
<i>tahtma</i>	1	31
<i>tulema</i>	1	4
<i>võima</i>	2	25

Ka selles tekstirühmas esineb B1-tasemel olijate tekstides tingivat kõneviisi väga vähe: kokku neli korda (üks kord verbiga *tahtma*, üks kord verbiga *tulema* ja kaks korda verbiga *võima*) ehk 1,3 korda tuhande sõne kohta. Verbide *tahtma* ja *võima* kindla kõneviisi konstruktsioone esineb selles tekstirühmas tingiva kõneviisi konstruktsioonidest tunduvalt rohkem: kokku 56 korda, verbi *tulema* kindla kõneviisi konstruktsioone esineb neli korda.

Tingiva kõneviisi konstruktsioone kasutatakse soovitusel väljendamiseks (näited 2 ja 3) ning ettepaneku tegemiseks (näide 4).

- (2) *Ma tahaksin soovita sulle uue spordipäeva.*
- (3) *Sellg tuleks panna dressid spordi jalatsid võiks võtta kaasa veel, vee pudeli mis kustutab janu.*
- (4) *Kokku võiks saada pussi peatuses ja sealt edasi tulemisi tegema.*

Selles ülesandes kirjutatakse tuttavatele, sama sotsiaalse positsiooniga inimestele. Kiri ei ole suunatud ühele konkreetsele inimesele, vaid suuremale lugejate hulgale. Situatsiooni institutsionaalsus on

keskmise. Kirja saajatelt soovitakse teatud tegevust, mis nõuab neilt küllalt suurt aktiivsust. Kirja saatjale on küll oluline, et kirja saajad kindlal viisil tegutseksid, kuid see ei ole vältimatu iga saaja puhul. Kokkuvõttes on seda laadi tekstis tingiva kõneviisi vähene kasutamine üsna loomulik. Tingiva kõneviisi rohke kasutamine võiks teksti muuta liiga ebakindlaks ja vähendada selle soovitatavat mõju.

#### 4.2.3. KONTSERDIKUTSE KOLLEEGILE

Kirja autor peab ette kujutama, et ta soovis koos kaaslasega kontserdile minna, kuid kaaslane ei saa mingil põhjusel tulla. Seetõttu peab inimene kirjutama kolleegile ja pakkuma talle vabaks jäänud piletit ehk kutsuma teda koos endaga kontserdile.

Tingiva kõneviisi abil viisakuse väljendamise juhtude arv selles kirjarühmas on esitatud tabelis 3. Välja on toodud ka samade verbide arv kindlas kõneviisis, et võrrelda tingiva ja kindla kõneviisi kasutusdünaamikat.

**Tabel 3.** Tingiva kõneviisi konstruktsioonide ja samade verbide kindla kõneviisi konstruktsioonide esinemissagedus B1-taseme tekstis „Kolleegi kontserdile kutsumine”

Tingivas kõneviisis esinevad verbid	Tingiva kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv	Kindla kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv
<i>tahtma</i>	19	45
<i>saama</i>	1	16
<i>pidama</i>	2	2

Selles tekstirühmas kasutatakse B1-tasemel tingivat kõneviisi selgelt rohkem kui eelnevalt kirjeldatud kahes rühmas: kokku 22 korda ehk 7,5 korda tuhande sõne kohta. Peamiselt esineb tingiva kõneviisi konstruktsioonides verb *tahtma* (19 korda), mida kasutatakse ettepaneku tegemiseks. Peamiselt esineb *tahtma* seejuures väitlause ja ainsuse esimeses pöördes, rohkem pikas vormis (näide 5) ja vähem lühivormis (näide 6).



- (5) *Ma **tahaksin** sulle pakkuda üks pilet kontserdile Alla Pugatšovale.*  
 (6) ***Tahaks** Sulle pakkuda pileti kontserdile, mis toimub 26. mail Rahvusopera kontserdisaalis.*

Veel esineb verb *tahtma* veidi ainsuse teise pöörde pikas vormis. Ka selle vormiga tehakse ettepanek, mis esineb nii väitlausena (näide 7) kui ka küsilausena (näide 8).

- (7) *Ma arvasin et äkki **tahaksid** tulla sest sedasugune muusikat meeldib sulle.*  
 (8) *Kas sa **tahaksid** koos minuga kontserdile minna?*

Ettepaneku tegemiseks kasutatakse *tahtma*-konstruktsioone aga ka kindlas kõneviisis ja koguni 2,4 korda sagedamini kui tingivas kõneviisis (näide 9).

- (9) *Mul on üks pilet kontserdile ja ma **tahan** seda pakkuda teile.*

Kaks korda esineb tingiva kõneviisi konstruktsioonides veel verb *pidama* (näide 10) ja üks kord modaalverb *saama* (näide 11).

- (10) ***Peaks** olema väga tore!*  
 (11) *Kas sa ühisklikult **ei saaks** koos minuga minna kontserdile?*

Selle ülesande puhul pöörduetakse üldjuhul ühe inimese poole, kes on kirja saatjale rohkem või vähem lähedane tuttav. Situatsiooni institutsionaalsus on üsna kõrge, sest kirja kirjutaja soovib panna kirja saajat kindlal viisil tegutsema ja on isiklikult huvitatud, et kirja saaja tema soovi järgi käituks. Samas ei ole kirja saaja kohustatud palutud tegevust tegema. Kokkuvõttes võib seda laadi tekstis pidada loomulikuks nii tingiva kui ka kindla kõneviisi kasutamist – valik võib varieeruda vastavalt tutvusastmele. Vähem lähedase inimese poole pöördudes on tingiva kõneviisi teksti lisamine ilmselt vajalikum kui lähedase inimese puhul. B1-tasemel olivad eelistavad selles kirjarühmas kindlat kõneviisi (kolmveerandil juhtudest) tingivale (veerandil juhtudest). Kindla kõneviisi kasutamine ei mõju küll otseselt häirivalt, siiski mõjuks tingiv kõneviis mitmel puhul viisakust lisavalt.

#### 4.2.4. JUTUSTAV TEKST

B1-taseme viimase tekstirühmana vaatlen tingiva kõneviisi kasutust jutustavates tekstides. Siin olen vaatluse alla võtnud vaid need kasutusjuhud, mil kirjutaja kommenteerib oma kirjutamisprotsessi ja mida võib vaadelda kui pöördumist teksti lugeja poole. Tingiva kõneviisi abil viisakuse väljendamise juhtude arv selles tekstitüübis on esitatud tabelis 4. Välja on toodud ka samade verbide arv kindlas kõneviisis, et võrrelda tingiva ja kindla kõneviisi kasutusdünaamikat.

**Tabel 4.** Tingiva kõneviisi konstruktsioonide ja samade verbide kindla kõneviisi konstruktsioonide esinemissagedus B1-taseme jutustavates tekstides

Tingivas kõneviisis esinevad verbid	Tingiva kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv	Kindla kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv
<i>tahtma</i>	6	17
<i>võima</i>	1	ei ole vaadeldud
<i>kirjutama</i>	1	1

Kokku kasutatakse tingiva kõneviisi konstruktsioone oma kirjutusprotsessi kommenteerimiseks kaheksal korral verbidega *tahtma*, *võima* ja *kirjutama*. Tingivat kõneviisi kasutatakse teksti alustamiseks (näide 12) ja uue mõtte sissejuhatamiseks (näide 13).

(12) *See oli nii huvitav ja ma **tahaksin** sellest kirjutada.*

(13) ***Tahaksin** lisada, et see õpetaja tõesti panustas meie Eesti haridusse.*

Kindla kõneviisi konstruktsioone kasutatakse oma kirjutusprotsessi kommenteerimiseks samade verbidega aga 18 korral ehk kaks korda tingivast kõneviisist rohkem.

Jutustavat laadi tekstides on viisakuse väljendamisel mõnevõrra teistsugune funktsioon kui eelnevalt vaadeldud kirjades. Siin mõjub viisakuse kasutamine peamiselt tagasihoidlikkuse näitamisenä ja oma arvamuse mitte liigse pealesurumisenä. Üldjuhul mõjub nii tingiva kui kindla kõneviisi kasutamine lugeja poole pöördumisel üsna loomulikult.

### 4.3. TINGIV KÕNEVIIS KUI VIISAKUSE VÄLJENDAJA B2-TASEMEL

#### 4.3.1. KOLLEEGI KUTSUMINE KOOLITUSELE

Kõige vähem kasutatakse B2-tasemel tingiva kõneviisi konstruktsioone kirjas, mille autor peab ette kujutama, et ta on lugenud huvitava koolituse reklaami ja tahab nüüd sellel koolitusel koos kolleegiga osaleda. Ta peab kirjutama kolleegile kirja: kutsuma ka teda koos endaga koolitusele ning selgitama, miks ta teda kaasa kutsub. Tingiva kõneviisi abil viisakuse väljendamise juhtude arv selles kirjarühmas on esitatud tabelis 5. Välja on toodud ka samade verbide arv kindlas kõneviisis, et võrrelda tingiva ja kindla kõneviisi kasutusdünaamikat, välja arvatud verb *olema*, mille puhul on raske otsustada, millised neist väljendavad viisakust ja millised mitte.

**Tabel 5.** Tingiva kõneviisi konstruktsioonide ja samade verbide kindla kõneviisi konstruktsioonide esinemissagedus B2-taseme tekstis „Kolleegi kutsumine koolitusele”

Tingivas kõneviisis esinevad verbid	Tingiva kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv	Kindla kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv
<i>olema</i>	7	ei ole vaadeldud
<i>võima</i>	4	10
<i>soovima</i>	2	1
<i>pidama</i>	1	7
<i>võtma</i>	1	1
<i>sobima</i>	1	0

Selles kirjarühmas kasutavad B2-tasemel olijad tingiva kõneviisi konstruktsioone kokku 16 korral ehk 8 korda tuhande sõne kohta. Huvitaval kombel ei kasutata selles kirjarühmas tingivas kõneviisis kordagi verbi *tahtma*, mis on kokkuvõttes kõigi tingiva kõneviisi konstruktsioonide hulgas domineeriv. Tingivas kõneviisis esineb kõige sagedamini verb *olema* – seitse korda. Verbi *olema* kasutatakse nii soovituselise pehmemdamiseks (näide 14) kui ka lause sujuvaks alustamiseks (näide 15), seejuures esineb *olema* alati ainsuse kolmanda pöörde vormis.

(14) *Küll meie sinuga seda oskame aga minu meeles lisa koolitus **oleks** väga kasulik.*

(15) ***Oleks** parem, nägu juba ütlesin, et sa võtaksid sõpru.*

Veel kasutatakse kolleegi koolitusele kutsudes tingivat kõneviisi rohkem kui üks kord verbidega *võima* (näide 16) ja *soovima* (näide 17).

(16) *Ma arvan, et meie **võiksim**e osaleda sellel koolitusel.*

(17) *Ma hea meelega **sooviksin** et sa osalesid koolituses kutsu kedagi veel.*

Kokkuvõttes ei kasutata selles kirjarühmas tingivat kõneviisi eriti palju. Kiri on mõeldud kolleegile – seega tuttavale inimesele, kes on ilmselt ka positsioonilt kirja kirjutajaga enam-vähem võrdne. Situatsiooni institutsionaalsus on keskmine. Kirjutaja soovib, et kirja saaja tuleks temaga koos koolitusele, kuid see ei ole tema jaoks vältimatult vajalik. Kirja saaja ei ole kohustatud kutsele kindlasti reageerima. Kirjutaja soov on ilmselt keskmise tugevusega ja soovi täitmine on samuti keskmise raskusega. Kirja kirjutajal ei ole ilmselt suurt õigust oodata oma soovi täitmist. Seega on tingiva kõneviisi suhteliselt vähene kasutamine selles kirjarühmas küllaltki loomulik. Tingiva ja kindla kõneviisi valik võib ilmselt osaliselt sõltuda kirja autori isikuomadustest – kas ta on oma soovide väljendamisel üldiselt pehmem või enesekindlam.

#### 4.3.2. KOLLEEGI ABIPALVELE ÄRAÜTLEMINE

Kirjutaja peab ette kujutama, et on saanud kolleegilt abipalve asendada teda ühe tööpäeva jooksul, mida tal ei ole aga võimalik teha. Kirjutaja peab abipalujale eitavalt vastama ja oma otsust selgitama. Tingiva kõneviisi abil viisakuse väljendamise juhtude arv selles kirjarühmas on esitatud tabelis 6. Välja on toodud ka samade verbide arv kindlas kõneviisis, et võrrelda tingiva ja kindla kõneviisi kasutusdünaamikat.

**Tabel 6.** Tingiva kõneviisi konstruktsioonide ja samade verbide kindla kõneviisi konstruktsioonide esinemissagedus B2-taseme tekstis „Kolleegi abipalvele äraütlemine”

Tingivas kõneviisis esinevad verbid	Tingiva kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv	Kindla kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv
<i>võima</i>	11	17
<i>tahtma</i>	7	9
<i>nõus olema</i>	2	2
<i>pidama</i>	1	17
<i>soovitama</i>	1	1
<i>minema</i>	1	3
<i>asendama</i>	1	3

Selles kirjarühmas kasutatakse B2-tasemel tingiva kõneviisi konstruktsioone kokku 24 korda ehk 8,5 korda tuhande sõne kohta. Kokku esineb tingivas kõneviisis seitse eri verbi, sagedamini *võima* ja *tahtma*. Kõige rohkem esineb tingiva kõneviisi konstruktsioonides verb *võima*: 11 korral. Samal ajal kasutatakse verbi *võima* kindla kõneviisi konstruktsioonides 17 korda. *Võima* tingiva kõneviisi konstruktsioonide abil antakse kolleegile nõu, seejuures kasutatakse nii pikka (näide 18) kui ka lühivormi (näide 19).

(18) *Sellepärast mul on kahju, et ma ei saa sind aidata, kuid ma võin anda nõu, mida sa **võiksid** teha.*

(19) *Arvan, et sa **võiks** teda paluda ennast asendada.*

Verbi *tahtma* konstruktsioone esineb tingivas kõneviisis 7 ja kindlas kõneviisis 9 korda. *Tahtma* tingiva kõneviisi konstruktsioonidega väljendatakse oma kahetsust selle üle, et abi pole võimalik osutada (näide 17) ja põhjendatakse oma otsust (näide 21).

(20) *Ma **tahaksin** sulle aidata, aga ma ei saa, sest ma pean sõida komanderingus Rakveresse.*

(21) *Minu abikaasa kutsus mind ja minu vanemad sõita saunas Narva-Jõesusse, ma ei või keelduda, sest seal reedel tal on juubel ja me **tahaksime** kõik koos ujuda basseinis, käia saunas, juua igasuguseid maitsvait kokteile ja üldse puhata.*

Verb *tahtma* esineb kuus korda tingiva kõneviisi pikas vormis ja üks kord lühivormis (näide 22).

(22) *Proovi küsida neil ma tean täpselt, et Indrek või Andrus nõustud ja aidatud sulle võtta vaba päeva et sina saad, nagu tahaks veeta puhkus oma lemmiku inimesega.*

Verbid *pidama, nõus olema, soovitama, minema ja asendama* esinevad tingiva kõneviisi konstruktsioonides igaüks üks-kaks korda.

Selles kirjarühmas kirjutatakse tuttavale adressaadile, kes on eeldatavalt ka sotsiaalselt positsioonilt kirja kirjutajaga enam-vähem võrdne. Situatsiooni institutsionaalsus on madal, sest kirja kirjutaja ei soovi kirja saajat midagi tegema või kuidagi reageerima panna. Kirja kirjutaja eesmärk on teatada, et tal pole võimalik kolleegi palvet täita ning põhjendada oma keeldumist nii, et omavahelised suhted ei kannataks. Kirjutajad kasutavad oma tekstides tingivat kõneviisi, kuid mitte eriti palju. Mõnikord väljendatakse tingiva kõneviisi abil oma kahetsust aitamise võimatuse pärast. Kolleegile nõu andmiseks kasutatakse nii tingivat kui ka kindlat kõneviisi, mis mõjuvad üpris loomulikult.

#### 4.3.3. JÄRELEPÄRIMINE KINDLUSTUSFIRMASSE

Kirja kirjutaja ülesanne on kujutada ette, et ta soovib kindlustada endale kuuluvat kinnisvaraobjekti. Ta kirjutab kindlustusfirmasse, tutvustab oma soove ja esitab lisaküsimusi firma pakutavate teenuste ja tingimuste kohta. Tingiva kõneviisi abil viisakuse väljendamise juhtude arv selles kirjarühmas on esitatud tabelis 7. Välja on toodud ka samade verbide arv kindlas kõneviisis, et võrrelda tingiva ja kindla kõneviisi kasutusdünaamikat, välja arvatud verb *olema*, mille puhul on raske otsustada, millised neist väljendavad viisakust ja millised mitte.

**Tabel 7.** Tingiva kõneviisi konstruktsioonide ja samade verbide kindla kõneviisi konstruktsioonide esinemissagedus B2-taseme tekstis „Järelepärimine kindlustusfirmasse”

Tingivas kõneviisis esinevad verbid	Tingiva kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv	Kindla kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv
<i>tahtma</i>	39	29
<i>soovima</i>	8	26
<i>olema</i>	3	ei ole vaadeldud
<i>sõlmima</i>	3	3
<i>vastama</i>	3	3
<i>toimuma</i>	1	2
<i>saama</i>	1	12

Selles kirjarühmas kasutatakse tingivat kõneviisi kokku 58 korda ehk 17,2 korda tuhande sõne kohta. Seega on tingiv kõneviis selles kirjarühmas kaks korda sagedasem kui kahes eelnevalt vaadeldus (kolleegi kutsumises kursusele ja kolleegi abipalvele äraütlemises). Tingivas kõneviisis esineb seitse verbi, seejuures domineerivad selgelt *tahtma*-konstruktsioonid, mida esineb kokku 39 korda. *Tahtma* on seejuures küllalt sage ka kindla kõneviisi konstruktsioonides – 29 korda.

*Tahtma*-konstruktsioonid esinevad tingivas kõneviisis vaid ainsuse esimese pöörde vormis, seejuures enamasti pikas vormis. *Tahtma*-konstruktsioonidega väljendatakse oma soove (näited 23 ja 24) ning juhatatakse sisse järgnev küsimus (näide 25).

- (23) *Praegu mina **tahaksin** kindlustada oma korter.*
- (24) *Enne kui koostada leping Teie firmaga, mina **tahaks** suhelda oma abikaasaga.*
- (25) *Mina **tahaksin** küsida Teie käest, kas hind sõltub sellest, et kui palju inimest elab ühes korteris?*

*Tahtma*-konstruktsioonidele lisaks kasutatakse selles kirjarühmas ka sünonüümseid *soovima*-konstruktsioone, mis aga esinevad ainult veerandil juhtudest tingivas ning kolmveerandil kindlas kõneviisis. Tingivas kõneviisis esineb *soovima* ainult ainsuse esimese pöörde pikas vormis ja sellega väljendatakse üldist soovi (näide 26).

(26) *Ma sooviksin saada teie firma täpsemat info.*

Lisaks esinevad paaril või ühel korral tingivas kõneviisis ka verbide *olema* (näide 27), *sõlmima* (näide 28), *vastama*, *toimuma* ja *saama* konstruktsioonid.

(27) *Oleks väga tänulik, kui Teie vastaks nendele küsimustele.*

(28) *Ma tahan, et lepingu sõlmiksite on viieteistkümneks aastaks pikaks.*

Selle kirjarühma puhul kirjutatakse adressaadile, keda isiklikult ei tunta. Tegemist on pöördumisega mitte ühe inimese, vaid firma poole, mis tõstab kirja formaalsusastet veel. Situatsiooni institutsionaalsus on üsna kõrge. Kirjutajal on kindel ja õigustatud soov, et tema kirjale reageeritaks ja talle võimalikult sisukat infot saadetak. Kirja saaja on kohustatud kirjale reageerima ehk vastama, seejuures ei ole tal kirjutaja soove eriti raske täita. Kokkuvõttes on tegemist tüüpilise poolametliku järelepärimiskirjaga, milles on sobiv väljendada distantseerivat viisakust. Seda B2-tasemel olivad ka teevad. Huvitav on, et kui *tahtma*-konstruktsioonidest esineb 57% tingivas kõneviisis, siis *soovima*-konstruktsioonidest vaid 24%. Võib oletada, et põhjuseks on *soovima*-konstruktsioonide *tahtma*-konstruktsioonidest hilisem areng.

#### 4.3.4. TELLIMUS RESTORANI

Selles kirjas peavad autorid ette kujutama, et nad kavatsevad tähistada mingit pidulikku sündmust. Selle jaoks peavad nad kirjutama restoranile tellimiskirja: tellima ruumid, toidud ja meelelahutusprogrammi. Tingiva kõneviisi abil viisakuse väljendamise juhtude arv selles kirjarühmas on esitatud tabelis 8. Välja on toodud ka samade verbide arv kindlas kõneviisis, et võrrelda tingiva ja kindla kõneviisi kasutusdünaamikat, välja arvatud verb *olema*, mille puhul on raske otsustada, millised neist väljendavad viisakust ja millised mitte.



**Tabel 8.** Tingiva kõneviisi konstruktsioonide ja samade verbide kindla kõneviisi konstruktsioonide esinemissagedus B2-taseme tekstis „Tellimus restorani”

Tingivas kõneviisis esinevad verbid	Tingiva kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv	Kindla kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv
<i>tahtma</i>	19	5
<i>olema</i>	6	ei ole vaadeldud
<i>soovima</i>	4	4
<i>võima</i>	2	6
<i>mängima</i>	1	2
<i>tellima</i>	1	1
<i>tegema</i>	1	1

Selles kirjarühmas kasutatakse tingiva kõneviisi konstruktsioone B2-tasemel kõige sagedamini (kokku 34 korda ehk 27 korda tuhande sõne kohta). Tingivas kõneviisis esineb kõige sagedamini verb *tahtma* – 19 korda. *Tahtma* esineb peamiselt mitmuse ja ainuse esimese pöörde pika vormina. Nende konstruktsioonide abil alustatakse kirja (näited 29 ja 30), kirjeldatakse oma soove lähemalt (näited 31 ja 32) ning juhatakse sisse küsimused (näide 33).

(29) *Meie firmas on aastapäev ja meie **tahaksime** seda pidu tähistama.*

(30) *Selles aastas minu tütral toimub pulmapidu ja ma **tahaksin** tellida sobivat kohta.*

(31) *Me **tahaksime** tellida suur saali, sest osalejate arv on 35 inimest.*

(32) *Peale selle me **tahaksime** tellida tee ja kohv, sest meie kollektiiv ei tarvitata alkohoolijoojaid.*

(33) *Hinna kohta **tahaksime** teada, et kas fotograafi teenused on hinnas või me peame temale eraldi maksma.*

Veel esineb tingiv kõneviis üle ühe korra verbidega *olema* (näide 34), *soovima* (näide 35) ja *võima* ning üksikult veel paari verbiga (näide 36).

(34) ***Oleks** hea, kui meil oli võimalus kuulata ansambel Trühvel.*

(35) *Kahjuks, meid ei huvita teie ansambel Trühvel, aga **sooviksime** tellida fotograafi.*

(36) *Ollaks väga tore, kui te teeksite seda tänase või homse päeva jook-sul, või kirjute mulle meili teel.*

Selleski kirjarühmas kirjutatakse võõrastele inimestele, pöördudes seejuures firma, mitte üksikisiku poole, mis tõstab kirja formaalsusastet. Ka situatsiooni institutsionaalsus on kõrge: kirjutaja esitab väga konkreetseid soovet, mille täitmist ta kirja saajalt ootab ja mis on talle väga olulised. Kirja saaja jaoks on soovide täitmine keskmise raskusega – need on tema igapäevatöö tavalised tegevused.

Kokkuvõttes on tegemist tüüpilise poolametliku tellimuskirjaga, milles on sobiv väljendada distantseerivat viisakust. Seda B2-tasemel olivad ka teevad.

#### 4.3.5. ARUTLEV TEKST

Siaa rühma on kokku võetud nii arutlevad esseed etteantud teemal kui ka algandmetele tuginevad kokkuvõtted koos arutleva osaga. Tekstides on uuritud vaid neid konstruktsioone, millega on pöördutud otseselt lugeja poole ja mida saab seega vaadelda viisakuse väljendamise seisukohalt. Tingiva kõneviisi abil viisakuse väljendamise juhtude arv selles tekstitüübis on esitatud tabelis 9. Välja on toodud ka samade verbide arv kindlas kõneviisis, et võrrelda tingiva ja kindla kõneviisi kasutusdünaamikat, välja arvatud verb *olema*, mille puhul on raske otsustada, millised neist väljendavad viisakust ja millised mitte.

**Tabel 9.** Tingiva kõneviisi konstruktsioonide ja samade verbide kindla kõneviisi konstruktsioonide esinemissagedus B2-taseme autlevates tekstides

Tingivas kõneviisis esinevad verbid	Tingiva kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv	Kindla kõneviisi esinemisjuhtude absoluutarv
<i>tahtma</i>	14	7
<i>olema</i>	1	ei ole vaadeldud
<i>soovima</i>	4	1
<i>võima</i>	1	12
<i>vastama</i>	2	0
<i>küsima</i>	1	0

Seda tüüpi tekstides on lugeja poole pöördumistes kasutatud peaaegu võrdselt tingivat (23 korda) ja kindlat (20 korda) kõneviisi. Populaarseimad on kokkuvõttes verbi *tahtma* konstruktsioonid, millest kaks kolmandikku (14 korda) esineb tingivas ja üks kolmandik (7 korda) kindlas kõneviisis). Nende konstruktsioonidega alustatakse teksti kirjutamist (näide 37) ning uut mõtet või tehakse kokkuvõtte (näide 38).

(37) *Kõigepealt, tahaksin öelda, et see väide on pigem õige, kui vale.*

(38) *Lõpuks ma tahaksin rõhutada, et meie võimalused meie kätes.*

Erinevalt eelmistest tekstidest ei ole arutlevatel tekstidel otsest adressaati. Nende tekstide adressaadiks võib pidada eksamitööde hindajat või üldist kujuteldavate lugejate hulka. Seega kirjutatakse võõrastele inimestele, keda ei tunta ja kelle suhtes on distantseeriva viisakuse väljendamine sobilik. Ilmselt sõltub kõneviisi valik ka nii kirjutaja enda enesekindlusest üldiselt kui ka enesekindlusest enda konkreetsete väidete suhtes.

## Kokkuvõtte

Kokkuvõtteks võib öelda, et tingiva kõneviisi konstruktsioonide abil distantseeriva viisakuse väljendamine esineb nii kõigis B1-taseme ja B2-taseme kirjarühmades kui ka B1-taseme jutustavates ja B2-taseme arutlevates tekstides. Võrreldes kõiki kirju tasemetel, tüüpide ja teemade kaupa, on näha, et tingiva kõneviisi kui viisakuse väljendamise esinemissagedused moodustavad küllaltki ühtlases joones tõusva rivi (vt joonis 1). B1-taseme kahes kirjarühmas (teates kolleegidele töölt lahkumise kohta ja kolleegidele saadetud kutses spordipäeval osalemiseks) on tingiva kõneviisi kasutamine kõige harvem (vastavalt 1 ja 1,3 korda tuhande sõne kohta). Keskmise sagedusega esinevad tingiva kõneviisi konstruktsioonid B1-tasemel kolleegile kirjutatud kutses, milles kirja saatja kutsub teda koos endaga kontserdile (7,5 korda tuhande sõne kohta) ning B2-taseme kahes kirjarühmas (kolleegi koolitusele kutsuvas kirjas 8 korda ja äraütlevas vastuses

kolleegi abipalvele 8,5 korda tuhande sõne kohta. Kõige sagedasem on tingiva kõneviisi kasutamine B2-taseme kahes kirjarühmas (kindlustusfirmale saadetud järelepärimiskirjas 17,2 korda ja restorani piduliku ürituse tellimuskirjas 27 korda tuhande sõne kohta).

Tingiva kõneviisi kasutamine kirjades sõltub kultuuripõhistest keelilise viisakuse normidest ning on seotud teksti autori ja vastuvõtja tuttavusastme, sotsiaalsete positsioonide erinevuse, teksti autori soovitud teene suuruse, soovi täitmise kohustuslikkuse, soovi täitumise olulisuse ja soovi täitmise raskusega. Kõigis B1-taseme kirjarühmades kasutatakse tingivat kõneviisi distantseeriva viisakuse väljendajana vähem kui B2-taseme kirjarühmades. Samas ei pakugi kaks B1-taseme kirjarühma (kolleegidele saadetud spordipäeva kutse ja kolleegide teavitamine töölt lahkumisest) selleks eriti palju võimalusi, kuigi töölt lahkumise teates oleks tingiv kõneviisi siiski sobilik kolleege lahkumispeole kutsudes. Kolmandas B1-taseme kirjarühmas (tuttavale kirjutatud kontserdikutses) esineb tingivat kõneviisi viisakuse väljendajana rohkem, kuid samas funktsioonis kasutatakse siiski üle kolme korra rohkem kindlat kõneviisi. Selles kirjarühmas sõltub tingiva kõneviisi vajalikkus eelkõige kirja saaja ja saatja omavahelisest tutvusastmest: heale tuttavale kirjutades pole vaja nii palju distantseerivat viisakust kasutada kui vähemtuttavale inimesel kutset esitades. B1-tasemel olivad ei kasuta siiski ka vähem tuttavaile kirjutades sageli tingivat kõneviisi.

B1-taseme jutustavates tekstides kasutatakse lugeja poole pöördudes tingivat kõneviisi oluliselt vähem (ühel kolmandikul juhtudest) kui kindlat kõneviisi (kahel kolmandikul juhtudest). Kokkuvõttes ei paku B1-taseme kirjatüübid ja teemad alati palju võimalusi kasutada tingivat kõneviisi viisakuse väljendamiseks. Samas ei kasuta B1-tasemel olivad ka võimaluse korral tingivat kõneviisi eriti sageli, eelistades sagedamini kindlat kõneviisi. Seega tundub, et mõnikord ei valda B1-tasemel olivad tingiva kõneviisi abil distantseeriva viisakuse väljendamist veel eriti hästi. Kohati kasutatakse tingivat kõneviisi igati sobivaltp. Mitmel juhul võiks aga tingiva kõneviisi konstruktsioonide teksti lisamine muuta teksti viisakamaks.

B2-tasemel kasutatakse tingivat kõneviisi distantseeriva viisakuse väljendajana kõigis kirjarühmades rohkem kui B1-tasemel. Kõige vähem esineb tingiva kõneviisi konstruktsioone B2-tasemel töökaaslase poole pöördumisel: kolleegi koos endaga kursusele kutsumisel ja kolleegi palvele eitava vastuse saatmisel. Oluliselt rohkem kasutavad B2-tasemel olijad tingivat kõneviisi ametiasutuste poole pöördudes: järelepärimiskirjas kindlustusfirmale ja tellimuses restorani. Seega on selgelt näha tingiva kõneviisi kui distantseeriva viisakuse väljendamise vahendi kasutuse suurem sagedus formaalsemat laadi ja kõrgema institutsionaalsusega tekstides. Ka arutlevates tekstides lugeja poole pöördudes kasutatakse B2-tasemel tingivat kõneviisi märgatavalt rohkem (kaks kolmandikku) kui kindlat kõneviisi (üks kolmandik).

Seega võimaldavad B2-taseme tekstid tingivat kõneviisi viisakuse väljendamiseks rohkem kasutada kui B1-taseme tekstitüübid ning B2-tasemel olijad kasutavad need võimalused ka ära. Kui B1-tasemel kasutatakse tingivat kõneviisi üsna vähe ning küllalt sageli muudaks tingiva kõneviisi kasutamine tekstid viisakamaks, siis B2-tasemel on viisakuse väljendamine tingiva kõneviisi abil arenenud. Tingivat kõneviisi kasutatakse palju sagedamini, mitmekesisema sõnavaraga ja vastavalt teksti formaalsusastmele ning situatsiooni institutsionaalsusele.

Artikli autorile teadaolevalt ei pöörata eesti keele kui teise keele õppematerjalides tingiva kõneviisi konstruktsioonide kasutamisele distantseeriva viisakuse väljendamiseks eriti palju tähelepanu. Ometi on keeleõppijad selles B1-tasemelt B2-tasemele liikudes arenenud. Nii võib oletada, et viisakuse väljendamise arenemise põhjuseks on keele kasutuspõhine omandamine. Tingiva kõneviisi konstruktsioonid on arvatavasti arenenud õppijaid ümbritseva kultuuri- ja keelekeskkonna mõjul ning teatud määral võib tegemist olla ka ülekandega varem omandatud keelest ja kultuurist.

Uurimistulemusi saab kasutada eesti keele kui teise keele õppemethodika ja õppematerjalide arendamiseks – keele kasutuspõhise omandamise osakaalu suurendamiseks ja tingiva kõneviisi viisakuse

väljendamise funktsioonide tõhusamaks õpetamiseks. Tingiva kõneviisi kasutust eesti õppijakeeles tasuks ka edasi uurida: lisades uurimismaterjali hulka A2- ja C1-tasemel olijate tekste, võrrelda eri tasemetel olijate sama kirjutamisülesande täitmist või vaadelda tingiva kõneviisi kasutust eri esimese keelega õppijate tekstides.

#### VIIDATUD KIRJANDUS

- Brown, Penelope; Stephen Levinson 1978. Universals in language usage: Politeness phenomena. – Esther N. Goody (Ed.), *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, 56–311.
- CEFR 2007 = Euroopa keeleõppe raamdokument. Õppimine, õpetamine ja hindamine. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium, 2007.
- Curl, Traci; Paul Drew 2008. Contingency and action: a comparison of two forms of requesting. – *Research on Language & Social Interaction* 41, 129–153.
- De Bot, Kees; Lowie Wander, Marjolijn Verspoor 2007. A dynamic systems theory approach to second language acquisition. *Bilingualism: Language and Cognition* 10: 1, 7–21.
- Ellis, Nick C. 2002. Frequency effects in language acquisition: a review with implications for theories of implicit and explicit language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition* 24: 2, 143–188.
- Ellis, Nick C.; Diane Larsen-Freeman 2009. Constructing a second language: analyses and computational simulations of the emergence of linguistic constructions from usage. *Language Learning* 59: S1, 93–128.
- Ellis, Rod 2008. *The study of second language acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Eskildsen, Søren Wind 2008. *Constructing a second language inventory. The accumulation of linguistic resources in L2 English* (PhD dissertation). Odense: Institute of Language and Communication University of Southern Denmark.
- EVKK = Eesti vahekeele korpus, <http://evkk.tlu.ee>
- Firth, Alan; Jihannes Wagner 1997. On discourse, communication, and (some) fundamental concepts in SLA research. *Modern Language Journal* 81: 3, 285–300.

- House, Juliane 2008. English as a lingua franca in Europe today. – G. Extra & D. Gorter (Eds.), *Multilingual Europe: Facts and policies*. Berlin: Mouton de Gruyter, 63–85.
- Kaivapalu, Annekatrin 2005. Lähdekieli kielenoppimisen apuna (Jyväskylä Studies in Humanites, 44). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kitsnik, Mare 2014. Verbivormid B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 5: 3, 9–35.
- Kitsnik, Mare 2015. Tingiv kõneviis eesti B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles kui keeleoskuse arengu näitaja. *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 25, 137–171.
- Kitsnik, Mare 2017. Modaalverbide saama ja võima konstruktsioonid B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles kui keeleoskuse arengu näitaja. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 13, 19–36.
- Kitsnik, Mare 2018. Iga asi omal ajal: eesti keele B1- ja B2-taseme verbikonstruktsioonid keeleoskuse arengu näitajana. (Doktoritöö, Tallinna ülikool). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Klaas-Lang, Birute; Renate Pajusalu 2016. Modaalstruktsioonid eesti ja soome palvetes. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics (ESUKA – JEFUL)* 2, 49–74.10.
- Kuiken, Folkert; Ineke Vedder 2012. Syntactic complexity, lexical variation and accuracy as a function of task complexity and proficiency level in L2 writing and speaking. In A. Housen, F. Kuiken, I. Vedder (Eds.) *Dimensions of L2 performance and proficiency. Complexity, accuracy and fluency in SLA*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, 143–170.
- Larsen-Freeman, Diane 1997. Chaos/complexity science and second language acquisition. *Applied Linguistics* 18: 2, 141–165.
- Larsen-Freeman, Diane 2006. The emergence of complexity, fluency and accuracy in the oral and written production of five Chinese learners of English. *Applied Linguistics* 27: 4, 590–619.
- Larsen-Freeman, Diane 2007. Reflecting on the cognitive-social debate in second language acquisition. *The Modern Language Journal* 91: s1, 773–787.
- Larsen-Freeman, Diane; Lynne Cameron 2008. *Complex systems and applied linguistics*. Oxford: Oxford University.

- MacWhinney, Brian 2004. A unified model of language acquisition. – J. Kroll, A. De Groot (Eds.), *Handbook of bilingualism: psycholinguistic approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- Metslang, Helle 1999. Is the Estonian and Finnish conditional actually a conditional? – Mati Ereht (Ed.). *Estonian: Typological studies III*. Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu. Tartu: Tartu University Press 97–127.
- Mills, Sara 2003. *Gender and politeness*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Pajusalu, Renate; Karl Pajusalu 2004. The Conditional in Everyday Estonian: Its Form and Functions. *Linguistica Uralica* 4, 257–269.
- Pajusalu, Renate 2014. Palved eesti, soome ja vene keeles: grammatika pragmaatika teenistuses. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 10, 241–257.
- Ringbom, Håkan 2007. *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- Tomasello, Michael 2003. *Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition*. Harvard University Press.
- Verspoor, Marjolijn; Heike Behrens 2011. Dynamic systems theory and usage-based approach to second language. – M. Verspoor, K. de Bot, W. Lowie (Eds.), *A dynamic approach to second language development: methods and techniques (Language Learning & Language Teaching, 29)*. Amsterdam: John Benjamins, 25–38.
- Watts, Richard J. 2003. *Politeness. Key Topics in Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.



## EXPRESSING POLITENESS VIA USE OF THE CONDITIONAL MOOD IN THE B1- AND B2-LEVEL TEXTS OF LEARNERS OF ESTONIAN AS A SECOND LANGUAGE

The article addresses use of conditional mood constructions to express politeness in the written Estonian as a second language learners at B1- and B2-levels of the CEFR. The research material consists of performances in the writing tasks of the state exams of Estonian as a second language and it comes from the Estonian Interlanguage Corpus (EVKK). The material contains different types of letters and essays. There were fewer opportunities to use the conditional mood in the B1-level texts than in the B2-level texts. However, the authors of the B1-level texts preferred to use the indicative mood even where the use of the conditional would have been appropriate. In the B2-level texts there were more possibilities to use the conditional mood and the authors of these texts did take advantage of the opportunities, given the formal nature of both the text and situation. The conditional mood constructions recorded occurred most commonly in letters addressed to institutions, and so were more formal in nature and connected to more institutional situations. Thus, the use of the conditional mood to express politeness was related to cultural norms of linguistic politeness. Proficiency in use of the conditional mood to express politeness was greater at the B2-level than at the B1-level. The main reason for this may be the impact of the cultural and linguistic environment.

**Keywords:** second language acquisition, Estonian as a second language, written language, language constructions, language politeness

# EVALUATING INTERCULTURAL AWARENESS RAISING IN TWO ESTONIAN EFL SECONDARY SCHOOL TEXTBOOKS

Liljana Skopinskaja, Suliko Liiv,  
Regina Beilmann, Raimond Virsa  
Tallinn University

**Abstract.** Nowadays teachers have rarely an opportunity to work within a monocultural context, and rather than teach English, they have to sensitize students to the cultural component of a multitude of Englishes as well as students' own cultures. Much of this information is derived from course-books. The article tries to fill the gap in the literature in the field of course-book evaluation in Estonia by analysing intercultural awareness raising in the two local and global EFL coursebooks currently employed in Estonian upper secondary schools. We use a qualitative study with methods of textual analysis to examine how authors introduce interculturality in textbooks. Our findings show that what the coursebooks claim to be providing may not necessarily be what is delivered.

**Keywords:** culture-and-language instruction, local and global coursebooks, Estonian upper secondary school level, English as a foreign language

## 1. Introduction

Among other aspects of general competencies, cultural and value judgemental competence is deemed essential in the Estonian National Curriculum. It is emphasized that language command is a vital segment of one's identity, but being tolerant of and respectful towards the languages and cultures of other nationalities is of paramount importance in the contemporary multicultural world. School-leavers should become functioning members of society who do not have a biased and prejudiced world view but instead

acknowledge that there is a variety of people, with their own outlooks and communication situations (Education Act 2016).

When learning a foreign language, acculturation takes place in some general or specific form. In addition to the new linguistic means of communication being acquired, varied social contexts for their practical application are also being developed. Acculturation is a dual process of cultural and psychological change that takes place as a result of contact between two or more cultural groups or sets of information about different ways of life, social structures, and values. Cultural transmission is usually offered by selected content and organised learning. Culture learning (in EFL lessons) refers to the process of the acquisition of features of a new culture in which acculturation contexts and strategies play a crucial role (Berry 2008: 546-552).

In recent years, much attention has been given to the essence of intercultural communicative competence (Byram 2012, Dear-dorff 2006), which may be defined as the skill to act as a mediator between one's own and other cultures (Coyle 2009: 108). It comprises the development of a person's declarative intercultural knowledge (*savoirs*), skills (*savoir-faire*), and existential competence (*savoir-être*), where *savoirs* refers to the knowledge of the world, of the diversity of ways of living, as well as the knowledge of the cultures of the communities in which the target language is spoken; *savoir-faire* to people's ability to use a variety of strategies to contact with those from other cultures, the capacity to overcome one's stereotyped attitudes and to fulfil the role of a cultural intermediary; and *savoir-être* is characterized by attitudes, values, beliefs, cognitive styles and personality linked to one's personal identity, enabling people to understand and interpret other cultures from their point of view (Lussier et al. 2007).

We cannot but agree with Sleeter and Grant when they stated that the textbook is "the major conveyor of the curriculum" (Sleeter, Grant 2011: 186). The plethora of English-language materials, both global textbooks and local ones, available in Estonia to choose from,

may give the EFL teacher a sense of being able to meet the needs of contemporary language-and-culture instruction; however, many of these textbooks (especially global ones) have necessarily not been designed with the requirements of the Estonian National Curriculum in mind and may lack important sociocultural information used for raising EFL students' intercultural awareness. Or language teachers may focus their instruction on linguistic competence only and ignore the sociocultural topics contained in their teaching materials. Given the increasing international discussion about what constitutes acceptable EFL content and what facilitates intercultural awareness (Ahmed, Narcy-Combes 2011, Risager 2014, Hahl et al 2015), the present article seeks to analyse the development of intercultural communicative competence of EFL learners at upper secondary school level by evaluating two locally produced (Estonian) and global/international coursebooks, namely: *All the World's a Puzzle. Form 10* by Merike Saar and Meeri Sild, and *Activate B1+ Students' Book* by Carolyn Barralough and Megan Roderick. The choice of the aforementioned coursebooks is based upon previous research conducted in foreign language education in the field of coursebook evaluation. Two types of studies dominate this field: research on the representations of Self and Other, and the development of intercultural (communicative) competence (Dervin et al. 2015: 153). As to the first category, Shin et al. (2011) have explored the presentation of local and international culture in internationally-produced textbooks and their study shows that Western cultural content dominates this field. A similar conclusion has been reached by other scholars (Sercu 2000, Yakhontova 2001, Skopinskaja 2003, Walters 2009, Yamada 2010, 2011, Beilmann 2012, Virsa 2016). In Walters' and Rossner's words, international coursebooks reflect insufficiently the needs of school learners because of "lack of personalization and the cultural bias of their content and methodology" (Walters 2009: 313) since they foster "values and educational attitudes which are intrinsically Western and mainly Anglo-Saxon" (Rossner 1988: 160). In terms of the development of intercultural competence, Nguyen's (2011) and

Arao and Kimura's (2014) research may be highlighted, where the former analyses the development of intercultural pragmatic competence in textbooks while the latter investigate the selection of topics in terms of developing learners' mutual understanding.

Another reason for the selection of those coursebooks is determined by a general situation of coursebook selection policy in Estonian secondary schools. Due to financial circumstances, schools may choose between local or international coursebooks, and since upper secondary school EFL lessons are mostly catering for the preparation of students for the national examination in English, school authorities tend to select textbooks like *Activate B1+ Students' Book* which have been designed with this particular purpose in mind. In our analysis, we try to combine both approaches by exploring whether there are any differences between local and international coursebooks (which are being currently employed by Estonian schools) in terms of Self and Other representations and whether all aspects of intercultural communicative competence (i.e. knowledge, skills, attitudes) are being tackled therein.

## 2. Theoretical Background

### 2.1. CONCEPTS OF CULTURE AND LANGUAGE

There is no doubt that the study of language should be combined with a study of culture. Language teaching and learning is not only concerned with teaching vocabulary, grammar, and increasing the student's communicative ability; there are three additional aspects to concentrate upon: language use, awareness of the nature of language, and understanding of foreign and native culture (Byram 1989:23). Language and culture are bound, interwoven and inseparable.

The term "culture" originally comes "from the Latin word 'colere'" which means "to cultivate" as opposed to "'nascere' [...] 'to be born'" (Kramsch 1998:8). This kind of dichotomy sees "nature" as "what is born and grows organically" whereas "culture refers to what has been grown and groomed. [...] The word culture evokes

[the] nature/nurture debate: are human beings mainly what nature determines them to be from birth or what culture enables them to become through socialisation and schooling?” (ibid.). During the time the Latin terms were coined, there was neither science in the sense that it existed after the Enlightenment, positivism, industrial revolution and other changes in Western civilisation, nor did they have the research technology and methods, humankind possesses today. That is one reason why dividing nature and culture into opposite poles is rather questionable, and finding one “correct” definition is even harder. Moreover, since the nature/nurture debate has not reached one generally accepted conclusion in scientific circles, both over-definition and oversimplification are likely to fuel rather than to lessen the debate. Still, it is problematic to discuss teaching or learning culture by leaving the notion in question aside completely. One solution to the problem would be putting the nature/nurture dichotomy to the side, viewing culture as processes and products that are connected to humans and different groups that they tend to form (Virsa 2016:16).

Culture can be viewed as knowledge of the texts and practices of a certain community as well as its members’ awareness of themselves and their identity in that culture. In addition, the notion is often described as an understanding and recreation of individuals’ meanings in everyday activities in order to satisfy their needs and maintain their position. Culture may also be defined as critical thinking about itself, investigating how its main practices, theories, beliefs, values, implications, renditions and artefacts have come to be viewed as natural, normal and objective reality and whose interests the dominant elements are serving. Moreover, since most aspects of culture are eventually seen as constructed (often arbitrary) and the competing subcultural groups have different agendas, culture comes across as a verb-like notion, struggling for power and constantly changing.

Recent developments in linguistic, cultural and pedagogical studies do not tend to view language and culture as separate aspects

of study. According to Cunningsworth (1995), a “study of language as solely an abstract system would not equip learners to use it in the real world” (p. 86). Language, which is, in most cases, a symbolic arbitrary system of signs, needs a system of shared meanings so that participants of a communication process would understand each other to the extent that the purposes of communication could be achieved.

Accordingly, one of the central functions of language is aiding individuals to communicate their messages to others as well as decoding the incoming information. In order to achieve mutual understanding, interlocutors need to have a shared framework of discourses, meanings and values. Communication is “always a cultural process and communicating [...] involves establishing relationships between one’s own and other cultures”, be it between representatives of subcultures of a nation or individuals from different civilisations (Roberts, Byram et al 2001: 7).

The function of being a device of communication for different groups is closely connected to culture being a site of competition and conflict. Different countries as well as social classes and individuals are in a constant struggle for power and influence, which includes establishing their values, beliefs and explanations as the dominant ones or maintaining their current position in the hierarchy. Byram (1997: 7–8) refers to Hymes who writes that humans need to “pay attention to the way in which not only grammatical competence but also the ability to use language appropriately is required”. Choosing the right style, register, vocabulary, intonation and other nonverbal features of communication plays an integral role in influencing people and gaining or maintaining status.

To conclude, language as an abstract system of exchanging information needs a background or a context of shared meanings to be used efficiently in communication. On the other hand, culture, as a site of struggle, requires the organising qualities of language for its carriers’ maintenance of identity and competition for dominance (Virsa 2016: 17).

## 2.2. CULTURE AND FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Byram and Morgan maintain in *Teaching and Learning Language and Culture* that language (and inevitably culture) teaching “has a significant role in developing young people’s critical awareness of their own and other societies and moving them into more advanced thinking as citizens with political understanding” (Byram, Morgan 1994: 3). As learners adopt different perspectives on the ways of reaching goals to satisfy their needs, they are able to see their own culture from multiple viewpoints. This enables them to adopt and develop their native culture further as well as tolerate the Otherness since they are less likely to see their own belief and value system as absolute truth and as being the best solution to the various challenges we face in the world today.

Contemporary language learning theories have adopted the notions “script” and “schema”, “widely used in social psychology and aspects of discourse analysis”, to describe the process of learning to function and achieve goals in one’s own or another culture – acculturation (Roberts et al 2001: 40). Scripts refer to the knowledge of managing one’s everyday practices entailing the skills and knowledge that are “internalised as part of our own socialisation” (ibid.). Schema may be viewed as “networks of cultural references”, which enable learners to understand texts of a certain culture (ibid.). Learners tend to acquire these schemas first in their native language and then in the second and subsequent language(s) as part of their primary, secondary and tertiary socialisation (ibid.). Primary socialisation entails learning to use language in “specific interactional sequences”, and becoming communicatively competent in the foreign language, whereas secondary socialisation refers to acquiring “institutional practices of schooling and schooled ways of knowing things” (Roberts et al 2001: 10). Tertiary socialisation is viewed as a process of “entering into the social practices of the foreign language community” (ibid.) and becoming aware of what is different and unfamiliar in the social worlds encountered.



Foreign language teaching initiates “the learners to the values of a foreign culture, while at the same time helping them not to be bound in either one” (Kramsch 1993: 256–7). By adopting schemas of different cultures, learners are more likely to comprehend that there are various equally effective strategies to achieve a high quality of living. Furthermore, the capacity of different groups to enrich each other rather than being a potential threat tends to become more evident.

### 3. Coursebook Evaluation Criteria

It is evident that EFL coursebooks are never neutral in terms of their cultural content. Cunningsworth (1995) is convinced that if coursebooks have any subject content they will communicate sets of social and cultural value either directly or indirectly. This is the so-called “hidden curriculum”, which forms part of any educational programme, but is unstated and undisclosed. It may well be an expression of attitudes and values that are consciously held but which nevertheless influence the content and image of the teaching material, and indeed the whole curriculum (p. 90).

Many educationalists state that the hidden curriculum is more effective than the official curriculum. Risager (2014) is of the opinion that foreign language teaching materials increasingly participate in the general cultural transmission with the educational system and the rest of society.

Ideally, teaching materials, including coursebooks, should depict social realities accurately and in an unbiased manner. However, the methodologies involved in coursebook design may be ethnocentric, not in terms of national cultures, but in terms of groups of teachers or political interest groups who are either using or creating them (Holliday 2005: 90). Holliday views these methodologies as constructions on reality created to satisfy the needs of the professional-academic cultures of teacher groups. The author states that “[t]hey represent paradigms which provide these cultures with recipes for

action, rather than scientific paradigms provide recipes for action for scientific groups” (ibid.).

Since the underlying value system is often implicitly represented in teaching materials, the latter deserve a more detailed analysis to understand the hidden values implied, and it is this that coursebook evaluation should be directed at.

Coursebook evaluation is a complex procedure as it demands the assessment of the content of a body of teaching material in relation to its professed aims and objectives as well as learner needs and interests; the coverage of a variety of cultural topics; the extent to which the goal of cultural instruction is stated (whether it is primary or subordinate to other goals); and the presentation of the cultural content in context or as isolated facts (Skopinskaja 2003: 60). Selecting a suitable EFL textbook should ideally be carried out according to certain criteria, but in reality teachers may find coursebook evaluation too time-consuming or the concept of evaluation may be unknown to them. This may result in unjustified decisions that have a negative influence on a school’s budget or, even more problematic, the quality of teaching and learning. Another issue in the evaluation of materials is that research has mostly been concerned with pre-use evaluation, which is speculative and often time consuming for teachers to use. There is a clear demand for in-use and post-use evaluation. This indicates that evaluation of materials should be considered as an on-going process.

The existing literature on textbook evaluation offers a variety of checklists of evaluation criteria for cultural content. Since evaluation of materials is considered to be a relatively subjective area, the checklists often reflect the researchers’ views about what criteria are measured and valued in a coursebook (Tomlinson 2003: 27–33). Among the cultural issues emphasized are: educational/social acceptability of textbook approach to the target community (Ur 2005: 186), possible stereotypes of races and cultures (Harmer 2007: 154), and teaching either English as a foreign language (EFL) or English as an international language (EIL), which Englishes to teach, which cultures to

teach, usage by native English speakers or non-native English speakers, relationships with English in EFL or EIL contexts, and development of intercultural communicative competence (Mishan, Timmis 2015: 41). Sheldon's (1988) list evaluates the coursebook's appropriateness, authenticity and cultural bias (p. 244). Damen (1987) examines the historical dimension, the presence of evaluative comment, either direct or implied, underlying the cultural content, as well as the development of intercultural communicative skills (pp. 272–276). Byram's criteria (1994: 51–52) focus on the inclusion of social identity and interaction, socio-political institutions, socialisation and the life cycle, national history, geography and cultural heritage, and symbols of national stereotypes. Cunningsworth's (1995: 92) checklist for socio-cultural values in textbooks focuses on the interpretation of cultural contexts. He claims that a curriculum, and the teaching forms part of this, can never be entirely neutral because it has to reflect a view of social order and express a value system, and therefore the evaluation of underlying values in EFL coursebooks is at least as important as that of language content or methodology employed because the value system entailed in the coursebook can influence the perceptions and attitudes of learners generally and towards learning English in particular (Cunningsworth 1995: 90). He proposes evaluating sociocultural values of coursebooks according to the following criteria: 1) range of topics; 2) inclusion of sensitive socio-cultural topics; 3) characters depicted: a) representation of women, b) portrayal of gender roles, c) age, d) social class, e) ethnic origin, f) occupation/profession, g) disability; 4) social relationships: a) family make-up, b) social networks; 5) expression of personal feelings; 6) interactions: a) transactions, i.e. functional interactions, b) personal interactions (p. 92). Risager's (2014) coursebook evaluation captures the essence of the aforementioned Cunningsworth's checklist in a nutshell by distinguishing between the three types of coursebook evaluation: 1) thematic approach, where culture is regarded as a large amount of various topics in relation to everyday life, history, geography, society; and culture learning is

viewed as the acquisition of facts about the target language community; 2) intercultural analysis, where culture is tackled as a diversity of various perspectives of individuals and groups, their types of knowledge about the world by virtue of their different life experiences; and culture learning refers to the development of learner awareness about socio-cultural perspectives and identities, such as empathy, cooperation and conflict resolution; 3) and power and empowerment analysis, where culture is seen in terms of conflicts and ideologies and cultural learning entails the development of learners' ability to reflect on and understand major political and social issues, thereby contributing to their development as world citizens. Our evaluation of EFL coursebooks currently employed by Estonian upper secondary school learners will be based on the first two aspects of Risager's tripartite classification, since the EFL teaching materials (currently utilised in Estonian secondary schools) may lack a comprehensive overview of any major political or social aspects in their structure as the main focus of EFL instruction is still on communicative competence rather than power and empowerment issues.

#### **4. Evaluation of the Coursebooks *Activate B1+ Students' Book* and *All the World's a Puzzle. Form 10***

Two coursebooks, locally produced textbook *All the World's a Puzzle. Form 10* by Merike Saar and Meeri Sild and global textbook *Activate B1+ Students' Book* by Carolyn Barralough and Megan Roderick have been chosen for the evaluation in regard to their coverage of cultural topics, representation of socio-cultural values and socio-political issues. Our aim is to establish what kind of cultural topics are represented, what kind of socio-cultural values as well as socio-political issues are discussed in the two coursebooks and how well student awareness is raised of what is different, unfamiliar or similar in the social world around them, i.e. how well their schemata are being activated. The material employed for the analysis

comprises reading texts, listening passages, exercises (if presenting cultural information), songs, lyrics, photos and drawings and advertisements available in both coursebooks.

#### 4.1. THEMATIC APPROACH

The structure of the local coursebook *All the World's a Puzzle. Form 10* is based on the requirements of the Estonian National Curriculum and accordingly comprises four chapters: Chapter I – *The World We Live In*; Chapter II – *Social Environment*; Chapter III – *Natural Environment*; and Chapter IV – *Consumer Society*. The chapters are further divided into three or four units and the topics discussed are varied. For example, the first chapter in Form 10 focuses on the geography, economy and nature of English-speaking countries. It is noteworthy that besides the UK and the USA, some information about Ireland, Canada, South Africa, Australia and New Zealand has also been offered. Chapter II involves topics about social environment and the students are introduced to the notions of personal development, multicultural society and business relations. The value of the last topic is debatable as it mostly considers the business strategies and annual reports of companies, which teenagers may find hard to relate to. Chapter III is devoted to the natural environment and students learn about housing, traffic, tourism and the concept of ecological footprint. The topics here are interesting and go beyond the conventional range of subjects. For example, tourism is tackled with the example of Tallinn instead of London, the latter of which is over-presented in coursebooks and may add to the stereotypical depiction of the target language culture. Chapter IV discusses pop music, services with a focus on shopping, fashion, holidays and travelling. All the topics discuss the phenomena that teenagers feel at home with, offering them opportunities to express their opinions and views. In addition to texts, a lot of cultural input is presented through photos, drawings, maps, etc.

The international coursebook *Activate B1+ Students' Book* claims to be ideal for students preparing for international examinations by offering various themes from contemporary teen culture. The book contains texts about celebrities from sports, pop music (e.g. Justin Timberlake, Cristiano Ronaldo, etc.), various Hollywood films (e.g. *Star Wars* and *Lord of the Rings*), TV series (the British TV series *Doctor Who*) and reality shows (the TV programme *Rock School* hosted by Gene Simmons), thus focusing on those aspects of culture that teenagers can most easily relate to. There are a few texts devoted to more serious issues, such as environmental protection (p. 84), anger management (p. 75), and a web page *Matmice* created by teenagers in order “to share their experiences and learn from other children” (p. 85) and support each other with different problems, but the overall tendency in this coursebook is to avoid more serious issues like racism, discrimination and unemployment. The textbook seems to imply that there is one single teen culture enjoyable and interesting to all teenagers, with no alternative cultural realities being offered for comparison and contrast. In addition, the focus is predominantly on Anglo-American culture, with only three countries being represented – the UK, the USA and Australia. Thus we may conclude that the present international coursebook is more restricted in its coverage of cultural topics compared to the locally-produced textbook.

#### 4.2. INTERCULTURAL ANALYSIS

Sensitive socio-cultural topics are dealt with in the units of Chapter II of the locally produced coursebook *All the World's a Puzzle: Form 10*, which is designed to present such issues of the social environment as marital strains, domestic violence, child abuse, depression, racism and substance abuse as being prevalent in society. These topics are not treated in depth, but they appear in various reading texts, listening tasks and translation exercises. For example, there is a reading text about Dr. Phil McGraw which deals with problems

of personal development. The text is accompanied by a pair work assignment in which students have to discuss in pairs questions like: what problems they have noticed in the society, why people access counselling services, what might a recipe for happy life be, or even personal questions such as whether they have ever encountered similar problems and how they have managed to solve them. In connection with a reading text about fashion in Unit 3 of Chapter IV, there is a translation exercise devoted to eating disorders like anorexia and bulimia.

As to the coverage of sensitive socio-cultural issues in the international coursebook *Activate B1+ Students' Book*, there are a few like a reading text about three sisters from Australia who created a website enabling "children to share their experiences and learn from other children with different backgrounds" (p. 129). The text introduces the interactive nature of the website as well as the problems children may face when starting to use ICT to create similar internet pages. Furthermore, there is a small extract (no. 7) called "The Unteachables", in which a teenager talks about his lack of interest in episodes of anger and violence. He explains: "I get into trouble" (01:42), "And one more stretch of that like suspensions" (01:44), "Like if I get suspended one more time I'm out" (01:47). The narrator continues with the story: "With his confidence boosted" (01:50), "He is now fully participating in lessons for the first time ever" (01:53). There is one more narrative about a student with psychological and social problems who achieved social success, i.e. an ability to participate in school work after having dealt with his psychological problems (relating to lack of self-esteem) in a special program meant for teenagers with learning difficulties.

Thus it may be concluded that sensitive socio-cultural issues have been given sufficient prominence in the locally-produced coursebook, so that they do not appear as mere tokens. Some scholars argue that the inclusion of such topics may traumatise students, and that they should, therefore, be avoided in language materials. Gray (2002) warns against using certain topics (e.g. politics,

alcohol, religion, sex, narcotics, -isms, pork) because they may be perceived as offensive. Wallace (2002) argues, on the contrary, that restricted exposure of learners to safe content and topics may in fact be demotivating as it reduces levels of engagement, which has linguistic repercussions. The DVD for the international coursebook *Activate B1+ Students' Book* includes an extract for Chapter One "I Like Your Style" which is illustrative of the tendencies mentioned by Wallace above. The protagonist of the reading chapter "Look Good, Feel Good" is Alexandria, "a 15-year-old schoolgirl" who "was the subject of a TV programme, *Family Fashion*" (p. 9). Before the makeover by the reality show, Alexandria preferred wearing "baggy tracksuits, T-shirts and some denim jeans". The images of her wearing the clothes of her own choice in the show on the DVD clip are accompanied by dissonant music typical of horror movies and the text in the coursebook includes an evaluative comment from Jane, the stylist: "There is not a skirt in sight!". On the clip, the stylists add some more "feminine" characteristics to Alexandria's style and as a result, in "her skirts, fancy tops and heels with a new funky hairstyle" the protagonist "looks confident and happy". Now she "could be a professional model!" In such a way, the cultural content of this coursebook is reduced to the level of the 3 Ds of consumerist society: dinner parties, dieting and dating (Wallace 2002: 109). The coursebook authors seem to imply that there is only one teen culture associated with the icons of contemporary entertainment industry, thus virtually ignoring the multitude of teen subcultures around the world as well as the plurality of teenagers' social and cultural identities in order to promote mainstream culture created by Anglo-American entertainment industries.

## Conclusion

The present article was an attempt to analyse one locally produced coursebook, *All the World's a Puzzle*, and a global coursebook, *Activate B1+ Students' Book*, in terms of intercultural awareness raising



input. The books were evaluated on the basis of Risager's checklist for identifying particular cultural topics (thematic approach) and developing students' awareness of various socio-cultural values and identities (intercultural analysis) in the selected coursebooks. The amount of the material offered for the development of the students' intercultural awareness is rather impressive in the local coursebook and remains quite meagre in the international one, as the strategies employed in the latter result in a trivial treatment of most of the topics discussed, avoidance of sensitive socio-cultural issues and promotion of the policies of Anglo-American entertainment industries. The most positive side of the former, however, is the diversity of the content and that of the methodological devices employed for the presentation of the material. The local coursebook has a broad range of topics that are treated sufficiently thoroughly so as not to promote stereotyping or provide generalisations of the subject area. Sensitive socio-cultural topics are mostly included in the local coursebook, but there are some issues that need to be addressed additionally, like the representation of different social classes and ethnicities in Estonia. Although both coursebooks intend to prepare students for taking final examinations in English, it is regrettable that the major focus of the global coursebook still remains on linguistic competence rather than on the development of intercultural communicative competence, which is presented as something additional in this coursebook.

The abovementioned does not pretend to be a thorough analysis of the status of intercultural awareness raising in the EFL coursebooks used in Estonian upper secondary schools since it is based on the evaluation of only two coursebooks, but the findings of our research suggest that this subject area deserves further investigation as well as more elaborate research methodology in order to encourage a more successful selection and utilisation of EFL teaching materials in the future.

## REFERENCES

- Ahmed, Fasih; Marie F. Narcy-Combes 2011. An analysis of textbook from a cultural point of view. – *TESOL Journal* 5, 21–37.
- Arao, Hiroko; Maiko Kimura 2014. A study of topics in English textbooks for mutual understanding. – *Linguistics, Culture & Education*, vol. 2014, article ID1.
- Barralough, Carolyn; Megan Roderick 2008. *Activate! B1+ Students' Book*. Harlow: Pearson Education.
- Beilmann, Regina 2012. Social and Cultural Values in the Coursebook Set “All the World’s a Puzzle”. MA thesis. Tallinn: Tallinn University.
- Berry, John W. 2008. Acculturation. – *Handbook of Socialisation: Theory and Research*. Eds. Joan E. Grusec, Paul D. Hastings. New York: Guilford, 543–558.
- Byram, Michael 1997. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Byram, Michael; Carol Morgan and Colleagues 1994. *Teaching and Learning Language-and-Culture*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Byram, Michael 1989. *Cultural Studies in Foreign Language Education*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Byram, Michael 2012. Conceptualizing intercultural (communicative) competence and intercultural citizenship. – *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. Ed. Janet Jackson. London & New York: Routledge, 85–97.
- Coyle, Do 2009. Promoting cultural diversity through intercultural understanding: a case study of CLIL teacher professional development at in-service and pre-service levels. – *Content and Language Integrated Learning: Cultural Diversity*. Ed Maria Luisa Carrio-Pastor. Bern; Peter Lang, 105–124.
- Cunningsworth, Alan 1995. *Choosing Your Coursebook*. Oxford: Heinemann.
- Damen, Louise 1987. *Culture Learning: The Fifth Dimension in the Language Classroom*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Deardorff, Darla K. (ed.) 2009. *The SAGE Handbook of Intercultural Competence*. Thousand Oakes, CA: SAGE.
- Dervin, Fred; Kaisa Hahl; Anu Härkönen; Heidi Layne 2015. “Do I contradict myself? Very well, I contradict myself (...)”: representing intercul-

- tural encounters in two Finnish history textbooks. – *Diversities and Interculturality in Textbooks: Finland as an Example*. Eds. Kaisa Hahl, Pia-Maria Niemi, Rita Johnson Longfor, Fred Dervin. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 149–173.
- Education Act 2016. Riigiteataja, 2016, <https://www.riigiteataja.ee/akt/123032015254> (28.09.2018).
- Gray, John 2002. The global coursebook in English language teaching. – *Globalisation and Language Teaching*. Eds. David Block, Deborah Cameron. London: Routledge, 151–167.
- Hahl, Kaisa; Pia-Maria Niemi; Rita Johnson Longfor; Fred Dervin (eds.) 2015. *Diversities and Interculturality in Textbooks: Finland as an Example*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Harmer, Jeremy 2007. *How to Teach English*. New ed. Harlow, Essex: Pearson Longman.
- Holliday, Adrian 2005. *The Struggle to Teach English as an International Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Kramsch, Claire 1993. *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Kramsch, Claire 1998. *Language and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Lussier, Denise; Ksenia Golubina; Daniel Ivanus; Guadalupe de la Maya Retamar; Liljana Skopinskaja; Silvia Wiesinger 2007. Guidelines for the assessment of intercultural communicative competence (ICC). – *Developing and Assessing Intercultural Communicative Competence: A Guide for Language Teachers and Educators*. Eds. Ildikó Lázár, Martina Huber-Kiegl, Denise Lussier, Gabriela S. Matei, Christiane Peck. Strasbourg/Graz: Council of Europe Publishing/ECML, 23–40.
- Mishan, Freda; Ivor Timmis 2015. *Materials Development for TESOL*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Nguyen, Minh Thi Thuy 2011. Learning to communicate in a globalised world: to what extent do school textbooks facilitate the development of intercultural pragmatic competence? – *RELC Journal*, 42, 1, 17–30.
- Risager, Karen 2014. Analysing culture in learning materials. – *Sprogforum* 59, 78–86. [https://unipress.dk/media/3583814/sprogforum\\_59\\_risager.pdf](https://unipress.dk/media/3583814/sprogforum_59_risager.pdf) (12.04.2018)

- Roberts, Celia; Michael Byram; Ana Barro; Shirley Jordan; Brian V. Street 2001. *Language Learners as Ethnographers*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Rossner, Richard 1988. *Materials for communicative language teaching and learning*. – *Annual Review of Applied Linguistics*, 8, 140–163.
- Saar, Merike; Meeri Sild 2008. *All the World's a Puzzle: Form 10*. Tallinn: Saar Graafika.
- Sercu, Lies 2000. *Acquiring Intercultural Communicative Competence from Textbooks*. Leuven: Leuven University Press.
- Sheldon, Leslie E. 1988. *Evaluating ELT textbooks and materials*. – *ELT Journal* 42(4), 237–246.
- Shin, Jeeyoung; Zohreh R. Eslami; Wen-Chun Chen 2011. *Presentation of local and international culture in current English language teaching textbooks*. – *Language, Culture and Curriculum*, 3, 253–268.
- Skopinskaja, Liljana 2003. *The role of culture in foreign language teaching materials: an evaluation from an intercultural perspective*. – *Incorporating Intercultural Communicative Competence in Language Teacher Education*. Ed. Ildikó Lázár. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 39–68.
- Sleeter, Christine E.; Carl A. Grant 2011. *Race, class, gender, and disability in current textbooks*. – *The Textbook as Discourse*. Eds. Eugene F. Provenzo Jr, Annis N. Shaver, Manuel Bello. New York: NY Routledge, 183–214.
- Tomlinson, Brian (ed.) 2003. *Developing Materials for Language Teaching*. London, New York: Continuum.
- Ur, Penny 2005. *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Virsa, Raimond 2016. *Teaching Culture Through English Language Coursebooks*. MA thesis. Tallinn: Tallinn University.
- Wallace, Catherine 2002. *Local literacies and global literacy*. – *Globalisation and Language Teaching*. Eds. David Block, Deborah Cameron, London: Routledge, 101–114.
- Waters, Alan 2009. *Advances in materials design*. – *The Handbook of Language Teaching*. Eds. Michael H. Long, Catherine J. Doughty. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, 311–326.

- Yakhontova, Tatyana 2001. Textbooks, contexts and learners. – *English for Specific Purposes* 20(1), 397–415.
- Yamada, Mieko 2010. English as a multicultural language: Implications from a study of Japan's junior high schools' English language textbooks. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 31(5), 491–505.
- Yamada, Mieko 2011. Awareness of race and ethnic diversity in Japan's junior high schools' English language textbooks. – *Critical Inquiry in Language Studies: An International Journal* 8(3), 289–312.

RESÜMEE

## KULTUURIDEVAHELISE SUHTLUSPÄDEVUSE ARENDA MISE ANALÜÜS KAHES EESTI KESKKOOLIS KASUTATAVAS INGLISE KEELE KUI VÕÖRKEELE ÕPIKUS

Artikli eesmärk on anda võrdlev hinnang kahele eesti keskkoolides kasutatavale inglise keele kui võõrkeele õpikule – eesti autorite koostatud õpikule *All the World's a Puzzle. Form 10* ja rahvusvahelisele õpikule *Activate B1+ Students' Book*.

Töö teoreetilises osas antakse ülevaade kultuuri ja keele seostest, vaadeldakse lähemalt kultuuri rolli inglise keele õpetamisel, st sotsiaalsete ja kultuuriliste väärtushinnangute osatähtsust kultuurilise mitmekesisuse tundmaõppimisel inglise keele tundides, ja analüüsitakse keeleõpikute hindamise kriteeriume. Kultuuri vaadeldakse kui teadmiste, teadmiste tõlgenduste ja taasloome, kriitilise eneseanalüüsi ja konkurentsi pidevalt muutuvat kompleksi, mida on keelest kui arbitraarsest ja abstraktsest süsteemist keeruline eraldi vaadelda. Kultuur annab keelele konteksti, kus keel omandab tähenduse, ja keel vastavalt kultuurile vormi tähenduste aktualiseerumiseks. Kultuuriline pädevus hõlmab autorite hinnangul nii teadlikust õppija lähte- ja sihtkultuurist kui ka võimet mõlemat kriitiliselt analüüsida ning adekvaatselt üksteisele vahendada.

Empiirilises osas hinnatakse võrdlevalt õpikutes kajastuvaid kultuuriteemasid, sotsiaalseid ja kultuurilisi väärtushinnanguid kindlaks määratud kriteeriumide alusel. Võrdlev analüüs põhineb taani teadlase Karen Risageri koostatud õpikute kultuurilise aspekti hindamiskriteeriumidel.

Töö tulemusena selgus, et kohalike autorite koostatud õpikus kajastuvad sotsiaalsed ja kultuurilised väärtushinnangud on üldjoontes kooskõlas ühiskonnas käibivate normide ja väärtus-

hinnangutega. Rahvusvaheline õpik aga keskendub Anglo-Ameerika kultuuri propageerimisele ja rahvusvahelisteks inglise keele eksamiteks ettevalmistumisele. Lähtekultuure ignoreeritakse ja õpiku sihtgruppi (kogu maailma teismelisi) käsitletakse kui homogeenset gruppi, keda juhendatakse ilma kriitilisi küsimusi esitamata omaks võtma sihtkultuuri ja keelt ning Anglo-Ameerika ideaalse palgatöötaja identiteeti. Seetõttu saab õpikut vaadelda pigem keeleeksamiks ja globaalse töövõtja rolliks treeningu vahendina kui kultuurilise pädevuse õpetamise materjalina.

**Võtmesõnad:** keele ja kultuuri õpe, kohalikud ja globaalsed õpikud, inglise keel võõrkeelena

# ASPECTUAL TRIPLETS IN ESTONIAN<sup>1</sup>

Anne Tamm

Károli Gáspár University

**Abstract.** Estonian has lexical perfective-imperfective ‘doublets’, as in *mõõtma* ‘measure’, *välja mõõtma* ‘measure (out)’. The ‘doublets’ render the Estonian lexical aspect similar to that of Germanic, e.g. Dutch *meten* ‘measure’ and *uitmeten* ‘measure out’. Finnish uses object case alternation for the expression of the opposition, e.g. *mitata/mitoittaa* ‘measure’. However, Estonian also has regular morphological means to express aspectual ‘triplets’, like Slavic, as in the Russian imperfective simplex *merit’* ‘measure’, the perfective *izmerit’* ‘measure (out)’ and the secondary imperfective *izmerjat’*, approximately ‘be measuring out’. The third member of the Estonian triplet emerges via combining the particle and the partitive object case.

**Keywords:** aspect, Aktionsart, partitive, Differential Object Marking, verbal particle, verb semantics, secondary imperfective, Russian contact, Estonian dialects

## 1. Introduction

In terms of culture, language change is an intriguing phenomenon. Does a language change due to its own natural, internal development, because of external influence from its contact languages, or because of an externally-induced cultural change? This paper considers the instance of Estonian aspectual triplets and the spread of aspectual particles. In Modern Estonian, aspectual particles may co-occur with partitive objects, as in (1).

---

<sup>1</sup> Many thanks to two anonymous reviewers, the editors, Katalin Gugán, Piibi-Kai Kivik, and Natalia Vaiss for examples, insights, advice, and elicitation – all mistakes are my own. I gratefully acknowledge the grant 20623B800 of Károli Gáspár University and the mobility grant provided by the project ‘Contact-induced change in Finno-Ugric languages’ NKM-23/2018 (Hungarian Academy of Sciences, Estonian Academy of Sciences).



- (1) Tallinn anna-b Lõuna-Eesti-t ära.<sup>2</sup>  
 T[NOM] give-3SG South\_Estonia-PAR PRT  
 ‘Tallinn is giving up on South Estonia; Tallinn does not care about South Estonia.’

In (1), the aspectual-perfective particle *ära* appears in combination with a partitive object. The partitive of the object, however, does not lead to the interpretation that only parts of the whole South Estonia are being given up. The context of the sentence hints at a gradual process that affects the whole South-Estonia and that would result in it *en bloc* losing Tallinn’s interest.

Morphological and lexical means that express goal-oriented activities can be found in Slavic languages. In those languages, the phenomenon is wide-spread, and it emerges in the form of aspectual pairs and even triplets in the verb system. Aspect is the grammatical category that expresses how an event extends over time. According to a definition by Comrie (1976), ‘aspects are different ways of viewing the internal temporal constituency of a situation’ (p. 3). Perfective presents the situation in its entirety, including its beginning and end, while imperfective focuses on a phase of the situation, without reference to its endpoints.

Most unprefixated Russian verbs are imperfective, such as *pit* ‘drink, imperfective’. Such unprefixated verbs can be perfectivized by means of an aspectual prefix, as in *vypit* ‘drink, perfective’. Russian is characterized by the *grammatical* category of aspect with its regular expression of imperfective-perfective oppositions in its verb lexicon, such as *davat*, *dat* ‘give’, *čitat*, *pročitat* ‘read’, *ponimat*, *ponjat* ‘understand’, or *lit*, *razlit* ‘pour’.

Yet another imperfective form (secondary imperfective) can be derived from a prefixed base by adding an imperfectivizing suffix (Rassudova 1984, Isačenko 1962), e.g. *vypit* ‘drink, perfective’, *vypivat* ‘imperfective 2’. By means of secondary imperfectivization

<sup>2</sup> <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/juhtkiri-tallinn-annab-louna-eestit-ara?id=82266575> (30.05.2018).

with a suffix, aspectual ‘triplets’ can be formed. Arkadiev (2018), discussing Dahl’s (1985) characterization of Slavic-style aspect in terms of contact phenomena, lists secondary imperfectivization as a possible indicator of paradigmaticization in contact situations with Slavic languages. The triplets of some Russian verbs are illustrated in Table 1 (on the basis of Janda et al. 2013).<sup>3</sup>

**Table 1.** Russian aspectual triplets

Imperfective I	Perfective	Secondary imperfective
<i>merit</i> ‘measure’.INF ‘measure’	<i>iz-merit</i> ’ PRF-measure.INF ‘measure out’	<i>iz-mer-ja-t</i> ’ PRF-measure-IMP2-INF ‘measure out’
<i>kopat</i> ’ dig.INF ‘dig’	<i>vy-kop-at</i> ’ PRF-dig-INF ‘dig out’	<i>vy-kap-yva-t</i> ’ PRF-dig-IMP2-INF ‘dig out’
<i>drat</i> ’ tear.INF ‘tear’	<i>razo-dra-t</i> ’ PRF-rip.apart-INF ‘rip apart’	<i>raz-dir-a-t</i> ’ PRF-rip.apart-IMP2-INF ‘rip apart’
<i>grjaznit</i> ’ soil-INF ‘soil, make dirty’	<i>za-grjazni-t</i> ’ PRF-soil-INF ‘soil, make dirty’	<i>za-grjazn-ja-t</i> ’ PRF-dirty-IMP2-INF ‘soil, make dirty’
<i>li-t</i> ’ pour-INF ‘pour, be pouring’	<i>raz-li-t</i> ’ PRF-pour-INF ‘pour out, spill’	<i>raz-li-va-t</i> ’ PRF-pour-IMP2-INF ‘pour’
<i>vesti</i> lay.INF ‘lay, install’	<i>pro-vesti</i> PRF-lay-INF ‘lay, install’	<i>pro-vodi-t</i> ’ PRF-lay.IMP2-INF ‘lay, install’

The secondary imperfective enables the speaker of Russian to focus on a phase of the situation, as in (3) below, which is conveyed with a prefixed verb, or to refer to a repeating or general event.

(3) Russian

On dva časa ras-kraši-va-l zabor.  
3SG.MASC two hours PRF-paint-IMP2-PST.3SG.MASC fence[ACC]  
‘He painted the/a fence for two hours.’ (Galambos 2007: 86)

An aspectual triplet is a set of three related verbs: a simplex verb, a prefixed perfective verb, and a secondary imperfective verb. An example from Russian is the triplet of *merit* ‘measure’, where the members share a lexical meaning but diverge in aspect and Aktionsart. Aktionsart refers to the typical development and temporal

<sup>3</sup> [http://emptyprefixes.uit.no/triplets\\_eng.htm](http://emptyprefixes.uit.no/triplets_eng.htm) (02.10.2018)

structuring of the activity. Aktionsart categories characterize the way in which a situation develops (Binnick 1991: 145), expressing an ‘accidental modification of the meaning of the base verb expressed by morphological means’ (Kiefer, Honti 2003: 139). The imperfective simplex verb of the aforementioned triplet is *merit* ‘measure’, the perfective member is *izmerit* ‘measure (out)’, and the third member of the triplet is the secondary imperfective *izmerjat*, which conveys the meaning ‘be measuring out, generally/frequently measure out’. The secondary imperfective is morphologically formed on the basis of the perfective member of the triplet by means of suffixation. In Russian, several perfective verbs correspond to two imperfective verbs.

This paper intends to substantiate the observation that such triplets are also widespread in Estonian, as in the internet examples (4) (a simplex verb), (5) (a particle verb expressing perfectivity), and (6) (a particle verb and a partitive object expressing imperfectivity).

(4) a simplex verb

Esialgu laps            **korda-b**    kuuldud silpe  
 first    child[NOM] repeat-3SG heard    syllable.PAR.PL  
 siis sõnu            ja lõpuks fraase.<sup>4</sup>  
 then word.PAR.PL and finally phrase.PAR.PL  
 ‘First, the child repeats syllables, then words, and finally, phrases.’

(5) a particle verb and an accusative (total) object expressing perfectivity

Tunnustatud lektor            **korda-b**    üle  
 renowned    lecturer[NOM] repeat-3SG PRT  
 kõik varasema-d suusamäärimise põhitõe-d[...]<sup>5</sup>  
 all[ACC] earlier-ACC.PL ski.smearing.GEN principles-ACC.PL  
 ‘The renowned lecturer repeats all the basic principles of smearing skis[...].’

<sup>4</sup> <https://et.wikipedia.org/wiki/Ehholaalia> (02.10.2018)

<sup>5</sup> <https://www.sparta.ee/uudised/suusauudised/uudis/2016/12/16/21detsembril-toimub-spartas-suur-suusamaarimise-koolitus> (02.10.2018)

- (6) a particle verb and a partitive object expressing imperfectivity  
 Sõnavõtja **korda-b üle** erinevate-s  
 presenter[NOM] repeat-3SG PRT different-INE  
 katkutooni-de-s toimiva-t käitumisjuhise-t.<sup>6</sup>  
 plague.zone-PL-INE applicable-PAR instruction-PAR  
 ‘The presenter repeats the instructions that apply to the different  
 zones of plague.’

The paper presents various examples of aspectual triplets in Estonian, supported by examples of natural language use by native speakers on the internet (Section 5). In addition, the paper addresses the geographical distribution of the particle *ära* ‘away, up, completely’, which is known as the semantically bleached aspectual particle in Estonian (Section 4). The spread of the particle is examined across the Estonian dialects to establish the possible direction or impact of contact on aspectual phenomena. Before the discussion of the data, the Estonian aspectual system is presented (Section 2), followed by a comparison with related and contact languages (Section 3). The paper ends with conclusive remarks (Section 6).

## 2. The aspectual structure of Estonian

The Estonian aspectual structure comprises object case alternation, aspectual (typically Aktionsart) particles, Aktionsart suffixes, verbal constructions and verbal complexes (see e.g., Tamm 2012 for an overview). Object case alternation (also referred to as Differential Object Marking) and the aspectual properties of a sentence are highly correlated in Estonian, but previous sources highlight different details of these relationships and the question of triplets has not been examined in detail (cf. Metslang 1994, 2001, 2017, Sulkala 1996).

Some verbs can express two aspects, perfective and imperfective, by means of the so-called total-accusative versus partitive case alternation, as in (7).

<sup>6</sup> [www.ejs.ee/wp-content/uploads/2015/01/23.10.14.\\_protokoll.doc](http://www.ejs.ee/wp-content/uploads/2015/01/23.10.14._protokoll.doc) (02.10.2018)

- (7) a. Reili kirjuta-s raamatu.  
 R[NOM] write-PST.3SG book.ACC  
 'Reili wrote a book.'
- b. Reili kirjuta-s raamatu-t.  
 R[NOM] write-PST.3SG book-PAR  
 'Reili was writing a book.'

Most verbs are, however, much more restricted in terms of their aspect and case marking. Case alternation roughly corresponds to the situations that the clauses express in terms of Vendlerian classes. Achievements are typically characterized by total (I apply the term *accusative* here) objects and the expression of perfectivity, whereas activities and states express typically imperfective aspect and pattern with partitive objects (cf. Metslang 2001). These aspectual features are fixed to the verbs in the lexicon, since the object case cannot be randomly changed to express the intended aspectual meaning, as illustrated in (8) with the achievement verb *leidma* 'find' and in (9) with an activity verb *uurima* 'examine'.

- (8) a. Leid-si-n vea.  
 find-PST-1S mistake.ACC  
 'I found a/the mistake.'
- b. #Leid-si-n viga.  
 find-PST-1S mistake.PAR  
 Not interpretable as 'I found a/the mistake.'
- (9) a. Uuri-si-n viga.  
 examine-PST-1S mistake.PAR  
 'I examined a/the mistake.'
- b. #Uuri-si-n vea.  
 examine-PST-1S mistake.ACC  
 'Not interpretable as 'I examined a/the mistake.'

Verbs are frequently classified according to their (inherent) aspectual features as bounded or unbounded,<sup>7</sup> scalar or nonscalar,<sup>8</sup> or as inherently imperfective, perfective, or neutral.<sup>9</sup> However, their basic aspect can be modified, which is discussed in terms of nested aspects or two-level theory of aspect in the literature on aspect (e.g. Lindstedt 1984, Verkuyl 1993).

Some information about the Estonian verbal Aktionsart particles is in order. A considerable number of simplex verbs, such as *leidma* ‘find’ or *uurima* ‘examine’, can have a lexical counterpart with an aspectual particle, *üles leidma* ‘find’ or *läbi uurima* ‘examine, complete the examination’. Bereczki (2000: 82) reports of 52 such particles in Estonian. These verbal particles express the typical development and temporal structuring of an activity; therefore, they can be referred to as Aktionsart particles. The particles form lexical units with a verb, but they are syntactically separable in finite clauses.

Typical Aktionsart particles have evolved on the basis of directional adverbs via three phases that define the type of the particles and determine the nature of how they relate to the verb’s arguments. Table 2 below presents examples of the particle types.<sup>10</sup> In Type 1, the verb with the *directional particle* has a theme argument that is subjected to goal-oriented motion along a path of the event that is not syntactically expressed. In Type 2, the *completive particle* has an argument that is subjected to goal-oriented activity. In Type 3, the particle has a purely *bounding or perfective* meaning. The verb with which it appears may lack any theme arguments that are related to the goal and that could measure out the event. Only the particle *ära* represents this type in Estonian.

---

<sup>7</sup> Erelt et al. (1993).

<sup>8</sup> Tamm (2012).

<sup>9</sup> The relevant verb classifications can be found in Sulkala (1996: 178); see also Metslang (2001), Erelt et al. (1993).

<sup>10</sup> See Tamm (2004) for details.

Type 1: Directional: the path of the object corresponds to the progress of the event in (10).

- (10) Mari vii-s raamatu ära/ minema/ välja.  
 M[NOM] bring-3S.PST book.ACC PRT/ away/ out  
 ‘Mary took the book away/out.’

Type 2: Completive-resultative: the event evolves as the theme changes or is traversed, as in (11).

- (11) Mari kontrolli-s toa üle/läbi/ära.  
 M[NOM] check-3S.PST room.ACC PRT  
 ‘Mary checked the room.’

Type 3: Bounding-perfective: there is no argument measuring out the event. There is no path traversed or theme argument affected, and thus no event-related argument for the particle to mark the end-point of, as in (12).

- (12) 148 \*MOT: ja siis sõida-te meie kodu-st mööda  
 and then drive-2PL our home-ELA by  
 sinna kooli juurde.  
 there school.GEN nearby  
 ‘... and then you will drive past our home to the school...’
- 149 \*MOT: ja siis seal võimle-te ära.  
 and then there exercise-2PL PRT  
 ‘...and then you will finish your gym exercises there...’
- 150 \*MOT: ja siis tule-te tagasi [...]<sup>11</sup>  
 and then come-2PL back  
 ‘...and then you will return ...’

In this typical example of recorded spoken language, (12), which is an instance of child-directed speech, a sequence of bounded events is presented by a caregiver to a child – see also Metslang (2001: 463) for more examples.

<sup>11</sup> <https://childes.talkbank.org/browser/index.php?url=Other/Estonian/Zupping/020518.cha> (02.10.2018)

**Table 2.** The Estonian perfective particles

<b>DIRECTIONAL</b> <i>ära, minema</i> 'away', <i>läbi</i> 'through', <i>välja</i> 'out', <i>üles</i> 'up', <i>alla</i> 'down', <i>üle</i> 'over', etc. in their transparent combinations with verbs	<b>COMPLETIVE-RESULTATIVE</b> <i>ära</i> 'completed', <i>maha</i> 'down', <i>läbi</i> 'through', <i>välja</i> 'out', <i>üles</i> 'up', <i>alla</i> 'down', <i>üle</i> 'over', etc. in their less transparent combinations with verbs	<b>BOUNDING-PERFECTIVE</b> ( <i>ära</i> )
Denotes the completion of a path, e.g. the endpoint of the path to a place that is somewhere 'away'.	Denotes the result or completion of the activity or process encompassing an argument.	Denotes the bounding of an activity without encompassing a clear path or theme.
<i>minema minema</i> 'go away', <i>välja minema</i> 'go out', <i>ära jooksmata</i> 'run away'	<i>ära tapma</i> 'kill', <i>ära surema</i> 'die', <i>ära kaduma</i> 'disappear', <i>ära kaotama</i> 'lose', <i>läbi lugema</i> 'read through', <i>ära korraldama</i> 'organize, get done', <i>ära anastama</i> 'occupy', <i>maha müüma</i> 'sell out', <i>maha rahunema</i> 'calm down', <i>välja kannatama</i> 'survive, tolerate', <i>ära puhastama</i> 'clean'	<i>ära + mängima</i> 'do, finish playing', <i>ära + jooksmata</i> 'do, finish running', <i>ära + tegelema</i> 'do, finish the activity', <i>ära + tutvuma</i> 'do, finish getting acquainted with'

What are the ways of forming aspectual triplets, deriving the meaning of secondary imperfectives on the basis of the combinations described above? Erelt et al. (1993: 22–23) list Aktionsart categories of punctual, iterative, continuative, semelfactive, and progressive for Estonian. From these categories, the morphemes expressing iterative, continuative, frequentative and progressive Aktionsart morphemes could lead to secondary imperfective formation in a situation of language contact. However, although there are many iterative and frequentative suffixes (*-le-*, *-skle-*, *-dle-*, *-tle-*, *-ke/gi-*, *-u-*, *-i-*) and continuous Aktionsart suffixes (*-ne-*, *-tse-*, *-uta-*, *-nda-*, *-rda-*, *-lda-*, *-ise*), none of them are recruited to derive secondary imperfectivization in a regular manner. The meaning of secondary imperfective is regularly conveyed by the object case, as in (1) above.



### 3. Comparisons with related and contact languages

This section discusses Estonian and Finnish, Russian, and Germanic. Finnish and Estonian differ in the regularity of expressing various aspectual phenomena that could be related to the relative regularity of aspectual triplets in Estonian: Aktionsart suffixes, object case alternation, lexical aspect and particle verbs.

Firstly, Estonian and Finnish are rich in Aktionsart suffixes that either change or do not change the lexical aspect of the verb. However, as one of the anonymous reviewers notes, their character is different in the sense that the Finnish Aktionsart suffixes are more widespread than the Estonian ones. In terms of a possible language-internal development, some of the imperfectivizing suffixes could have become more general. However, it cannot be easily established, i.e. that there is or that there has been, for instance, a frequentative suffix developing into a general imperfectivizing suffix in Finnish. In Russian the secondary imperfective suffixes have several form variants that depend on the lexical items, whereas the third member of the triplet is uniformly expressed by the partitive case on the object in Estonian.

Secondly, there is less non-aspectual object case alternation in Estonian than in Finnish. Comparison with other Finnic languages also shows that Estonian verb classes have undergone a regular change that did not affect other Finnic languages. Object case in Finnish is not always aspectual, whereas it is more often aspectual in Estonian. For instance, in (13a) the verb describing a state has an accusative-total object in Finnish. In Estonian (13b), the state patterns with the partitive object as expected under aspectual case marking.

- (13) a. Tiedä-n    sen / \*sitä    (Finnish)  
           know-1SG    it.ACC / it.PAR  
           'I know it.'

- b. Tean            seda / \*selle        (Estonian)  
                   know-1SG   it.PAR / it.ACC  
 'I know it.' (a stative verb with a partitive object, **aspectual**  
 marking)

In sum, Estonian has more partitive objects than Finnish, and the Estonian object case alternation is more in line with aspectual oppositions in terms of perfectivity.

Thirdly, Estonian lexical aspect determines the clausal aspect more strongly than Finnish lexical aspect does. The examples in (14) illustrate the Estonian pattern. While resultative phrases as in (14a) are attested as aspectual 'boundaries', telizers or perfectivizers in Finnish as well as Estonian (14b), various verb classes cannot be bounded, telized or perfectivized solely by means of object case in Estonian (14c), but they can in Finnish (14d) (following Kiparsky 1998). Instead, an aspectual particle is associated with the verb (14e). In fact, even verbs where Finnish would use a resultative construction tend to appear with a dedicated verbal Aktionsart particle in Estonian, as in (14f).

(14) a. Finnish

Metsästäjä    ampu-i            karhu-n    kuoliaa-ksi.  
 hunter        shoot-PST.3SG   bear-ACC   dead-TRA  
 'The hunter shot a/the bear dead.'

b. Estonian

Ta    luge-s            raamatu    kapsa-ks.  
 s/he   read-PST.3SG   book.ACC   cabbage-TRA  
 'S/he read the book such that it looked like a cabbage  
 [in the  
 end].'

c. Estonian

??Ta   luge-s            raamatu.  
 s/he   read-PST.3SG   book.ACC  
 'S/he read the book; s/he chose a book to read.'

## d. Finnish

Hän luk-i kirja-n.  
 s/he read-PST.3SG book-ACC  
 ‘S/he read the book.’

## e. Estonian

Ta luge-s raamatu läbi.  
 s/he read-PST.3SG book.ACC PRT  
 ‘S/he read the book (from cover to cover).’

## f. Estonian

Jahimees lask-is karu maha.  
 hunter shoot-PST.3SG bear-ACC PRT  
 ‘The hunter shot a/the bear.’

Finally, Estonian Aktionsart and aspectual particle types need to be highlighted also in the context of Germanic and Slavic verbal particles and prefixes. At least one of the particles, *ära*, is not comparable to the Finnish resultatives or Germanic Aktionsart particles, but more similar to the perfectivizing elements in Russian in its independence from the argument or thematic structure, and it has a purely bounding and perfective meaning. The type 2 particles, completive-resultative ones, where the event evolves as the theme argument changes or is traversed, occur in Germanic, possibly also in some uses of the Finnish *pois* ‘away’ or *läpi* ‘through’, which certainly qualify as Type 1 particles.

A similarity between Estonian and the Slavic system in secondary imperfectivization is the restriction on the possible readings of the secondary imperfectives (cf. Soboleva 2014, Janda et al. 2013). Example (15) illustrates a correlate of a Russian primary imperfective with the simplex verb *lugema* ‘read’, where the imperfective reading correlates with the partitive case marking on the object.

- (15) luge-s raamatu-t  
 read-3SG.PST book-PAR  
 ‘read/was reading the book’

Example (16) illustrates a correlate of a Russian perfective with the verb *lugema* ‘read’, where the perfective reading correlates with the accusative case marking on the object and an Aktionsart particle.

- (16) *luges*                *raamatu läbi*  
 read-3SG.PST book.ACC through  
 ‘read through the (whole) book’

Example (17) in turn illustrates a correlate of a Russian secondary imperfective with the verb *lugema* ‘read’, where the secondary imperfective reading correlates with the partitive case marking on the object and the verb with an Aktionsart particle. This example shows that also in Estonian, not all verb classes are equally well accepted with the interpretation of secondary imperfectives formed by the partitive objects.

- (17) ??*luge-s*            *raamatu-t läbi*  
 read-3SG.PST book-PAR through  
 ‘was reading the book from cover to cover’

The restrictions on the readings that a secondary imperfective imposes on this verb are similar in Estonian and Russian; in this case, the iterative is allowed.<sup>12</sup> Estonian does not have triples with each combination of verbs and particles. However, frequent and productive triple formation seems to lack with similar combinations in Russian. Some examples of hypothetical (morphologically possible) but in practice non-existent or at least not attested Russian triplets are collected from Janda et al. (2013): spoil: *portit*’, *ispor-tit*’, *\*isporčivat*’; feed: *kormit*’, *nakormit*’, *\*nakarmlivat*’; write: *pisat*’,

<sup>12</sup> *Pročityvat* ‘read through’ as a secondary imperfective is a possible word, but it is not a usual context-free word, e.g. *On neodnokratno / mnogo raz pročityval e’tu knigu, (no) tak do konca ee i ne ponjal*, which could be rendered as ‘he read through the book multiple times, but did not end up understanding it fully’, Natalia Vaiss, p.c. Iterative contextual support is necessary for the Estonian combination of the Aktionsart particle with the verb *lugema* ‘read’ and the partitive object, cf. also Vaiss (2004).

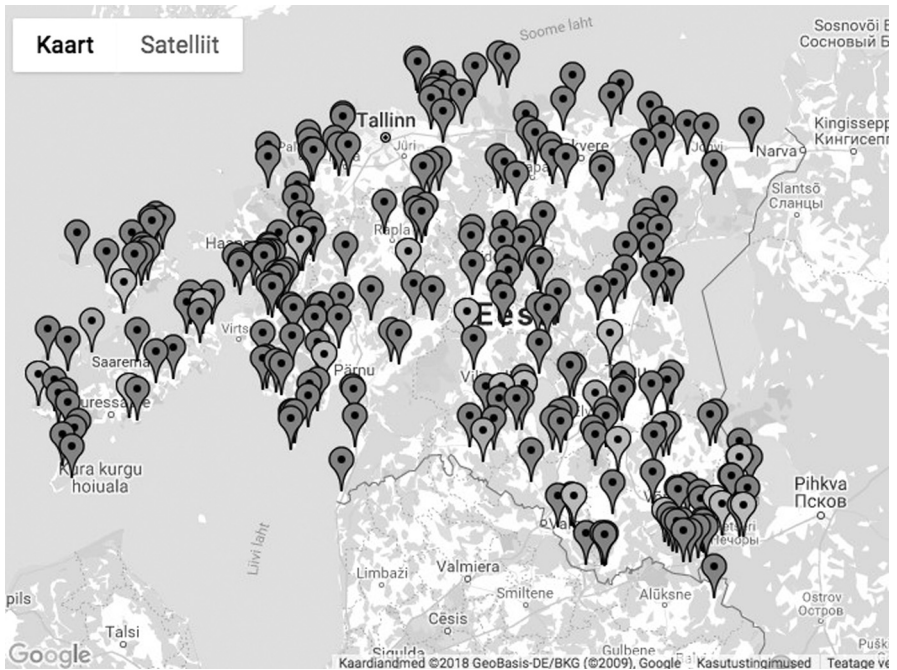
*napisat'*, *napisyvat'*; frighten, scare: *pugat'*, *\*napugat'*, *napugivat'*; lose: *terjat'*, *poterjat'*, *\*poterivat'*; celebrate: *prazdnovat'*, *otprazdnovat'*, *\*otprazdnovyvat'*; make, do: *delat'*, *sdelat'*, *\*sdelyvat'*; see: *videt'*, *uvidet'*, *\*uvidyvat'*; fix: *fiksirovat'*, *zafiksirovat'*, *\*zafiksirovyvat'*; build: *stroit'*, *postroit'*, *\*postraivat'*. The event structural, aspectual and lexical reasons for the similarities in banning the third member in some potential triplets in the two languages diverge systematically. In sum, aspectual triplets emerge or fail to emerge in partly similar way in Estonian and Slavic aspect.

It should be stressed, however, that Estonian did not acquire the Russian aspectual verbal prefixation in the way that Veps or Karelian did, which obtained Aktionsart prefixes such as *pere-*, *po-* and *do-* as reported in Kiefer and Honti (2003). While Arkadiev (2018) shows many other instances of direct calques or even exact morphemes from Russian and Slavic in their contact languages, no similar direct calques or forms can be observed in Estonian. The similarity lies in the regularity of aspectual triplets. This makes Estonian different from Finnish as well as Livonian. Even if partitive objects appear with perfective verbs in Finnish, and in Finnish partitive objects can 'imperfectivize' verbs (see VISK §1512), there is no widespread formation of triplets.

#### 4. The particle *ära* in Estonian dialects

Measuring how the frequency of aspectual triplets is related to language contact is beyond the scope of the present study, but the frequency of aspectual particles can be traced, for instance, in the Estonian dialect corpus. If there are more aspectual particles in a language sample, then it does not necessarily mean that there are also more regular ways of forming aspectual triplets; more aspectual particles may indicate higher rate of paradigmaticization. However, if there are less particles in a dialect area, then the frequency of aspectual triplets is possibly also lower, which may lead to a lower rate of paradigmaticization.

The occurrence of the verbal particle *ära* was investigated in the Estonian dialect subcorpora. If the frequency of particles depends on Russian influence, then we would expect more aspectual particles in the Russian contact zones. Figure 1 below depicts the occurrence of the particle *ära* in the Estonian villages from which dialect samples were collected.<sup>13</sup> Lighter coloured marks represent higher numbers of occurrence; the link provided in the previous footnote shows the exact numbers of occurrence of *ära* in each village.



**Figure 1.** Spread of the occurrence of the particle *ära* across Estonian villages (lighter coloured marks represent higher numbers)

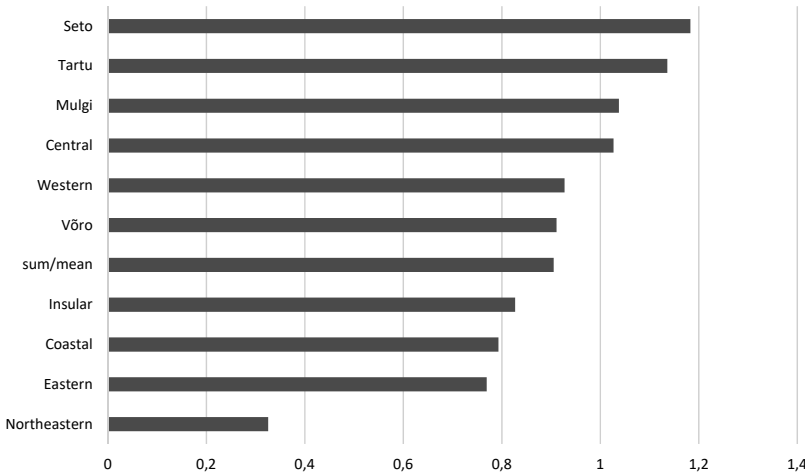
<sup>13</sup> <http://www.murre.ut.ee/mkweb/?lemma=%C3%A4ra&liik=Adva&tahendus=&sonene=&vorm=&kontekst=-1&keel=eesti&murre=&murak=&aasta=&vanus=&sugu=&boss=> (02.10.2018)

Although it can be observed that lighter marks appear more frequently in the west, centre and south of the Estonian language area, the absolute numbers do not provide an optimal measure. Therefore, a uniform measure was applied for each dialect area to estimate the proportion of the aspectual particle in the total sum of words. First, I counted the number of sentences that contained the particle (column 2 in Table 3 below) in each dialect area, then divided the result by the total number of tagged words in the subcorpus as reported in Lindström (2015:20–22) (column 3), and finally I multiplied the end result by one hundred to obtain a percentage (column 4).

**Table 3.** Frequency of *ära* in the dialect subcorpora

Dialect	number of sentences with 'ära'	number of annotated words in the subcorpus	Percentage of 'ära' in dialectal texts
Northeastern	184	56525	0.32551968
Eastern	389	50570	0.769231
Coastal	453	57128	0.792956
Insular	1664	201184	0.827104
Sum/Mean	<b>9124</b>	<b>1008080</b>	<b>0.905087</b>
Võro	882	96818	0.910988
Western	1793	193381	0.92718519
Central	1548	150754	1.026838
Mulgi	679	65432	1.03771855
Tartu	733	64519	1.136099
Seto	849	71769	1.182962

Figure 2 below presents the frequency of the particle *ära* in the Estonian dialect subcorpora, arranged from the highest to the lowest proportion (top to bottom).



**Figure 2.** Frequency of the particle *ära* in the Estonian dialect subcorpora

Northeastern, Eastern, coastal and insular dialects place below the mean, while Seto, Tartu, Mulgi, central, Western and Võro dialects place above the mean line. More aspectual particles occur in the Russian—but possibly also Baltic—contact zones, as well as in the west, possibly along trade routes. Germanic may have influenced those regions more than others.

## 5. Examples of triplets: some typical verbs and particles

The following examples show more evidence for the ‘aspectual triplets’ in Estonian language as represented online: more verbs and more particles than illustrated above can form triplets.

(18) a simplex verb with a partitive object

Kui riik **tee-b** **elarve-t** valesti, siis vingume,[...]¹⁴  
 if state[NOM] make-3SG budget-PAR wrong then whine  
 ‘If the state writes a bad budget, then we complain,[...]’

¹⁴ <https://www.saartehaal.ee/2012/01/05/e-loendusest-osavott-saare-maakonnas-jaab-alla-riigi-keskmise/> (02.10.2018)



- (19) a particle verb with an accusative object

Kui Riigikogu **tee-b eelarve ümber**, siis...<sup>15</sup>  
 if parliament [NOM] make-3SG budget.ACC PRT then  
 'If the Parliament redraws the budget, then...'

- (20) a particle verb with a partitive object

On muidugi paha, kui eelarve tuleb ümber teha,  
 'It is of course bad when the budget needs to be redrawn...'  
 aga ka riik **tee-b eelarve-t ümber**<sup>16</sup>  
 but also state[NOM] make-3SG budget-PAR PRT  
 '... but even the state is redrawing the budget'

Naturally occurring 'minimal triplets' with identical argument frames and referents are difficult to find. As secondary imperfectives were proposed as one of the characteristic features of the Russian aspectual system in contact situations, two particle verbs are illustrated below in pairs. The verb *töötama* 'work, develop' and the particle *välja*, derived from 'out', are frequent in triplets. Several verbs, such as *selgitama* 'clarify', *mõõtma* 'measure', and *arvutama/arvestama* 'calculate, estimate' occur with this particle in triplets.

- (21) a particle verb with an accusative object

Jaapan **tööta-b välja uue**  
 Japan[NOM] make-3SG PRT new.ACC  
**videoedastustehnoloogia**,<sup>17</sup>  
 video.transmission.system.ACC  
 'Japan will develop a new video transmission system.'

<sup>15</sup> <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/201110261400> (02.10.2018)

<sup>16</sup> <https://www.postimees.ee/1723979/ulikoolid-rikuvad-oppemaksu-tostes-seadust> (02.10.2018)

<sup>17</sup> <https://foorum.hinnavaatlus.ee/viewtopic.php?t=354932> (02.10.2018)

- (22) a particle verb with a partitive object

Eesti firma tööta-b välja uut vähiravimi-t.<sup>18</sup>  
 Estonian company[NOM] make-3SG PRT new.PAR cancer.drug-PAR  
 ‘An Estonian company is developing a new medicine to cure cancer...’

The verb *viima* ‘bring, take’ and a particle based on *läbi* ‘through’ occur often in triplets.

- (23) a particle verb with an accusative object

Ürituse vii-b nii Tartu-s kui ka  
 event.ACC organize-3SG so T-INE as also  
 Tallinna-s läbi Harald Lepisk.<sup>19</sup>  
 T-INE PRT HL[NOM]  
 ‘In Tartu, as well as in Tallinn, the event will be organized by Harald Lepisk.’

- (24) a particle verb with a partitive object

Kohapeal vii-b üritus-t läbi  
 locally organize-3SG event-PAR PRT  
 Keskerakonna Noortekogu Kuressaare klubi.<sup>20</sup>  
 Centre.Party.GEN youth.section.GEN K.GEN club[NOM]  
 ‘The event is locally organized by the Kuressare Club of the youth section of the Estonian Centre Party.’

The internet provides many more examples of aspectual triplets, such as *üle viima* ‘transfer’, *lahti harutama* ‘disentangle, solve’, etc.

<sup>18</sup> <http://arileht.delfi.ee/news/uudised/eesti-firma-tootab-valja-uut-vahiravimit?id=8844933&com=1&no=20> (02.10.2018)

<sup>19</sup> [http://opleht.ee/2018/09/seminaril-jagatakse-abiturientidele-nippe-opetajate-paevaks/\(02.10.2018\)](http://opleht.ee/2018/09/seminaril-jagatakse-abiturientidele-nippe-opetajate-paevaks/(02.10.2018))

<sup>20</sup> <https://mu.ee/uudised/2007/02/13/kesknoored-toetavad-kuressaares-alkoholi-muugi-piiramist> (02.10.2018)

## Conclusive remarks

The main focus of the present paper is Estonian aspectual triplets that emerge by means of aspectual particles and the partitive object case (expressing secondary imperfectivization). The expression of the semantics of this specific Slavic aspectual category employs rather different means in Estonian. In Slavic, verbal morphology is employed to express secondary imperfectivization, while in Estonian, it is object case marking. However, aspectual triplets emerge as a systematic commonality between Estonian and Slavic aspect.

The cluster of features that determine aspectual triplets in Estonian may be an internal development that is regular, evolving along a grammaticalization path that is similar in the two languages in contact. If, however, there emerge unrelated and non-clustered features and developments that characterize the Slavic aspectual system, then we can assume Slavic influence. The study relied on previous sources that discuss aspect and more specifically, perfectivity and imperfectivity in comparison with Finnish. Perfectivity expressed by an aspectual prefix or particle that is not directly related to a measuring argument such as an incremental theme or path is another considerable structural change towards the grammaticalization of aspect. It is not clear if this development is evidence of Russian or Baltic influence, or whether it is an independent, language-internal development.

In Estonian, there are traits that have emerged in the course of its recorded development that are not shared by Finnish. The Estonian object case alternation, from its common or 'own' inventory of morphosyntax, is used for the formation of the categories for perfectivity, imperfectivity, and also, for secondary imperfectives. Aktionsart particles, on the other hand, may well be an internal development, but the existing inventory stems from a German or Low German inventory of morphosemantics, and their distribution resembles present-day Germanic syntax (German and Dutch). The particles are separable and typically employed to express the

concept of telicity and result as in those languages. In Estonian, the particles are also related to expressing information structure (cf. Metslang 2001), which may have prevented the emergence of verbal prefixation as in Baltic and Russian contact languages. So while no perfective particle forms are directly taken from Russian, other forms (a) introduced from its own morphosyntactic inventory (case alternation of objects and some subjects) that is probably reinforced by additional Baltic influence and (b) loaned from other contact languages such as Germanic and probably also reinforced by additional Baltic influence, have aligned to express the conceptual distinctions characteristic of Russian aspect: perfectivizing and secondary imperfectivizing.

Even if the present paper does not take a stance as concerns the temporal and directional nature of the phenomena, the study on the frequency of the particle suggests that a directionality is plausible, since the Northeastern and Southeastern dialects stand in stark contrast; the frequency of the particle is lower in the former, so we can hypothesize that there is a contact phenomenon. The study may thus also provide support for the idea that Estonian grammar is placed typologically between Finnic and SAE (Metslang 2009).

Although precise quantitative analyses are left for further studies, the regularity of the parallels between the two aspectual systems in comparison with Finnish, a related Finnic contact language, indicate more similar aspectual semantic categories in Russian, paired with more regular morphological means of expressing them, as in the formation of aspectual triplets.

The phenomenon of aspectual triplets is a potentially relevant starting point for studies targeting the links between structural language change and culture. In Russian, as well as in Estonian, where verbal particles or verbal prefixes express results, the third member of an aspectual triplet is recruited to express a goal, an intended result that has not been attained. An interesting further cultural question may be, to which extent the emergence of the Estonian triplets can be attributed to Russian interference, as opposed to any

other factor, including a general cultural trend where talking about goals has become culturally more prominent. In any case, the contact language of Russian provides a semantic triplet model to express ongoing, repeating or general events that are oriented towards a morphologically-lexically expressed result state or boundary. This semantic content can easily be expressed by the available lexical and morphological means in Estonian.

#### ABBREVIATIONS

1 1<sup>st</sup> person, 2 2<sup>nd</sup> person, 3 3<sup>rd</sup> person, ACC accusative, ELA elative, GEN genitive, ILL illative, IMP2 secondary imperfective, INE inessive, INF infinitive, MASC masculine, NEG negative, NOM nominative, PAR partitive, PRT particle, PRF perfective (prefix), PL plural, PRS present, PST past, SAE Standard Average European, SG singular, TRA translative

#### REFERENCES

- Arkadiev, Peter 2018. Borrowed Preverbs and the Limits of Contact-Induced Change in Aspectual Systems. – The Role of Prefixes in the Formation of Aspectuality. *Issues of Grammaticalization*. (Biblioteca di Studi Slavistici 39). (Eds.) Rosanna Benacchio, Alessio Muro, Svetlana Slavkova. Firenze: Firenze University Press, 2017 [2018], 1–21.
- Bereczki, Gábor 2000. *Bevezetés a balti finn nyelvészetbe* [Introduction to Finnic Linguistics]. – Budapest: Universitas Könyvkiadó.
- Binnick, Robert I. 1991. *Time and the Verb: A Guide to Tense and Aspect*. – New York: Oxford University Press.
- Comrie, Bernard 1976. *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. – Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Östen 1985. *Tense and Aspect Systems*. – Oxford: Blackwell.
- Erelt, Mati; Reet Kasik; Helle Metslang; Henno Rajandi; Kristiina Ross; Henn Saari; Kaja Tael; Silvi Vare 1993. *Eesti Keele Grammatika. II Osa: Süntaks ja Kiri* [Estonian Grammar. Part II: Syntax. Appendix: Orthography]. – Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Galambos, Alexandra 2007. Primary and secondary imperfectives in Russian: A cumulativity analysis. – *LSO Working Papers in Linguistics* 7:

- Proceedings of WIGL 2007, 79–94. [http://vanhise.lss.wisc.edu/ling/files/ling\\_old\\_web/lso/wpl/7/galambos.pdf](http://vanhise.lss.wisc.edu/ling/files/ling_old_web/lso/wpl/7/galambos.pdf) (02.10.2018)
- Hasselblatt, Cornelius 1990. Das estnische Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen. – Wiesbaden: Harrassowitz.
- Isačenko, Alexander V. 1962. Die russische Sprache der Gegenwart. Teil I. Formenlehre. – Halle: Veb Max Niemeyer Verlag.
- Janda, Laura; Anna Endresen; Julia Kuznetsova; Olga Lyashevskaya; Anastasia Makarova; Tore Nessel; Svetlana Sokolova 2013. Why Russian Aspectual Prefixes aren't Empty: Prefixes as Verb Classifiers. – Bloomington, IN: Slavica.
- Kiefer, Ferenc; Honti, László 2003. Verbal 'prefixation' in the Uralic languages. – Acta Linguistica Hungarica 50, 137–153.
- Kiparsky, Paul 1998. Partitive Case and Aspect. – The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors. Miriam Butt, Wilhelm Geuder (Eds.). Stanford: CSLI, 265–308.
- Lindström, Liina 2015. Ülevaade eesti murrete korpusest seisuga 17.11.2015. – Tartu Ülikool (MS) [https://www.keel.ut.ee/sites/default/files/fl/murde-korpuse\\_seis\\_171115.pdf](https://www.keel.ut.ee/sites/default/files/fl/murde-korpuse_seis_171115.pdf) (02.10.2018)
- Lindstedt Jouko 1984. Nested Aspects. – Aspect Bound. A Voyage into the realm of Slavic, Germanic and Finno-Ugrian Aspectology. C. de Groot, H. Tammola (eds.), (22–38). Dordrecht: Foris.
- Metslang, Helle 2017. Sihitis [The Object]. – Mati Ereht and Helle Metslang (Eds.). 2017. Eesti keele süntaks [Syntax of Estonian]. (Eesti keele varamu III.) 258–277. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Metslang, Helle 2009. Estonian Grammar between Finnic and SAE: Some Comparisons. – Language Typology and Universals, 49–71.
- Metslang, Helle 1994. Temporal Relations in the Predicate and the Grammatical System of Estonian and Finnish. – Oulu: Oulun Ylipisto. <https://www.etis.ee/Portal/Publications/Display/1910fa3f-d235-4218-952a-15af01ea583d> (02.10.2018)
- Metslang, Helle 2001. On the Developments of the Estonian Aspect: The Verbal Particle *ära*. – Circum-Baltic Languages, vol. 2: Grammar and typology. Östen Dahl, Maria Koptjevskaja Tamm (Eds.). Amsterdam, Benjamins, 2001, 443–479.

- Rassudova, Olga Petrovna 1984. *Aspectual Usage in Modern Russian = Upotreblenie vidov glagola v sovremennom russkom jazyke*. – Moscow: Russky Yazyk.
- Soboleva, Valentina S. 2014. On Semantic Peculiarities of Secondary Imperfective Verbs in Russian: Their (In)Compatibility with the Notions of Duration and Completion. – *Russian Language Journal* 64, pp. 151–199. <https://www.jstor.org/stable/43669254> (02.10.2018).
- Sulkala, Helena 1996. Expression of Aspectual Meanings in Finnish and Estonian. – *Estonian: Typological Studies I*. Mati Ereht (Eds.). (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 4.) Tartu: 53 165–225.
- Tamm, Anne 2012. Scalar Verb Classes. Scalarity, Thematic Roles, and Arguments in the Estonian Aspectual Lexicon. – Firenze: Firenze University Press. <http://www.fupress.com/archivio/pdf/5326.pdf> (02.10.2018).
- Tamm, Anne 2004. On the Grammaticalization of the Estonian Perfective Particles. – *Acta Linguistica Hungarica* 51(1–2), 143–169.
- Vaiss, Natalia 2004. Verbi aspektikategooria eesti ja vene keeles. – *Eesti keel: võõrkeelest teiseks keeleks*. (Eds.) Mart Rannut (145–184). Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Verkuyl, Henk 1993. *A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and Atemporal Structure*. (Cambridge Studies in Linguistics 64). Cambridge: Cambridge University Press.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso Suomen Kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7 (02.10.2018)

#### LINKS REFERENCED IN THE ARTICLE:

- Eesti Päevaleht, Delfi: <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/juhtkiri-tallinn-annab-louna-estit-ara?id=82266575> (30.05.2018)
- Wikipedia: <https://et.wikipedia.org/wiki/Ehholaalia> (02.10.2018)
- Sparta: <https://www.sparta.ee/uudised/suusauudised/uudis/2016/12/16/21-detsembril-toimub-spartas-suur-suusamaarimise-koolitus> (02.10.2018)
- Eesti Jahimeeste Selts: [www.ejs.ee/wp-content/uploads/2015/01/23.10.14.\\_protokoll.doc](http://www.ejs.ee/wp-content/uploads/2015/01/23.10.14._protokoll.doc) (02.10.2018)
- CHILDES: <https://childes.talkbank.org/browser/index.php?url=Other/Estonian/Zupping/020518.cha> (02.10.2018)

University of Tartu, murdekorpus: [https://www.keel.ut.ee/sites/default/files/fl/murdekorpuse\\_seis\\_171115.pdf](https://www.keel.ut.ee/sites/default/files/fl/murdekorpuse_seis_171115.pdf) (02.10.2018)

University of Tartu, murdekorpus: <http://www.murre.ut.ee/mkweb/?lemma=%C3%A4ra&liik=Adva&tahendus=&sone=&vorm=&kontekst=-1&keel=eesti&murre=&murrak=&aasta=&vanus=&sugu=&boss=>

Saarte Hääl, saarlaste päevaleht: <https://www.saartemaal.ee/2012/01/05/e-loendusest-osavott-saare-maakonnas-jaab-alla-riigi-keskmise/> (02.10.2018)

Riigikogu: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/201110261400> (02.10.2018)

Postimees: <https://www.postimees.ee/1723979/ulikoolid-rikuvad-oppe-maksu-tostes-seadust> (02.10.2018)

Hinnavaatlus - Foorum: <https://foorum.hinnavaatlus.ee/viewtopic.php?t=354932> (02.10.2018)

Ärileht – Delfi: <http://arileht.delfi.ee/news/uudised/eesti-firma-tootab-valja-uu-vahiravimit?id=8844933&com=1&no=20> (02.10.2018)

Õpetajate Leht: <http://opleht.ee/2018/09/seminaril-jagatakse-abiturientidele-nippe-opetajate-paevaks/>(02.10.2018)

Meditsiini Uudised: <https://mu.ee/uudised/2007/02/13/kesknoored-toetavad-kuressaares-alkoholi-muugi-piiramist> (02.10.2018)



## ASPEKTIKOLMIKUD EESTI KEELES

Artiklis pööratakse tähelepanu eesti keele aspektinähtusele, mille nimetuseks sobib „aspektikolmik“. Aspektikolmikud võimaldavad eesti keele aspektisüsteemis väljendada tegevuse eesmärgilisust, potentsiaalset tulemuslikkust, kusjuures tulemus on verbi vormiga teatud määral samuti väljendatud. Näiteks olgu vene keele aspektikolmik, kus imperfektiivsele lihtverbile *merit* ‘mõõtma’ vastab perfektiivne prefiksverb *izmerit* ‘(ära/üle/välja) mõõtma’ ja perfektiivsest prefiksverbist saab tuletada sekundaarimperfektiivse verbi *izmerjat* ‘parasjagu/sageli/üldiselt (ära/üle/välja) mõõtma’.

Eesti keeles on levinud leksikaalsed imperfektiivse-perfektiivse aspekti paarikud, näiteks *mõõtma* ja *välja mõõtma*. Aspektipaarikuid esineb rohkelt ka germaani keeltes, näiteks hollandi *meten* ‘mõõtma’ ja *uitmeten* ‘välja mõõtma’. Soome keele leksikonis sarnased partiklist ja verbist koosnevad aspektipaarikud aga levinud ei ole, seega realiseerub soome aspektisüsteemis imperfektiivse-perfektiivse vastandus pigem sihitisekäände vaheldumise kaudu: *mitata/mitoittaa* ‘(ära/üle/välja) mõõtma’.

Kuna eesti keeles saab kombineerida sihitisekäände morfoloogilist vaheldumist (sarnasus soome keelega) ja leksikaalseid aspektipaarikuid (sarnasus germaani keeltega), siis esineb ka võimalus moodustada aspektikolmikuid sarnaselt slaavi keeltega. Eesti keele kolmikute kolmas liige moodustatakse partitiivobjekti abil aspektipartikliga verbist, nagu näiteks lauses *Teadlane mõõdab CO<sub>2</sub> emissiooni mahtu välja* (partitiivobjekt: *mahtu*, partikkelverb: *mõõdab välja*).

Keele ja kultuuri kokkupuutepunktide kontekstis on huvitav, kas kolmikud, mis iseloomustavad slaavi keeli, levivad eesti keeles pigem vene keele kontaktnähtusena või tänu suurenenud vajadusele

ning vabadusele seada ja mõista kestvaid tegevusi tulemuste kaudu. Artikkel piirdub kontaktnähtuste rolli selgitamisega.

**Võtmesõnad:** aspekt, tegevuslaad, partitiiv, sihitis, verbipartikkel, tegusõna semantika, sekundaarimperfektiiv, vene keele kontaktimõju, eesti murded

# SPRACHGESCHICHTLICHE UND -TYPOLOGISCHE FRAGEN DER MOVIERUNG UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DES ALTEN SÜDESTNISCHEN

Szilárd Tóth

Narva – Tallinn

Im Artikel wird es versucht, die Erscheinungen der estnischen Sprache, die zur Movierung (Motion) zugeordnet werden können, im ostseefinnischen und europäischen Kontext diachronisch in ihrer Dynamik zu beschreiben. Es wird eine Antwort auf die Frage gesucht, ob das Fehlen der Kategorie des grammatischen Genus im Estnischen die Movierung als Mittel der Wortschatzerweiterung zulässt. Auf der Grundlage der Grammatik Johannes Gutsblaffs wird bewiesen, dass im Estnischen das Wortbildungssuffix *-ik* auch für Bildung der Feminina gedient hat. Die erwiesene uralte ostseefinnische Gendermarkierung (genauer: die Markierung des Sexus) hängt mit der Markierung der stereotypisch geringen Größe der Frau zusammen. Die Sexusneutralisierung des Suffixes hatte im 18. Jahrhundert ihren Anfang. Deren Grund war eine komplizierte Abfolge von Bedeutungsveränderungen von bestimmten Lexemen.

**Keywords:** Wortbildung, Südestnisch, dörptestnische Schriftsprache, Johannes Gutsblaff, Ostseefinnisch, Gendermarkierung, Sexusneutralisierung, Bedeutungsveränderung, binäres Prinzip

## I. Sexus – Genus – Gender, Motion und Finnougristik

Der Problemkreis des Genders, der Widerspiegelung des biologischen Sexus im gesellschaftlichen Kontext, ist in den letzten Jahrzehnten im Zusammenhang mit der Gleichberechtigung der Geschlechter aktuell geworden. Im Bereich der Philologie entwickelten sich die feministische Sprach- und Literaturwissenschaft,

später die **Genderlinguistik** zu selbständigen Disziplinen. Es wird seit Jahrzehnten mit umfangreichem Material aus vielen Sprachen erforscht, inwiefern sich der Sexus in der Sprache widerspiegelt bzw. wie **Sexus**, **Genus** und **Gender** miteinander zusammenhängen. Die feministische sprachkritische Forschung konzentrierte sich auf die angeblich stereotype Darstellung und negative Bewertung der Frauen mit Hilfe von Sprache (Gottburgsen 2000: 21). Es besteht eine Unmenge westeuropäischer und amerikanischer Sachliteratur (siehe die entsprechenden Bibliographien, z. B. im Internet<sup>1</sup>). Auch Studien zur **Männerforschung** sind vorhanden.

Die Genderforschung wurde auch in Osteuropa populär – unter dem Einschluss von Russland; sie hat sogar das ziemlich konservative Wissenschaftsleben der finnisch-ugrischen Minderheitsvölker erfasst. Man kann heute bereits von udmurtischer (Ljubow P. Fjodorowa) und komi-permjakischer (Ljubow A. Kosowa) literaturwissenschaftlicher Genderforschung sprechen, wogegen die udmurtische oder komi-permjakische Sprachwissenschaft diesen Forschungsbe- reich noch wenig entdeckt hat. 2002 fand die erste genderbezogene Finnougristikkonferenz „Gender in Finno-Ugristics“ an der Universität Wien statt. Einige der Vorträge dieser Tagung wurden in der elektronischen Zeitschrift WEBFU veröffentlicht, darunter zwei programmatische Aufsätze (Laakso 2003 a, Hasselblatt 2003).

Die Termini **Motion** und **Movierung** gehören keineswegs zu den besonders verbreiteten sprachwissenschaftlichen Begriffen, vor allem nicht in der Finnougristik/ Uralistik. So spricht Conrad allgemein von der Bildung eines Substantivs des den antonymen Sexus bezeichnenden anderen Genus (Conrad 1975: 172), Bußmann jedoch in erster Linie im engeren Sinne von der Bildung eines Femininums, die tatsächlich ungleich häufiger als die Bildung eines Maskulinums ist (Bußmann <sup>2</sup>1990: 507; siehe auch Metzler-Lexikon 1993: 406, das Lemma *motion* in der englischen Variante

---

<sup>1</sup> [www.uni-duisburg.de/FB3/ROMANISTIK/PERSONAL/Burr/Gender/Biblio.htm](http://www.uni-duisburg.de/FB3/ROMANISTIK/PERSONAL/Burr/Gender/Biblio.htm) oder [www.fb10.uni-bremen.de/homepages/burr/Gender/Biblio.htm](http://www.fb10.uni-bremen.de/homepages/burr/Gender/Biblio.htm)

des Buches: Bussmann 1996: 316 und Baranov & al. 2001: 238). Der Terminus „motion“ wird aber im Englischen zumeist nicht verwendet, es wird etwa einfach von „suffix for the female noun“ geredet (Greenbaum 1996: 108).

Die Movierung wird in der feministischen Linguistik als Beispiel für die sprachliche Widerspiegelung einer patriarchalischen Gesellschaft betrachtet (Metzler-Lexikon 1993: 406). Die Dichotomie „maskulines Ausgangswort“ vs. „feminine Ableitung“ soll das „**male-as-norm**“-Prinzip (MAN-Prinzip) widerspiegeln. Entsprechend diesem Prinzip repräsentieren Männer die Standardnorm, Frauen aber den Ausnahmefall (Gottburgsen 2000: 21).

Im Weiteren wird es versucht, diejenige Erscheinungen der estnischen Sprache, die zur Movierung zugeordnet werden können, im ostseefinnischen und europäischen Kontext aus diachronischem Blickwinkel, in ihrer Dynamik zu beschreiben. Die Nachbarsprachen des Estnischen können bei der Erklärung bestimmter Erscheinungen hilfreich sein. Die Darstellung der Movierung einiger anderer Sprachen Europas ist aus typologischen Gründen von Bedeutung. Ich suche eine Antwort auf die Frage, ob das Fehlen der Kategorie des grammatischen Genus in finnisch-ugrischen Sprachen, besonders im Estnischen die Movierung als Mittel der Wortschatzerweiterung ausschließt und wenn Movierung doch erscheint, inwiefern sie auf autochthone oder fremde Quellen zurückzuführen ist. Was das Estnische betrifft, sind mein Ausgangspunkt die Sprachdenkmäler des 17. Jahrhunderts, in erster Linie die ersten Grammatiken.

## 2. Überblick über die Movierung

### 2.1. DIE MOVIERUNG ALS INDOGERMANISCHE ERSCHEINUNG

Die Movierung ist eine bekannte Erscheinung in den idg. Sprachen. Die durch Movierung entstandenen Wörter in den idg. Sprachen wechseln nicht nur den Sexus der Denotation, sondern meist auch

ihr Genus, in den uralischen Sprachen dagegen können die Lexeme nur den Sexus wechseln (da das grammatische Genus fehlt).

In der deutschen Sprache gehört die aus dem Femininumsuffix *-in* künstlich entwickelte Kurzform mit der Binnenmajuskel (sog. **Binnen-I**, englisch: **capital I**; z. B. *LehrerInnen* 'Lehrer [Pl.] und Lehrerinnen') zu den sog. **Sparformen**. Es wird seit dem Aufkommen des Feminismus durch die zunehmende **Feminisation** der Substantive betont, dass die traditionellen indifferenten Bezeichnungen eine Diskriminierung darstellen (Bußmann & Hellinger 2003: 154–155). Die Problematik wurde von vielen Seiten diskutiert. Es ist darauf hingewiesen worden, dass auch unmovierte Formen (**generische Maskulina**) eine Frau bezeichnen können: Das Suffix *-er* der Nomina agentis wie *Tänzer* ist ja kein Marker für den Sexus, sondern das geschlechtsneutrale Suffix zur Bildung von Nomina agentis. Analog dazu sind alle Deverbale abstrakta auf *-ung* Feminina. Andererseits wurden früher mehrere Tätigkeiten lediglich von Männern ausgeübt, weswegen Wörter wie *Studentin*, *Präsidentin* usw. wegen des Fehlens der Referenten nicht vorkamen. „Die verstärkte Femininmovierung hat das Suffix *-in* in den letzten Jahren hochproduktiv werden lassen auf Kosten von Allomorphen wie *-euse* (*Friseur* → *Frisörin*)“, behauptet Nübling (2000: 209).

Im Schwedischen gelten *-a*, *-inna*, *-ska*, *-ös*, *-is* und *-essa* als wichtigste Suffixe für Motionsfeminina, wobei die letzten drei nicht mehr produktiv sind. Es gibt nur eine sehr geringe Anzahl von Motionsmaskulina (Hornscheidt 2003: 347–348). Zu den wichtigsten norw. Suffixen zählen *-inne* und *-ske*, daneben gibt es noch einige weitere, wie *-øse*, *-esse*, *-isse*, *-ine* und *-ise* (Bull, Swan 2002: 223, 231). In den schwed. Lexemen *sjuusköterska* 'nurse' und *barnmorska* 'midwife' ist Sexusneutralisierung, eine Art der Bedeutungserweiterung eingetreten (Nübling 2000: 200, Hornscheidt 2003: 348). Diese Wörter sind jetzt schon **generische Feminina** geworden.

Interessanterweise werden aber im Schwedischen und Norwegischen im Falle der Benennung von Frauen feminine Motionssuffixe, anscheinend aus denselben feministischen Gründen, die im

Deutschen zur Anfügung des *-in* an maskuline Stämme geführt haben, weggelassen. Die Ursache dafür liegt in der Sexusneutralisierung (Bedeutungserweiterung) der ursprünglich männlichen Berufsbezeichnungen, indem die weiblichen Movierungssuffixe zurückgedrängt werden (Nübling 2000: 200). So verwendet man im Schwedischen heute in der Bedeutung 'Lehrerin' statt *lärarinna* 'Lehrerin' eher *lärare* 'Lehrer' und im Norwegischen statt *lærerinne* schon *lærer* 'Lehrer' oder *kvinnelig lærer* (*kvinnelig* 'weiblich'). Eine Studentin möchte heute in Schweden lieber als *student* statt als *†studentska* angesprochen werden, in Norwegen ist eine Krankenschwester keine *sykepleierske*, sondern *sykepleier*.<sup>2</sup> Im Schwedischen existiert auch die Kategorie der **Pseudomotionsfeminina**: *flygvårdinna* 'stewardess': \**flygvård*<sup>3</sup>, *sömmerska* 'seamstress': \**sömmare*. „Immerhin hält sich im Subsystem der schwedischen Nationalitätenbezeichnungen unbeschadet des grammatischen Utrums die obligatorische Sexusspezifikation (*grek* 'Grieche' vs. *grekiska* 'Griechin' [...])“ – wie Nübling anmerkt (2000: 215).

Auch in den slavischen Sprachen wird synchron das Diminutivum *-k* für Motionsfeminina verwendet, z. B. slowakisch *stol* 'Tisch': *stolík* 'Tischlein' vs. *Mad'ar* 'Ungar': *Mad'arka* 'Ungarin'; russisch *syn* 'Sohn': *synok* 'Söhnchen' vs. *ladyš* 'Lette': *ladyška* 'Lettin'. In der jüngsten Zeit fand ein Bedeutungswandel 'Ehegattin eines Mannes mit einem bestimmten Beruf' > 'diesen Beruf ausübende Frau' im russ. Suffix *-š(a)* statt: früher *генеральша* 'Ehegattin eines Generals, Generalin' (heute bereits umgangssprachlich), *касирша* aber 'Kassierin' (umgangssprachlich; Дудников 1990: 181). Den stilistisch negativ besetzten Suffixen *-š(a)* und *-ih(a)* steht ein mehr neutrales entlehntes Wortbildungselement *-is(a)* gegenüber: *директорша* ~ *директриса* (umgangssprachlich; < engl. *directress*; ЧС 1995: 204) 'Direktorin'. *-is(a)* scheint in russ. Grammatiken – im Gegensatz zu russ. Wortbildungswörterbüchern (Тихонов 1978: 149, Тихонов

<sup>2</sup> Freundliche Mitteilung von Liina Ask, Helge Reisegg und Inger Synnøve Moi.

<sup>3</sup> Quelle der Beispiele: Hornscheidt 2003: 347.

1985 I: 299) – traditionell nicht als WBSf. aufgenommen zu sein. Es erscheint in mehreren entlehnten Lexemen wie z. B.: *актёр* 'Schauspieler': *актриса* 'Schauspielerin', *дьякон* ~ *диакон* 'Diakon(us)': *диакониса* 'Diakonisse' (wobei *дьяконица* 'Ehegattin eines Diakons'). Weitere russ. Feminina werden mit *-úh(a)* (*толстуха* 'fat woman' < *толстый* 'fat'), *-njic(a)* (*родильница* 'woman in childbirth' < *родить* 'gebären') und *-inj(a)* (*богиня* 'Göttin' < *бог* 'Gott') gebildet (Doleschal & Schmid 2001: 259–260). Ebenso sind im Russ. heute auch movierte maskuline Vornamen wie *Аделин* < *Аделина* od. *Ариад* < *Ариадна* (Суперанская 1998: 61) entstanden.

Man kann mit Balogh (2009: 7) einverstanden sein, dass man heutzutage in der Gendermarkierung widersprüchliche Tendenzen merken kann, einerseits deren Verlust (Sexusneutralisierung der ursprünglich männlichen Berufsbezeichnungen), andererseits deren Verstärkung (Feminisation).

## 2.2. MOVIERUNG IN NICHT-INDOGERMANISCHEN SPRACHEN

Als nächstes werden nicht-indogermanische Sprachen, die keine Kategorie des Genus kennen, behandelt. Ein wesentliches Problem stellt die Tatsache dar, dass in den Sprachen, die kein Genus haben, die Basis für Femininmovierung keine Maskulina, sondern geschlechtsneutral sind, so dass im Falle dieser Sprachen die synonymischen Begriffe „Motion“ und „Movierung“ in engerem Sinne gar nicht verwendet werden könnten. Trotzdem verwende ich diese Termini auch für die genusfreien Sprachen (auch für das Estnische).

Das zur Familie der Turksprachen gehörende Türkische hat u. a. aus dem Arabischen das Femininumsuffix *-e* entlehnt, z. B.: *sahib: sahibe* 'owner', *muavin: muavine* 'assistent' usw. Das Suffix hat aber keine Produktivität erreicht. Maskulinumsuffixe gibt es im Türkischen keine (Braun 1997: 20–21).

Im Finnischen kommt das Suffix für Motionsfeminina *-tar/tär* (*-tAr*; < *tytär* 'Tochter') in einer Mehrzahl von Lexemen vor, z. B. *myyjätär* 'Verkäuferin' (< *myyjä* 'Verkäufer'). In einer anderen Gruppe



der Lexeme bezeichnet das Suffix eindeutig eine Ehefrau (z. B. †*kenralitar* 'Ehefrau des Generals' < *kenrali* 'General'), in einer dritten Gruppe aber sowohl eine Frau, als auch eine Ehefrau (z. B. *kreivitär* 'Gräfin; Ehefrau eines Grafen' < *kreivi* 'Graf'; Hakulinen & al. 2004: 213); *ruhtinatar* kann sich außer auf eine Fürstin oder Ehegattin eines Fürsten auch auf seine Tochter beziehen (Peltonen, zit. nach Kolehmainen 2007: 20). In der Volkssprache war das Suffix eben in dieser letzten Bedeutung verbreitet und wurde an Männernamen angehängt: *Timotar* hieß die Tochter von Timo (Kolehmainen 2007: 20). Mit *-tAr* wurden in den Ostdialekten Familiennamen von Frauen abgeleitet wie fem. *Karhutar* vs. mask. *Karhunen* (Ahlqvist 1877: 4, Hakulinen & al. 2004: 214). Das Suffix wurde in letzter Zeit zurückgedrängt (Hakulinen 2001: 333, Hakulinen & al. 2004: 214), so heißt heute eine Lehrerin nicht mehr †*opettajatar*, sondern nur *opettaja* 'Lehrer', doch nennt man z. B. eine Göttin weiterhin *jumalatar* (< *jumala* 'Gott') und eine Königin *kuningatar* (< *kuningas* 'König'). Letztere Wörter wurden lexikalisiert. Ebenso lexikalisiert wurde das Wortpaar *pappitar* 'heidnische Priesterin': *naispappi* 'Priesterin', in dem *nais-* 'Frau' bedeutet. Laakso stellt begründet die Frage:

Movierungsfeminina sterben aus? [sic!] Mila Engelberg in *Virttäjä* 1998: im fi. offiziellen Berufsverzeichnis gab es 1950 noch 84 Femininableitungen, unter diesen 77 auf *-tAr*; von diesen hat nur *myyjä+tär* 'Verkäuferin' bis 1990 überlebt. Fi. *laulaja+tar* 'Sängerin' assoziiert man mit klassischen Lied- oder Opernsängerinnen, Rock- und Popsängerinnen nennen sich *laulaja*.<sup>4</sup>

Das Suffix bewahrt seine Produktivität durch Gelegenheitsbildungen, oft spielerische, humoristische Lexeme (Hakulinen & al. 2004: 214). "Titles with *-tAr* can often be found in the sports pages, e.g., *hiihtäjä-tär* 'female skier'", schreibt Engelberg (2002: 113). Die Sexusneutralisierung des Suffixes in einigen Wörtern wie *kaunotar* 'eine Schönheit' (erst von einer Frau, später z. B. von einer Stadt)

<sup>4</sup> Laakso 2003b.

oder *onnetar* 'Fortuna; Glück bringende Person; Loszieher(in) im Glückspiel, Lottosfee' (auch von einem Mann; Lepäsmaa & al. 1996: 56, Hakulinen & al. 2004: 214) kann vom typologischen Standpunkt zur Erklärung der Entwicklung des estn. Suffixes *-ik* von Interesse sein. Bei *kaunotar* geht es um metaphorische, aktuelle Bedeutung, bei *onnetar* aber um Lexikalisierung.

Die geschlechtsneutralen Entsprechungen der aus geographischen Namen abgeleiteten Derivate werden mit dem Suffix *-lAinen* versehen: z. B. *kreikkalainen* 'Grieche, Griechin' (Hakulinen & al. 2004: 213) vs. z. B. *kreikatar* 'Griechin'.

Die Namen der weiblichen mythologischen Wesen *Ilmatar* 'Göttin der Lüfte', *Tuuletar* 'Feuergöttin' und *Hongatar* (Ahlqvist 1877: 4) könnte man zu den Pseudomotionsfeminina zuordnen, da für diese keine maskuline Basis vorhanden ist. Viel seltener als *-tAr* erscheinen die oft fremdartig klingenden Lehnuffixe *-skA* (z. B. *tohtorska* 'Ärztin' < *tohtori* 'Arzt', aber auch in der Bedeutung 'Ehefrau', z. B.: *generalska* 'Frau des Generals'), *-nna* (z. B. *keisarinna* 'Kaiserin' < *keisari* 'Kaiser'), *-ssa* (z. B. *prinsessa* 'Pinzessin' < *prinssi* 'Prinz') und *-ienne* (z. B. *komedienne* 'Komikerin'). Da die Lexeme mit *-ienne* keine maskuline Entsprechung (bzw. kein maskulines Grundwort) haben (Hakulinen & al. 2004: 214–215), so ist z. B. *komedienne* wohl nicht von *koomikko* 'Komiker' abgeleitet und es dürfte sich dabei eher um Entlehnung als um Wortbildung handeln.

Von Engelberg (2002: 113–114) werden "four female suffixes" erwähnt, zunächst das relativ unproduktive (aber immerhin "of Finnish origin") *-(i)kkO*, das in unserer Studie eine wichtige Rolle spielen wird (*sisäkkö* 'parlourmaid' < *sisä* 'interior', *venakko* 'Russian woman' < *Venäjä* 'Russia', das humoristische *sihteerikkö* < *sihteeri* 'secretary'), *-tAr*, *-skA* und *-nna* (die letzten zwei < Schwed.). Hahmo bemerkte dazu: „Es ist die Frage, ob es im Finnischen überhaupt ein Ableitungssuffix *-nna* gibt, weil die wenigen finnischen Wörter auf *-nna* praktisch genommen für Lehnwörter gehalten worden [sic!] können" (Hahmo 1997: 99). Hier verweist sie auch auf die Produktivität des Suffixes im Estnischen.

In einigen Gruppen der mit *-(i)kkO* gebildeten Lexeme geht es um keine Motion wie z. B. bei *mekaanikko* 'Mechaniker' (internationale Entlehnung), *päällikkö* 'Leiter, Chef' (< *pää* 'Kopf' + *-llä* Adess. + BSf. *-kkö*; Mägiste <sup>2</sup>2000: 1962, Hakulinen 2001: 333), *pääkkö* 'kleiner Kopf' (*pää* 'Kopf'; Laanest 1982: 222), *älykkö* 'Intellektuelle' (Neologismus; < *äly* 'Intellekt'; Hakulinen 2001: 333) usw. Detaillierter klassifiziert gliedern sich die mit *-(i)kkO* derivierten Lexeme in Kollektiva (Hakulinen & al. 2004: 206–207) und individuelle Bezeichnungen von Lebewesen (Hakulinen & al. 2004: 217). Zu den letzteren gehören Personen-, Tier- und Pflanzenbezeichnungen. Unter den Personenbezeichnungen finden sich über das Schwed. dem Finn. vermittelte Lehnwörter bzw. aus Lehnwörtern bereits im Finnischen durch dieses Suffix abgeleitete Lexeme.

### 3. Die Motion im Estnischen

Die Termini **Motion** oder **Movierung** werden in der Estonistik in der Regel nicht benutzt, stattdessen wird das Motionssuffix umschrieben: „Bildungssuffixe, die eine weibliche Person bezeichnen“ (Lavotha 1973: 87), „Feminität bezeichnende Suffixe“ (z. B. Hasselblatt 1998: 148) usw.<sup>5</sup> Diese Suffixe gehören zu denjenigen, die die Bedeutung der Basis modifizieren (das Geschlecht präzisieren; EKG I 1995: 416).

#### 3.1. DIE PROBLEMATIK VON *-NNA* ~ *-TAR*

In der (nord)estnischen Schriftsprache geht man von zwei die Feminität bezeichnenden Suffixen, nämlich von *-nna* und *-tar* aus (EKK <sup>2</sup>2000: 318–319, Lavotha 1973: 87, Hasselblatt 1992: 44–45, Hasselblatt 1998: 148). Beide gelten als relativ späte Entlehnungen, die in älteren Sprachdenkmälern nicht vorkommen.

<sup>5</sup> *-nna* ist bei Kasik „naissugu märkiv liide“ (1996: 128), *-tar* „naissugu tähistav liide“ (1996: 129).

Das Suffix *-(n)na* etymologisiert man traditionell aus dem deutschen Motionssuffix *-in* (Mägiste 1928–29: 32–33, Mägiste 1968: 8, Kask 1955, Kask 1984: 306), wobei es auch mit dem entsprechenden schwedischen Suffix *-inna* verglichen wird (Hermann, zit. von Kask 1984: 317, Mägiste <sup>2</sup>2000: 2539, 2858). Das Suffix *-(n)na* ist nicht nur in der Grammatik Wiedemanns belegt (Wiedemann 1875: 196), sondern kommt auch im Ostdialekt (in Kodavere und Torma) vor, z. B. *pojana* 'Frau des Sohnes' < *poeg* (Nom.): *poja-* 'Sohn' + dial. *naene* ~ schriftspr. *naine* 'Frau', wobei das Wortbildungssuffix durch Apokopierung des Substantivs für 'Frau' entstanden ist (Kask 1984: 307–308). Es ist ein Fall der Grammatikalisierung. Wie auch oben erwähnt, ist dieses Suffix aus dem Schwedischen auch ins Finnische gedrungen, jedoch hat es dort keine Produktivität erlangt (Mägiste 1928–29: 33–34). Bei Hupel finden wir *keiserinne* 'Kaiserin' als dörf-testnisches Lexem (Hupel 1818: 78 und 442, zitiert von Kask 1955: 32 und 1984: 306). Zum ersten Mal hat das mit dem Essiv homonymische *-na* der Nationalschriftsteller Friedrich Reinhold Kreutzwald 1849 unter anderem in einem Kalender im Wort *kuningana* 'Königin' (Kask 1955: 30, 1984: 304) benutzt. Andererseits erscheint das Suffix *-(in)na* im estnischsprachigen orthodoxen kirchlichen Schrifttum vorkommenden Herrscherinnenbezeichnungen: *keiserinna* 'Kaiserin (Tsarin)', *kunninginna* 'Königin', *würstinna* 'Fürstin'. Deren Vorbilder könnten russ. Entlehnungen sein: vgl. *tsesarevna* 'Tsarin' (Kask 1955: 32, 1984: 306–307). Anfang der 80er Jahre des 19. Jahrhunderts hat sich der Zeitungsherausgeber A. Grenzstein für *-nna* statt *-na* eingesetzt. Er etymologisierte das Suffix als Kontamination des dt. Motionssuffixes *-inn* und der russ. Endung *-a*. Grenzstein und der Sprachwissenschaftler Mihkel Veske (Michael Weske) verwiesen auf eine störende Homonymie eines femininen *-na* mit dem Essiv (Kask 1955: 37, 39, Kask 1984: 313–317). Weiterhin wurde von Anna Haava, jedoch erfolglos, versucht, *tana* in der Bedeutung 'sie' zu verbreiten (Saareste 1929: 97).

Da das Suffix *-tar* auf das finnische *-tar/tär* zurückzuführen ist, wird es den „interfinnischugrischen Lehnsuffixen“ zugeordnet

(Mägiste 1968: 5). Dieses Suffix wurde zum ersten Mal von J. Aavik lexikographisch fixiert (Mägiste 1928–29: 31). Im Übrigen nahm Saareste für *-tar/tär* einen ostseefinnischen Ursprung an und hielt es im Estnischen dafür als genuin (Saareste 1929: 97, 99). Mägiste teilte die Meinung Saarestes nicht (1930).

Heute sind diese Suffixe frei variierbar: vgl. *sõbranna* ~ *sõbratar* 'Freundin' (< *sõber* 'Freund') oder *lauljanna* ~ *lauljatar* 'Sängerin' (< *laulja* 'Sänger/Sängerin'); die Varianten mit *-tar* gehören zu einer höheren Stilebene. Oft werden sie aber als einzig richtige lexikalisierte Formen angesehen:

- *-nna*:  
*sakslanna* 'Deutsche' vs. *sakslane* 'Deutscher (Deutsche)' (< veraltetes *saks* 'Deutscher'), *venelanna* 'Russin' vs. *venelane* 'Russe (Russin)'; keine \**saksatar*, \**venetar*
- *-tar*:  
*poolatar* 'Polin' vs. *poolakas* 'Pole (Polin)', *orjatar* 'Sklavin' vs. *ori* 'Sklave/Sklavin'; keine \**poolalanna*, \**orjanna*.

Bei Lexemen, die zur Oberschicht gehörende Männer bezeichnen, verweist das Derivat mit *-nna* auf eine weibliche Person oder die Ehefrau des Mannes (*krahv* 'Graf', daraus *krahvinna* 'Gräfin'), das Derivat mit *-tar* aber eher auf seine Tochter (*krahvitar*). Entsprechend dieser Regel heißt 'Königin' *kuninganna* (sowohl eine Monarchin, als auch die Gattin des Monarchen; < *kuningas* 'König'), *kuningatar* meint aber nicht nur die Tochter des Monarchen, sondern auch die Königin (EKSS 1992 II 3: 588, EKG I 1995: 509). Mit so breiter Semantik dieses Lexems scheint Viitso nicht einverstanden zu sein: Nach ihm bedeute *kuningatar* lediglich die Tochter des Königs oder der Königin (Viitso 2003: 82).

Im Falle von Herkunftsbezeichnungen (z. B. Ethnonymen, vgl. *leedulane* 'Litauer'; *leedulanna* 'Litauerin', *ungarlane* 'Ungar'; *ungarlanna* 'Ungarin' usw.) könnte man, weil synchron kein Suffix \**-la* isoliert werden kann, mit einem Femininumbildungssuffix *-lanna* operieren (Tauli 1972: 98, 1973: 123). In den einschlägigen estnischen

Grammatiken betrachtet man *-nna* und *-lanna* aber quasi als Allo-morphe (EKG I 1995: 507–508).

In der heutigen estnischen Schriftsprache können die Suffixe *-lane* und *-kas* nicht als Motionssuffixe betrachtet werden, da sie sowohl Männer als auch Frauen bezeichnen können. Ausschließlich Frauen bezeichnende Substantive werden mit Hilfe der Suffixe *-(la)nna* und *-tar* gebildet, als Motionsfeminina gelten aber *per definiti-onem* lediglich diejenige, die aus einem Stamm abgeleitet werden, der schon an sich die Bedeutung einer männlichen Person aufweist wie *sõbranna* ~ *sõbratar* 'Freundin' < *sõber* 'Freund'. Da heute solche Lexeme wie †*saks* oder †*roots* – zumindest im aktiven Sprachgebrauch – nicht (mehr) existieren, kann bei *sakslanna* 'Deutsche' oder *rootslanna* 'Schwedin' von keiner Movierung die Rede sein: *sakslanna* steht einem *sakslane* und keinem *saks* gegenüber. (Die Frage, ob *saks* geschlechtsneutral ist, bleibt offen.) Das Wortpaar *somm* 'Finne' (pejorativ): *soomlanna* 'Finnin' sieht zunächst wie eine Movierung aus, doch geht die weibliche Variante nicht auf das spätere Slangwort *somm* zurück. Darauf verweisen im Übrigen auch die Quantitätsprobleme im Vokalismus und Konsonantismus.

Nichtsdestoweniger kann auch mit *-lanna* moviert werden: neben *kirgiisitar* existiert auch *kirgiislanna* 'Kirgisin' (zunächst < *kirgiis* 'Kirgise'). Somit lassen sich für die heutige estnische Schriftsprache folgende Motionssuffixe ansetzen: *-nna*, *-lanna* und *-tar*.

### 3.2. DIE PROBLEMATIK WEITERER SUFFIXE

Über die oben von uns als Motionssuffixe bestimmten *-nna* und *-tar* hinaus bringt Hasselblatt ein interessantes Beispiel dafür, wie im Estnischen versucht wurde, Feminina zu bilden: „Ferner gibt es vereinzelte Versuche, für das Personalpronomen der 3. Person Singular die indoeuropäische Opposition »sie:er« einzuführen, vor allem wohl bei der eiligen Übernahme englischsprachigen Materials in die Humorspalten der Tageszeitungen: es tauchen dann die Lexeme *tema* und *temake* auf (vgl. z.B. *Hommikuleht* vom 13.X.1993, Seite

23), wobei es der Leserschaft überlassen bleibt, herauszukriegen, wer mit wem bezeichnet werden soll. Gewöhnlich wäre *tema* mit 'sie/er' zu übersetzen, und die Verwendung des Diminutivsuffixes *-ke* ('sielein/erlein') in diesem Zusammenhang ist kein eindeutiger Hinweis, jedoch liegt der Gedanke nahe, daß die folgende Gleichung aufgestellt werden soll: *tema* 'er', *temake* 'sie'" (Hasselblatt 1998: 148).

Für die Existenz von *temake(ne)* könnten hier zusätzlich zahlreiche sprachwissenschaftliche Quellen angeführt werden (Tauli 1973: 119, ÖS 1999: 798). Einige Wörterbücher kennen es nicht – es scheint vorwiegend in der Konstruktion *tema ja temake* in der Bedeutung 'verliebtes Paar' vorzukommen, oder, wie oben gesagt, als humoristisch eingestuft zu werden (Tamm 1988: 566). Laut Ross (1996: 104) versucht man „in letzter Zeit“, inspiriert wahrscheinlich von Übersetzungen englischer Literatur, das Suffix im Estnischen zu etablieren. Doch wurde nach Saareste *temakene* in der Zwischenkriegszeit sowohl in der Umgangssprache, als auch in der Literatursprache verwendet (Saareste 1929: 97). Bei Existenz eines Suffixes *-ke(ne)* in femininer Bedeutung könnte ein damit gebildetes Derivat auch den Motionsfeminina zugeordnet werden, falls es an einen Stamm angehängt würde, der schon maskuline Bedeutung aufweist. Es ist zu beachten, dass es hier um einen typischen Bedeutungswandel 'klein' → 'Frau' des Diminutivsuffixes *-ke(ne)* geht.

Auch Saareste hat in der estnischen Sprache der Zwischenkriegszeit ein Femininumsuffix *-a* in den Wörtern *abikaasa* 'Ehefrau' (heute: sowohl 'Ehefrau' als auch 'Ehemann'), *†sõbra* 'Freundin', *†koka* 'Köchin' ausgesondert und in diesen Formen mit indogermanischem Einfluss gerechnet (Saareste 1929: 98–100, Saareste 1930: 33–34), was von Mägiste angezweifelt wurde. Solche in grammatischer Hinsicht als Genitive zu wertenden Formen wie *sõbra* und *koka* sind nach Mägiste semantisch betrachtet ursprüngliche Diminutiva, wobei er die Möglichkeit einer Weiterentwicklung zum Femininumsuffix (dem Schicksal des Suffixes *-ik* ähnlich) aber grundsätzlich nicht ausgeschlossen hat (Mägiste 1930: 32–33). Diese Weiterentwicklung ist aber nicht eingetreten.

Für die Verallgemeinerung des Genitivs (Genitiv > Diminutiv) wurden von Kehayov und Blokland zahlreiche Beispiele gebracht (Kehayov & Blokland 2007: 99–101). Vielleicht braucht man aber in dieser Erscheinung keinen Genitiv zu suchen: Im Estnischen, wo nach langer Silbe Apokope eingetreten ist, kann im nicht standardisierten Sprachgebrauch (z. B. in der Kindersprache) an einen schwer aussprechbaren Konsonantenstamm ein sekundärer, nicht-etymologischer Vokal (–C# > –CV#) entstanden sein. Damit ergibt sich eine Annäherung an die für die Grundsprache rekonstruierte Lautstruktur. Mägiste zweifelt auch an der angeblich femininen Semantik des Lexems *koka* (Mägiste 1930: 33).

Zuletzt seien noch einige problematische Erscheinungen erwähnt, die der Movierung zugeordnet werden können. Sowohl in älteren, als auch in heutigen archaisierenden literarischen Texten bzw. im Sprachgebrauch älterer Menschen kommt das Wort *sõbranje* 'Freundin' vor. So taucht das Wort z. B. im archaisierenden Text des Briefromans des Schriftstellers Andres Ehin mehrmals auf (Ehin 1998: 54, 96). Die Herkunft und die Zugehörigkeit des Elements *-nje* habe ich früher für ungeklärt gehalten (Tóth 2002: 36), es könnte aber vielleicht wie *sõbrants* als nichtsuffixale Ableitung (Kehayov & Blokland 2007) eines *sõbranna* erklärt werden: *sõber* 'Freund'+ *-nna* > *sõbranna* 'Freundin' + ? > *sõbranje*; die Palatalisation trägt wahrscheinlich die Bedeutung des Diminutivs, die für die Kommunikation mit kleinen Kindern typisch ist (Ariste 1962: 77). Eine mögliche Entwicklung wäre auch *sõber* + *-nna* > *sõbranna* > \**sõbranne* > *sõbranje*. Das *-e* im Auslaut lässt sich vielleicht durch Parallele erklären (siehe Hupels *keiserinne*). Die andere Möglichkeit wäre, mit einem Lehnsuffix zu rechnen. Hier könnte nach mündlicher Mitteilung von Rogier Blokland die russische Sprache (russ. deverbaler WbSf. *-ниj(e)/н'j(e)*, z. B. *guljanje* 'Open-Air-Fest, besonders in russ. Dörfern' < russ. *гулянье*<sup>6</sup>) mitgewirkt haben. Im

<sup>6</sup> VL 2000: 353, Blokland 2009: 88.



rückläufigen Wörterbuch des Estnischen ist das einzige auf *-nje#* endende Lexem eben *guljanje* (Hinderling – Hitzenberger 1979: 137).

Das Lexem *sõbrants* 'Freundin' wird in der Sprache von Mädchen untereinander gebraucht. Dessen Etymologie scheint einfacher zu sein: *sõber* 'Freund' > *sõbranna* 'Freundin' in apokopierter Form + palatalisierte Affrikate *ts* > *sõbrants* 'Freundin'. Das estnische Slangwörterbuch erklärt es einfach als Verkürzung des *sõbranna* (Vainola & Kaplinski 2003: 229). Kehayov und Blokland (2007: 97) bezeichnen *ts* als nicht-etymologische palatalisierte Affrikate. Andererseits operieren Kehayov und Blokland eben mit der bereits von Mägiste erwähnten diminutiven Funktion dieses Formans (Mägiste 1929: 73) anhand von mehreren Beispielen (Vornamen, z. B.: *Tõnts*), woraus ersichtlich ist, dass es doch als Ableitungssuffix eingestuft werden könnte (ihrer Terminologie folgend **nichtsuffixales Ableitungssuffix?**). *-ts* kommt nicht im alltäglichen Sprachgebrauch, sondern im familiären Bereich, im Slang und in der Kindersprache vor (in emphatischen Ausdrücken können unübliche Laute und Lautkombinationen auftreten). Und obwohl Kehayov und Blokland davor warnen, das Suffix von dem phonetisch sehr ähnlichen Ableitungssuffix *-ts* – mit dem neben Gegenständen- auch (meist pejorative) Personenbezeichnungen gebildet werden (EKG I 1995: 540–541) – zu trennen, können wir vom (winzigen) phonetischen, semantischen und phonotaktischen Unterschied abgesehen die Möglichkeit einer Beziehung zwischen den beiden Suffixen nicht ausschließen. (Besonders in Anbetracht dessen, dass Diminutivität und Pejorativität miteinander zusammenhängen können.)

*-ss* und *-ka* erscheinen auch nur in einigen Entlehnungen wie *printsess* 'Prinzessin' und *†negress* 'Negerin', bzw. *†gimnastika* 'Gymnasiastin' oder *†stenografistka* 'Stenografistin' (Saareste 1929: 97).

Mägiste nimmt an, dass das Lexem *†naisjuuksöös* 'Friseurin' direkt unter dem Einfluss des Französischen entstanden ist (Mägiste 1928–1929: 38), doch sollte man hier eher mit dem Deutschen als Lehgeber rechnen: Aus dem Franz. entlehntes Wort *Friseuse*

wurde mit *naisjuuksur* (< *naine* + 'Frau' *juuksur* 'Friseur') kontaminiert. Hier geht es weniger um Wortbildung, obwohl auch eine Suffixentlehnung nicht auszuschließen ist.

Von einem Verfasser mit dem Pseudonym A. Heraklides wurde 1883 in der estnischen Presse das Femininumsuffix *-ia* vorgeschlagen: *sõbria* 'Freundin', *kuningia* 'Königin' usw. (Kask 1955: 38, 1984: 316). Jaan Suviste hat am selben Ort die Vokalharmonie als Mittel zur Markierung des weiblichen Geschlechts für passend gehalten: *Eestlane* 'Este': *Eestläne* 'Estin'. Karl August Hermann plädierte indessen für ein Motionssuffix *-k* (Kask 1955: 39, 1984: 316).

### 3.3. Feminina im alten Südestnischen mit *-ik*

#### 3.3.1. SEMANTIK UND ETYMOLOGIE

Im Estnischen besteht das Femininumsuffix *-ik*. Dieses Suffix wird bis zum Gemeinostseefinnischen zurückgeführt (< Diminutiv- und Femininumsuffix *\*(i)kkoi*; Mägiste 1928–29: 23, Mägiste 1930: 31; Ко́нѣт 1955: 8–9), doch ist es den slav. Diminutiva, mask. *-ikŭ* und femin. *-ika*, auffallend ähnlich. Das *-o* des ostseefinn. *-ikko* käme als Substitut für beide slavischen Auslautsvokale in Betracht.<sup>7</sup>

Das Morphem ist jedoch in dieser Funktion heute nicht mehr produktiv (weder im Süd- noch im Nordestnischen); es wird in modernen Grammatiken auch nicht als solches, sondern als Kollektiv- (Lavotha 1973: 87) bzw. Lokativ- und Kollektivsuffix (Kasik 1996: 120–122) angeführt, wobei auch darauf hingewiesen wird, dass es auch eine Vielzahl von anderen Bedeutungen haben kann. „Semantisch bilden die durch *-ik* abgeleiteten Wörter eine bunte Gruppe, die nur durch eine sehr allgemeine, durch das Grundwort getragene Bedeutung verbunden werden“ [Meine Übersetzung. – S. T.] (Vare 1981: 25). Nach der Akademiegrammatik werden mittels *-ik* Benennungen von Gegenständen, Personen, Pflanzen, Tieren, Orten, ferner Kollektiva und Diminutiva gebildet (EKG I 1995:

<sup>7</sup> Mitteilung von Vladimir V. Napolskikh (Iževsk).

516–519, siehe auch EKK <sup>2</sup>2000: 317). Weiterhin kann das Suffix auch ohne jegliche semantische Funktion, also redundant erscheinen, z. B.: *rätt ~ rätik* 'Tuch' (Vare 1981: 30).

Mit *-ik* können demnach auch Personen bezeichnende Wörter gebildet werden: Im Standardwerk über die estnische Derivation (Kasik 1996: 120–121) werden 18 einschlägige Bildungen aufgeführt, dazu kommen noch 11 Neubildungen aus den 60er Jahren des vorigen Jahrhunderts. Das Suffix *-ik* kommt in der heutigen Literatursprache als Femininumsuffix lediglich in einem Lexem vor: *noorik* 'jungverheiratete Frau',<sup>8</sup> daneben wird es jedoch auch in Namen von Kühen eingesetzt, z. B. *Mustik* (< *must* 'schwarz'; Mägiste 1928–29: 27,<sup>9</sup> Ross 1996: 102–104). Hier bieten die nah verwandten ostseefinnischen Sprachen ein ähnliches Bild. Auch im heutigen Werro-Dialekt sind Bezeichnungen für Rinder auf *-ik* üblich, sie können in dieser Gegend gelegentlich sogar bei Stieren vorkommen<sup>10</sup> (siehe noch weiter Wiedemanns Daten): z. B.: *tähik* 'ein Rind mit einer Bläse auf der Stirn' (< *täht* 'Stern'), *mustik* 'schwarzes Rind' (< *must* 'schwarz') usw.

Estn. *-ik* hat in femininer Bedeutung zahlreiche Parallelen in anderen ostseefinnischen Sprachen: fi. *nuorikko* 'jung(verheiratet)e Frau' (Zsirai 1938: 836, NSS 3 1954: 713, Laanest 1982: 222), *venakko* 'venäläinen nainen; Russin' (NSS 6 1961: 429, Mägiste 1928–29: 24), *karjakko* '(naispuolinen) karjanhoitaja / Hirt(in)' (NSS 2 1953: 217), *linnakko* 'Stadtbewohnerin', *virakko* 'Estin' (Zsirai 1938: 836, Zsirai 1945: 6), *sisäkkö* 'Stubenmädchen', *vaaleaverikkö* 'Blondine' (*vaalea* 'blond' + *veri* 'Blut' + BSf. *-kkö*; Hakulinen 2001: 333); ingr. *venakkoi* 'Russin', *linnakkoi* 'Stadtbewohnerin'; karel. *venakkoi* 'russisches Weib', *vadjakkoi* 'wotisches Weib', *karjakkoi* 'Hirtin', *linnakkoi* 'ein in der Stadt wohnendes Weib' (Mägiste 1928–29: 25); südweeps. *veñak*

<sup>8</sup> Nach Aussage meines Informanten, Herrn Kalju Vorms (geb. 27.07.1938, wohnhaft in Järvere küla, Võru vald, ehem. Kirchspiel Urvaste), Sprecher des Võru-Dialektes bedeutet das Lexem 'Braut'.

<sup>9</sup> Hier und im weiteren stützt sich Mägiste auf verschiedene Quellen.

<sup>10</sup> Mitteilung der werroestnischen Schriftstellerin Ülle Kauksi.

'Russin'; wot. *Wenakko* 'Russin', *Wirakko* 'Estin' (Mägiste 1928–29: 24, Lehtisalo 1936: 362) usw. Im olonetzischen und lüdischen Dialekt des Karelischen bezeichnen die entsprechenden Lexeme einen Menschen ohne die Semantikverengung auf eine Frau (Mägiste 1928–29: 25). Im Finnischen sind solche Lexeme meistens Archaismen, doch daneben bestehen auch Neologismen, siehe das spielerische *sihteerikkö* 'Sekretärin' (< *sihteer* 'Sekretär'; Hakulinen 2001: 333). Dieses Femininumsuffix wird im Finnischen bereits von Ahlqvist beschrieben (1877: 4, 12) und praktisch mit dem etymologisch damit zusammenhängenden estnischen *-ik* zusammengestellt, abgesehen davon, dass in den von ihm zitierten Lexemen *noorik* 'nuorikko', *rootsik* 'naisruotsalainen' und *kumppanik* 'toveri, puoliso' exakt kein *-ik* ausgesondert wird (Ahlqvist 1877: 12).<sup>11</sup>

Sprachgeschichtlich muss man dabei zwischen einem Lebewesen oder Gegenstände bezeichnenden, eine diminutive Nuance ausdrückenden, und einem Kollektivsuffix unterscheiden. Wenn man mit der Möglichkeit einer slavischen Etymologie nicht rechnet, können die Lebewesen bezeichnenden Suffixe auf eine Form *\*(i)kkoi*, die Kollektiva aber auf *\*-kko* zurückgeführt werden, jedoch sind diese heute schon zusammengefallen. *\*-kkoi* könnte man als zusammengesetztes Suffix erklären: < Primärsuffix *\*-kka/kkä* + Diminutivsuffix *\*-i*, wobei *\*-kko* auch aus demselben Primärsuffix *\*-kka/kkä* etymologisierbar ist (Lehtisalo 1936: 361, Ко́ньт 1955: 8, Laanest 1982: 223).<sup>12</sup> Darüber hinaus bestehen die mit dem aus dem lateinischen Suffix *-icus* entstandenen Suffix gebildeten Wörter, vgl. *satiirik* 'Satyriker' usw. (EKG I 1995: 517).

Hier sei noch erwähnt, dass Hannes Pukki (1945) für die ostseefinnische Grundsprache neben dem Femininumsuffix *\*-kko* auch

<sup>11</sup> "Naispuolisia merkitykseltään ovat: *noorik* nuorikko, *rootsik* naisruotsalainen, *kumppanik* toveri, puoliso."

<sup>12</sup> Lehtisalo behauptet, dass er nicht völlig davon überzeugt ist, dass alle *-kko*-Deminutive auf *\*-kka* + *-i* zurückgehen. Es wäre theoretisch zu erwarten, dass es in den ostseefinnischen Sprachen auf *\*-kka* + Labialvokal zurückgehende denom. dem. Substantive gäbe (Lehtisalo 1936: 361).

ein Maskulinsuffix \*-*k̃kas* rekonstruiert hat; ihm zufolge könnten bei der Herausbildung beider Morpheme baltisch-germanische Einflüsse mitgespielt haben.

### 3.3.2. DAS SUFFIX -IK VOM 17. BIS ZUM 21. JAHRHUNDERT

Im Folgenden werden vor allem sprachwissenschaftliche Quellen systematisch analysiert.

In der nordestnischen Grammatik Stahls aus dem Jahre 1637, der ersten estnischen Grammatik überhaupt, finden wir das Suffix -*ik* im Lexem *noorik*: *Ein junges Weib / Nohrick* (Stahl 1637: 75), *Junge Fraw / nohrick* (Stahl 1637: 75).

Bereits in der ersten dörptestnischen Grammatik, in den von Johannes Gutsclaff (?–1657) verfassten *Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam* kommt das Suffix mehrmals vor:

*Gentilia* formant Esthones à Casu Rectivo per adjectionem terminationis *Linne* de sexu masculino; & terminationis *ick* de sexu foeminino, cujus vocalis *i* Rectivi Characteristicam extrudit, ut: *Wend* Russus R. *Wenne/* Inde *Wennelinne*<sup>13</sup> Russus, *Wennick* Russa; *Leitte* Polonus, R. *Leitte/* Inde *Leitelinne* Polonus, *Leittick* Polona, *Rôtzick* Svecus R. *Rôtzel/* Inde *Rôtzelinne* Svecus, *Rôtzick* Sveca sic: *Somalinne* & *Sômick* Finno, *Saxelinne* & *Saxick* Germanis, Germana (Gutsclaff 1998: 72–74).

**Tabelle Nr. I.** Feminina bei Gutsclaff

Gutsclaff	moderne estn. Literatursprache	Bedeutung
<i>Wennick</i>	<i>venelanna</i>	'Russin'
<i>Leittick</i>	<i>poolatar</i>	'Polin'
<i>Rôtzick</i>	<i>rootslanna</i>	'Schwedin'
<i>Saxick</i>	<i>sakslanna</i>	'Deutsche'

<sup>13</sup> *Wennelinne* erscheint auch in der Form *Wendelinne* (Gutsclaff 1998: 52).

Zwar „scheint das Suffix *-ik* schon damals in den Dialekten ziemlich verbreitet gewesen zu sein” („näkse juba tollalgi *ik-liide* olnuvat murretes üsna laialdaselt levinud”), hielt Hella Keem, eine der besten KennerInnen der südestnischen Dialekte, die weiblichen Formen mit *-ik* für eine eigenwillige Bildung des deutschstämmigen Grammatikers Gutsloff und akzeptierte lediglich die Beispiele mit einer anderen Semantik (Keem 1998: 325). Mehrmals begegnet man in der estnischen Sprachwissenschaft dem Vorwurf, dass die nicht-estnischen (deutschsprachigen) Literati (Grammatiker, Bibelübersetzer usw.), die das estnische Schrifttum begründet und bis in das 19. Jh. bestimmt haben, das Estnische nur unvollkommen beherrscht hätten (z. B.: Kask 1956: 142,<sup>14</sup> Ahven 1958: 1). Auch hier könnte dieses Vorurteil mitgespielt haben. Keems Argumentation besteht darin, dass ähnliche mit Femininumsuffix versehene Ethnonyme in heutigen Tartuer und Werroer Mundarten nicht existieren oder existierten, denn Keems Aussagen beziehen sich auf die 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts.

Hierzu wäre anzumerken, dass Gutsloffs „Maskulina” auch anders als heute, und zwar mit Hilfe des Suffixes *-linne* (sprich: *-line*) gebildet wurden:

**Tabelle Nr. 2.** „Maskulina” bei Gutsloff

Gutsloff	moderne estn. Literatursprache	Bedeutung
Wennelinne	<i>venelane</i>	‘Russe’
Leitelinne	<i>poolakas</i>	‘Pole’
Rötzelinne	<i>rootslane</i>	‘Schwede’
Saxelinne	<i>sakslane</i>	‘Deutscher’

Im heutigen Werroestnischen (also im südöstlichen Südestnischen) finden wir die phonetischen Varianten des modernen nordestnischen Suffixes *-lane*: werroestn. hintervokalisch *-lanõ* (z. B.

<sup>14</sup> „Kahjuks ei ole aga Gutsloff küllaldaselt lõuna-eesi murret tundnud” ‘Leider aber hat Gutsloff den südestnischen Dialekt ungenügend gekannt’ [Meine Übersetzung. – S. T.].

*suumlanõ* 'Finne'; Iva 2001: 266, Iva 2002: 412) und vordervokalisch *-läne* (werroestn. *vin(d)läne* 'Russe'; Iva 2001: 327). *-lane* erscheint auch vor und nach Gutsclaff in der nordestnischen Literatursprache, produktiv wurde es aber in Personenbezeichnungen erst in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts (Kont 1959: 721). Müller verwendet *Heimlane* (Habicht & al. 2000: 82), *Wainlane* 'Feind' (Habicht & al. 2000: 386), *Wennelaße* 'Russe' (Gen., Habicht & al. 2000: 402).

*-line* erscheint heute unter anderem auch in Menschen bezeichnenden Wörtern wie *abiline* 'Gehilfe', *üüriline* 'Mieter' usw., die von Kasik detailliert analysiert wurden (Kasik 1998). (Andererseits dient das Suffix zur Bildung von Adjektiven wie im heutigen Wort *tribuline* 'gestreift' oder bei Gutsclaff: *armolinne* 'gratiosus' – Gutsclaff 1998: 52). Die semantischen Felder von *-lane* und *-line* decken sich zum Teil, vor allem in den Mundarten (Kasik 1996: 109), unbeschadet ihrer zum Teil verschiedenen Herkunft: *-lane* < Suffixe *\*la/lä* + *\*-inen*; *-line* < Adess. *\*lla/llä* + WbSuff. *\*-inen* (Laanest 1975: 145–146, Laanest 1982: 223–224). Nach der Akademiegrammatik (EKG I 1995: 503) besitzt *-line* im heutigen Estnischen im Bereich der Personenbezeichnungen in erster Linie die Bedeutung eines provisorischen Zustandes einer Person, lediglich wenige damit gebildete Wörter bezeichnen eine Person mit einer ständigen Charakteristik – hierher könnten unsere „Motionsmaskulina“ gehören. Es ist bemerkenswert, dass die bei Gutsclaff vorkommenden mit dem Suffix *-line* versehenen maskulinen Formen im ‚Kleinen Dialektwörterbuch‘ auch fast nur von südestnischen Informanten stammen. Trotzdem muss darauf hingewiesen werden, dass hier gerade die maskuline Bedeutungskomponente fehlt und es unklar bleibt, inwiefern auch Frauen darunter verstanden werden: *veneline* (*venelene*) aus Halliste, Karksi, Helme, Sangaste und Karula (Pall 1989: 663), *saksiline* aus Halliste (Pall 1989: 381) und *lätline* aus Paistu, Halliste, und Karksi (Pall 1989: 494). Das Suffix war im dörptestnischen Schrifttum nach Gutsclaff bis zum Anfang des 20. Jahrhundert verbreitet: z. B. *Judaliste* 'Juden (Pl. Gen.)' (WT 1686: 103, WT 1886: 97), *Samaritilisse*, *Samaritilise* 'Samaritaner (Sg. Gen.)' (WT 1686: 183, WT 1886: 174),

*Judaliste* 'Juden (Pl. Gen.)' (Kässiramat 1897: 18), *Judalise* 'Juden (Pl. Nom.)' (Tarto-ma-kele 1886: 35, Tävwendetu 1906: 35, Tävwendetu 1909: 35). Andererseits findet sich das Suffix auch vor Gutsloff im nordestnischen Schrifttum und zwar in der ersten (nordestnischen) Grammatik: *sugkulinne* 'Blutfreund' (Stahl 1637: 44, 59), 'Verwandter' (Stahl 1637: 124), *somelinne* 'Finne' (Stahl 1637: 57). Das Suffix *-line* wird auch von Göseken, Gutsloffs Nachfolger, mehrmals belegt: *Judalinne*, *Judaliste* (Kingisepp & al. 2010: 373), *Suggulinne* 'Freund' (Kingisepp & al. 2010: 631). Stahl verwendet aber auch *höimlane* 'blutfreund' (Stahl 1637: 44, 59), 'Verwandter' (Stahl 1637: 124), das Wort kommt auch bei Müller in der Form *Heimlane* vor.

Die von Rossihnius verwendeten Formen *suggulaiset* 'Verwandten' (Kingisepp & al. 2002: 347; Sg. wäre *suggulaine*) und *Iudaleisse* [sic!] 'Jude' (Gen., Kingisepp & al. 2002: 118) bzw. das bei Göseken vorkommende *Sohmalaine* 'finne / (finländer)' (Kingisepp & al. 2010: 629) scheinen phonetische Archaismen darzustellen.

Unter den drei produktiven Bildungssuffixen der Personenbezeichnungen der estnischen Schriftsprache im 17. und 18. Jahrhundert werden *-ik* und *-line* erwähnt, und sogar in einer Dissertation der fünfziger Jahre (Коһьт 1955: 15), zu einem Zeitpunkt also, da man eigentlich eine gnadenlose Kritik des oft betonten angeblichen „falschen Sprachgebrauchs“ der deutschstämmigen Literati erwarten würde.

Paul Alvre hat in seinen beiden Rezensionen der Reprintausgabe der Grammatik Gutsloffs (Gutsloff 1998) darauf aufmerksam gemacht (Alvre 1999: 155 und Alvre 2000: 65), dass *rõtsik* 'halb-deutsches Weib' und *weńńik* 'Russin' im estnisch-deutschen Wörterbuch Wiedemanns vorkommen (Wiedemann 1869: 1080, 1489; Wiedemann 1973: 978, 1345), was ein Hinweis auf die Existenz der Wörter in der damaligen Volkssprache sei. Der Redakteur des Jahrbuches *Emakeele Seltsi aastaraamat*, in dem seine Rezension von 1999 erschien, hat dazu angemerkt, dass „das Vorkommen im Wörterbuch Wiedemanns die Meinung Keems nicht widerlegt, da Wiedemann einfach das Material Gutsloffs wiedergegeben haben



könnte, im Vorwort der Grammatik nennt er auch Gutsclaffs Arbeit als Quelle<sup>15</sup>. Wiedemann erwähnt zwar einen Gutsclaff unter seinen Vorgängern (Wiedemann 1869: Vorwort III), dass er aber die *Observationes* als Quelle verwendet hat, müsste dezidiert bewiesen werden. Valve-Liivi Kingisepp hat mich darauf aufmerksam gemacht, dass die in den Lemmata Wiedemanns erscheinende Abkürzung *Gutsl.* nicht für Johannes Gutsclaff, den Autor der *Observationes*, sondern für dessen Enkel, den von Wiedemann ebenfalls erwähnten Eberhard Gutsclaff (1700–1749) steht, der die Grammatik A. Thor Helles (Thor Helle & Gutsclaff 1732) redigiert und veröffentlicht hat. Auch die entsprechenden Bedeutungen stimmen bei Gutsclaff und Wiedemann nicht immer überein: *Rõtztick* ist bei Gutsclaff 'Schwedin', *rõtsik* bei Wiedemann aber 'halbdeutsches Weib' (Wiedemann 1973: 978).

Ross verweist zwar auf Mägistes Annahme eines ostseefinischen Ursprungs des Suffixes bzw. seine Rudimente im Lexem *noorik* 'jungverheiratete Frau' und in Kuhnamen (Ross 1996: 104), doch bleiben bei ihr sämtliche Quellenangaben in der alten estn. Schriftsprache unerwähnt, obwohl diese bei Mägiste nacheinander gereiht werden (Mägiste 1928–1929: 23–24). Auf Grund ihres Artikels hat man den Eindruck, dass sich das Suffix nur in jenen Rudimenten erhalten hat.

Das Suffix *-ik* taucht in den südestnischen Texten von Rossihnius in den Entsprechungen des heutigen werroestnischen Wortes *näüdsik* 'Mädchen, Dienerin' (Iva 2001: 200, Iva 2002: 286; ~ nordestnisches *neitsik* ~ *näitsik*) auf. Die bei Rossihnius vorkommenden Formen sind *Neitzik*, *neutzick*, *neutzik*, *neutzig* (Rossihnius 1898: 43, 45, 100, 162, 190, 191; Kingisepp & al. 2002: 247).

---

<sup>15</sup> "Wiedemanni sõnaraamatus esinemine ei lükka ümber H. Keema arvamust, sest Wiedemann võis Gutsclaffi materjali lihtsalt oma sõnaraamatus esitada, sõnaraamatu sissejuhatuses ta mainibki allikana Gutsclaffi tööd" (Alvre 1999: 155) 'Das Erscheinen [dieser Einträge] im Wörterbuch Wiedemanns widerspricht nicht der Annahme von H. Keem, denn Wiedemann hätte Gutsclaffs Materialien einfach in sein Wörterbuch aufnehmen können. In seiner Einleitung zum Wörterbuch erwähnt Wiedemann sogar Gutsclaffs Arbeit als Quelle.' [Meine Übersetzung. – S. T.]

Eine Reihe von alten Lexikographen und Grammatikern bezeugen das Suffix *-ik* (Mägiste 1928–1929: 23–24), bei Göseken wird aber im Kapitel „Vom Genere“ *-lik* (Göseken 1660: 25) angeführt. Göseken hat es wahrscheinlich von Gutsclaff, aber falsch, übernommen. Ein Druckfehler ist aber ebenso nicht auszuschließen. Bekanntlich enthält Gösekens Grammatik viele Fehler (Neetar 1986: 192, Tóth 2007: 155). Der Autor selbst stellt fest: „Der Correctur habe Ich selber nicht können beywohnen/ auch niemand dazu bemächtigen“ (Göseken 1660: „An- und Vor-Rede an den günstigen Leser“, Punkt 7.) Andererseits erscheinen – wie schon Mägiste erwähnt hat (Mägiste 1928–1929: 23–25) – im Wörterverzeichnis der Grammatik das richtige Suffix enthaltende Lexem *Nohrick* 'junges Weib' (Göseken 1660: 250, Kingisepp & al. 2010: 527) und im Anhang *Hoimick* 'Blutfreundin' („Animadversiones & Supplementum in Vocabularium Oesthonicum-Germanicum“, Bogen Hh, Bl. iii verso; Kingisepp & al. 2010: 352).

Hornung, Vestring und A. Thor Helle geben die diesbezüglichen Belege richtig wieder. Bei Hornung findet sich *Saksik ein teutsch Weib / Rootsik ein Schwedisch Weib* (Hornung 1693: 10).

Die Lexeme *Norik* 'Ein junges Weib' und *Roodsik* 'Schwedische Weibsperson' kommen auch in Vestrings bis vor kurzem nur handschriftlich vorliegendem Wörterbuch des Nordestnischen vor (Vestring 1998: 153, 209), sowie *Saksik*, diese aber wie bei Hupel (siehe unten) in der Bedeutung 'Ein halbteutscher' (Vestring 1998: 214). Bei *Saksik* besitzt das Diminutivum keine mehr feminine, sondern eine pejorative Bedeutung. Dafür könnte das finnische *ruotsikko* als Parallele dienen, das nach dem Wörterbuch der heutigen finnischen Sprache auch keine Frau, sondern im Allgemeinen 'Finnlandsschwede/ Finnlandsschwedin; Schwedenfreund' bezeichnet (NSS 4 1956: 791) – obwohl bei Zsirai eindeutig die Bedeutung 'Schwedin' vermerkt wird (Zsirai 1945: 6). Die Frage, ob Vestring die femininen Bildungen (zumindest *rootsik*) den dörptestnischen Quellen entnommen hat, mit denen er philologisch gearbeitet hat (z. B. aus dem Manuskript der Bibelübersetzung Gutsclaffs), oder

doch solche Formen im Nordestnischen existierten, bleibt offen. In der heutigen (nordestnischen) Schriftsprache funktioniert *saksik* als Adjektiv und Substantiv eben in dieser Bedeutung („tugevasti saksapärasust taotlev ja peenutsev“ – also eine Person, die ihre deutsche und/ oder vornehme Herkunft betonen will; EKSS 1998 V 2: 294).

Die Pejorativisierung der Frauenbezeichnungen kann man für eine allgemeine Tendenz halten, zumindest zeugen davon einige Untersuchungen am Beispiel des Finnischen und des Englischen:

Die Untersuchung der Bezeichnungen *nainen*, *tyttö*, *neiti*, *emäntä*, *rouva* und *vaimo* hat ergeben, daß innerhalb der untersuchten Wortbedeutungen einige Veränderungen geschehen sind (...). Alle besprochenen Begriffe haben dabei in irgendeiner Weise eine pejorative Konnotation (...) angenommen. Damit bestätigt sich die Beobachtung, die Schulz (1975) in ihrer Untersuchung über die weiblichen Personenbezeichnungen im Englischen macht, auch für die untersuchten Bezeichnungen im Finnischen (Lamb 2002: 124).

Von Thor Helle an begegnen wir dem Bedeutungswandel des Lexems *rootsik* von 'Schwedin' in Richtung 'Deutsche': 'ein Weibsmensch, das nicht nach Bauer Art, sondern in teutschen Kleidern gehet' (Thor Helle & Gutsleff 1732: 170).

Im deutsch-estnischen Wörterverzeichnis der Grammatik Hupels ist *rootsik* eben in der semantischen Übergangsphase: 'eine schwedische Weibsperson; eine halbdeutsche; eine gemeine Person in deutschen Kleidern' (als *reval-*, also nordestnisches Wort; Hupel 1780: 259). Das estnisch-deutsche Wörterverzeichnis desselben Werkes bringt aber einfach 'schwedische Weibsperson' als Lemma und gibt dafür *rootsik* an (Hupel 1780: 469).

Obwohl Hupel die beiden Hauptdialekte des Estnischen beschreibt, gilt bei ihm *saksik* 'ein Halbdeutscher' auch (nur) als nordestnisch und es wird damit keine Frau bezeichnet (Hupel 1780: 263, 354). Hier findet also, angenommen, dass *-ik* historisch auch im

Nordestnischen als Femininumbildungssuffix existiert hat, Sexusneutralisierung statt, für die wir oben aus Sprachen Skandinaviens einige Beispiele gesehen haben.

Die Erscheinung kann man entsprechend dem folgenden Modell erklären. Da *rootsik* seine ursprüngliche Bedeutung 'Schwedin' eingeübt und stattdessen die Bedeutung 'Deutsche' angenommen hat, wurde *saksik* von seiner alten semantischen Stelle 'Deutsche' verdrängt und ihm eine neue Bedeutung 'ein Halbdeutscher' gegeben (es musste die Bedeutungskomponente 'Frau' verlieren). Der Bedeutungswandel 'Schwedin' → 'Halbdeutsche' lässt sich vielleicht dadurch erklären, dass die Esten zwischen den zur Oberschicht gehörenden Schweden und Deutschen kaum einen Unterschied machten.

**Tabelle Nr. 3.** Die semantische Filiation der Wörter *rootsik* und *saksik*

(In den oberen Zeilen sind Wortformen, in den unteren Bedeutungen angegeben.)

**17. Jh.**

		<i>rootsik</i>	<i>saksik</i>	
		'Schwedin'	← 'Deutsche'	

**18. Jh.**

		← <i>rootsik</i>	<i>saksik</i>	
		← 'Schwedin & Halbdeutsche'	'Halbdeutscher'	← 'Halbdeutscher'

**Spätere Entwicklung**

<i>rootslanna</i>	<i>sakslanna</i>		<i>saksik</i>	
'Schwedin'	'Deutsche'		'Halbdeutsche(r)'	

Aus der Tabelle wird die spätere Produktivität der Suffixe *-nna* und *-tar* verständlich: Das Suffix *-ik* wurde im 18. Jahrhundert in Personenbezeichnungen polysem, also instabil. Entsprechend dem Streben nach Stabilität wird ein instabiles Element (*-ik*) aus einem System hinausgedrängt und möglicherweise durch ein oder mehrere stabile Elemente (*-nna* & *-tar*) ersetzt.

Ahrens' nordestnische Grammatik bringt das Suffix *-ik* mit *-dik* [sic!] und *-nik* zusammen. Das einzige Motionsfemininum ist

bei ihm das bis heute auch im Nordestnischen existierende *noorik* 'junges Weib' (Ahrens <sup>2</sup>1853: 123). Dieses Lexem scheint am besten belegt zu sein, es kommt von Stahl über Gutsloff (*jung Weib Nôrick*; Gutsloff 1998: 220), Göseken, Vestring, Thor Helle (*norik ein junges Weib, das neulich Hochzeit gehalten*; Thor Helle & Gutsleff 1732: 147), Hupel (1780: 226, 405; dies schon als dorpat- und revalestnisches Wort) und Ahrens bis zu Wiedemanns Wörterbuch (Wiedemann 1869: 750, 1973: 680) und werroestnischer Grammatik (Wiedemann 1864: 27) durchgängig vor. In letzterer findet sich zudem „*näüdzik* oder *nādzik* (Magd)“. Da das Lexem *noorik* auch in anderen ostseefinnischen Sprachen vertreten ist, könnte es bis auf die ostseefinnische Grundsprache zurückgehen (Mägiste 1928–29: 25–26).

In Wiedemanns Wörterbuch erscheint *weńńik* 'Russin' als dörptestnisches Wort (Wiedemann 1869: 1489, 1973: 1345), *rötsik* bedeutet schon eindeutig 'halbdeutsches Weib', ist aber mit keiner Dialektangabe versehen (Wiedemann 1869: 1080, 1973: 978). Wiedemanns Grammatik sei hier ausführlich zitiert:

Das Suffix -ik bildet Diminutive wie das verwandte -kene [...], neben welchem es zuweilen vorkommt, theils gleichbedeutend [...], theils mit einer Modification der Bedeutung [...]. Besonders häufig sind [...] mit -ik gebildete Substantive, welche belebte oder unbelebte Gegenstände bezeichnen, die zu dem mit dem Stammworte Bezeichneten in irgend einer Beziehung stehen und daher nach diesem benannt werden. [...] Die abgeleiteten Nomina auf -ik bezeichnen also 1) Personen nach ihrer Eigenschaft, nach dem, was sie sind oder thun, z. B. *abik* (Gehülfe, *abi*) [...] *weńńik* (d) (Russin, wend) [...] – 2) dasselbe auf Thiere übertragen, [...] nach der Farbe werden vorzugsweise Kühe so benannt, während man für Ochsen nur (daneben aber auch für Kühe) das Adjectiv allein oder mit der Diminutivendung -u [...] gebraucht, z. B. *muśtik* (Schwarze), *must*, *mustu* (Schwarzer), auch von Personenbezeichnungen werden manche ausschließlich für das weibliche Geschlecht gebraucht, wie *nōrik*, *rötsik*, *weńńik* (d), auch *kunik*

(Königin) [...], und endlich sind mir für rothe Kühe noch ähnlich gebildete Wörter gleichsam wie Eigennamen vorgekommen, wo ein die Farbe bezeichnendes Stammwort nicht nachzuweisen ist, und die Farbe vielleicht auch nur zufällig war, nämlich lõnik, mammik [...] Möglicher Weise sind alle diese Thierbenennungen auf -ik auch als Verkleinerungs- oder Schmeichelwörter gedacht [...] (Wiedemann 1875: 167–170).

In den Jahren 1858 und 1862 wurde in den estnischen Zeitungen *Tallorahwa postimees* und *Perno Postimees* eine Polemik geführt. Kreutzwald propagiert das von ihm verbreitete *-na*, was von einem anonymen Verfasser Namens O. J. verworfen wird. Der Redakteur Johann Voldemar Jannsen unterstützt Kreutzwald. O. J. schlägt vor, statt *-na* das in unter anderem Kuhnamen bereits verbreitete Suffix *-ik* zu benutzen (auch im Wort *Eestik* 'Estin'), Kreutzwald aber spricht sich gegen das Formans *-ik* aus (Kask 1955: 33–36, 1984: 309–312). Die Zeit hat gezeigt, dass Kreutzwald richtig lag: Von den zwei Wortbildungssuffixen hat sich das zum von ihm propagierten *-na* nahestehende *-na* durchgesetzt.

Oskar Kallas hat noch Ende des 19. Jahrhunderts aus der südestnischen historischen Sprachinsel von Lutsi<sup>16</sup> die Lexeme *Viinik* 'Rus-sin' und *Lät'ik* 'Lettin' aufgezeichnet (Kallas 1894: 30–31 Mägiste 1928–1929: 24). Auf letzteres hat auch Pajusalu verwiesen (Pajusalu 2000: 155, Tóth 1999–2000: 367–368).

Obwohl laut Keem Gutslaffs Feminina in den heutigen südestnischen Dialekten nicht existieren sollten, finden wir solche doch auch im Kleinen Dialektwörterbuch. Interessanterweise erscheint dort *rootsik* (Pall 1989: 343) als typisches Wort für südestnische Kirchspiele (Torma, Tarvastu, Karksi, Nõo, Võnnu, Sangaste, Urvaste, Hargla, Rõuge, Põlva), jedoch ohne Bedeutungsangabe, demnach handelt es sich hier um das Lexem *rootsik* '(Baum, Gebüsch) ohne Blätter, schlecht' (in der Literatursprache *roots*). Meine Nachforschungen in der als Grundlage des Wörterbuchs

<sup>16</sup> Lettisch *Ludza*, heute in Lettland.

dienenden Kartothek des Dialektarchivs des Instituts der Estnischen Sprache (Eesti Keele Instituut) haben dies bestätigt. Zwei Lexeme bezeichnen aufgrund der Angaben dieses Wörterbuchs eindeutig eine Frau und stammen aus südestnischen Kirchspielen: *lätik* 'Lettin' aus Lutsi (Pall 1982: 494), bzw. *vin(n)ik* 'Russin' aus Rõuge und Lutsi (Pall 1989: 687). Auch *soomik* lässt sich hier belegen, jedoch mit völlig anderer Semantik (Pall 1989: 430). Das neue Wörterbuch der modernen werroestnischen Schriftsprache verzeichnet *vinnik* 'Russin' (Iva 2001: 327, Iva 2002: 530).

#### 3.4. EINFLUSS DES SIEGES DES NORDESTNISCHEN ÜBER DAS SÜDESTNISCHES

Wie aus dem Obigen ersichtlich ist, kann man *-ik* für ein typisches südestnisches Femininumsuffix halten. Der Zusammenhang zwischen dem Rückzug des Suffixes und der Verdrängung des Südestnischen durch das Nordestnische seit dem 18. Jahrhundert scheint offensichtlich zu sein.

Im 17. Jahrhundert hatte noch das südestnische Schrifttum mit der Erscheinung des Neuen Testaments (WT 1686) vor dem nordestnischen einen eindeutigen Vorrang. Mit der vollständigen Bibelübersetzung auf Grundlage des Revalestnischen im 18. Jahrhundert machte das Nordestnische einen entscheidenden Schritt nach vorne, den das Südestnische so nie mehr aufholen konnte. Die handschriftliche südestnische Übersetzung des Alten Testaments von Johannes Gutsclaff ist nie im Druck erschienen und größtenteils auch verschollen. Die bewahrten Fragmente wurden in jüngster Zeit elektronisch zugänglich gemacht.

Das südestnische Neue Testament wurde nach 1905 auch nicht mehr nachgedruckt, somit starb das dörptestnische Schrifttum im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts schlussendlich aus. Aus Laane-kask (2004: 36) Periodisierung der Geschichte des Schriftestnischen kann man Rückschlüsse ziehen, dass sie das Aussterben des südestnischen Schrifttums eben auf das Jahr 1905 datiert. Die Tatsache,

dass bis 1913 mehrere Bücher in der dörptestnischen Schriftsprache nachgedruckt wurden (Tóth 2015), konnte diese Schriftsprache nicht mehr retten.

## Schlussfolgerungen

Aus dem Obigen folgt, dass im Estnischen die Existenz des Femininumbildungssuffixes *-ik* seit dem 17. Jahrhundert nachgewiesen werden kann, in erster Linie auf der Grundlage der Grammatik Johannes Gutsblatts. Gutsblat hat hier keine Innovation durchgeführt, sondern ein in der Volkssprache damals existierendes Suffix nach Wortbildungsregeln verwendet oder einfach dokumentiert. Da das Formans, wie bereits von Mägiste (1928–29) vermutet, mit hoher Wahrscheinlichkeit ostseefinnischen Ursprungs ist, kann man an dessen Existenz im Estnischen auch vor dem 17. Jahrhundert kaum zweifeln. Wenn man der Hypothese folgt, dass sogar *-tar* ostseefinnischen Ursprungs ist (Saareste 1929: 99), wäre das Suffix *-tar* ein zusätzliches Argument für die Genuinität des *-ik*.

Im Lichte meiner diesbezüglichen Behauptungen (Tóth 1999–2000: 367–368, Tóth 2001: 251–252, Tóth 2002) kann man, was das Ostseefinnische, besonders das Estnische betrifft, mit Laakso nicht einverstanden sein, wenn sie feststellt:

Die fin. Gendermarkierung ist sekundär, oft nach fremdem Vorbild (Lehnwörter, Lehnübersetzungen, Lehnuffixe) und durch bewußte Sprachplanung (v. a. im 19. – frühen 20. Jh.) entstanden<sup>17</sup>.

Die mit dem estn. Motionssuffix *-ik* zusammenhängende Problematik wird auch in Laakso's Monographie, in der sie die Finnougristik unter dem Aspekt des Genders betrachtet, nur kurz im Zusammenhang mit den finn. Motionssuffixen erwähnt (Laakso 2005: 112),

---

<sup>17</sup> Die Worte von Laakso (2003 b) werden von J. Herzog fast wortwörtlich wiederholt (Herzog 2009: 10).



nicht aber bei den estnischen. Der Grund dafür liegt darin, dass Laakso die estn. Motionssuffixe vom synchronen Standpunkt aus behandelt und deshalb die alte Schriftsprache außer Acht lässt (Laakso 2005: 112–114).

Die erwiesene uralte ostseefinnische Gendermarkierung (genauer gesagt: die Markierung des Sexus) hängt eng mit der Markierung der stereotypisch geringen Größe der Frau zusammen. Das verwendete Suffix (oder zumindest ein Teil des Suffixes) ist sprachhistorisch – unabhängig davon, ob man die genuine oder die slavische Herkunftstheorie des Suffixes unterstützt – eindeutig auf ein Diminutivsuffix zurückführbar. Dieses Verkleinerungsmoment ist in mehreren, mit jenem Suffix derivierten Lexemen der ostseefinnischen Sprachen erhalten geblieben, z. B.: karOl *miekoi* 'Männlein', wot. *kotikko* 'Säckchen', *pääkkö* 'kleiner Kopf' (*pää* 'Kopf'; Laanest 1982: 222). Andererseits zeigen zahlreiche Beispiele aus finnisch-ugrischen und anderen Sprachen, dass die Begriffe 'Frau' und 'klein' sehr eng miteinander verbunden sind (siehe die Beispiele aus einigen indogermanischen Sprachen, vgl. Jurafsky 1996), so dass die Verkleinerung eine natürliche Quelle für Gendermarkierung ist. Deswegen brauchen Sprachen, und konkret auch die ostseefinnischen Sprachen, für Gendermarkierung nicht unbedingt das grammatische Genus zu haben bzw. brauchen nicht unbedingt gendermarkierende Suffixe aus Genussprachen zu entlehnen: Solche Suffixe können auch aus genuinen Elementen entstehen. Im Falle der Entlehnung können sich gendermarkierende Suffixe in eine genusfreie Sprache ohne weiteres eingliedern. Wenn sie aus irgendwelchen Gründen ihre Produktivität verlieren, müssen neue Elemente diese Lücken füllen, z. B. können an ihre Stelle neue (Lehn)suffixe treten, wie es im Estnischen passiert ist. Das Fehlen des Genus ist also kein Hindernis für Motion. Das Beispiel des Schwedischen, in dem der Genusverlust in Nationalitätsbezeichnungen keinen Sexusmarkierungsverlust zur Folge hatte (Nübling 2000: 217), zeigt uns auch, dass zwischen Genus und Sexusmarkierung kein direkter Zusammenhang besteht.

Im südestnischen Dialektgebiet ist entgegen Keems Feststellung Kontinuität des Suffixes *-ik* bis in die heutige Zeit zu beobachten. Rudimente des Suffixes sind auch im Nordestnischen nachzuweisen, von denen zumindest ein Teil unter südestnischem Einfluss entstanden sein könnte. Dabei ist die Wirkung der dörptestnischen Schriftsprache schwer auszuschließen. Die Sexusneutralisierung des Suffixes hatte im 18. Jahrhundert ihren Anfang. Deren Grund war eine komplizierte Abfolge von Bedeutungsveränderungen von mindestens zwei Lexemen. Doch könnte auch Saareste recht haben, wenn er behauptet, dass die Unproduktivität des Suffixes *-ik* in seiner Polysemie (bzw. Homonymie) zu suchen sei (Saareste 1929: 99), nachdem sprachhistorisch verschiedene Suffixe lautlich zusammengefallen sind.

Gutslaffs maskuline Belege sind meistens mit dem Suffix *-line* markiert, im Wörterverzeichnis der Grammatik kommt jedoch einmal *Saxe* 'Teudscher' vor (Gutslaff 1998: 241). So stellt das markierte fem. *Saxick* gegenüber dem unmarkierten mask. *Saxe* ein Motionsfemininum dar (vorausgesetzt, dass sich die „maskuline“ Form lediglich auf Männer bezieht). Dasselbe Motionspaar wird in der Grammatik von Hornung überliefert: *Saks* 'ein Teudscher': *Saksik* 'ein teutsch Weib' (Hornung 1693: 10). Das unmarkierte *saks* und feminine Formen auf *-ik* erscheinen bei Göseken, und obwohl das dargestellte Material Gösekens südestnische Züge aufweist, kann man das ganze Korpus Gösekens nicht für südestnisch ansehen. Als Motionspaar kann noch zusätzlich das Beispiel Gösekens *Hoim*: *Hoimick* 'Blutfreund': 'Blutfreundinne' gelten. Das Lexem *saks* kommt bei Hupel als nord- und südestnisches Wort vor (Hupel 1780: 263), *saksik* jedoch nur als nordestnisches Lexem und schon in der Bedeutung 'Halbdeutscher' (Hupel 1780: 263, 354).

Es kann festgestellt werden, dass – wenn man die Motion in engerem Sinne versteht (dass also streng einer unmarkierter Form eines Geschlechts eine markierte des anderen Geschlechts gegenübersteht) – für die Movierung in den lexikographischen Quellen des alten Südestnischen lediglich vereinzelte oder unsichere Beispiele

vorliegen. Wenn man noch die Paare in Betracht zieht, in denen die maskulinen Benennungen auch mit einem Wortbildungssuffix versehen sind, kann man wesentlich mehr Beispiele für die Motion finden. Wie oben erwähnt, beziehen sich die heutigen „maskulinen“ Benennungen nicht nur auf Männer, sondern auch auf Frauen, deshalb können sie als generische Maskulina eingestuft werden. Doch in der alten estnischen Schriftsprache werden im Falle von diesen Lexemen maskuline Bedeutungen angegeben.

Wie aus Obigem ersichtlich, ist die Movierung eine verbreitete Erscheinung in mehreren Sprachen Europas. Die Gender- oder Sexusmarkierung beruht auf einer sehr wichtigen Dichotomie des menschlichen Lebens und überhaupt der Natur. Diese Dichotomie spiegelt das binäre Prinzip des Lebens wider. Zum binären Denken des Menschen liegt die zumeist als binär beschreibbare Struktur der Welt zu Grunde. Das menschliche Gehirn als Mittel des Denkens mit seinen beiden Gehirnhälften ist auch als ein binärer Mechanismus anzusehen (Уваров 1996: 4). Wenn in einer Sprache die suffixale Wortbildung dermaßen produktiv ist, wie im Estnischen, ist es höchstwahrscheinlich, dass in dieser Sprache im Rahmen der Nomenbildung auch die Movierung erscheinen wird.

Eine weitere Untersuchung anhand anderer überlieferter alter südestnischer Texte (zum Beispiel des Fragments der von Johannes Gutsclaff angefertigten Übersetzung des Alten Testaments) könnte die obigen Behauptungen, wenn auch nicht grundlegend ändern, so doch gegebenenfalls modifizieren.

#### TEXTQUELLEN

Ehin, Andres 1998: Seljatas sada meest. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Kässiramat 1897 = Kässiramat. Se sissen omma: I. Ewangeliumi nink epistli nink 1) Meie Jssanda Jesuse Kristuse kannatamine nink surm, ülestõsemine nink taiwaminnemine. 2) Pühha Waimu tullemine apostlide päle. 3) Jurusalemi=lina ärahäötamine. II. Laulu ramat, nink 1) Laultawa altari=sõnna pühhil. 2) Litania. III. Lühhikene palwuse=ramat. IV. Kerriko palwuse, pattal=käümise, ristmise nink matmise luggu.

- V. Õndsä Lutteruse wäikene Katekismus. Jummalä, meie Önnisteggija awwus nink koggoduste tullos. 15. trükk. Jurjewi linan, trükkitu 1897 aastal nink müwwa H. Laakmann'i man.
- Rossihnius, Joachim 1898: Südestnische Übersetzung des Lutherischen Katechismus... Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft 19. Jurjew (Dorpat).
- Tarto-ma-kele 1886 = Tarto-ma-kele Laulu-Ramat. Tarto-linan. Trükkitud [sic!] H. Laakmanni kullu ja kirjoga. 1886 ajastajal.
- Täwwendetu 1906 = Täwwendetu Tartu keele Lauluraamat. Jurjewin – Tartun. Trükitu H. Laakmann'i mann. 1906.
- Täwwendetu 1909 = Täwwendetu Tartu keele Lauluraamat. Tartun. Trükitu H. Laakmann'i mann. 1909.
- WT 1686 = WT 2001
- WT 1886 = Meie Jssanda JEsuse Kristuse Wastne Testament ehk Wastse Leppingo Ramat nink Kunninga Tawida Lauulo-Ramat. Pritti- nink wōra-ma Piibli seltsi poolt trükki antu. Tarto linan, H. Laakmanni man trükkitu 1886.
- WT 2001= Wastne Testament 1686. Hg. von Urmas Sutrop & Mati Hint & Kristiina Ross & Toomas Väljataga. [Tallinn:] Eesti Keele Sihtasutus.

#### LITERATUR

- Ahlqvist, August 1877. Suomen kielen rakennus: vertaavia kieliopillisia tutkimuksia. I. Nominien Synty ja Taivutus. Suomalainen Runo-oppi. Helsingissä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino.
- Ahrens, Eduard <sup>2</sup>1853. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes, von Eduard Ahrens, Pastor zu Kusal. Erster Theil: Formenlehre. 2. umgearbeitete Aufl. Reval: In Commission bei Kluge und Ströhm.
- Ahven, Eeva 1958. Eesti kirjakeele arenemine aastail 1900–1917. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused IV. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Alvre, Paul 1999. Tähelepanekuid Johannes Gutsclaffi grammatikast. – Emakeele Seltsi aastaraamat 43. Tartu: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. 148–155.
- Alvre, Paul 2000. Gutsclaff 1998 [Rezension]. – Linguistica Uralica XXXVI. 62–65.

- Ariste, Paul 1962. Lastehoidjate keeletarvituse omapärast. – Kodumurre 5, Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. 77–78.
- Balogh Péter 2009. Gender-markerek a nyelvbén. – WEBFU – Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik, 4. 1–7. <http://webfu.univie.ac.at/>
- Baranov, A. N. & al. 2001. English-Russian Dictionary of Linguistics and Semiotics. Moscow: Azbukovnik.
- Blokland, Rogier 2009. The Russian loanwords in literary Estonian. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 78. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Braun, Friederike 1997. Genderless = gender-neutral? Empirical evidence from Turkish. – Friederike Braun & Ursula Pasero (Hg.), Kommunikation von Geschlecht. Communication of Gender. Frauen, Männer, Geschlechtsverhältnisse: Schriftenreihe des Zentrums für interdisziplinäre Frauenforschung der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel 4. Pfaffenweiler: Centaurus-Verlagsgesellschaft. 13–29.
- Bull, Tove & Toril Swan 2002. The representation of gender in Norwegian. – Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann (Hg.), Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men. Vol. II. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. 219–249.
- Bußmann, Hadumod <sup>2</sup>1990. Lexikon der Sprachwissenschaft. Kröners Taschenausgabe 452. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Bußmann, Hadumod 1995. Das Genus, die Grammatik und – der Mensch: Geschlechterdifferenz in der Sprachwissenschaft. – Hadumod Bußmann & Renate Hof (Hg.), Genus: Zur Geschlechterdifferenz in den Kulturwissenschaften. Kröners Taschenausgabe 492. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag. 114–160.
- Bussmann, Hadumod 1996. Routledge Dictionary of Language and Linguistics: translated and edited by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi. London – New York: Routledge.
- Bußmann, Hadumod; Marlis Hellinger 2000. Engendering female visibility in German. – Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann (Hg.), Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men. Vol. III. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. 141–174.
- Conrad, Rudi (Hg.) 1975. Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.

- Doleschal, Ursula; Sonja Schmid 2001. Doing Gender in Russian: Structure and perspective. – Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann (Hg.), Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men. Vol. I. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. 253–282.
- Duden <sup>6</sup>1998 = Peter Eisenberg & al. Duden: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- EKG I 1995 = Mati Ereht & al. Eesti keele grammatika I: Morfoloogia, sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- EKK <sup>2</sup>2000 = Mati Ereht, Tiit Ereht, Kristiina Ross: Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKSS 1988–2007 I–VII = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. Tallinn.
- Engelberg, Mila 2002. The communication of gender in Finnish. – Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann (Hg.), Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men. Vol. II. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. 109–132.
- Gottburgsen, Anja 2000. Stereotype Muster des sprachlichen *doing gender*. Eine empirische Untersuchung. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Göseken = Värri Haarmann 1977.
- Greenbaum, Sidney 1996. The Oxford English Grammar. Oxford: Oxford University Press.
- Gustlaff 1648 = OBSERVATIONES GRAMMATICAE circa linguam ESTHONICAM. Judicia tentandi et experiendi causâ in lucem editæ à JOHANNES Gutsclaff/ Pastore zu Vrbs. Dorpati Livonorum Excudebat JOHANNES Vogel/ Acad. Typogr. ANNO MDCXLVIII.
- Gutslaff 1998 = Johannes Gutslaff, Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. Tõlkinud ja väljaande koostanud Marju Lepajõe. Toimetanud Jaak Peebo. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 10. Tartu: Tartu Ülikool.
- Haarmann, Harald (Hg.) 1976. Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts I: Heinrich Stahl, Anführung zu der Esthnischen Sprach (1637). Johann Gutsclaff, Observationes Grammaticae circa linguam Esthonicam (1648). Fenno-Ugrica 2. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Haarmann, Harald (Hg.) 1977. Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts III: Johann Hornung, Grammatica Esthonica, brevis, Perspicua tamen methodo ad Dialectum Revaliensem. Riga 1693. Fenno-Ugrica 4. Hamburg: Helmut Buske Verlag.

- Habicht, Külli; Valve-Liivi Kingisepp; Urve Pirso; Külli Prillop 2000. Georg Mülleri jutluste sõnastik. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 12. Tartu: Tartu Ülikool.
- Hahmo, Sirkka-Liisa 1997. Finnische nominale Ableitungssuffixe fremder Herkunft. – Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt: Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.–23. November 1996. Maastricht: Shaker Publishing B. V. 95–102.
- Hakulinen, Auli 2001. Kieli jaa kielenkäyttö: Onko suomi suku(puoli)neutraali kieli? – Lukemisto: Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakulinen, Auli & al. (Hg.) 2004. Iso suomen kielioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hasselblatt, Cornelius 1992. Grammatisches Wörterbuch des Estnischen. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 35. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Hasselblatt, Cornelius 1998. Die Frau im estnischen Lexikon. – Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16. V. 1998. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia / Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 228. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 147–155.
- Hasselblatt, Cornelius 2003. Was kann die Genderforschung der Finnougristik bieten, und was kann die Finnougristik der Genderforschung bieten? – WEBFU – Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finnougristik, 3. 1–7. <http://webfu.univie.ac.at/>
- Hellinger, Marlis 2001. English – Gender in a global language. – Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann (Hg.), Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men. Vol. I. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. 105–113.
- Hellinger, Marlis; Hadumod Bußmann 2001. Gender across Languages: The linguistic representation of women and men. – Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann (Hg.), Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men. Vol. I. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. 2–25.

- Herzog, Julia 2009. Genderstereotype. WEB-FU. – Elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik, 4. <http://webfu.univie.ac.at/>.
- Hinderling, Robert; Ludwig Hitzenberger 1979. Rückläufiges estnisches Wörterbuch. Eesti keele pöördsonaraamat. (Sõnalõpuline leksikon.) Reverse Dictionary of the Estonian Language in Zusammenarbeit mit Ludwig Hitzenberger herausgegeben von Robert Hinderling. Mit einer Bibliographie rückläufiger Wörterbücher von Anthony Rowley. Bayreuther Beiträge zur Sprachwissenschaft 2. Bayreuth: Sprach- und Literaturwissenschaftliche Fakultät, Universität Bayreuth.
- Hornscheid, Antje 2003. Linguistic and public attitudes towards gender in Swedish. – Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann (Hg.), Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men. Vol. III. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. 339–368.
- Hornung, Johann 1693. Grammatica Esthonica, brevi, Perspicuâ tamen methodo ad Dialectum Revaliensem. ed. à JOHANNE Hornung, RIGA, Literis JOH. GEORG. WILCK. Regii Typographi. – Haarmann 1977.
- Hupel, Wilhelm 1780. Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Herausgegeben von August Wilhelm Hupel. Riga und Leipzig, bey Johann Friedrich Hartknoch.
- Hupel, Wilhelm 1818. Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen; nebst einem vollständigen Ehstnischen Wörterbuche. Herausgegeben von August Wilhelm Hupel. Zweyte durchgängig verbesserte und vermehrte Aufl.. Mitau, 1818. Gedruckt und verlegt bey J. F. Steffenhagen und Sohn.
- Iva, Sulev 2001. Võru–eesti sõnaraamat. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Iva, Sulev 2002. Võru–eesti sõnaraamat. Võro-eesti synaraamat. Võru Instituudi toimetised / Võro Instituudi toimõndusõq 12. Tartu – Võru: Võru Instituut.
- Jurafsky, Daniel 1996. Universal tendencies in the semantics of the diminutive. – Language 72/3. 533–578.
- Kallas, Oskar 1894. Lutsi Maarahvas. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kasik, Reet 1996. Eesti keele sõnatuletus. Tartu Ülikoli eesti keele õppetooli toimetised 3. Tartu: Tartu Ülikool.



- Kasik, Reet 1998. Viron *line*-suffiksilliset tekijännimet. – Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16. V. 1998. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia / Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 228. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 218–223.
- Kask, Arnold 1955. Fr. R. Kreutzwaldi poolt tarvitusele võetud liide *-na* (*-nna*) eesti keeles. – Ajaloo-keeleteaduskonna töid. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 38. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. 30–44.
- Kask, Arnold 1956. Ülevaade eesti leksikograafiast 1917. aastani. – Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused I. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. 140–176.
- Kask, Arnold 1984. Eesti murded ja kirjakeel. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi Toimetised 16. Tallinn: Valgus.
- Kehayov, Petar; Rogier Blokland 2007. Mittesufiksaalne deminutiivtuletus eesti keeles. – Emakeele Seltsi aastaraamat 52. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. 87–124.
- Keem, Hella 1998. Johannes Gutsblaffi grammatika eesti keel ja Urvaste murak. – Gutsblaff 1998. 317–332.
- Kingisepp, Valve-Liivi; Külli Habicht; Külli Prillop 2002. Joachim Rossiniuse kirikumanaalide leksika. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 22. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kingisepp, Valve-Liivi; Kristel Ress; Kai Tafenau 2010. Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350. Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Kolehmainen, Taru 2007. Naissukuista kielenkäytön historiaa. Kielikello, 4. 18–21.
- Kont, Ilse 1959. *lane*-liide eesti kirjakeeles. – Keel ja Kirjandus II. 721–725.
- Laakso, Johanna 2003a. Is Finno-Ugristics gender-neutral? – WEBFU – Elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik, 3. 1–13.  
<http://webfu.univie.ac.at/>
- Laakso, Johanna 2003b. Gendermarkierung im Finnougrischen. Aktualisiert 30.10.2003. – Gender in der Finno-Ugristik: Vorlesung am Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien, WS 2003/04 / Laakso <http://homepage.univie.ac.at/Johanna.Laakso/gender03/fiuspr.html>
- Laakso, Johanna 2005. Our Otherness. Finno-Ugrian Approaches to Women's Studies, or vice versa. Finno-Ugrian Studies in Austria 2. Wien: LIT Verlag.

- Laanekask, Heli 2004. Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. *Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 14. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Laanest, Arvo 1975. Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Laanest, Arvo 1982. Einführung in die ostseefinnischen Sprachen. Autorisierte Übertragung aus dem Estnischen von Hans-Hermann Bartens. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Lamb, Rike 2002. Die Bedeutungsentwicklungen der Frauenbezeichnungen *nainen*, *tyttö*, *neiti*, *emäntä*, *rouva* und *vaimo*. – Finnisch-Ugrische Mitteilungen 24/25 (Jahrgang 2000/2001). Hamburg: Helmut Buske Verlag. 99–126.
- Lavotha, Ödön 1973. Kurzgefaßte estnische Grammatik. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 9. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Lehtisalo, Toivo 1936. Über die primären uralischen Ableitungssuffixe. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia / Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* LXXII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lepäsmä, Anna-Liisa; Anneli Lieko; Leena Silfverberg 1996. Miten sanoja johdetaan: Suomen kielen johto-oppia. Helsinki: Finn Lectura.
- Mägiste, Julius 1928–1929. Nais-sugu tuletuslõpu jälgi läänemeresoome keelis. – *Keelekultuur* I. Tartu: Tartu Keeleuendusühingu väljaanne. 22–39.
- Mägiste, Julius 1929. Eesti -ss-ainelisest deminutiivsuffiksist. – *Eesti Keel: Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri* VIII. 69–75.
- Mägiste, Julius 1930. Eesti sõna *äiätär* ja feminiinsed lõpptunnused. – *Eesti Keel: Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri* IX [ersienen 1931]. 31–33.
- Mägiste, Julius 1968. Suffixentlehnung in den finnisch-ugrischen Sprachen, insbesondere aus dem Russischen. – *Suomalais-ugrilaisen Seuran aikakauskirja* 69,2. 1–30.
- Mägiste, Julius 2000. Estnisches etymologisches Wörterbuch. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Metzler-Lexikon 1993 = Helmut Glück (Hg.), Metzler-Lexikon Sprache. Stuttgart-Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Neetar, Helmi 1986. Zu nichtsynkopischen Nomina agentis in den estnischen Dialekten. – *Советское финно-угроведение* XXII. 187–197.

- NSS = Matti Sadeniemi (Hg.), Nykysuomen sanakirja. 2. osa, 1953; 3. osa, 1954; 4. osa, 1956; 6. osa, 1961. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Nübling, Damaris 2000. Warum können schwedische Männer Krankenschwestern (*sjuksköterskor*) werden, deutsche aber nur Krankenpfleger? Zum Einfluß sprachinterner und sprachexterner Faktoren im Deutschen und im Schwedischen. – Linguistische Berichte 182. Hamburg: Helmut Buske Verlag. 199–230.
- ÕS 1999 = Tiiu Erelt (Hg.), Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Pall, Valdek (Hg.) 1986. Väike murdesõnastik I. Tallinn: Valgus.
- Pall, Valdek (Hg.) 1989. Väike murdesõnastik II. Tallinn: Valgus.
- Pajusalu, Karl 2000. Eesti keele kujunemisejärgud ja sotsio perioodid (“Muutuv keel”). – Keel ja Kirjandus XLIII. 153–160.
- P[eltonen], W[ihtori] 1902. *-tar, -tär* -pääteen käyttämisestä nykykielessä. – Virittäjä (VI) 1. 8–11.
- Pukki, Hannes 1945. Ims. *\*-kko ja \*-kka*s. – Virittäjä 49. 554–566.
- Ross, Kristiina 1996. Naine eesti keele grammatikas. – Vikerkaar. 102–106.
- Saareste, Andrus 1929. Ühe feminiinse lõpptunnuse kujunemisest eestis. – Eesti Keel: Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri VIII. 97–100.
- Saareste, Andrus 1930. Eelnevale... – Eesti Keel: Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri IX [erschienen 1931]. 33–34.
- Stahl, Heinrich 1637. Anführung zu der Esthnischen Sprach/ auff Wolgemeinten Rath/ vnd Bittliches ersuchen/ publiciret von M. HENRICO Stahlen. Revall/ Druckts Chr. Reusner der älter/ in Verlegung des Authoris. M.DC.XXXVII.
- Tamm, J[ohan] 1988. Eesti-vene sõnaraamat. Tallinn: Valgus.
- Tauli, Valter 1972. Eesti grammatika I: Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Uppsala [!]: Institutionen för finsk-ugriska språk.
- Tauli, Valter 1973. Standard Estonian Grammar. Part I: Phonology, morphology, word-formation. Acta Universitatis Upsaliensis: Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 8. Uppsala.
- Thor Helle, Anton; Eberhard Gutsleff 1732. Kurtzgefaszte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache. HALLE, Erdruckt bey Stephan Orban.
- Tóth Szilárd 1999–2000. Gutsclaff 1998 [Rezension]. – Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Sectio Ethnographica et Linguistica XL. 361–370.

- Tóth, Szilárd 2001. Lisandusi Johannes Gutsلاffi grammatika ning piiblitõlke keele ja kirjaviisi kohta. – Emakeele Seltsi aastaraamat 46. Tartu: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. 242–259.
- Tóth, Szilárd 2002. Nochmal zur Frage der Motionsfeminina im alten Südestnischen. – Vana kirjakeele päevad 14.–15. novembril 2002: Ettekannete teesid. Tartu: Tartu ülikool, Eesti keele õppetool. 35–39.
- Tóth, Szilárd 2007. Põhjakaare nimetus Johannes Gutsلاffil ja Heinrich Gösekenil: *Paiwata põhl* või *pehwa pohl*? [Zusammenfassung: The word for 'North' used by Heinrich Göseken and Johannes Gutsلاff: *Paiwata pohl* or *pehwa pohl*?]. – Emakeele Seltsi aastaraamat 52 (2006). Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. 152–157
- Tóth, Szilárd 2015. Заметки об исчезающей тартуской письменности пятого периода эстонского литературного языка (1857–1905 гг.). – Ежегодник финно-угорских исследований, 2, 41–49.
- Vainola, Kätlin; Lemmit Kaplinski 2003. Eesti slängi sõnaraamat. Tallinn: Aule Kirjastus.
- Vare, Silvi 1981. Nimisõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles. *Ars Grammatica*. Tallinn: Valgus.
- Vestring, Salomo Heinrich 1998. LEXICON ESTHONICO GERMANICUM. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Väri Haarmann, Anna-Liisa (Hg.) 1977. Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts II: Heinrich Göseken, Manuductio ad Linguam Oesthonicam / Anführung zur Öhstnischen Sprache, Reval 1660. *Fenno-Ugrica* 3. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Viitso, Tiit-Rein 2003. Structure of the Estonian Language.– Mati Ereht (Hg.) *Estonian Language. Linguistica Uralica. Supplementary Series 1*. Tallinn: Estonian Academy Publishers. 9–129.
- VL<sup>7</sup>2000 = E. Vääri, R. Kleis, J. Silvet. *Võõrsõnade leksikon*. Tallinn: Valgus.
- Wiedemann, F[erdinand] J[ohann] 1864. Versuch ueber den Werroehstnischen Dialekt. *Mémoires de l'Académie Impériale des sciences de St.-Petersbourg*, VIIe série, Tome VII, № 8. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Wiedemann, F[erdinand] J[ohann] 1869. *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

- Wiedemann, F[erdinand] J[ohann] 1875. Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte. St.-Petersbourg: Académie Impériale des sciences.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973. Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.
- Zsirai, Miklós 1938. Wurzelirradiation in der Wortbildung. – Litterarum Societas Esthonica 1838–1938: Liber saecularis II. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused / Commentationes Litterarum Societatis Esthonicae XXX. Tartu: Õpetatud Eesti Selts.
- Zsirai Miklós 1945. Alapszó-besugárzás a szóképzésben. – Magyar Nyelv XLI. 1–11.
- Дудников, А. В. 1990. Современный русский язык. Москва: «Высшая школа».
- Коньт, И. 1955. Эстонские суффиксальные имена существительные, обозначающие лиц: автореферат... кандидата филологических наук. Тарту: Тартуский государственный университет.
- СНС 1995 = Н. З. Котелова (Hg.), Словарь новых слов русского языка (середина 50-х – середина 80-х годов). Санкт-Петербург: «Дмитрий Буланин».
- Суперанская, А. В. 1998. Словарь русских личных имён. Москва: Издательство АСТ.
- Тихонов, А. Н. 1978. Тихонов, Школьный словообразовательный словарь русского языка. Москва: «Просвещение».
- Тихонов, А. Н. 1985 I. Словообразовательный словарь русского языка в двух томах. Москва: «Русский язык»
- Уваров, Михаил Семенович 1996. Бинарный архетип. Санкт-Петербург: Балтийский государственный технический университет.

**DANKSAGE**

Für Hinweise habe ich Reili Argus, Rogier Blokland, Külli Habicht, Cornelius Hasselblatt, Petar Kehayov, Valve-Liivi Kingisepp, Sören Krey, Johanna Laakso, Helle Metslang, V. V. Napolskikh, Karl Pajusalu, Ralf-Peter Ritter†, Kristiina Ross, Florian Siegl und Tiit-Rein Viitso zu danken.

Die Forschung wurde von folgenden Institutionen gefördert: Hungarian Scholarship Board (Budapest), Universität Tallinn, Estonian Institute (Tallinn, Stipendium „Estophilus“), Helga ja Helmut Einpauli mälestusfond (Stockholm), Estonian-Revelia Academic Fund (USA), Universität Tartu (SF0180084s08). Besonderer Dank gebührt dem Direktor der *ABX-CRO advanced pharmaceutical services Forschungsgesellschaft m.B.H.* Dr. Andreas Kluge (Dresden).

RESÜMEE

## MOTSIOONI KEELEAJALOOlisi JA -TÜPOLOOGILISI KÜSIMUSI, TÄHELEPANUGA VANAL LÕUNAEESTI KEELEL

Kirjeldan artiklis läänemeresoome ja Euroopa kontekstis diakroonilisest vaatenurgast ja dünaamikast lähtuvalt neid eesti keele nähtusi, mida saab klassifitseerida motsiooniks. Motsiooniks nimetan teise soo väljendamist sõnamoodustuse abil. Otsin vastust küsimusele, kas grammatilise soo puudumine soome-ugri keeltes, eriti eesti keeles, välistab motsiooni sõnatuletuse võimalusena. Ja kui motsioon siiski esineb, siis kuivõrd on see omane eesti keelele või on see kujunenud välja hoopis võõraste mallide alusel. Lähtepunktiks on 17. sajandi keelemälestised. Tõestan, et *ik*-liitega tuletatud naissugu tähistavad lekseemid pole Johannes Gutsblaffi omalooming. Eesti keeles esinev motsioon on pärit läänemeresoome algkeelest ja sellel on rohkesti vasteid teistes läänemeresoome keeltes. Kõnesolev soo markeerimine on seotud stereotüüpse mõtteviisiga, mille kohaselt naise kontsept kuulub kokku väikse mõõdu kontseptiga. 18. sajandist algab sufiksi tähenduse nihkumine feminiinsusest pejoratiivsuse suunas, *rootsik* hakkab tähendama 'sakslannat', *saksik* aga 'saksapäraselt peenutsevat isikut'. Toimub sooneutraliseerumine, sufiks *-ik* feminiinses tähenduses kaotab oma produktiivsuse. 19. sajandil proovitakse sufiksit taas elustada, selle asemele tulevad aga sama tähendusega teised liited (*-nna* ja *-tar*). Liide *-ik* tähistab tänapäeva eesti keeles naissugu ainult sõnas *noorik*. Vanas lõunaeesti keeles ilmneb motsioon kitsas tähenduses: leidub ainult sporaadilisi näiteid selle kohta, kuidas kahe soo väljendamisel vastab juursõnale markeeritud, tuletatud sõna. Kui võtame aga arvesse ka need näited, kus tuletatud sõnad väljendavad mõlemat kontsepti, osutub sõnapaaride arv suuremaks.

**Võtmesõnad:** sõnatuletus, lõunaeesti murded, tartu keel, Johannes Gutsloff, läänemeresoome keeled, soomarkeerimine, sooneutraliseerumine, tähendusnihe, binaarne printsiip